De Denker. Deel 1 (1763)

bron
De Denker. Deel 1. K. van Tongerlo en F. Houttuin, Amsterdam 1764

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_den001denk01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

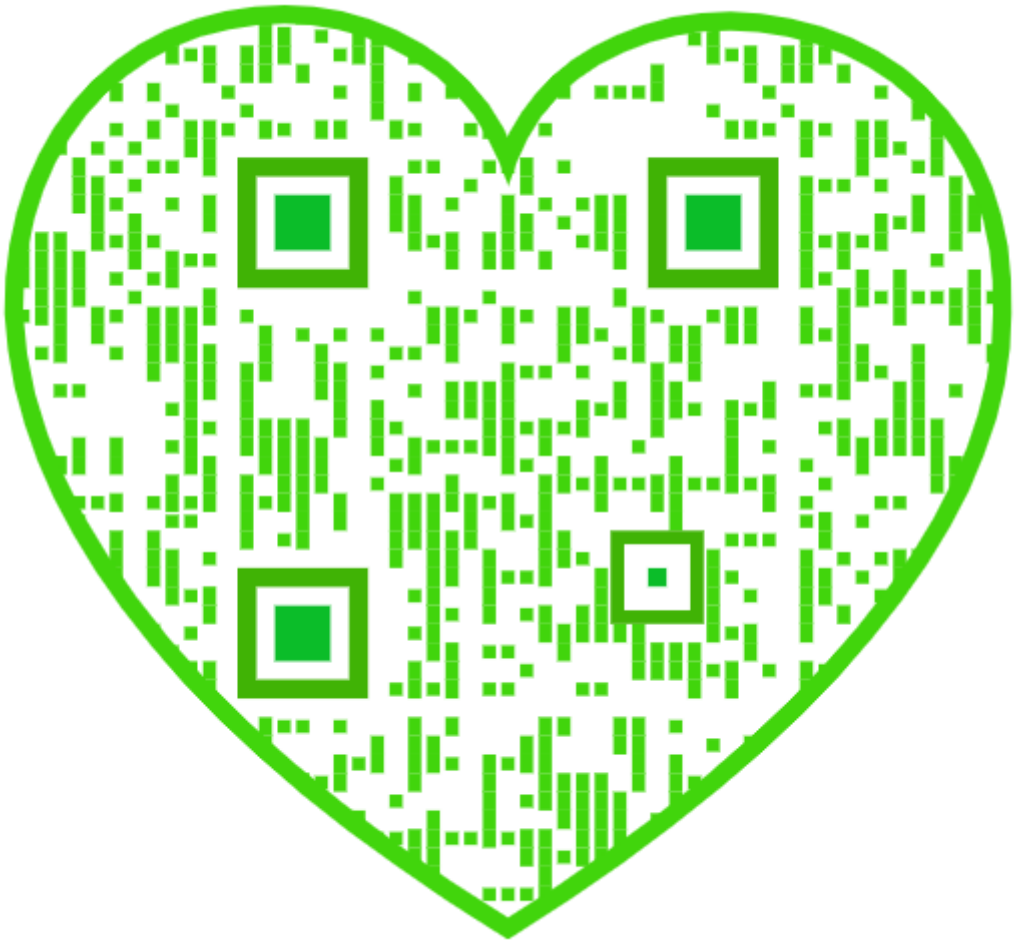

De Denker.
N°. 1.
Den 3. January 1763.

[Inleiding tot dit Papier. Bericht van den Denker omtrent zyn Persoon en Werk.]

Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator,
Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit;
Si modo culturae patientem commodet aurem.

HORAT.

AL wederom een Weeklyksch Papier! zal het grootste gedeelte der geenen by zich zelven zeggen, die dit Blaadje onder de oogen zullen krygen. Ja, Landsgenooten, hoe veele Geschriften van deeze soort 'er reeds moogen zyn; ik durve het echter mede waagen, Ul. myne gedagten over Zedekundige Onderwerpen in Weeklyksche Vertoogen mede te deelen. En ik ben niet alleen voor my zelven verzekerd, dat ik hier door tot het nut der Maatschappy medewerke, (want welk Schryver zet oit de pen op het papier, zonder te gelooven, dat hy het Publyk dienst zal doen) maar ik vlye my ook, dat de verstandigsten onder myne Leezers het met my eenszullen zyn, dat het by aanhoudendheid nuttig is, op deeze wyze iets ter verbetering onzer medemenschen toe te brengen.

Zo lang 'er Menschen zyn, zullen 'er Voorwerpen weezen, om Vertoogen over te maaken. Zo lang de Menschelyke Natuur de zelfde blyft, zal 'er gelegenheid zyn, om hunne gebreken ten toon te stellen; en hen, het zy door schaamte, het zy door overtuiging, tot inkeer te brengen. De Kennis van het Menschelyk Hart is, van de oudste tyden af, door de Verstandigsten onder yder volk voor het waardigste onderwerp

hunner naspooring gehouden. Het zelve te verbeteren, is de taak geweest, die de Wyzen van alle eeuwen zich voorgesteld hebben. In het Oosten heeft men zich meest van Spreuken bediend, om den menschen de regelen van een deugdzaam en verstandig gedrag in te prenten. SALOMONS wyze Schriften leveren eene duidelyke blyk hier van uit. Meest alle zyne Spreuken zyn zo veele Zedekundige Lessen, waar by de Deugd op het beminnelykst afgeschilderd, en de Ondeugd en Dwaasheid der menschen dan eens in een haatelyk, dan eens in een belagchelyk licht, worden voorgesteld. De Overblyfzelen van CONFUCIUS, en andere Oostersche Philosophen, toonen, dat de smaak, om door Spreuken te onderwyzen, onder de Asiatische Volken algemeen geweest is; hoewel zy somtyds ook door Fabelen het zelfde oogmerk hebben zoeken te bereiken. Van de Grieksche en Latynsche Schryveren, die tot ons zyn gekomen, is verre het grootste gedeelte tot verbetering der Zeden geschikt; doch zy hebben hier toe verscheiden wegen ingeslagen. Sommigen hebben Fabelen geschreeven; anderen hebben hunne gedagten in Saamenspraaken vervat; Gastmaalen vertoond; Tafereelen voorgesteld; Karakters afgeschetst. De een heeft den menschen op eene ernstige, de andere op eene boertende wyze hunne gebreken onder het oog gebragt. De nagelaaten Werken van PLATO, XENOPHON, THEOPHRASTUS, AESOPUS, PHAEDRUS, CEBES, LUCIANUS, en eene meenigte van anderen, kunnen tot zo veele voorbeelden hier van strekken.

De Dichters hebben, insgelyks, op onderscheiden wyzen tot de beschaaving der Zeden medegewerkt. HOMERUS en VIRGILIUS, die de eerste plaats in deezen rang bekleeden, hebben, terwyl zy de daaden hunner Helden met alle de sierlykheid, die hun eene leevendige verbeeldingskragt verschaffen kon, afmaalden, en dezelven ter navolging voorstelden; teffens het zwak en de verfoeijelyke gebreken der menschen met natuurlyke verwen afgeschilderd. De Treur- en Bly spel. Digters hebben geen ander oogmerk gehad, dan om de Liefde tot de Deugd den Menschen in te boezemen, en de heerschende gebreken belagchelyk

te maaken. Sommigen hebben ook in Hekeldichten de fouten hunner tydgenooten vinnig doorgestreken, en dus al mede dezelven getragt te verbeteren; doch dit middel heeft niet altoos het meest vrugt gedaan. De menschen willen wel alleen in zich zelven hunne fouten beschouwen, en af keuren: doch zy worden kwaad, als een ander hen dezelven verwyt. Schaamte verwekt veeltyds verwoedheid.

Ondertusschen ziet men, dat de Wyste Luiden in alle tyden en onder alle volken poogingen hebben gedaan, om ietwes tot de uitbreiding der Zedekunde toe te brengen; hoewel zy verscheiden middelen daar toe hebben in het werk gesteld. En het is aanmerkelyk, dat in die eeuwen, waar in Kennis en Weetenschap meest aan het ebben is geweest, de Zedekunde ook meest verwaarloost is geworden. Toen de donkere wolk van eene ondoordringbaare Onkunde in de Middeleeuw het Westelyk gedeelte der Werreld benevelde, twistte men over de Natuur der Engelen, over de *Entelechien*, over de *Qualitates Occultae*; in 't kort over alle Bovennatuurkundige Onderwerpen, die het bereik van het menschelyk vernuft te boven gaan, en waar omtrent men elkanderen altoos met enkele klanken gepaeid heeft; doch niemand was 'er onder de geenen, die noch iets meer wisten, dan het Gemeen, welke zich bevlytigde om de Gezellige Deugden, die den band der Saamenleeving maaken, te leeren, of door zyne schriften aan te kweeken.

Na dat de Weetenschappen weder hebben begonnen te herleeven, zyn 'er ook terstond Schryvers gevonden, die zich op de Beschaaving der Zeden hebben toegelegd. Hoe veele nuttige lessen van deeze soort vindt men niet in de uitmuntende Saamenspraaken van onzen geleerden Rotterdammer op de geestigste wyze voorgesteld en aangedrongen. Hoe fray heeft dat groot Vernuft zyne ernstige aanmerkingen en bevallige boertery niet ondereen weeten te mengen, om dus op eene aangenaame manier zyne tydgenooten en de nakomelingschap te onderwyzen; om nu niet van zynen onnavolgelyken *Lof der Zotheid* te spreeken. Men heeft vervolgens niet opgehouden, om tot verbetering der Zeden door allerley soort van Geschriften toe

te brengen; en na dat eenigen der bekwaamste luiden in Engeland hunne aanmerkingen op de Zeden en Gewoontens hunner tydgenooten in het laatst der voorige eeuw in Vertoogen hebben beginnen uit te geeven, is 'er by aanhoudendheid eene meenigte van diergelyke Werken uitgekomen, die allen hunne verdiensten hebben, met uitzondering alleen van eenige weinigen, welker Schryvers, over wat stof zy ook zouden hebben willen schryven, altoos slegt zouden geslaagd hebben. De Spectatoriaale Geschriften van ADDISON en STEELE overtreffen zekerlyk alle de geenen, die na hen gekomen zyn. Maar wie is 'er daarom dwaas genoeg, om te ontkennen, dat *The World, The Rambler, The Adventurer, The Connoisseur* ook verdienen geleezen te worden. En hoe zeer de *Hollandsche Spectator* niet in 't algemeen met even veel vuur en doordringend oordeel geschreeven hebbe, als zyn Engelsche Voorganger, wie is 'er echter, die de nuttigheid van zyn Werk voor onze Landslieden zal willen betwisten? De *Nederlandsche Spectator, de Patriot, de Zedenmeester der Kerkelyken, de Philanthrope*, hebben ook allen hunne byzondere verdiensten; om nu niet van soortgelyke Geschriften, die Duitschland, Frankryk en andere Landen hebben voortgebragt, te spreeken.

Daar dan zo veele voorbeelden van Verstandige luiden zyn, die zich van het schryven over Zedekundige Onderwerpen niet hebben laaten afschrikken, om dat anderen voor hen dezelfde stoffen behandeld hadden; en daar 'er, in tegendeel, zo veele onderscheiden periodique geschriften van dit slag gevonden worden, die yder op zich zelven leezenswaardig zyn; niet tegenstaande zy allen hetzelfde algemeen Onderwerp hebben; daar meen ik, dat ik, met het uitgeeven deezer Vertoogen, ook niet gehouden kan worden een onnutig werk te beginnen. Om niet te zeggen, dat die Papier weeklyks onder het oog van veelen myner tydgenooten zal koomen, die wel lust en gelegenheid hebben, yder week een blaadje, dat zy als wat nieuws beschouwen, te leezen, of door te loopen; doch die noit eenigen van de schriften myner Spectatoriaale Voorgangeren geleezen hebben, of zul-

len leezen; en dat dus de DENKER tot verbetering van veelen zal kunnen strekken, die zich daar door gebreken zullen zien aantoonen, waar over zy te voren noit gedagt hadden; zo is het teffens waar, dat diergelyke Vertoogen, welke de Beschouwing der Zeden en Gewoonten tot hun algemeen onderwerp hebben, gevoeglyk vermeenigvuldigd kunnen worden, zonder in onnuttige herhaalingen te vallen. Want, behalven dat twee luiden dezelfde zaak meest altoos in een verscheiden ligt beschouwen; en dus de redenkavelingen van den eenen veeltyds invloed zullen hebben by hen, welke door die van den anderen in 't geheel niet getroffen zouden zyn; zo is er daarenboven in de fouten en belagchelykheeden der menschen zodaanig eene geduurige verandering, dat die geenen, die zich de berisping derzelven ten doelwit hebben voorgesteld, geduuriglyk wat nieuws en nuttigs voor den dag kunnen brengen, wanneer zy slegts hunne Vertoogen naar den Smaak en het Karakter hunner Tydgenooten inrigten, en nauwkeurig opmerken, welke fouten op dien tyd, op welken zy schryven, meest in zwang gaan. In de voorige eeuw was het, by voorbeeld, noodig, dat het Overgeloof bestreeden wierdt; thans heeft het Ongeloof zo zeer deszelfs plaats ingenomen, dat veelen meer bestraffing verdienen, om dat zy te weinig, dan om dat zy te veel gelooven. Omtrent het begin deezer eeuw deedt de Schryver, die het *Chef d'Oeuvre d'un Incunnu* op den naam van *Matanasius* uitgaf, geen onnuttig Werk, met de belagchelyke wyze, waar mede de Geleerden van dien tyd gewoon waren de Latynsche en Grieksche Schryvers met onnuttige Aantekeningen te overlaaden, ten toon te stellen. Thans begint de kwalyk bestuurde drift voor de Philosophie, die by veelen alle de beschaafde Weetenschappen als noodelooze bagatellen doet aanmerken, zodaanig de overhand te krygen, dat, zo men de agting voor de Schriften der Ouden niet wederom doet herleeven, de waarde Welsprekenheid, de verheeven Digtkunde, en andere kunsten, waarin zy onze Meesters en Wegwyzers geweest zyn, wel haast te grond zullen gaan. Voor eenige jaaren maakten zulken, die eene Vertooning van Geleerdheid wilden

geeven, zonder dat zy inderdaad Geleerde Luiden waren, hun Werk, om een groote Verzameling van fraye, zeldzaame en kostbaare Boeken by een te brengen. Nu legt men uit dezelfden gronden een Kabinet van *Naturalia*, of Mechanische en Mathematische Instrumenten aan. Om kort te zyn, de Menschen zullen altoos gebreken hebben; doch de verandering, die 'er in dezelven plaats heeft, zal te wege brengen, dat yder eeuw, ja yder jaar afzonderlyke stof ter berisping aan den geenen zal verschaffen, die met een opmerkzaam oog de geduurige verwisseling naargaat, die 'er in de Zeden en Gewoonten zyner Landsgenooten voorvalt.

Doch dit zal genoeg zyn om myne onderneeming te doen billyken. Ondertusschen begryp ik, dat veelen myner Leezeren zeer begeerig zullen zyn, om te weeten, wie hy zy, die zich dus voor Zedenmeester durft opwerpen; en men zal zich, waarschynlyk, in eene meenigte van gissingen omtrent myn persoon toegeeven. Maar, zegt my eens, Vrienden, zou het u nuttig zyn, zo gy wist, wie zich onder den naam van den DENKER verborgen houdt? Zou het u meerder agting voor zyn Werk inboezemen? Ik geloof het tegendeel. Is 'er wel iemand onder u, die den Onverbeterlyken Comiquen Acteur, welken wy dagelyks op onzen Schouwburg zien verschynen, met meer vermaak zyne rollen ziet vertoonen, om dat hy weet, dat het Toneel den man geene genoegzaame middelen van bestaan kan verschaffen; en dat hy dus genoodzaakt is, het handwerk van Schoenmaaker daar beneffens te oeffenen? Gelooft my, men wint 'er zelden by, wanneer men den Schryver van eenig Werk, dat men met vermaak geleezen heeft, leert kennen. Die het best weeten te schryven, zyn niet altoos de beminnelykste en geagtste leden der Saamenleeving. En hy die de gebreken van anderen met de grootste kragt van redenen kan bestraffen, is zelfs niet van fouten vry; zo dat de Kennis van zyn persoon noodwendig de agting voor zyne anderzins gegronde Lessen moet doen verminderen. Daarenboven hoe veelen zouden 'er, indien men my kende, onder hen, met welken ik dagelyks om ga, niet zyn, die zich zelven aan eenige fout,

welke door my berispt wierdt, schuldig kennende, steeds zich zouden verbeelden, dat de algemeene Aanmerkingen tegen hen byzonderlyk ingerigt waren.

Inmiddels, hoe zeer ik om deeze en andere redenen geloof, dat 'er my en mynen Leezeren beiden aan gelegen is, dat ik hun mynen naam niet melde; en hun zelfs aanraade, daaromtrent geene vrugtelooze navorschingen te doen, of ongegronde gissingen te maaken; zo vind ik my echter verpligt, hun eenige omstandigheeden myne persoon betreffende mede te deelen; waar uit zy zullen kunnen zien, wat zy van dit Werk te wagten hebben.

Ik ben tusschen de veertig en vyftig jaaren oud. In myn jeugd ben ik tot de studien geschikt geweest; en heb dus eenige kundigheid van taalen, en ook van sommige weetenschappen verkreegen. Ik heb zelfs eenen tyd lang met een zogenaamd Geleerd Beroep den kost gewonnen. Doch Menschelyke Zwakheìd deedt my denken, dat de Koophandel boven de Oeffening der Geleerdheid gesteld verdiende te worden. Ik wierdt dan Koopman. Maar ik merk te wel haast, dat ook dit beroep met groote onaangenaamheeden vergezeld was. Ik liet daarom korten tyd daarna het zelve wederom varen; en besloot sedert een stil leeven te lyden: waar toe myne middelen my in staat stelden; zo ik myne uitgaven eenigzins wilde bepaalen. Thans houde ik my des morgens eenige uuren met leezen beezig. Ik ga vervolgens naar 't koffyhuis; en nu en dan eens op de beurs, om een wissel te disconteeren, of eene beleening te doen. 's Namiddags wandel ik dikwyls, en den avond breng ik in een Collegie door, daar verscheiden brave Burgers en Kooplieden koomen, of in gezelschap myner goeder Vrienden, waar onder zich Luiden van allerlei soort bevinden. Het voorste gedeelte van den Nagt wordt tot Schryven besteedt; waar toe de Lust my sedert eenigen tyd is aangewaaid. Van jongs af overtuigd zynde, dat het Denken het edelste werk was, waarmede een redelyk Schepzel zich kon beezig houden; heb ik myne gedagten over verscheiden zaaken laaten gaan; verscheiden geleegenheeden hebben my naderhand in de noodzaaklykheid gebragt, om de Karakters myner Medemenschen na te gaan en te leeren kennen; en de Leevenswyze,

die ik thans houde, geeft my geduurig aanleiding, om over allerley onderwerpen te denken. De DENKER durft van zich zelven zeggen, dat hy met eene betaamelyke vryheid denkt; of hy wel denkt, zullen zyne Leezers moeten beoordeelen.

Hy is echter niet zodaanig met zyne eigen gedagten ingenoomen, dat hy zich van die van anderen zou weigeren te bedienen. In tegendeel, hy heeft reeds van verscheiden verstandige luiden in deeze en andere Provincien toezegging, dat zy hem van tyd tot tyd hunne aanmerkingen over de Onderwerpen, die tot zyn bestek behooren, ten algemeenen nutte zullen mededeelen. Hy verzoekt ook alle zyne landsgenooten, welken zyn Ontwerp niet mishaagen zal, met hem tot Verbetering der Zeden mede te willen werken; en de Brieven en Vertoogen, die men hem zal willen toezenden, zal hy met blydschap gebruiken; zo ze maar zodaanig ingerigt zyn, dat derzelver inhoud zynen Leezeren nuttig en aangenaam kan weezen, waar over het oordeel aan hem moet gelaaten worden. Somtyds zal hy ook geene zwaarigheid maaken, om de gedagten van Engelsche en andere Schryvers, die hy zynen Landslieden nuttig mogt oordeelen, over te neemen, en dezelve vertaald in zyn Werk in te voegen. *Motto's* zal hy gebruiken, als hem 'er uit de oude Grieksche of Latynsche Schryvers invallen, die zeer gepast zyn. Doch hy zal liever een Vertoog zonder *Motto* uitgeeven, dan 'er eene Spreuk boven te zetten, die ver gehaald en weinig toepasselyk op het zelve is. Eindelyk zyn oogmerk is Algemeene Verbetering; en men kan 'er daarom staat op maaken, dat hy alle personeele berispingen, zo veel in hem is, uit zyn Werk zal weeren, en alles, wat hem van dien aard mogt medegedeeld worden, altoos van de hand zal wyzen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyu*; en zullen ieder maandag, by dezelven te bekomen zyn, en wyders te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *J.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Francker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 2.
Den 10 January 1763.

[Gewoone Traagheid der Schryveren. Brief van Dicax aan den Denker over den Tytel van zyn Werk: en Antwoord daar op.]

Oderunt hilarem tristes, tristemque Jocosi:
Sedatum celeres, agilem gnavumque remissi.

HORAT.

Onder de dagelyksche klagten, welke men Schryvers en Boekverkoopers, twee soorten van luiden, die volkomen in den staat der natuur van HOBBES leeven, tegen elkanderen hoort inbrengen, is geen van de

minste aan de zyde der laatsten, dat de eersten, het geene zy ter drukpersse beloofd hebben over te zullen leeveren, zelden of noit in gereedheid hebben, voor dat men op de Drukkery daar naar staat te wagten. Dat die beschuldiging niet geheel ongegrond is, zullen de meesten van de geenen, die zich met schryven bemoeijen, niet durven tegenspreeken; en indien zy 't zouden willen ontkennen, de Jongens van de Drukkeryen, die telkens te rug gezonden en uitgesteld worden, zouden hier in tegen hun getuigen. Zulk een Jongen is daarom ook voor een Auteur zo een lastig verschynzel, dat zeker Hoogleeraar, die verscheiden Boeken met meer naarstigheid, dan oordeel, geschreeven hadt, eene Lykreden over zynen overleeden Amtgenoot doende, den afgestorven zalig sprak, om dat hy voortaan door het onbescheiden geschreeuw der Boekdrukkers Jongens, *is de Proef klaar? daar moet andere Copy weezen*; niet meer lastig zou worden gevallen.

Doch hoe kwaad ook deeze gewoonte, van het eene Blad te schryven, terwyl het andere gedrukt wordt, in het algemeen moge weezen, noch erger is het, wanneer Uitgeevers van Periodique Papieren zich niet gewennen, voor uit te werken; en nooit beginnen een Vertoog te vervaardigen, dan wanneer 'er maar effen zo veel tyds over is, als men noodig heeft, om het zelve op den bepaalden dag in druk te doen verschynen. Hier van ben ik deeze week door myn eigen ondervinding overtuigd geworden. Zo dra ik met myn eerste Vertoog, als Schryver, in het Publyk ben verscheenen, ben ik mede in die fout van het grootste deel myner Broederschap gevallen, en

ik heb gemeend, dat ik, des Woensdags beginnende te schryven, genoeg in staat zou weezen, om mynen Boekverkooperen by tyds een Vertoog van den DENKER te bezorgen, om den volgenden Maandag te worden uitgegeeven. Ondertusschen vondt ik my zelven, wanneer ik iets voor deezen dag zou schryven, van eene zwaare Verkoudheid aangetast, die, met koorts verzeld zynde, my allen lust tot denken benam, en my dus geheel buiten staat stelde, om ten dienste myner Leezeren te denken.

In de verlegenheid, waar in ik my door dit toeval gebragt zag, heb ik my aan iemand myner goede Vrienden vervoegd; een man van verstand, die veel geleezen heeft, en zeer vrolyk in gezelschap is; en deezen verzogt ik by een briefje, dat hy my de behulpzaame hand wilde bieden, en een Vertoog voor my zou schryven, het welk ik mynen Leezeren heden mogt mededeelen. Doch hoe zeer ik hier op een weigerend antwoord van hem heb bekomen; zo is echter de brief, dien ik van hem ontfangen heb, van dien aard, dat ik verkooren heb, den zelven liever in dit Blaadje uit te geeven, dan mynen DENKER in de geboorte te doen smooren. Ziet hier dien brief.

Myn Heer en waarde Vriend!

Gy verzoekt my een Vertoog voor uw weekelyksch Papier te schryven, dewyl uwe ziekte u belet 'er zelf een te vervaardigen. Doch hoe groot uwe verlegenheid ook moge zyn, het is my echter leed, u te moeten zeggen, dat ik u niet kan helpen. Had gy goedgevonden, een PRAATER uit te geeven, dan was ik uw man geweest; maar nu gy uw Papier DENKER hebt genoemt, is het myne zaak niet, daar toe mede te werken. Ik leeve in een Stad, daar men niet veel denkt. Ik houde my aan de algemeene *mode*, en denke ook niet, of immers zo weinig, als moogelyk is: en ik vind my zelven hier in alle opzigten wel by; inzonderheid, dewyl ik, wanmeer ik in vroeger tyd wel eens begonnen heb wat te denken, schielyk heb bevonden, dat myne gedagten telkens sluitten, en dat 'er zeer weinige zaaken waren, waar op ik door kon denken.

Maar zeg my eens, myn Vriend, wat heeft u toch in het hoofd gebragt om eenen D E N K E R uit te geeven? Zo gy meent dat een Papier van dien naam fortuin zal maaken; bedriegt gy u. Den tytel zelfs zal beletten, dat het veel aftrek hebbe: Gy kent den aart van uwe Medeburgers, en van de menschen in 't gemeen te wel, dan dat gy niet zoudt weeten, dat het *Denken* geenzins eene algemeene liefhebbery is. Een Schryver, derhalven, die voor *Denker* opzet, kan noit aan een groot getal Leezeren behaagen. Zyn naam maakt eenen kwaaden indruk ten zynen naadeele; vooral in deeze Stad, daar de meeste luiden geduurig praaten, zonder oit te denken. 't Is waar, men vindt hier ook wel eenige Denkers; doch deezen zyn juist de lastigste schepzels, die men zig verbeelden kan. Ik heb des avonds een Collegie in een voornaam Koffyhuis, daar twee of drie zulke Denkers koomen, welken in hunne Japonnen in het hoekje van den haard hunne pyp rooken, en een pintje wyn drinken, zonder een enkeld woord te spreeken; en deezen zyn zekerlyk de verdrietelykste le-

den van ons geheele Collegie. Gy zult my moogelyk vraagen, hoe weet ik dat die luiden denken? maar dit, dunkt my, is redelyk klaar; want het is zeker, als men niets doet, en evenwel niet slaapt, dat men dan denkt. Deeze vrienden praaten niet, zy speelen niet, zy hooren zelfs niet naar 't geen een ander zegt: wat zouden zy dan toch anders doen, dan denken? Ondertusschen is zulk slag van menschen alleronaangenaamst in een gezelschap; en ik kan u zeggen, dat zy het karakter van een *Denker* zo haatelyk in myne oogen gemaakt hebben, dat, indien ik u niet in persoon gekend hadt, ik, op het zien van uw eerste Vertoog, u als zo eenen lastigen *Denker* zou hebben aangemerkt, en zelfs niet eens de moeite genomen zou hebben, om het zelve te leezen.

Gy zult misschien zeggen, dat die Denkers, waar van ik spreeke, stomme Denkers zyn; en dat gy, integendeel, uwe gedagten aan uwe Landsluiden zult mededeelen. Dit maakt zekerlyk een verschil tot uw voordeel. Maar, geloof my, uwe Landsluiden, uwe Stadsgenooten houden in het geheel niet van *Denken*. Een Denker, wie hy ook zy, bevalt hun niet. Zo gy in Amsterdam Leezers zoudt willen vinden, zou het onder de Kooplieden moeten zyn, die het grootst getal der Inwooneren van onze Stad uitmaaken. Maar wat betrekking heeft het denken toch tot de Koopmanschap? Koopluiden hebben immers met geen denken te maaken; in tegendeel, het zou nadeelig weezen, zo zy dagten. Indien zy, by voorbeeld, door te denken, eens in een begrip vielen, dat het verkorten van 's Lands Schatkist ongeoorloofd ware, wat zou 'er toch het gevolg van weezen? De Commercie zou geheel naar Zeeland overgebragt worden. Amsterdam zou te gronde gaan.

Doch wat behoef ik alleen van de Koopluiden te spreeken. Geen Beroep is 'er, daar het denken in te pas komt, of daar een Denker beter is, dan de geenen, die zich niet met denken ophoudt. Van de Handwerken, geloof ik, dat dit geen bewys noodig heeft. Maar ga de geleerde Beroepen eens na, en zie eens,

hoe slegt eene figuur de Denkers in dezelven altyd gemaakt hebben. Byna alle Godgeleerden, die zich oit tot denken begeeven hebben, zyn Ketters geworden. De grootste, de geagtste luiden van deeze Orden zyn die geenen, welken zich eenvoudig houden aan het geen door de Voorvaderen voor waarheid verklaard is. In de Regten is het eveneens geleegen. Wie is 'er toch, die de bescherming zyner zaak niet liever aan een Advocaat, die wel praat, dan aan eenen, die wel denkt, zal toevertrouwen? En wilt gy overtuigd zyn, hoe weinig een Denker in de Geneeskunde voor uit heeft; let maar eens op de verscheiden rollen, die Doctor X. en Y. in de waereld speelen. Dewyl gy u, zo wel als ik, van Doctor X. tot herstelling van uwe Lichaams-kwaalen bedient, zo weet gy, dat die Geneesheer een man van Verstand en geleerdheid is, die weet al het geene oude en nieuwe *Medici* geschreeven hebben; die van deeze zyne kundigheid met oordeel gebruik maakt; die daar door veele gelukkige geneezingen heeft te wege gebragt. Maar Doctor X. is een Denker. Als hy voor het bed zyner lyderen zit, denkt hy eeniglyk om hunne kwaal, en om hun verligting toe te brengen: en als hy het noodige geneesmiddel heeft voorgeschreeven, neemt hy zyn hoed ter sluik af, staat op en sluipt ter deure uit; zonder zelfs den Vrienden of nabestaanden, hoe zeer zy 'er hem naar vraagen, eenige opening omtrent de natuur der kwaale te willen geeven, om dat hy begrypt, dat zy 'er toch niets van verstaan. Doctor Y. in tegendeel, praat veel met zyne Zieken. Hy vraagt hun naar de geringste omstandigheeden, alleen om te toonen, dat hy zich veel aan hun laat gelegen leggen. Hy zegt, wat hy voorschryven zal; wat uitwerking dit zal doen. Hy expliceert den omstanderen den aard der Ziekte. Hy praat hun van *kwaade humeuren, obstructien* en *inflammatien;* van de inwendige *structure* van 's menschen lighaam, en de wyze, op welke de geneesmiddelen in de maag, de darmen enz. werken. Vindt hy oude Vrouwen by de Zieken, hy spreekt over huismiddeltjes; hy pryst de geenen, die

zy hem voorstellen; hy redeneert over Staats Zaaken, over Toneelstukken, over Fransche Boeken; hy is een man van smaak in kleederen, in meubilen, in opschik. Met een woord, hy doet niets dan praaten by zyne Lyders, en hy praat langer, naar maate zy aanzienelyker zyn, en hy hunne gunst meer wil winnen. Ondertusschen weet zich de praatende Doctor Y. in veele huizen in te dringen, daar men den Denkenden X. de zak geeft.

Doch deeze beschryving heeft my wat lang opgehouden. Om kort te gaan, de Waereld houdt niet van Denkers, van welken aart zy ook mogen weezen: en gy doet om die reden kwalyk, onder dien naam voor den dag te koomen. Zo gy derhalven mynen raad wilt volgen, verandert noch den tytel van uw werk. Noem het, by voorbeeld, den KEUZELAAR, den PRAATVAÊR, den AMSTERDAMSCHEN SNAPPER; of geef het eenen anderen tytel, dien gy verkiest; mits hy slegts meer naar den tegenwoordigen smaak zy, dan die van DENKER. Dan ben ik tot uwen dienst, om u van tyd tot tyd een Vertoog by te zetten; maar zo gy uwen tytel wilt behouden, zult gy 't u moeten getroosten, dat ik uw mededenker niet kan zyn; terwyl ik echter noit zal ophouden te weezen

van huis
den 6. *Jan.* 1763.
Uwe opregte Vriend

DICAX.

Hoe verre nu deeze aanmerkingen van mynen Vriend, voor wiens eigen naam ik dien van DICAX gesteld heb, omtrend den tytel van myn Werk gegrond zyn, laat ik mynen Leezeren oordeelen. Ik kan evenwel niet ontveinzen, dat ik zelfs verscheiden Luiden ontmoet heb, die zich aan den zelven stieten; hoewel ik niet begrype, daar die geenen van myne Voorgangers, welken zich voorstelden de zeden hunner tydgenooten

te beschouwen, zich zelven SPECTATORS of BESCHOUWERS genoemd hebben, waarom ik, die voorgenomen heb, myne gedagten over allerlei Zedekundige Onderwerpen op het papier te brengen, en aan het Publyk mede te deelen, niet met het zelfde regt den naam van DENKER mag voeren. Ik zal, voor het overige myn best doen, om aan mynen tytel te beantwoorden; en de tyd zal vervolgens moeten leeren, of de weinige agting, die men, volgens myn Vriends gedagten, den Denkeren in het algemeen toedraagt, ook myn lot zal zyn. Ondertusschen moet ik mynen Vriend zeggen, zo hy my nu en dan wat van zyn praat wil doen toekoomen, dat, hoe zeer dezelve meer in eenen PRAATER, dan in eenen DENKER, mogt voegen, ik echter geen zwaarigheid zal maaken zyne aanmerkingen mynen Leezeren mede te deelen, dewyl ik my vlye, dat men het my zal ten goede houden, al is het, dat ik, op het voetspoor van een zeer groot aantal van geleerde luiden, eens iets schryf of uitgeef, dat niet eigentlyk onder den tytel van myn Werk begreepen is.

Deeze Vertoogen worden uitgegeeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eyk*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *J.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 3.
Den 17. January 1763.

[Verhaal van het vieren van een Vyf-en-twintig-jaarig Eeuwseest van den Amsterdamschen Schouwburg; en bedenkingen daar over. Aanmerkingen van den Denker over den Juichenden Schouwburg: een Toneelstukje te dier gelegenheid vervaardig.]

O Imitatores, servum pecus! quam mihi saepe.
Bilem, saepe jocum vestri movere tumultus!

HORAT.

Gelyk ydere Leeftyd en Landaard Schryvers heeft uitgeleverd, welken zig bezig hebben gehouden om de openbaare plegtigheeden, die zy hadden bygewoond, tot de nakomelingschap over te brengen; zo zyn thans de Verhaalen van de Vreugdebedryven, ter gelegenheid der Inhaaling en Krooning van Vorsten en Vorstinnen, van hunne Huwelyken, van het aangaan van Vrede, van het vieren van Jubelfeesten, en diergelyke blyde gebeurtenissen, zo vermeenigvuldigd, dat dezelven genoegzaam een geheel Boekvertrek vullen kunnen. Doch hoe groot het getal van diergelyke Boeken ook mooge weezen, verre is het 'er echter van af, dat dezelven als onnuttige werken zouden moeten beschouwd worden. Niet alleen, dat zy in eene volgende gelegenheid met vrugt gebruikt kunnen worden door die geenen, welken de beschikking van nieuwe feesten en het regelen der vreugdebedryven op dezelven wordt aanbevolen: maar zy kunnen eenen wyzen zelfs tot leeringe strekken; dewyl niets hem beter, dan de ordening en inrigting van diergelyke Feesten, kan doen zien, hoe verre men, ten tyde van dezelven, in kunsten en wetenschappen gevorderd was; en hoedanig de smaak des volks geweest is, waar onder zy gevierd zyn.

Na deeze voorafspraak, denk ik, dat het niemand vreemd zal vinden, dat ik mynen Leezeren de omstandigheeden van een plegtig Feest mededeele, het welk in de naast voorgaande week alhier gevierd is. 't Was, naamlyk, den 3^{den} van deeze Louwmaand honderd-vyf-en-twintig jaaren geleeden, dat de Schouwburg alhier voor de eerste maal geopend is; en gelyk men in 't jaar 1738. het honderdjaarig Feest van die oprigting gehouden had, zo beslooten de tegenwoordige Bestierders, dat men thans wederom gevoeglyk een vyf-en-twintig jaarig Eeuwfeest zou kunnen vieren. Zy lieten dan de aanzienlykste luiden deezer Stad eenigen tyd te vooren verzoeken, dat zy de plegtigheid van dien dag met hunne tegenwoordigheid wilden vereeren; en gaven vervolgens aan hunne goede vrienden Lootjes, waar by hun plaatzen in den Schouwburg wierden aangeweezen; zo dat dezelve zig op het gewoone uur met een groot getal van uitgeleezen aan schouweren vervuld vondt. De Dichters, die hunne werken ons Tooneel en den Godshuizen, welken het voordeel daar van genieten, van tyd tot tyd gewyd hebben, werden 'er zelfs in toegelaaten (zo groot was de liefde der Regenten voor de kunst), hoewel men hen, by gebrek van andere plaats, en om dat het toch maar Poeëten waren, op een bankje in de doorgangen van den Bak, of het *Parterre*, schikte. In tegenwoordigheid van dit gezelfchap voerde men, vervolgens, den POLIEUCTE van *Corneille*, door *Frans Ryk* in het Duitsch vertaald, ten tooneele; en hierop volgde een Zinnebeeldig *Divertissement*, de JUICHENDE SCHOUWBURG genaamd; het welk, ten verzoeke der Bestierderen, door den bekenden Dichter *Lucas Pater* vervaardigd, en met Zang en Dans gemengd was. Men hadt, om dit Stukje te vertoonen, nieuwe Schermen doen schilderen, den ingang van den Schouw-

burg naar 't leeven verbeeldende, en de twee-en-twintig Personaadjen, die op 't Tooneel verschynen moesten, waren allen in nieuwe kleeding op het sierlyst uitgedoscht. Ondertusschen werden der aanschouweren ooren en oogen niet alleen met Spel, Zang en Dans vermaakt, maar de Regenten onthaalden hen daarenboven op Soesen en Slemp, of Theemelk; welk een en ander door eenige Livery-bedienden het gezelschap rykelyk werdt aangeboden. Men zegt, in 't algemeen, dat 'er ten dien einde honderd ponden Soesen, en tagtig mengelen Melk gekogt waren; en dat men driehonderd kopjes en schoteltjes tot het gebruik van dien avond van een' Jood gehuurd hadt. Voor het overige is alles zonder eenige wanorden afgeloopen. Alleenlyk meenen sommige te weeten, dat 'er een groot gedeelte van het gehuurde Porcelein gebroken is, en aan den eigenaar betaald heeft moeten worden.

Zie daar de beschryving van dit Feest. Myne meeste Medeburgers weeten, dat myn verhaal naauwkeurig is. Moogelyk zullen zy het overtollig vinden, dat ik eene diergelyke gebeurtenis te boek stelle, die hun allen bekend is. Doch myne overige Vaderlanders zullen 'er zekerlyk anders over oordeelen; en zo de DENKER tot de nakomelingschap komt, verbeelde ik my, dat de Bestierders van den Schouwburg, in 't jaar 1863. weder een diergelyk Feest willende vieren, verheugd zullen zyn hier eene beschryvinge te vinden van 't geen hunne Voorgangers nu verrigt hebben. Ondertusschen zal men van my verwagten, dat ik het niet by dit bloote verhaal laate, maar ook myne gedagten over deeze plegtigheid mynen Leezeren mededeele; en hier toe zal ik het overig gedeelte van dit Vertoog besteeden.

Wat de gelegenheid, by welke dit Feest gevierd is, de vervulling, namelyk, van het honderd vyf

en twintigste jaar na de opening des Schouwburgs, aangaat, hier by heb ik niet kunnen nalaaten my zelven te herinneren 't geen *Suetonius* verhaalt; dat toen de Keizer *Claudius*, juist geen der Wysten van de geen, die het Roomsche Ryk bestuurd hebben, goedvondt de Eeuwspelen te doen vieren, die 63 jaaren te voren door Augustus gehouden waren, en volgens het gewoone formulier het volk tot het vieren van die Spelen, die niemand gezien hadt, en niemand zien zou, liet uitnodigen, hetzelve de vryheid nam om den Uitroeper te bespotten en openlyk uit te lagchen. De Heer *Pater* schynt bedugt geweest te zyn, dat men soortgelyke aanmerkingen op dit Feest mogt maaken; en hy doet daarom den Schouwburg tot de Regenten zeggen:

‘Weledle Heeren, die, als nyvre Zangbergstichters,
‘Myn wanden en kleedy met nieuwen luister siert!
‘Doen vyfentwintig zonnekringen
‘Twee Welvereenden vrolyk zingen,
‘Waarom zoud gy myn Feest ontvliên?
‘De Tyd, die altoos voort moet rennen,
‘Doet elk zyns levens broosheid kennen:
‘Gy zult myn volgende Eeuw niet zien.

Doch of deeze reden voldoende zy, om eene tweede zilveren Bruiloft van den Schouwburg te geeven, dewyl men het volgend Eeuwfeest niet beleeven zal, laat ik aan anderen oordeelen. -

Hoe het zy, het Feest is gevierd; en het Onthaal van de Aanschouweren op Soesen en Slemp levert een doorslaande blyk uit van den goeden smaak van hen, die de beschikking over het zelve gehad heb. ben; dewyl 'er niets beeters bedagt kon worden, om den luiden in de scherpe koude van dien dag iets warms in 't lyf te bezorgen. Doch dat men den POLIEUCTE verkooren heeft te vertoonen, kan myne goedkeuring niet wegdraagen. Daar' er een genoegzaam aantal van oorsprongkelyke Hollandsche

stukken voor handen is, waar op ons Tooneel zig met regt mag beroemen, was het, dunkt my, beter geweest, een van dezelven by deeze gelegenheid te gebruiken; dan zich van eene Vertaaling uit het Fransch te bedienen, om de nagedagtenis van de oprigting van eenen Hollandschen Schouwburg te vieren. De POLIEUCTE is daarenboven een van de minste stukken van den grooten CORNEILLE. De dweependen held van dit Treurspel speelt volmaaktlyk de rol van eenen raazenden Roeland; en een stuk, waar in de voornaame personaadje geheel niet tot een voorbeeld van navolging behoort te strekken, kan zeer bezwaarlyk goed genoemd worden; om nu niet aan de ongerymde bekeering van *Paulina* en *Felix* te spreeken. POLIEUCTE is mogelyk geschikt om de harten der Aanschouweren te beweegen en aan te doen: doch hier toe is elk Enthusiast in staat, die zyne dweepery slegts met welspreekendheid kan paaren, zo dat dit geen bewys voor de goedheid van een stuk kan uitleeveren. Om kort te gaan, de eenige reden, die dit Spel voor de plegtigheid van deezen Feest-avond heeft doen verkiezen, schynt geweest te zyn, dat men hetzelve niet geschikt oordeelt, om het voor de gemeente te speelen; en dat dus deszelfs vertooning als iets zeldzaams aangemerkt kon worden. Maar op die wyze hadt men HOPMAN ULRICH met even veel regt ter deezer gelegenheid voor den dag kunnen haalen.

Wat nu den JUICHENDEN SCHOUWBURG aangaat, indien ik dit stukje als Oordeelkundige wilde beschouwen, zoude ik zeggen, dat de Verzen glad en welvloeijende zyn, en dat 'er zeer goede gedagten in gevonden worden, terwyl echter de *personificatie* van den Schouwburg my zeer onnatuurlyk en ongevoeglyk voorkomt, en zeer ligtelyk door den Dichter agtergelaaten hadt kunnen worden. Doch, zonder

my in verdere byzonderheeden in te laaten, zal ik my hier vergenoegen met slegts twee aanmerkingen te maaken, die de inhoud van dit stukje my verschaft heeft, en welken inzonderheid op de omstandigheid des tyds, die het zelve in de werreld gebragt heeft, haare betrekking hebben.

De eene van deeze aanmerkingen bestaat daar in, dat 'er aan ons Tooneel verdiensten in worden toegeschreeven, welke het niet bezit, en waar op het dus geen reden heeft om zich te beroemen. *Thalia* verhaalt aan haaren Vader *Apollo*, dat zy den val van zulke Blyspelen gezworen heeft, waar in onheusche taal en ergelyke redenen gevonden worden. Maar hoe weinig tyds is het geleeden, dat de *Verstandzoekster* voor de eerste maal op onzen Schouwburg verscheenen is. En wordt 'er wel eenige verbetering in de morsigheden van sommige oude Hollandsche stukjes gemaakt, welken men, buiten eenige ergerlyke uitdrukkingen, die 'er ligtelyk uit genomen zouden kunnen worden, noch telkens met vermaak ziet speelen? De Dichter doet verder de Poëzy zeggen:

> ‘De zuiverheid der spraak betracht ik meer en meer.

Doch daar de drie of vier laatste jaaren eene *Cenie*, eenen *Voorleeden, Tegenwoordigen* en *Toekoomenden tyd*, eene *Zegenpraalende Vrouw*, eenen *Demophontes*, en eene meenigte soortgelyke stukken hebben voortgebragt, welken alle van de lompste taalfouten krielen, daar denk ik, dat deeze woorden in de mond der Toneelpoëzy zeer weinig voegen. Zo zy haaren Vader ook eens gezegt hadt, dat zy, hoe langer hoe meer, de vryheid neemt, om maatelooze rymen op het Tooneel te brengen, en die voor Verzen wil doen doorgaan, *Apollo* zou, inderdaad, weinig reden gehad hebben, om zich over haar gedrag voldaan te toonen. Integendeel, indien hem de tegen-

woordige staat des Schouwburgs naar waarheid was opengelegd, hy zou met alle regtschapen liefhebbers van Taal- en Dichtkunde hebben moeten wenschen, dat zy, die nu

- *als nyvre Zangbergstichters*
De wanden en kleedy met nieuwen luister sieren,

zich wat meerder mogten toeleggen, om eenige kennis van hunne moedertaal, en de gronden der Tooneelpoëzy te krygen, op dat zy uit de Stukken, die hen aangebooden worden, geene anderen mogten kiezen, dan die den Schouwburg eer kunnen aandoen. Op deeze wyze zouden zy, ten minsten, den Zangberg beter *stichten* en opbouwen, dan door de zorg, die zy nu aan Schermen en Kleedy besteeden.

De andere aanmerking, die my by de vertooning van den JUICHENDEN SCHOUWBURG inviel, was, dat het geen den roem des Schouwburgs ter gelegenheid van dit Feest hadden behooren uittemaaken, juist tot zyne schande strekken moet. Is het waarlyk geen schande voor onzen Landaard, wanneer *Melpomene* en *Thalia* verslag doen van de nieuwe Stukken, die 'er sedert het Eeuwfeest ten tooneele gevoerd zyn, dat zy 'er, buiten de *Xantippe, de Vriendschap*, en een of twee Treurspelen, geene andere noemen kunnen, dan die uit het Fransch zyn overgezet? En moet de beschouwing van alle die vertaalingen niet een yder doen denken, dat de geest van vinding geheel in onze Landsgenooten is uitgebluscht? Gelukkig zou het zyn, zo onze Tooneel-spelvertaaling maakers(*) zich van hunnen verkeerden smaak in dit opzigt wilden laaten overtuigen, en

(*) Niemand stoote zich aan deezen nieuwen naam. De woorden *Zangbergstichters, Stadgewoel, Letterhaan* en veele van het zelfde alloy, die in den *Juichenden Schouwburg* voorkomen, doen zien dat zulke saamengestelde woorden by het Amsterdamsch Poëetendom geagt en goedgekeurd worden.

zo men hun kon doen begrypen, dat die lust tot vertaaling den val van 't Hollandsche Tooneel noodwendig na zich moet sleepen. Het groote oogmerk van een Blyspel moet toch weezen, het een of ander slegt Karakter bespottelyk te manken, en de heerschende ondeugden in haare belagchelykheid ten toon te stellen. Doch dit oogmerk kan door de vertaalingen niet bereikt worden. De Zeden en Leevenswyze der Franschen koomen in 't geheel met de onzen niet overeen. Hunne Karakters zyn hemelsbreedte van de onzen onderscheiden; hunne gebreken en ondeugden zyn de onze niet. Het kan by ons in geen getrouwd man vallen, dat hy zich zou schaamen over de liefde, die hy zyne huisvrouw toedraagt: en de President in den *Wedergevonden Zoon* is tot noch toe een Karakter, dat men onder onze Magistraats-Perzoonen in 't geheel niet, of ten minsten zeer zeldzaam vindt. Fransche Stukken kunnen derhalven onder ons niet in het algemeen behaagen, en zy zullen zekerlyk op het Hollandsche Tooneel weinig nut doen. Gelyk ik daarom de algemeene lust, die 'er thans heerscht, om Fransche Tooneelspeelen over te zetten, allerverderflykst voor onzen Schouwburg oordeele; zo zal ik dit Vertoog besluiten, met te wenschen, dat onze Nederlandsche Dichters zich voortaan alleenlyk bevlytigen mogen om in stukken van eigen vinding Hollandsche Karakters af te maalen, en Hollandsche gebreken ten toon te stellen. Doen zy dit; en gelieft het den Bestuurderen van den Schouwburg dan, teffens alle hunne poogingen aan te wenden, om Taal- en Dichtkunde aan te kweeken; dan alleen is het te hoopen, dat men des Amsterdamschen Schouwburgs ouden luister noch eens zal zien herleeven, en dat hy op het volgend Eeuwfeest met meer regt, dan nu, zal mogen juichen.

De Denker.
N°. 4.
Den 24. January 1763.

[Gesprek in een Koffyhuis over den Denker. Aanmerkingen over den blinden eerbied, die den Ouden, boven de hedendaagsche Schryvers, gemeenlyk wordt toegedraagen.]

- - *Laudator temporis acti*.
HORAT.

IK was gister avond onbekend by een Gesprek tegenwoordig, 't welk in 't Koffyhuis van .... tusschen twee Heeren, die ik met de letters A. en B. zal aanwyzen, wierdt gehouden. Het heeft te veel betrekking tot myn Werkje en voorneemens, om het mynen Leezeren niet mede te deelen.

A.
Men behoorde hier den DENKER ook op de Kamer te hebben, gelyk men dien in andere Koffyhuizen, zelfs in de Buiten-Steden, vindt.

B.
Den *Denker*! Wat is dat voor een Geschrift?

A.
Het zyn *moreele* Vertoogen, in den smaak van den Engelschen en Hollandschen Spectator, Myn Heer.

B.
Nog al meer *Spectators* en *moreele* Vertoogen! Is de Zedekunde dan nog al niet opgehelderd? Zyn on-

ze Pligten nog al niet bekend, die ons door de *Ouden* reeds in zo schoon een licht zyn voorgesteld?

A.

Als Myn Heer het eerste blaadje van den *Denker* geleezen hadt, zou hy deze zwaarigheid niet inbrengen. Dezelve wordt daar zeer wel en bondig in beantwoord.

B.

Ik weet niet wat antwoord daar op kan gegeeven worden. De werreld heeft omtrent 6000. jaar gestaan; de Menschen hebben omtrent 6000. jaar hunne Pligten moeten betragten; en men zal hen nu dezelve leeren!

A.

Gaat myn Heer wel te Kerk?

B.

Ik voorzie wat gebruik gy van myn antwoord op deeze vraag wilt maaken; maar het Kerk-gaan is een Pligt op zig zelven. De Zedekunde, die men uit de gewoone Predikatien leert, is waarlyk zeer gering; maar dezelve is voor eene domme menigte, niet voor geletterde Mannen, ingerigt.

A.

Maar zou men niet het grootst gedeelte der Menschen tot de onkundige menigte betrekken, en de *Spectators, Philanthropes, Denkers* enz. op den zelfden voet als de Leeraars beschouwen mogen, met dit verschil alleen, dat der eersten Leertrant bevalliger en gemeenzaamer is, om dat hunne Geschriften zich ook tot het leeren van zulke verpligtingen uitstrekken, die niet tot het bestek van den Predikstoel behooren.

B.

Ik begryp u niet al te klaar, Myn Heer! Maar geloof my, de *Ouden* hebben over de Zedekunde reeds alles gezegd, wat 'er van gezegd kan worden; en hebben het veel fraijer gezegd, dan men het heden zeggen kan. Heeft myn Heer oit de *Fragmenten* van STOBAEUS, het Handboekje van EPICTETUS, de zedelyke Werken van CICERO, HORATIUS of SENECA geleezen? Zyn het niet deeze en andere *oude* Schryvers, met welker fraije Spreuken de hedendaagsche *Spectators* noodig agten hunnen opgewarmden kost te versieren, om ze een zweem van egtheid by te zetten, en onder de begunstiging der Oudheid agting en ingang voor dezelven te winnen.

A.

Ik heb die Werken geleezen, Myn Heer: daar zyn zeer fraije losse gedagten in; *losse gedagten*, zeg

ik: want het is gewislyk niet te loochenen, dat onze hedendaagschen Zedekundigen onze pligten veel nauwkeuriger aanwyzen, en in geregelder orden verhandelen, dan iemand der Ouden, zonder uitzondering, doet.

B.

Maar, Myn Heer! zy hebben ten minsten alles veel *fraijer gezegd*, en kragtiger uitgedrukt. Waarlyk de *Spectators* en *Denkers* moeten afvallen, als men de *Ouden* geleezen heeft.

A.

My daarentegen verschaft het een onbedenkelyk genoegen, als ik de voortgang van deeze zo wel als alle andere Weetenschappen door de verscheiden euwen der werreld naargaa, en zie, hoe veel juister onze begrippen, hoe veel bondiger onze beweegredenen in de Zedekunde zyn, en welk eene heugelyke verandering inzonderheid de Christelyke Openbaaring, ten deezen opzigte, heeft uitgewerkt.

B.

Ik betwist de Christelyke Openbaaring dit voorregt niet; maar spreekt gy van voortgang in deeze Weetenschap! Ik beweer, dat de Oudheid fraijer Spreuken oplevert, dan men in de hedendaagsche Zedekundigen aantrest. Gewis, Myn Heer, de *Ouden* zyn de Bronnen, daar wy alles uit putten moeten; en de tegenwoordige *Denkers* konden hunne laffe herhaalingen wel agterwege laaten.

A.

Ik twyffel sterk, Myn Heer, of gy die *laffe herhaalingen* genoeg geleezen hebt, om dit vreeslyk vonnis zo onbedagt te vellen; en als wy de zaak eens in den grond beschouwen zullen,....

B.

Daar is my de tyd te kostelyk toe. *Plato* wagt my op myn Boekvertrek. Ik groet u.

Het speet my geweldig, dat dit fray Gesprek wierdt-afgebroken, en het hadt te veel indruk op myn geest gemaakt, om niet eenige aanmerkingen over dien bygeloovigen eerbied voor de Ouden voort te brengen. Ik ben verzekerd, dat myn geleerde Weetniet, die my zo onvriendelyk veragtte, zonder een letter van myn Papier geleezen te hebben, zelve onkundig is, uit wat beginzel dit voortkomt, en wat 'er in zyn boezem omgaat, als hy op zulk eene wyze denkt, spreekt,

en handelt. En ik wenschte uit dien hoofde wel, dat myn Vriend en Voorspraak, wien ik openlyk myne dankbaarheid voor zyne billyke verdeediging betuige, middel vinden kon, om hem dit Vertoog onder het oog te brengen.

'Wat is de Rede, vraag ik, waar aan zulk een algemeene eerbied voor de Oudheid, als men onder alle Menschen vindt, met grond kan toegeschreeven worden? Waarom keuren wy een aanmerking fraijer, om dat dezelve van *Menander* of *Plato* is gemaakt? Waarom vertoont zig een Spreuk bevalliger, om dat 'er de naam van een ouden Wysgeer of Digter onder staat? En waarom worden alle menschen, zonder uitzondering, door dien zweem van eerwaardigheid zo bekoord, dat wy *Spectators* en *Denkers* onze Vertoogen altoos liefst met Grieksche of Latynsche *Motto's* oppronken; en dat onze Leeraars hunne Predikatien deftig meenen te versieren, met 'er eene *Sententie* uit ARISTOPHANES, PLAUTUS, of TERENTIUS in te flansen, ter zelfder tyd, dat zy tegen de hedendaagsche Schouwburgen donderen, en schroomen zouden den beschaafden *Moliere* in de hand te neemen?'

Men bezoeke dit zelfs by het gemeen en ongeletterd Volk; men zal het zelve veel gemaklyker overtuigen of verbluffen met geleerde naamen van Menschen, die voor een duizend jaar of twee gestorven zyn, dan met het gezag van hunne nog in leeven zynde Landsgenooten. En schoon deezen die verstorven Helden noch in verstand noch kundigheeden behoeven te wyken; zo is egter eene Spreuk, uit de eersten bygebragt, een klemmend bewys; daar het zeggen der laatsten den aandagt nauwlyks opwekt. Ik heb meermaalen eene fraije gedagte, die my gelukkig inviel, en die ik my niet herinnerde ergens geleezen te hebben, eenvoudig in een gezelschap voorgesteld. Myne gedagte was juist, en niemand sprak my tegen; maar ook niemand sloeg 'er byzonder agt op, en ik had het verdriet, van myne goede invallen met de gewoone laf heeden der *Conversatie* te zien verwarren. Myne eigenliefde vondt 'er haare rekening al te weinig by, om niet eenig mid-

del van verbetering te zoeken. Dit heeft zy 'er op uit gevonden. Als ik iets frays, naar my dunkt, te zeggen heb; als ik zelfs het oordeel myner Vrienden omtrent zekere twyffelagtige gedagten veilig wil toetsen, zend ik den naam van eenen ouden Wysgeer of Digter vooraf; ik geeve myne aanmerking voor de zyne op, en ik heb hier door het vermaak, dat men zig verwondert over iets, 't welk men anders nauwlyks opgemerkt zou hebben. Dit loopje heeft my dikwils een wezenlyk vermaak verschaft, en 't zelve zou nog grooter zyn geweest, hadt men de loftuitingen wegens de schranderheid der Ouden, tegen het oogmerk myner verwaandheid, doorgaans niet zo lang gerekt.

Daar zyn, inderdaad, geene dan zeer verstandige en bedagtzaame Menschen, welken de oude Schryvers op hunne regte waarde schatten; al de rest agt ze te hoog. Daar is zelfs op 't einde der voorleden Eeuw een Tyd geweest, dat een Aucteur slegts zestien of zevenden Eeuwen dood behoefde te zyn geweest, om voor een uitmuntend Schryver in alle opzigten door te gaan. Het is waar, dat anderen den zelven even daarom laf en beuzelagtig vonden; maar de zaak wierdt toen in een geschil, 't welk een gedeelte der geleerde werreld tegen elkander in het harnas joeg, te verre getrokken. Ik heb niet voor, om dien twist weêr op te krabbelen; die my zelven misschien te hoog zou loopen, en eene geleerdheid en zulke kundigheeden in myne Lezers onderstellen zou, die ik van hen noch vergen, noch verwagten kan. Ik zoek het Stuk als Wysgeer, als *Denker*, te beschouwen, en de redenen van een verschynzel, dat zig zo algemeen vertoont, te ontdekken, om hier uit op te maaken, waar wy het voor te houden hebben. En ik besluit hier toe te gereeder, om dat ik my niet herinnere, dat iemand myner Voorgangeren het Stuk van dezen kant oit bezigtigd heeft.

Die blinde Eerbied voor de Oudheid dan, durve ik zeggen, dat in onze natuurlyke gesteldheid zelve gerondvest is; dat noodwendig plaats moet hebben en haare uitwerkzelen voortbrengen, zo lang wy die ge-

steldheid door reden, oeffening en gezond verstand niet verbeterd hebben. Eene vreemde Stelling, en die egter welhaast blyken zal waaragtig te zyn.

Alle behaagelyke voorwerpen, op zekeren afstand van Tyd of Plaats beschouwd, worden fraijer, naar maate wy dezelven meer van verre zien. Men kan dit in den dagelykschen loop des leevens geduurig en in allerlei dingen waarneemen. ‘Is het geen zig aan myne oogen slegts van verre voordoet, zo voortreffelyk; hoe veele onbekende volmaaktheeden verbergen zig dan niet in de duisterheid der verloopen tyden, of in de schemering van zo verren afstand!’ Zo redekavelen wy by ons zelven, en verbeelden ons, dat wy alle moogelyke volmaaktheeden vinden zouden in eenige zaak of persoon, welke zig thans zo behaagelyk vertoont, byaldien wy dezelve slegts van nader by beschouwden; terwyl wy om geen gebreken denken. Het tegendeel mist egter noit te gebeuren; wy naderen de dingen nimmer, zonder dat zy van haare waarde verliezen. De oude Wysgeeren, welken men thans eerbiedt, zouden by ons waarschynlyk de zelfde veragting als onder hunne Landsgenooten vinden, als wy ze even naby beschouwden. Een Propheet is niet geeerd in zyn Vaderland; en een fraije Geest, wien wy thans regt doen, om dat hy niet meer is, zou de zelfde kleinagting, als voorheen, ontmoeten, indien hy zig op nieuws vertoonde.

Wy hebben, en dit is eene andere oorzaak van den blinden eerbied voor oude Schryvers, een zeker iets in ons gestel, dat ons altoos buiten het Tegenwoordige voert. Elk pleege zig zelven raad, en hy zal bevinden, dat hy zig meestal met de herinnering van vorige geneugten, of de hoop van aanstaande verbeteringen bezig houdt, Maar het Voorleden en Toekomende houden ons op eene zeer verschillende wyze bezig. Het laatste vertoont ons met de gehoopte voordeelen altoos eenige zwaarigheeden, en geest dus altoos eenige stof tot vreeze; terwyl de vermaaken van het eerste zuiver zyn. God heeft ons het *Vooruitzigt* ten onzen *nutte* en veiligheid, maar de *Herinnering* tot onze uitspanning en verkwikking, tot ons

vermaak, gegeeven; wy herinneren ons onzen vorigen leevensloop meestal ten goede; wy herroepen de vermaaken, daar wy ons in onze jeugd, of in zulk een leevenstaat mede verlustigd hebben, alleen in onze gedagten, en laaten de ongeneugten agterwege. Dit maakt, dat oude lieden altoos de verloopen tyden pryzen, en dat wy allen natuurlyker wyze geneigd zyn, om gunstiglyk te denken wegens menschen en zaaken, welken wy op eenen verren afstand van Tyd beschouwen. De OUDE *Zeden*, de OUDE *Trouw*, de OUDE *Deugd*, zyn altoos behaagelyke woorden: en het OUDE is, in alle Taalen, eene zeer sterke aanpryzing, waar van de verdienste en waarde in deeze gesteldheid onzer ziele alleen te zoeken is.

Voeg hier, ten opzigte der oude Schryveren in het byzonder, by, dat deezen reeds zo lang in het bezit onzer agting zyn geweest, dat het een soort van wederspannigheid gelykt, om ze op hun regten prys te schatten, en op den zelfden voet, als de hedendaagschen, te waardeeren. Zo veele Euwen voor ons, zo veele duizend Menschen hebben hen reeds den wierook toegezwaaid; zo veelen doen het nog dagelyks, dat 'er eene meer dan gemeene kragt van ziel vereischt wordt, om dien drang te wederstaan.

Dit werkt heimelyk op onzen geest, zonder dat wy 't zelf weeten. Maar daar zyn zigtbaarer springveeren. Onze eigen verwaandheid speelt in deezen meesterlyk haare rol. Een Spectator te leezen, hedendaagsche Werken door te loopen, onze eigen Landsgsnooten en hunne Schriften te kennen, onderstelt slegts eene gemeene lief hebbery en weetlust; maar ARISTOTELES in den mond, STOBAEUS by der hand, EPICTETUS in den zak te hebben, en PLATO in zyn Boekvertrek te laaten wagten; zie daar het werk van een verheven geest, die het ongeletterd gros van verstandige en denkende weetnieten verre agter zig laat.

Hoe! zou men dan de Ouden niet eerbieden, die ons zo veel eerbied van eene domme meenigte bezorgen, en zou men aan zyne Eigenliefde den liefelyken reuk van dat wierook weigeren, dat zy in schyn aan ande-

ren toezwaait! - En hoe zoude men zig inzonderheid verlaagen, (want zelfs eene haatelyke Nyd werkt in dit alles niet zelden mede) om zynen Tydgenooten, zynen Bekenden, zynen Medeburgeren, zo veele agting toe te draagen! Menschen, die wy voor onze oogen zien! Eenen DENKER, wien men kent, die men althans zeker weet, dat nog in leven is, voor onzen Leermeester te erkennen! Welk eene verbeelding in dien Man!

Uit dit alles, meene ik, kan de zwakke grond, waar op de blinde Eerbied voor de Ouden rust, ten duidelyksten blyken, en zullen myne Leezers, hoop ik, overreed worden, ‘om hier in zo wel, als in alle andere opzigten, tegen zig zelven op hunne hoede te wezen; om zìg door geene geleerde Naamen te laaten verbluffen, door geene eerwaardige Oudheid verbysteren; maar steeds op hunne eige kragten, als verstandige weezens, te vertrouwen; de zaaken in haar eigen aart en met hunne eigen oogen te beschouwen; hun oordeel niet op Gezag, maar Rede, te vestigen; en alle Schryvers in het algemeen, myne Vertoogen in 't byzonder, goed of kwaad te keuren, aan te neemen of te verwerpen, naar maate wy de voorschriften van het gezond Verstand nader volgen, of ons daar van verwyderen.’

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 5.
Den 31. January 1763.

[Brief van Justus Denkgraag. Dat een Denker beter is dan een Praater. Wat de Denker verstaat door wel te denken.]

VOor eenige dagen is de volgende Brief aan eenen myner Boekverkooperen toegezonden, die myne eigenliefde te veel kittelt, dan dat ik den zelven mynen Leezeren niet zoude mededeelen.

'*Aan den Denker*,
***Myn Heer*.**

IK heb de eer van merkelyk te verschillen met uwen Vriend DICAX. Niet daar in, dat de meeste menschen weinig van denken houden, en meer van praaten. Dit is zekerlyk waar. Maat ik houde my niet, gelyk hy, aan die zotte *mode*, en ben ver van een' *Praater* boven een' *Denker* te stellen. Ik ben een lief hebber van denken en van denkende wezens, en kan niet begrypen hoe uw Vriend, een man van verstand en die veel gelezen heeft, het zo kwaad hebben kan op menschen, die hunne Pyp in 't Koffy huis in stilte roo-

ken, zonder een enkeld woord te spreeken. Deeze luiden, 't is waar, brengen niets toe tot nut of vermaak van 't gezelschap Maar immers doen zy ook geen mensch leed met stilzwygen. En daarom kan ik 't in uwen goeden Vriend niet goedkeuren, dat derzelver gedrag 't karakter van een' *Denker* haatlyk in zyne oogen gemaakt heeft en hy, uit dien hoofde, hadt hy u niet in persoon gekend, uw eerste Vertoog, als 't Werk van eenen lastigen *Denker*, ongelezen ter zyde gelegd zou hebben.

Duizendmaal liever zat ik in 't gezelschap van eenige stomme *Denkeren*, dan in dat van *Keuzelaaren, Praatvaêren*, of *Amsterdamsche Snapperen*. Ik ken geen lastiger mensch, dan iemand, die altoos snapt. In het Collegie van den Heer DICAX zyn, behalven die twee of drie zwygende Heeren, ook zulken, die spreeken. Maar gesteld dat ik een gezelschap bywoonen moest, geheellyk uit stille Denkeren bestaande, ik zou 'er niet veel tegen hebben, en my zelf onderhouden met myne eigene overdenkingen. In een gezelschap van *Babbelaaren*, daarentegen, verveelt my de tyd elendig. Hun gesnap verschaft my nut noch vermaak; het is voor my lastig aan te hooren, en ik word 'er door verhinderd zelf op eene nuttige of aangenaame wyze te denken. Nooit heb ik meer verdriet, dan wanneer ik genoodzaakt ben, op eenen zogenoemden Familiedag, eenige uuren door te brengen onder het gerammel van drie oude Tantes, en van sommige jonger Snapperen en Snapsteren; 't welk alle weeken myn lot is. Een bezoek van éénen Praatvaêr (en dit valt my ook al dikwils te beurt) is genoeg om my, niet alleen terwyl hy aan 't praaten is, maar nog uuren naderhand, te *chagrineeren*. Gy kunt denken,

hoe my dan 't verward gesnater van een dozyn zulke luiden verveelt.

De Heer DICAX *zou uw Man geweest zyn, hadt gy goedgevonden een'* PRAATER *uit te geeven; maar nu gy uw Papier* DENKER *hebt genoemd, is het zyne zaak niet daar toe mede te werken*. Is 't mogelyk? 't Is met my hier zo ver van daan, dat ik uw Papier, hadt gy een' PRAATER uitgegeven, zelfs niet zou hebben willen leezen, schoon ik 1 1/2 stuiver, ja al was het tienmaal zo veel, 's weeks toekreeg, in plaats van het 'er voor te moeten betaalen. De Boekverkoopers Jongen, die my den eersten PRAATER aan huis gebragt hadt, zou gevaar geloopen hebben van een graauw te krygen. Want, waarlyk, ik heb *Praaters* genoeg in huis, en heb geen' lust om 'er nog meer by te haalen. Myn' Vrouw en myne Dogters *praaten* onophoudelyk, en hinderen my daar door vry wat in het *denken* in 't hoekje van den haart, waar my de strenge koude dringt te blyven. Gy weet, Myn Heer, dat men Vrouwen niet kan vergen te zwygen. Dit mogen zy in de Kerk konnen uithouden; maar haar dit in huis op te leggen, is *impracticabel*. Doch van *Denkeren* ben ik zo breed niet voorzien, en verheug my, hierom, in u een Man gevonden te hebben, die *denkt*, en my, zo ik hoope, in bondig, geregeld, nuttig en aangenaam te denken, behulpzaam zyn zal.

Ik twyffel niet of gy zult, van uwen kant, over my ook wel in uwen schik zyn, en u verblyden dat het nog niet geheel ontbreekt aan Luiden, die voor het *denken* zyn, en eenen DENKER wel zetten mogen. Maar misschien zult gy hier in geringe Stof tot vergenoeging vinden, dewyl het u weinig baaten kan dat ik, en mogelyk hier en daar nog een enkeld mensch, van *denken* houden, als

'er het gros onzer Landsgenooten tegen is, gelyk de Heer DICAX verzekert. Laat hy hier in gelyk hebben. Evenwel, meen ik, hebt gy geene reden om te vreezen, dat gy kwalyk ontvangen zult worden in de weereld. Daar is onderscheid tusschen zelf te denken, en een ander voor zig te laaten denken. De minsten onzer Landsgenooten zyn voor het eerste. Maar veelen willen dit werk nog wel laaten waarneemen door een ander. Zelf te denken is ook, om de waarheid te zeggen, elks zaak niet. Het is voor veelen, dikwils, best, dat zy dit aan een' ander' overlaaten. Niet onaartig beduidde zeker Heer dit aan zynen Knegt. De Heer, namelyk, iets aan den Knegt belast hebbende, en bevindende dat het niet zo gedaan was als hy 't bevolen hadt, berispte den knaap daar over. De Knegt antwoordde, *Myn Heer, ik* DAGT *dat het zo beter was om dat..... Luister, Jan*, hernam de Heer, *gy moet niet* DENKEN; *dat is uw zaak niet*; *daar zyt gy niet bekwaam toe. Uw werk is* DOEN. DENKEN *zal ik wel voor u waarneemen*. - Veele menschen zyn zo min bekwaam om te denken als *Jan*: doch hier in verschillen zy van dien knaap, dat zy 'er zo min *lust* als *vermogen* toe hebben. Zy zyn daarom wel te vreden, dat een ander voor hun denkt; en zy konnen niet nalaaten hier mede wel vergenoegd te wezen, ten zy ze begrypen, dat 'er in 't geheel niet *gedagt* moet worden in de weereld, 't gene immers al te ongerymd is, om te onderstellen, dat in een redenlyk mensch vallen kan. Ook meen ik te konnen toonen, dat de luiden in 't algemeen wel lyden mogen, dat anderen voor hun denken, als men 't hun zelven maar niet vergt. Immers gaat men best vergenoegd uit de Kerk, als men zig verbeeldt te hebben

konnen hooren, dat *Dominé* wel *gestudeert*, dat is, wel over zyn Onderwerp *gedagt* heeft, schoon men zulks, somtyds, daar uit opmaakt, dat men 't, door de groote Geleerdheid, niet heeft konnen verstaan. En wat ook uw Vriend DICAX mag zeggen, om te toonen dat een *praatende Doctor* meer bemind is dan een *denkende*; ik geloof dat een Geneesheer zyn belang niet kwalyk verstaat, die by zyne Lyders een minuut drie of vier in diepe gepeinzen schynt te zitten. Want dan oordeelt men dat *de Doctor denkt over de kwaal*, hoewel hy misschien over geheel iets anders zit te denken.

Gy hebt dan zeer wel gedaan, naar myn begrip, in u als een DENKER in de weereld te vertoonen; en ik twyfel niet of men zal uwe gedagten *leezen*: doch of men 'er na *leeven* zal, dat is een tweede zaak. Ik blyf, na U eene voorspoedige en langduurige denking toegewenscht te hebben, met veel agtinge,'

Myn Heer,

Uw. Dw. Dienaar

JUSTUS DENKGRAAG.

Den 17. *January* 1763.
H.

Ik moet bekennen, dat het my ten uitersten aangenaam is, dat de Tytel van myn Papier de goedkeuring van den Schryver deezes Briefs wegdraagt; wiens berigt omtrent zich zelven my moet doen besluiten, dat het denken grootelyks zyne zaak is; en die my daarom verpligten zal, zo hy my nu en dan eenige goede gedagten wil mededeelen. Hy is, echter, naar myn begrip, wat al te veel op de

Praaters in 't algemeen verbitterd; die, wanneer zy slegts niet alles zonder overleg babbelen, wat hun voor den mond komt, niet minder nuttige en aangenaame leden der Zamenleeving zyn, dan de genen, die, zo als de Heer DENKGRAAG, zich meest met denken bezig houden. Wel te denken is zekerlyk een Geschenk des Hemels, het welk niet aan yder is te beurt gevallen; doch, gelyk dit geschenk den Bezitter weinig nut toebrengt, indien hy niet volgens zyne berippen handelt; zo is het ook niet zeer voordeelig voor zyne medemenschen, indien hy 'er de lust en het vermoogen niet by heeft, om zyne gedagten aan hun op eene aangenaame wyze door woorden of geschrift mede te deelen. Dan het schynt, dat het eigentlyke oogmerk van den Heer DENKGRAAG is, zulke luiden voornaamelyk af te keuren, die praaten zonder denken; tot welke soort zyne snapagtige Vrouw en Dogters waarschynlyk zullen behooren. Voor 't overige doet my het groot getal van deze Vertoogen, het welk myne Boekverkoopers my met genoegen berigten dat weekelyks verkogt wordt, niet alleen met vermaak zien, dat de Heer DENKGRAAG zich niet bedriegt, wanneer hy zegt, dat de meeste menschen, schoon zy weinig lust mogten hebben om zelven te denken, 'er echter zeer wel mede te vrede zyn, dat een ander voor hun denkt; maar ik ondervinde zelfs, dat 'er noch meer dan één onder myne Landsgenooten gevonden wordt, die het ten minsten niet aan de lust ontbreekt, om my in het denken behulpzaam te zyn, en my hunne gedagten mede te deelen. Doch terwyl ik by my zelven nader overweegen zal, of ik van twee Brieven, waar van de eene my van Utrecht, de andere van Rotterdam is toegezonden, gebruik zal maaken; zo zal ik thans, noch kortelyk, eenen derden beant-

woorden, welke op den naam van verscheiden persoonen geschreeven is, die zich myne *Mededenkers* ondertekenen.

Men belooft my, in deezen Brief, dat men my somtyds eenige voorstellen zal doen, met verzoek, om daar over myne gedagten aan myne Leezers te doen weeten: en men begint met my eene verklaaring te vraagen, ‘wat ik door *weldenken*, in den afgetrokkensten zin, versta?’ Ik ben deezen mynen Mededenkeren waarlyk verpligt voor hen vertrouwen, dat zy in my schynen te stellen. Doch hoe zeer ik gaarne hunne voorstellen wil afwagten, zo beloof ik hun echter niet, dat ik hun altoos te wille zal zyn, om over dezelven te denken. Wanneer men eenen Advocaat zes Schellingen betaalt, kan men hem verpligten, om over een Onderwerp, tot de Regtsgeleerdheid betrekking hebbende, welk men hem voorstelt, te denken. Doch gelyk ik voorneemens ben *gratis* ten dienste myner Landsgenooten te denken, zo meen ik ook myn eigen zinnelykheid te volgen in het verkiezen der stoffen, waar over ik myne gedagten zal laaten gaan.

Ondertusschen ben ik 'er evenwel, ter begeerte van deeze vrienden, zeer ernstig op bedagt geweest, om op eene nauwkeurige en voldoende wyze te bepaalen, wat men door *weldenken* te verstaan hebbe. Doch dit is my moeijelyker voorgekoomen, dan het in het begin scheen te zyn. Men kan wel zeggen, dat *weldenken* is denken naar de regelen van eene goede redeneerkunst. Maar kan men deeze Bepaaling voor voldoende houden, daar de dagelyksche ondervinding leert, dat twee onderscheiden luiden, die alle de regels, welken *Aristoteles, 's Gravezande*, de Geleerden van *Port-Royal*, en zo veel anderen, opgegeeven hebben, om wel te redeneeren, beiden grondig verstaan, en die beiden

weeten, wat 'er tot eene goede Sluitreden vereischt wordt, echter yder oogenblik uit dezelfde gronden verschillende besluiten opmaaken? Daarenboven, hoe is het moogelyk wel te bepaalen, wat het, *in een afgetrokken zin* zy, *wel te denken;* daar dezelfde wyze van denken voor goed of kwaad gehouden wordt naar de verschillende omstandigheeden van tyd en plaatzen waarin gedagt moet worden. *Weldenken* beduidde, in ons Land, en in deeze Stad, in 't Jaar 1758, zekerlvk iets anders, dan in het Jaar 1748. In 1768. zal dit woord moogelyk al wederom eene andere betekenis hebben; en hy, die hier, of in Engeland, weldenkt over de beste Regeerings-form, zou zekerlyk in Rusland en Turkyen zeer kwalyk denken. Om kort te gaan, ik zie geen kans, om eene bepaaling te geeven wat *weldenken* zy, die in 't algemeen voldoende is; doch, gelyk ik daarom van deeze myne Mededenkeren niet vertrouwe, dat zy iets onmoogelyks van my zullen willen vorderen; zo hoop ik, dat zy hunne vraag genoegzaam beantwoord zullen rekenen, wanneer ik hun zegge, dat ik door *weldenken, in den afgetrokkensten zin*, die ik aan die woorden hegten kan, en zulks zonder eenig opzigt tot tyd of plaatze te neemen, versta zodanig te denken, als IK denke.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarder *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 6.
Den 7. February 1763.

[Brief van een Koopman aan den Denker, over de onnuttigheid der Studie; en de verkeerde Geleerdheid zyner drie Broeders.]

Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo.

VIRGIL.

Heer Denker.

HY moet wel belust wezen om een Griek te zyn, om nutteloos voor zyn Huishouwen, grilziek en lastig voor de geheele wereld te worden, die uwe *Spectatoriaale, Philanthropische*, en nu *Denkeriaansche* kuuren geduurig leezen wil. Ik heb 'er de D....l van, myn Heer en Neef. Geene Vertoogen, geene gekheeden. Ik doe 's morgens myn zaaken; ik neem de Beurs waar; ik blyf op myn Comptoir tot 's avonds ten vyf uuren, en dan vaarwel, al die nog meer winnen wil. Ik voor my, ik neem stok, mof, mantel, nadat het weder is, en gaa naar de Garnaalemarkt; daar passeer ik myn avonden in vrolyk gezelschap van altemaal Baazen en braave lieden; wy drinken een glaasje, doen een spelletje, en gaan ten tien uuren ordentelyk naar huis. Op heilige dagen slaap ik 's ogtends uit; 's namiddags ga ik in de Kerk, en als ik te huis kom, lees ik een Capittel of twee in den Bybel; ik zie wat in het Bybels Printeboek, en breng het overige van den avond met *Cats* door. Als ik niet wel ben, en t'huis moet zitten, grol ik wat, om te laggen, in de *Koddige Opschriften, den Geest van Jan Tamboer, Jonker van der Moesel*, of andere geestige Boekjes.

Gy meent, dat wy op de Familie-dag, by één zynde, geleerde Discoursen behoorden te houden; maar daar legt ons, en my in 't geheel niet gelegen aan al de Geleerden van Engeland, nog van Vrankryk, nog van Duitschland; als de Wissels maar op zyn tyd betaald worden. Al de rest, Cousyn, zyn vodden, en het bederf voor meenig ordentelyk man: ondervinding, Neef, is by my de beste Leermeesteres.

Ik weet niet, of gy myn Broeder *Nicolaas* zaal^{r}. gekend hebt? ik geloof haast neen, nu ik my bezin. Hy was, om tot de zaak te komen, een braaf, hupsch, eerlyk man; dien ik als myn kind zou bemind hebben, indien hy niet eeuwigduurend vol van Filosoofsche mymeringen geweest was. Wy waren vier Broeders, als myne Ouders leefden; *Jan* moest een Dominé worden, *Cornelis* een Advocaat, *Klaas* een Doctor, en ik wierd tot de Negotie opgelegd. Als die jonge Heeren Studenten in de Vacantie t'huis waren, was yder vol van zyne Geleerdheid; en Vander zaal^{r}., die 'er niet veel meer van wist, dan ik, was kragtig in zyn schik, als zy maar zo stout dorsten doorpraaten in gezelschap, dat yedereen zwygen moest. *Klaas* sliep by my; de anderen by elkander op een ander vertrek; zo dat ik het geluk had de geheim-bewaarder te zyn van alle zyne vorderingen en bestekken. Hy was, zo als de Engelschen het noemen, een magtig *Schemer*, dat is te zeggen, een Project-maaker, en bouwde oneindige kasteelen in de lugt. Hy studeerde, gelyk toen de mode was, zo wel. tot Filosoof als Medicus. Als hy, na de dood der oude lieden, zyn Kapitaaltje overzag, oordeelde hy ruim genoeg te konnen bestaan, en geen zin hebbende om geduurig op te staan, als de een of ander wat pyn in zyn buik of ongemak hadt, gaf hy de Praktyk op, en vermaakte zig alleen met de Filosofie. Hy was een zeer handig mensch, draaide netjes, en sleep vergrootglaazen. Men zeide, dat hy een ver-

standig man was; ook dat hy wel eens een Vertoogje schreef aan den Spectator enz. Maar hy wierdt zo lastig met zyne Vertoogen, en was zo vol van zyne vindingen, en, zo als hy het noemde, grappen, dat het my capitaal verveelde. Hy cyfferde bykans nagt en dag door, en, naar de Leijen te rekenen, welke met Cyffer-letters gevuld op zyn kamer hingen, en het papier, 't geen 'er meê beklad was, zoud gy gedagt hebben, dat hy het zwaarste Comptoir van Amsterdam te administreeren hadt; en het kwam alleen uit, om het voordeel te berekenen, 't geen men in honderd Maan-jaaren konde hebben, van met een Cabriolet - wagen zonder paarden van Amsterdam naar Haarlem, en vice versa, te ryden.

Hy hadt zig niet ver van Oestgeest op het Land begeeven, en daar voor eerst geknutzeld een wagen, die zeer gemaklyk was, en daar men, volgens zyn zeggen, slegts op moest gaan zitten, en zig door een meid of knegt een stootje laaten geeven, om 'er zo verre mede de wereld door te ryden, als men wilde. Hy zei, dat die wagen, eens aan het rollen gebragt zynde, van zelfs moest voortrollen tot in het oneindige toe; zo lang tot dat 'er een muur, berg, of ander ding was, daar zy tegen aan vloog, en gestuit wierdt. Nu die wagen was klaar, en aan de asfen met verscheide kopere rolletjes voorzien, om de wryving te beletten, ook fraay verguld en geschilderd. Ik brandede van verlangen om op die wagen eens een Tourtje te doen op een Paasschen of Pinxteren, of door het Gooyland, om de Boekweit te zien bloeijen; maar *Nihil horum*; (in passant, Neef! zo veel Latyn leerde ik van die Zoonen van Pallas) ik moest wagten tot hy eerst eenige keyentjes vierkant, en, op het voorbeeld van den grooten *Huyghens*, op Post-papier zo glad als spiegels gesleepen, en een wegje daar mede bestraat zoude hebben; anders, zeide hy, zou de wagen, om

de hobbeligheid van den weg, stuiten en stil staan.

Hy scheen een verbaazend groot vyand van de Wryving te wezen; althans, als ik voor een enkelen dag by hem buiten was, verveelde hy my met zyn *Attritus* ruim zo veel, Neef! als uwe voorganger de *Philanthrope* klaagt, dat wy Kooplieden hem met de *Agio* doen. Om te bekorten hy hadt een ontwerp gemaakt, om op die wyze, os wel, met verglaasde Japansche Steenen den weg naar Haarlem te bestraaten, in een regte lyn tot Zwaanenburg, en van daar, met een enkelen hoek, de Lieburg over, tot Haarlem, zo breed, dat 'er twee van zyne Postwagens naast één of heen en weder loopen konden. Dan zoude men slegts buiten de Poort gaan op zitten, zonder dat men voor schokken, hollen, of dergelyk gevaar behoefde te vreezen; en, na een enkelen stoot van agteren ontvangen te hebben, zou men regtuit in eene gelyke beweeging voortloopen, tot halfwegen. Daar zouden eenige weinige kleine Jongens klaar staan, en onderhouden worden, om de Rytuigen om te leiden; want kragt behoefde 'er niet toe. De Hospes uit de Prins, of zyn Knegt zouden wederom een zet geeven, waar mede de Wagen zou loopen tot Haarlem. Maar om den hoek te passeeren hadt hy voor een muur op te metselen, vier voeten hoog, en dien zo te plaatsen, dat 'er de Wagen per bricol tegen aan moest stuiten, gelyk een bal op de billard. De hoeken van invalling en af kaatsing gelyk zynde, zo kwamen de Wagens net de Spaarwouder Poort in te Haarlem, en liepen tot in het Stalletje op den hoek, tegen over de Halve Maan, om by regenagtig Weer droog af te stappen.

Dit alles volgde uit de natuur van de beweeging. Maar hier lag de groote zwarigheid, welke ik geloof, dat hem de dood gekost heest, hoe een middel uit te vinden, om die Wagens op eene bekwaa-

me wyze te stuiten? Aan het loopen, 't geen, myns oordeels, het moeijelykste was, twyffelde hy niet in 't allerminste; maar hadt altoos het hoofd vol, om ze te doen ophouden. De andere zwaarigheid was, als men eens wat schielyker over wilde zyn, hoe veel de kragt grooter wezen moest, daar men mede afgezet wierdt. Te weeten, of de snelheid enkel, of in het vierkant moest berekend worden? Hy knorde altoos op zekeren Leibnits, en hy zeide, dat de Engelschen het by 't regte end hadden. Ik verklaar, het kon my zo weinig scheelen, dat ik 'er myn muts niet om verzetten wou, of eenvoudig de Wagen gemultipliceerd moest worden met de kragt en zwaarte van die 'er op zaten, dan met het Quadraat 1, als ik maar te Haarlem kwam.

Hy wilde dan zekere soorten van Schraagen, met Zeewier bewonden of met Wol bekleed, stellen daar de Wagen tegen moest botsen om stil te houden. Myn begrip was, dat 'er zo veel omslag niet noodig was, en dat 'er maar iets staan moest, om tegen te houden; maar hy zeide, dat, als het een hard Lighaam was, dat dan de Wagen regelregt weder te rug zou loopen naar halfwegen, eer men tyd hadt om 'er af te stappen.

Enfin, hy twyffelde niet, of hy zoude in 9 jaaren zyn onkosten betaald hebben, in 16. de Jaag-Schuiten onnut maaken, en in 25. beginnen ryk te worden. Hy rekende altoos, zo hy het noemde, in het Quadraat. Als ik hem eens vroeg, hoe verre hy gevorderd was? antwoorde hy zeer fier. ‘Heb nog maar een weinig geduld, Broeder; gy zult myne schatten precys in *het vierkant van myn leeftyd* zien aanwassen, daar de uwen slegts in eene *Arithmetische progressie* voortgaan. Ik zoude het tot de *Cubus* brengen, voegde hy 'er by met een zugt, indien de Postwagen op den Haag geen Privilegie hadt’! Hy heeft het niet beleefd, de

Sukkel! hy is midden in zyn werk blyven steeken; en ik twyffel zeer, of de Kamer van Zeventienen wel goed zou vinden om een Vloot naar Japan te zenden, enkel om de Haarlemmer weg te bestraaten.

Jan hadt al meê de *Spectators* in 't hoofd. Hy was een Doode Coccejaan, en liep lang om als Proponent, eer hy ergens diep op de Veluwe een Beroep kreeg. Hy wilde al die onnozele Menschen, die niets anders wisten, als Plaggen te steeken, en Schaapen te hoeden, tot redelyke Menschen maaken. Als ik hem zeide: *Jan*, het is waaragtig verkeerd; maak ze maar goede Christenen, Jongen; de rest zal wel volgen. Ja! maar, was het antwoord, hebt gy wel het... Vertoog van den *Nederlandschen Spectator* geleezen? Ik wist 'er niet veel op te zeggen, dan dat onze oude luy het ook wel geweeten hadden, en dat, in die tyden, zulk een ding niet bekend was. Hy is agt - en veertig jaaren oud geworden, en heeft 'er agtien jaaren gestaan; en ik wil wel een Anker beste roode Wyn verliezen, als 'er, buiten den Dominé, welke in zyn Plaats gekomen is, een eenig *Spectatoriaal* redelyk Mensch in het geheele Dorp is.

Cornelis is door zyne Professoren kragtig misleid en opgehuld, om dat hy een groot lief hebber was van de Oudheid, en de Regten der Grieken en Romeinen zo wel kende, dat het jammer was, dat hy 'er zyn hoofd-studie niet van maakte. Daar zat een Professor in! Hy las Poëeten, maakte Versen, en ik weet niet wat, 't geen hy altoos oneindig hoog waardeerde. Hy versamelde ook Medailles, en had een meenigte van Steentjes om in ringen te zetten, die hy zeide, dat al voor twee of drie duizend jaaren gegraveerd waren; en daar hy continueel met een vergrootglas op tuurde, als of hy 'er wonderen uit haalen zou. Ik heb 'er geen kennis van, Neef! maar uit een staaltje zal UE. oordeelen

kunnen, of het beter is, zig op nutte dingen, die dagelyks te passe komen, dan op Versen toe te leggen.

Een goed Vriend van my hadt eens eenig goed willen inbrengen, waar van hy by abuis vergeeten hadt de *Licenten* te betaalen, 't geen meer gebeurt; maar het wierdt by ongeluk aangehouden. Hy vroeg my om raad. Ik zou hem beter hebben kunnen dienen, eer hy 't ondernomen hadt. Hy was nog een jong Koopman; maar anders een fraay, oppassend, deugdzaam en Godvreezend Man. Nu het verbrod was, zond ik hem by *Cornelis*, mynen Broeder. Na dat deez' hem uitgehoord, en verscheide Boeken opgeslaagen hadt, zeide hy met veel deftigheid tegen mynen Vriend: Myn Heer! ik beef 'er van; gy hebt het Land gefraudeerd; zyn Inkomen benadeeld, en dus tegen de beschermende veiligheid uwer Medeburgeren gezondigd; gy hebt eveneens,en mooglyk slimmer gehandeld, als één, die zyn Vader of Moeder vermoordt! Gy verraadt uwe Medeburgeren, Myn Heer! Gy smokkelt! Ik kan u niet dienen: het strydt tegen myn Eed, tegen myn Pligt, tegen myn gemoed; vlugt weg, gy zyt een Man des..... Hier op keek hy zo schril, dat myn Vriend verschrikt het Huis uitliep, en ylings by een Solliciteur aanging, daar hy voorby moest, en dien hy, in geval van abuizen, wel eens by zyn Patroon gezien hadt. De ontsteltenis wierdt eerst wat bedaard. De Knaap, meer bedreeven in zaaken van de Wereld, zeide hem: Hoho! is het anders niet? Wel dat kan den besten gebeuren, die wat yverig op zyne zaaken is, van iets in haast te vergeeten. Zyt gy dwaas? zoudt gy daarom een Verraader van je Land zyn? Wisje-wasjes! Dat is geen kwaad, en op zyn best niet anders, als eene behendige aardigheid, meer om de Oppassers oplettenheid te leeren, en een pots te

speelen, als om juist het Land te besteelen. Daar is geen zwaarigheid. Ben je te vreden, als wy het voor 25. per cent afmaaken? Heel wel, zeide myn Vriend, maar moet ik ook vlugten? Ben je sestig? vroeg de Solliciteur; waar was A....., indien alle, die deze behendigheid oeffenen, vlugten zouden? Het is u meer dan 50. per cent waardig, om, in het vervolg, wat meer precautie te neemen. Dit voegde hy 'er by, geloof ik, om dat 'er naderhand niets op zyn rekening zou te zeggen vallen; en myn Vriend trok heen, zeer wel getroost en vry wat in zyn gemoed ontruimd.

Hy bragt my van 't één en 't ander bescheid, en was op verre na niet wel te vreden van Broêr *Knelis*. Ziet gy wel, Neef! zo gaat het, als men altyd van *Plato*, het *Corpus*, de *Roomsche Antiquiteiten*, en ik weet niet wat voor kraam, het hoofd vol heeft. De *Agio*, de *Agio*, de *Cours*, dat is de *Busines*; dat leert men op de Hooge Schoole niet. Hadt myn Broeder daar wat meer op gestudeerd, en op *Bodemary* en *Havery Gros*, hy zou een ander Man geweest zyn; maar Versjes maaken, en Vertoogen, het loopt in het malle. Alle die oude Rymelaars waren immers zo kaal en berooid als een Rot, die eerst geboren is. Gy ziet dat yder by zyne zaaken moet blyven, en dat het ons Kooplieden past alle die gekke kuuren der Geleerden te vermyden. Die heb ik u in vryheid willen zeggen, als

Uwe opregte Vriend on genegen Couzyn
***.

Ik heb geoordeeld mynen Lezeren dezen *orgineelen* Brief van mynen Neef te moeten mededeelen. Ik verklaare noit geweeten of gedagt te hebben, dat het Fyne van de *Agio* zo verre uitgebreid konde worden.

De Denker.
N°. 7.
Den 14. February 1763.

[Dat het den Mannen te wyten is, dat de Vrouwen zich meer aan het vertoonen van lighaamelyke Bevalligheid; dan aan de verbetering haarer Zielsvermogens laaten gelegen zyn. Aanspooring voor de Vrouwen tot het oeffenen van haar verstand.]

- *Cupias non placuisse nimis*.

MARTIALIS.

REeds zes Vertoogen, en nog geen woord over de Sexe! Wat zullen myne vrouwelyke Leezers hier van zeggen? Een drooge Denker! Gy hebt gelyk, *Dames*; het is inderdaad niet betaamelyk de schoonste helft van 't Menschdom zo lang te vergeeten. Vergeeten? Ja; ik moet niets van myn schuld bewimpelen; ik zou zelfs nog langer in dat misdaadig stilzwygen volhard hebben, ware ik niet door een byzonder Toeval uit myne sluimering gelukkig opgewekt. Myne openhartige Bekentenis verdient eene edelmoedige vergeeving; en des te meer, om dat ik myne voorige nalaatigheid met allen yver en opregtheid ga verbeteren.

Ik bevond my onlangs in het zelfde Logement in den H... met eene Dame van den eersten rang; haar Hoog Eds. kamer grensde aan de myne, en, terwyl ik, alleen zynde, stil zat te leezen, had ik hier door zo gemaklyk gelegenheid, om haare klagten te hooren, als zy, wegens myne diepe stilte, weinig vermoeden kon hebben van beluisterd te worden in een gesprek, 't welk zy met haare Kamenier hieldt, en 't geen ik byzonder genoeg agte, om het mynen Leezeren mede te deelen.

‘Ei, Mevrouw’, ving de laatstgenoemde aan, ‘Uwe H. Ed. behoorde zeker zo stemmig niet te zitten; uwe bevalligheeden lyden by al dat peinzen; laat dat op Reis ten minsten vaaren’. ‘Spreek my van geene bevalligheeden, *Manon*’, hernam Mevrouw, ‘ik vrees, ik gevoel, myns ondanks, dat dezelven my verlaaten. En zie daar de oorzaak dier mymeringen, die gy my verwyt, en die minder uit het verlies van myn *Proces*, dan vervallende schoonheid spruiten. Ik geloof dat ik beminlyk plag te zyn. Duizendmaalen hebben 't my anderen; duizendmaalen heb ik 't my zelven gezegd. Maar, helaas! ik ben 't niet meer. Ik durf myne oogen in geen spiegel slaan, daar ik voorheen myn grootste lust in vond. Ik zoek 'er te vergeefsch, aan 't welk te zien ik my eertyds nauwlyks verzaaden konde. De eene dag beneemt my deeze, eene andere geene myner aantreklykheeden. Dit leevendige opslag, dat treffend oog, 't welk alle myne gedagten zo vaardig volgde, en hoop of vrees, liefde of eerbied inboezemde, naar de beweegingen, die ik aan 't zelve gaf, wordt styf en spraakeloos. Dat teder uitzigt, daar ik de trotste zielen meê verheeren konde, dof en onverschillig. Ja, *Manon*, ik durf zeggen, dat ik alles met myne oogen konde doen. Liefde, Fierheid, Veragting, Droefheid, Vreugde; ik gaf 'er alles in te leezen, 't zy ik het dagt of niet, en ik geloof nog... Maar, Hemel! wat vertoont zig op myn voorhoofd! Een Rimpel!..! Helaas 't is niet dan al te waar. Pas veertig jaaren en al Rimpels!.. Maar 't is de valsche spiegel, die my bedriegt; wat zegt gy, *Manon*?.. Neen, ik vleije my vergeefsch, terwyl dit wreede glas my niet wil vleijen. Neem het weg, verbryzel dien ontydigen Berisper; verlos my van een Getuigen,

wiens verwytingen ik nict langer wil verdraagen. Het is my voortaan van geen dienst, en kan my nimmer weder geeven, dat het my zo vroeg beneemt. Ik ben my zelven niet, en ik kan noit meer het vermaak genieten van my zelv' te zien. Neen...'. 'Ei, Mevrouw, Mevrouw'! viel *Manon* hier op in, 'geef u tog zo ras niet aan de wanhoop over; uwe bekoorlykheeden zullen wederkomen, zo dra ge uwe voorige vrolykheid weder aanneemt. En weigert de Natuur u eene gunst, die Uwe H. Ed. met zo veel regt mag vorderen; houd egter moed, Mevrouw: dan zal de Konst het gebrek der onbillyke Natuur verhelpen, en dan zullen myne bekwaamheeden nog eerst regt te pas komen en blyken. Waarlyk, Mevrouw! Uwe H. Ed. heeft de jaaren niet te vreezen, zo lang ik de eer heb u te dienen. Het *Toilet* zal bewaaren, 't geen de wreede Tyd zoekt te vernielen, en 't is op uwe jaaren, dat eene Vrouw van bekwaamheid en moed weder op nieuws begint te leeven en te behaagen'.

Mevrouw hadt Chocolaad belast te bezorgen. Een haarer Bedienden met dezelve inkomende, brak die Conversatie af, en gaf my gelegenheid om my zelven te vraagen, 'welke toch de oorzaak zy, dat meest alle Vrouwen in die zelfde manier van denken vallen, en haar zelven, uit hoofde haarer schoonheid, eeniglyk waardeeren? Zyn ze, dagt ik, voor geene andere verdiensten vatbaar? Of waarom verwaarloozen zy, die zo veel aandagt op het lighaam vestigen, haare ziels-vermogens zo geheel en al'?

Ik had maar weinig op dit Stuk gedagt, of ik ontdekte ras, dat de oorzaak van dit kwaad in onze Sexe, in de Mannen, gezogt moet worden. Dit soort van veragting, waar mede wy de Vrouwen, onder schyn

van eerbied, beguichelen; de boeijens, daar wy zelven haare zielen in kluisteren; be brabbeltaal, waar door we ons aangenaam by haar zoeken te maaken; de beuzelingen, daar we onze gesprekken met de schoone Sexe eeniglyk toe bepaalen; met één woord, de *Galanterie* der welleevende Werreld; zie daar zo veele middelen, waar door deze zedelyke ongesteldheid der meeste *Dames*, zo niet voortgebragt, ten minsten merkelyk verergerd wordt.

Waarom zyn de Vrouwen zo onverschillig voor Weetenschappen, nutte kundigheeden en gezond Verstand? Om dat zy niets van dit alles hebben mogen, zonder belagchelyk te worden. Wy beschouwen ze minder als redelyke Schepzels, dan als Werktuigen ter bevordering van ons vermaak, of vervulling onzer behoeftens. Wy behandelen ze op dien voet met zeer veel zorgvuldigheid, en geeven ze eene opvoeding, overeen komstig met de oogmerken, daar men ze dwaaslyk oordeelt door de Natuur zelve toe geschikt te zyn.

Het eerst, dat men een jonge Juffer leert, is, haar lighaam bevallig te vettoonen. Het tweede, haare Reden nimmer te gebruiken; haare gedagten te verbergen; haare gevoelens te vermommen; als anderen te denken; geene begrippen aan haar zelve te hebben, en alles, wat de Mode veroordeelt, te schuwen. Zie daar de Grondregels eener beschaafde Opvoeding. Wat zal denken, redeneeren, leezen en onderzoeken uitwerken, om myne Dogter bevalliger te maaken! Dit 's de gewoone vraag eener onkundige Moeder. Danssen, speelen, zingen, ik laat haar alles leeren; maar leezen!... Dat verdoost de vrolykheid en krenkt de harssens; dat misstaat eene Vrouw. - Met één woord, wy behandelen de Vrouwen even als de Natuur in onze Tuinen; wy smukken de laatste zo ge-

weldig op, dat ze onkenbaar wordt, en maaken de eersten zo behaagelyk, dat ze ophouden redelyk te zyn.

Gelyk men nu de Vrouwen nimmer leert te denken, en gelyk haar dit ook, in den omgang der beschaafde Wereld, nimmer kan te passe komen, zo is 't natuurlyk, dat zy zo veel driftiger voor 't lichaam zorgen, als zy de ziel meer verwaarloozen.

Onze Sexe is dan, inderdaad, de voornaamste oorzaak van het kwaad, en 't is aan onze verkeerde smaak voor 't grootste deel te wyten, dat de Vrouwen niet kundiger en redelyker zyn. Ten zy men zeggenwilde, dat eene gegronde vrees in dit alles medewerkte. Wy dugten moogelyk de kragt haarer bekoorlykheeden; wy gevoelen misschien heimelyk, dat, als zy een geoeffend brein, een verligte ziel, en de geneugtens van een verstandig onderhoud by haare bevalligheeden, vluggen geest, en leevendige verbeelding voegden, zy alsdan onweêrstaanbaar zouden weezen; en wy offeren dus, met de onkunde der Vrouwen, en die smaak van beuzelingen, die men zo algemeen onder haar bespeurt, te koesteren, een gedeelte van ons vermaak op aan de zekerheid van onze Heerschappy.

Men moet zig gewisselyk niet verbeelden, dat de Vrouwen van Natuur onbekwaamer tot denken zouden weezen dan de Mannen. Zy munten daarentegen niet slegts boven dezelven uit in alle werken, daar geest, vlugheid en verbeelding byzonder in te passe koomen; haare gemeenzaame Brieven zyn niets slegts altoos onvergelykelyk fraijer dan de onze, maar DESCARTES oordeelde ze zelfs geschikter voor de Wysbegeerte dan onze Sexe, en verscheiden voorbeelden, in vroegere en laatere ty-

den, hebben die verzekering gestaafd. De zwakheid haarer gestellen, wel verre van tot eene tegenwerping hier tegen te verstrekken, dringt het veel eer aan, omdat men niet dan al te dikwils ziet, dat de schranderste zielen in tedere gestellen woonen.

Hoe wenschelyk ware het derhalven, dat men de Vrouwen redelyk maakte, en eenigen smaak wist in te boezemen, voor 't geen haare Ziel zo wel als Lighaam kan versieren! hoe genoegelyk zoude wy met onze lieve wederhelften leeven, als wy 'er verstandig mede spreeken konden! Hoe heilzaam is de raad, hoe overreedend de vermaning, hoe kragtig de troost, als zy uit die schoone monden vloeijen! hoe heugelyk zou de saamenleeving weezen, als, door deezen geest van opmerking en weetlust, zo veele oorzaaken van verwarring voorgekomen, zo veele ongeregelde driften beteugeld, zo veele verkwistingen geweerd, en de banden der onderlinge liefde nauwer wierden toegestrikt! Welk eene zoete Heerschappy voert eene verstandige Vrouw over den Geest van haar Gemaal! Hoe gewillig onderwerpen we ons dat waard gezag; en hoe veele Mannen zyn door hunne Vrouwen behouden, welken buiten dat verlooren waren geweest! Welk eene Samenleeving, zo de Jufferschap het loflyk voorbeeld dier Edele Matroonen volgde! zo zy het verstandig gesprek van een waardig Minnaar boven de laffe brabbeltaal en valsche vlyery van een *Petit-maitre* durfde verkiezen! en de Vrouwen zig met wezenlyke denkbeelden even goed als met beuzelingen en klatergoud leerden vermaaken.

Maar laat ons de voordeelen der Samenleeving niet alleen beschouwen; wy moeten billyk handelen, en de Vrouwen dat voordeel toestaan, daar

zy 't zelfde regt als wy op hebben. Wy ondervinden altoos, dat de oeffening onzer zielsvermoogens noodig is om dit leven aangenaam te maaken, of den last van 't zelve te verligten. ‘Geen waar Geluk op aarde, zonder eenigen smaak, ten minsten in nutte Weetenschappen’, mag ik voor een doorgaanden Regel nederstellen, die geen verstandig man my zal betwisten. Maar waarom dan aan de beminnelykste helft van 't Menschdom die noodige hulp zo onbillyk onthouden? Bemint men de Vrouwen, men spoore haar tot het verbeteren haarer zielsvermoogens aan. Elk die haar in haare onkunde vleit, gedraagt zig als een gezwooren vyand van haare Sexe.

Wysgeeren! welken de Natuur steeds in kleinen getale op de werreld onderhoudt, om derzelver volstrekte verbastering voor te komen, 't is uw post, om dit stuk by alle gelegenheeden aan te dringen; 't is uw post, de Vrouwen onder 't oog te brengen, dat zy Menschen zyn, en dat zich met Beuzelingen altoos op te houden even onwaardig is aan haare Redelyke Natuur, als wy ons hier door veragtelyk in haare oogen maaken; 't is uw post, inzonderheid, in die lieve panden, welken de Voorzienigheid uwer Vaderlyke zorgen heeft toebetrouwd, der werreld een beter voorbeeld te verschaffen, en met der daad te toonen, dat een Vrouw niet ophoudt beminlyk te zyn, als zy Redelyk wordt.

't Is niet eene verwaande geleerdheid, die ik myne Vrouwelyke Leezers zoek aan te pryzen; 't is eene weezenlyke verbetering des verstands; 't is een geest van opmerking; 't is boven al eene *nederige* weetenschap. Zy zyn veroordeeld om onkundig te schynen; maar dit is ook alles wat zy aan eene onbillyke mode kunnen of moeten toestaan: zy mogen onkundig *schynen*, maar moeten het niet *zyn*.

Bekoorlyke Schepzels! ik verheug my reeds in 't lieflyk vooruitzigt der vorderingen die gy maakt. - Men beschouwt de schoone Sexe doorgaans als zwak en lafhartig; ik verwondere my daarentegen over haare standvastigheid en moed. Met lighaamsgestellen, die op alle moogelyke wyze verzwakt worden, verdraagen zy, door de enkele kragt haarer zielsvermoogens, waar van men de oeffening volstrekt verwaarloost, zonder smaak in nutte weetenschappen, welken ons zo nodig zyn, om onze gedagten, inzonderheid in tegenspoeden, af te trekken en onzen moed te schraagen, de rampen des levens egter beter dan de Mannen, en weeten haar verdriet onvergelykelyk ligter te verzetten, of ten minsten te bedekken; zy hebben 'er gewislyk geen minderen indruk van, maar weeten den zelven beter uit te wissen. Wat mogt men dan van zulke zielen niet verwagten, als zy dezelfde voordeelen met ons genooten; en hoe juist zullen zy het eigenlyk oogmerk der Weetenschappen treffen, om namelyk zelve gelukkiger te worden, en anderen zo te maaken!

U.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker
N°. 8.
Den 21. February 1763.

[Brief van P. aan den Denker, over het Voordeel der Onweetendheid. Het geluk van onweetend te zyn, met verscheiden voorbeelden gestaafd.]

Et mala sunt vicina bonis, errare sub illo,
Pro vitio virtus crimina saepe tulit.

OVID.

Zlet hier den Brief, dien ik van Utrecht ontfanghen heb, zo als ik mynen Leezeren in myn vyfde Vertoog gezegd hebbe. De Schryver, hoop ik, zal de kleine veranderingen, door my daar in gemaakt, niet kwalyk neemen; terwyl hy de reden daar van by zich zelven zeer gemakkelyk zal kunnen opmaaken.

***Myn Heer Denker*,**

MEt veel genoegen hebben ik, en verscheiden myner Vrienden, gezien dat de *Philanthrope* in u eenen Opvolger gevonden heeft; dewyl wy dus niet

van 't vermaak verstoken zullen zyn, 't welk een wekelyks Blaadje, door de verschillendheid der Onderwerpen, die daar in behandeld worden, geeft. Of uw Werk meer of minder goedkeuring zal wegdragen, dan het zyne; daar over kan ik uit de drie Vertoogen, die ik tot hier toe van u gezien heb, nog niet oordeelen; maar ondertusschen moet ik de vryheid nemen, u eenen raad te geven, dat gy u, in navolging van hem, 'er op toelegt, om sommigen onzer begunstigde gebreken het hatelyke te benemen, 't welk men gemeenlyk in dezelve stelt. Niet alleen dat dit zeer nuttig moet zyn voor velen uwer Lezers, wanneer gy hun overtuigt dat de fouten, waar van gy hen toch niet kunt genezen, meer lof dan berisping verdienen; maar uwe Vertoogen zullen 'er ook meer aftrek door krygen. Ik verzeker u, dat die Vertoogen in den *Philanthrope*, waar in de Verwaandheid en Kwaadsprekendheid in zo schoonen dag zyn gesteld, welkom in onze Stad geweest zyn Velen, die nog met schroom tot een anders nadeel spraken, durven nu vry wat geruster zig daar in toegeven; en Mevrouw L., die weekelyks een gezelschap bywoont, daar men als gezwooren heeft tot niemands lof te spreken, neemt nu altoos hare twee Dogters mede, om aan die jonge Juffers ten voorbeeld te zyn, en haar te toonen, hoe glad Mama van tong is, om de gantsche Stad door te stryken. Uit vreeze, egter, dat men haar zelve mogt aantasten, gebruikt zy zo vele omzigtigheid, dat zy haare byeenkomsten op Maandag schikt, in hoop, dat de Waereld gelooven zal, dat men 'er handelt over het gene des Zondags gepredikt is: en schoon zy koets en paarden houd, zo verkiest zy toch met haar werk by zig, door regen en slegt weêr te voet te gaan, om dus haare groote nederigheid te toonen. My dunkt, Myn Heer, gy zoud niet kwalyk doen, zo gy nu eens anders gebreken ook tot deugden maakte. Wat my belangt, ik heb, sedert langen tyd, myne gedagten over de Onwetendheid laten gaan; en hoe meer ik 'er op denk, hoe meer ik overtuigd wordt, dat geen gebrek, zo 't dien naam verdient, aangenamer en van meer nuttigheid,

is. Men ziet zulks reeds in de kinderen. Zo lang zy in de zoete onwetendheid zyn, bekreunen zy zig niets. Zy leven vrolyk, en niets is magtig, hen op eene wezentlyke wyze te ontrusten. Maar zo dra onverstandige Ouders en Leermeesters hen beginnen te onderrigten, dat zy hun geluk in de Waereld niet moeten zoeken; dat zy sterffelyk zyn; dat zy de ondeugden moeten vlieden; en dat zy werken moeten, om te kunnen leven; dan begint hun geluk ten eersten af te nemen, naar mate hunne wetenschap vermeerdert; en hoe grooter hunne kennis wordt, hoe meer hunne zorg en kommer ook aangroeien. Is het daarenboven niet ten uitersten wreed en ongevoelig, dat men vele menschen uit den diepen slaap van Onwetendheid wil trekken, om hun het leven verdrietig te maken? Is een Salet-Jonkertje, dat eerst in de Waereld komt kyken, en welkers kopje al zyne waarde van de handen des Paruikmakers ontfangen heeft, niet zeer gelukkig, zo lang hy zig verbeeldt dat de Dames hem met een gunstig oog beschouwen; ja zelfs op hem verlieven? dat hy het voorwerp van verwondering is voor de geheele Stad, en dat zyne wartaal geestigheid, zyn vloeken moed, en zyn liegen schranderheid is? Is het de Onwetendheid niet, die hem gelukkig maakt? en zou hy niet ongelukkig worden, als hem iemand deedt zien, dat hy te gelyk met den ligtmis tot spot van yder redelyk mensch van de eene en andere Sexe verstrekt? Zou niet aanstonds de moed van het Jonkertje vervallen? en wat zou hem toch overig blyven, dat hem kon vermaken? De Man, die vermaak heeft om syn goed op eene plaisierige wyze door te brengen; een hoop kale Tafelschuimers met eeten en wyn opvult, voor den lof, die zy hem om zyne mildheid geven; die zyn huis altoos tot een open hof maakt, en alle dagen plaisier-partytjes met zyne goede vrienden bedenkt; word die Man niet aanstonds ongelukkig, als hy overtuigd wordt, dat hy zig in den grond helpen, en zyne kinderen arm zal maken; dat zyne beste vrienden hem agter zyn rug belagchen, om zyne verkwisting, en hem zullen laten zitten, zo dra hy begint op te houden

met hen te tracteren? Komt deze kundigheid niet tyds genoeg van zelven, en moet hy daar zo vroeg de weet van hebben? De gelukkige Heer Z. vermaakt zig in zyne groote schatten; zyn huis, zyne koets en paarden zyn tot verwondering van een yder; hy wordt ontzien van de gantsche Stad. Dit maakt dat hy de vriendelykheid voor zyne minderen geheel heeft afgelegd. De Burgerlucht kan hy niet meer verdragen; hy heeft een trotschen tred langs straat, en bezoekt de Winkeliers om zyne spotzugt te voldoen; hy meent dat de Rykdom alleen eer verdient en verstand geeft. Om hun belang schikken de Burgerluiden alles van Myn Heer in. Maar zo dra hy den rug gekeerd heeft, word hy uitgelagchen om zyne gekheid, en de Winkelknegts apen zelfs zyne bespottelyke gebaarden na. Ondertusschen spanseert Myn Heer voort; wel in zyn schik over zyne geestigheid. Doch ééne zaak begint hem te plagen. Hy komt te weten, dat zyne Voorouders edel waren. Hier op word hy veel verwaander; maar het is hem leed dat zyn Adeldom vervallen is. Egter wil hy met geweld zig weder tot dien stand verheffen. Hy begint eerst met zyn naam te veranderen. Myne Voorouders, zegt hy, noemden zig zo, en zyn gesproten uit het Huis van ***. Yder moet daar de uitlegging van hooren. Doch men bespot hem onder de hand, terwyl hy zig verbeeldt, dat hy aan elk stof geeft, om van zyne groote af komst met agting te spreken. Hy is niet weinig in zyn schik, dat men hem door de Stad den naam van Baron geeft, en twyfelt zelfs niet meer, of dezelve komt hem met regt toe. Het is al weder de Onwetendheid, die hem gelukkig maakt. Want zo hy begrypt, dat men den gek met hem steekt, en zyne dwaze hoogmoed beschimt en belacht, zo is de Heer Z. al zyn geluk kwyt. Jonker P. leid een leven, als een Visje in het water; des morgens om tien uuren staat hy op; doet zyn ontbyt, kleedt zig, laat zig coifferen, en drentelt de Stad eens door, om verscheiden van zyne bekenden met zyn bezoek lastig te vallen, die hy van nuttige zaken aftrekt; terwyl zy zig zelven nog gelukkig houden, wanneer zy eene stompe buy van hem

aantreffen: want dan spreekt hy niet. 's Middags aan tafel is hy zeer moedig, dat hy een stuk vleesch, daar drie anderen genoeg aan zouden hebben, behalven de voorspys, op kan eeten, en twee flessen wyn kan opdrinken, zonder dat het hem kwalyk bekoomt. Hy neemt vervolgens een middagslaapje, en drinkt des avonds wederom een stevige fles; tot dat hy eindelyk, afgesloofd van niets gedaan te hebben, ten negen uuren naar bed gaat, en den ganschen nagt doorslaapt als een roos. Hy leest byna noit; en wanneer hy een Spectator of Philanthrope op een tafel ziet, slaat hy die wel eens open; maar terstond legt hy ze weder weg. ‘Wat heeft men aan die malle boeken, zegt hy, ik lees die prullen nooit’. Egter konnen hem de *Vermakelyke Avanturier*, en de *Haagsche Ligtmis* vermaken. *Don Quichot* begrypt hy niet; hy moet een gek geweest zyn, die dat boek geschreven heeft. De Jagttyd is zyn grootste verlangen, en hy trekt te veld, van eene patty schrandere bollen, gelyk hy zelf is, vergezelschapt. Zy maken elkanderen niet ongelukkig, want zy weten niets. Hy brengt wyders eenen geruimen tyd van 't jaar op de Buitenplaatsen zyner goede Vrienden door; breid netten, en krygt eenige kennis van de Koeijen. Hy weet ook al te zeggen, wanneer het best is, boontjes en andere groentens in te leggen; en wat men in de Kuip moet doen, om het vleesch te bewaren. Als hy 's winters in de Stad komt om wat uit te rusten, gaat hy weder zynen ouden gang: altyd regt in zyne knopjens door zyne groote onwetendheid. Maar zou men nu den Heer P. niet ongelukkig maken, als men hem wilde leeren, dat hy slegts een onnut meubel, en een vuig, veragtelyk schepzel is op de waereld; en dat hy overal, waar hy komt, aan anderen den tyd ontsteelt. De gelukkige man, dien ik nog in 't oog hebbe, is de Heer N. Deze is van niet tot fortuin gekomen; hy heeft thans zware zaken om handen; en dus is hy zyn voorgaanden staat vergeten. Zyn huis is geheel in order; hy koopt Schilderven, en wil met geweld een Kenner zyn. Velen bedriegen hem, met hem Copyen aan te plakken; maar hy zal dit niet toestemmen. Hy heeft van alle

zaken kennis, zo hy zegt, en neemt daarom allerlei wetenschappen en konsten by der hand. Maar dat hem bovenal gelukkig maakt, is, dat hy zig niet stoot aan de praatjes van de Waereld: wanneer hy op zyne vergulde Chais een tourtje gaat doen, laat hy die een half uur voor zyn deur pronken, op dat een yder zyne mooije Paarden moge zien, die op de sierlykste wyze bestrikt en bekwast zyn. Eene groote vergadering komt rondom het Rytuig. Myn Heer verschynt eindelyk, en klimt, zonder iemand aan te zien, met een trotschen stap 'er op, en vliegt als een dolle man voort; vast denkende, dat al de Waereld opgetogen is over zyne Grootheid, en die met nydige oogen aanziet. In die zelfde verbeelding zwiert hy 's winters met een bars gelaat de Stad op zyne Narrestede rond. Hy is opgeblazen van ydelheid. Zyn dik gemest lighaam bekleed hy nog met eene met bont gevoerde Pels; niet zo zeer om zig voor de koude te dekken, als wel om anderen den loef aftesteken. En waarom zou ik dit alles niet doen, denkt hy, daar ik het kan betalen. Hoe ongelukkig zou hy ondertusschen zyn, indien men hem deedt weten, dat zyn gedrag hem geduurig tot schande verstrekt, dat hy geen voet op de straat zet, of daar wordt tot zyn nadeel gesproken; dat hy aan elk huis zyne veêren laat, en dat men yder oogenblik zynen vorigen staat ophaalt en alle zyne daden uitpluist. De onwetendheid is dus al wederom de oorzaak van al zyn geluk en vergenoegen. Verstandige menschen zelven hebben in zekere zaken ook eene onwetendheid, die hen gelukkig maakt. De Heer M. is, by voorbeeld, een goed Digter; maar hy heeft zo groot eene verbeelding van zyne eigen bekwaamheden en gaven, dat hy niet twyfelt, of hy doet alle gezelschappen, daar hy komt, eeraan. Hy wil ook aartig zyn; en dit is hy niet: want zyne meeste aartigheden bestaan in dubbelzinnigheden, of spreekwoorden, die fommigen wel doen lachen, maar velen daarentegen doen walgen. Overtuigt men nu den Heer M. dat hy door zyne telkens wederkomende aartigheden eer lastig is, dan geestig, zo word hy een Suffer en ongelukkige. Doch wat behoef ik meer voorbeelden

by te brengen, dat de Onwetendheid ons gelukkig maakt; ik heb voor my zelven ondervinding, hoe eenige kennis my myn leven, in vele opzìgten, on aangenaam en lastig heeft doen worden. Van jongs af had ik genegendheid voor het lezen. Ik vermaakte my in de *Arabische Nagtvertellingen* en Sprookjes van dien aard; doch een goed vriend, die den naam had dat hy verstandig was, toonde my het zotte en kinderagtige van die prullen aan. Ik begreep het, en zogt betere Boeken, die my in het eerst voldeeden; maar eindelyk kreeg ik de Zedenschryvers in handen, en toen vielen alle andere Boeken by my af; dewyl ik daarin geen voldoening kon vinden; evenwel kon ik ook altyd geen *Spectators* lezen; en ik heb daarom mynen vriend wel duizend malen verwenscht, om dat hy my van de Beuzel-boekjes afgetrokken hadt. Het heugt my ook, dat ik te Amsterdam voor de eerste reize in den Schouwburg kwam. Wat was ik opgetogen! het was in den Kermistyd; en geen Speler van naam kwam op het toneel: doch ik zag geene misslagen; alles voldeed my. Ik zag nog verscheide Spellen met de zelfde vergenoeging; maar myn vriend stoorde my weder. Hy deed my de grove fouten van de Acteurs begrypen; hy berispte de Spellen, de Toneelen, de Danssen, de Zang, enz. In het kort, hy verlichte my in weinig tyds zo, dat ik eene kiesche smaak kreeg, en zo ongelukkig wierd, dat zelfs de beste Acteurs het veeltyds by my verkorven; zo dat ik gemelyk wierd, dat ik meest zo weinig voldaan was. Waarom liet men my niet in die gelukkige onkunde? De onwetendheid is toch het geluk van het leven; maar dat geluk is, helaas! voor my verdwenen! mogt ik myn leven nog eens beginnen, ik zou het gansch anders aanleggen. Ik zou alleen verkeering zoeken met luiden, die al myn doen in den hoogsten graad prezen; en ik zou niet gierig zyn om aan zulken myn huis en tafel met blydschap aan te bieden. Ik zou, integendeel, alle die genen schuwen, die ooit de waarheid spreken. Nooit zou ik ernstige Boeken lezen, vooral geen *Spectators, Philanthropes* of *Denkers*. Couranten en Nieuwspa-

pieren zou ik voor tydverdryf lezen; want die verwekken geen nadenken. Predikatien zou ik ook nimmer hooren, behalven alleen Intrede- en Afscheids-Redenen, beneffens Lyk-Oratien: en eindelyk zou ik met geen menschen omgaan, dan die geen uur vooruit denken, dan op vermaken. Maar, gelyk ik gezegd heb, het is nu te laat voor my, om als een onwetend mensch gelukkige dagen door te brengen. Kan myn raad egter aan anderen tot nut strekken, ik mag wel lyden dat zy vernoegder leven, dan ik; en ik late U daarom de vryheid om dezen Brief uit te geven; terwyl ik my onderteekene,

Myn Heer,

Uwe Eds. D.W. Dienaar

P.

Utregt 25 *Jan.* 1763.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 9.
Den 28. February 1763.

[Over de redenen van het vermenigvuldigen der Schryvers en Geschriften. Gesprek van den Denker met eenen hedendaagschen Huurschryver.]

> *Nequissimum & indocile genus illorum, & hoc puta vatem dixisse; quandocunque ista gens suas literas dabit, omnia corrumpet*.
> PLINIUS.

HOe is het moogelyk, dat, tegen alle bekende moeielykheeden van het SCHRYVEN aan, het getal der *Aucteuren* en Vertaalers egter dagelyks vermeerdert? Dagelyks vindt men nieuwe wegen en middelen uit, om nieuwe Werken in de Werreld te stooten, en, welke *Fabryken* ook vervallen of kwynen moogen, de *Boek-Fabryk* egter houdt niet slegts onbe-

zweeken stand, maar met yderen nieuwen Boekwurm, die zich vertoont, schynt ook een nieuw Schryver of Overzetter geboren te worden.

Het is natuurlyk, dat de geheele Werreld valt op dat geen, daar veel geld mede is te winnen. Voordeel is een sterk lok-aas voor alle menschen. Maar zou dit de laage beweeg oorzaak onzer geagte hedendaagsche *Aucteuren* wezen, daar zy zig met zo gering een loonje laaten paaijen? Is het dan Menschenliefde en eene edelmoodige zugt om nu te doen, die hen bezielt? Dan tuigen hunne Werken niet! Zoude het dan de Roem onder hunne Landgenooten en eene onsterffelyke Naam wezen, welken zy zich ten doelwit voorstellen? Maar ach! zy zien hunne Werken met kruiwagens en sleden vol naar de Kommeny winkels brengen, en houden egter met schryven aan! Wat is hier dan de oorzaak van? Deze, myne Lezers. Het *Schryven* of *Vertaalen* is een toevlugt voor alle verlegenen, welken op geene andere wyze hun brood kunnen winnen; en een toevlugt, daar men zig hierom te gereeder van bedient, om dat 'er noch verstand, noch verbeeldingskragt, noch geest, of eenige andere bekwaamheid noodig is, om *Schryver* te worden, en dat elk, die de pen voeren, zitten, en een Boekverkooper vleijen of bedriegen kan, in staat is om groote Werken uit te geeven. Een Dorp prediker, welke in drie-entwintig jaaren tyds zig zelven geen vyftig guldens verhooging heeft kunnen in de zak preeken, geeft eene party laffe Sermoenen uit, en wint nu rustende, zo veel als hy te voren werkende konde doen. Een kwynend Geneesheer verlaat zyn Practyk, leert anderen de Konst om gezond te zyn, en rekt door dit middel zyn kwynend leven. Een Tuinier, die voormaals de meeste Boomen, welken zyner zorge waren aanbetrouwd, heeft doodgesnoeid, en als een losbol is weggejaagt, leert de Werreld Hovenieren, om brood te kunnen koopen. Een Officier, die noit het Pruissisch *Manuaal* kon leeren, schryft 'er regels over, om het niet meer nodig te hebben. En een Koopman zoekt zyn Bankbreuk te herstellen, met de Theorie van den Koop-

handel aan de Werreld voor te draagen, en de middelen, om ryk te worden, aan te wyzen.

Daar wordt inderdaad zo we nig vereischt om Boeken, en zelfs groote en duure Boeken te schryven, dat, als de tyden wat slegter worden, het te dugten is, dat voor elken Schryver nauwelyks één Lezer zal overschieten. Ik ben hier van meer dan oit te voren overtuigd geworden, door de *Conversatie*, welke ik des aangaande met eenen myner *Confraters* onlangs gehouden hebbe, en met welke ik myn tegenwoordig Blaadje daarom te liever verkies te vullen, om dat dezelve een zeer natuurlyke schets van het eerwaardig Gild der *moderne Huurschryvers* oplevert.

Met een' myner Boekverkoopers bezig zynde, om eenige nadere schikkingen wegens myn *Denker* te beraamen, wierden wy door een' B dienden gestoord, welke hem kwam berigten, dat 'er iemand was, om hem te spreeken. Hy verliet my, en kwam schielyk te rug met een Man, welke zich in allen opzigte als een Ambassadeur van den slegten Tyd vertoonde, en die ik niet weet, of eer medelyden of gelach met zyn voorkoomen verwekken moest. Zyne gedaante was dor en schraal; zyne oogen stonden hol en gezonken, en zyne veêren toonden genoeg, dat het door geene vrywillige onthouding of wysbegeerte bykwam, dat zyne verdroogde spieren en beenderen zich allerwegen zo duidelyk vertoonden. Zyn rok was, naar de mode onzer Voorvaderen, met de panden onder de armen; de kleur, welke dezelve voor vyf-entwintig jaaren gehad mogt hebben, was door het stof, de snuif en de menigvuldige olyvlakken onkenbaar geworden. Zyn roode pruik, zyn linnen en het overige van zyn opschik hieldt myn oog en aandagt nog bezig, toen myn Boekverkooper my berigtte, dat deze Man zyn dienst kwam aanbieden, om mede aan den DENKER te werken, en hem reeds verzekerd hadt daar zeer wel in staat toe te weezen. ‘Ja, Myn Heer’, vatte hy aanstonds het woord, ‘dat durf ik wel verzekeren; daar zal niet ligt een Boek worden uitgegeeven, daar ik niet met vrugt in kan werken. Het is my tamelyk onverschillig, over wat

onderwerp het zelve loopt, om dat ik overal te huis ben. En dewyl de tyden thans slegt zyn, en myne werken ten einde loopen, zo wil ik de hand wel een weinigje met uwen DENKER ligten, en men zou den zelven dan twee of driemaal 's weeks kunnen uitgeeven'. Ik was wonderbaarlyk in myn schik met dit bezoek, en behield het Karacter van *Compagnon*, dat myn Boekverkooper my in 't inkomen gaf. - 'Ik ben wel verheugd, Myn Heer, zeide ik, van u aan te treffen; gy zyt regt onze Man'. 'Ja, Myn Heer', vervolgde hy, 'schoon ik nog noit over Zedekundige Onderwerpen, noch *Spectatoriaale* Schriften geschreeven heb, om dat ik 'er geen droog brood mede zag te winnen, zo maakt my dit egter geene zwaarigheid; en men moet in deze tyden wel eens iets doen, dat men anders laaten zoude. Het is geen 48. meer, Heeren! Die schrikkeljaaren komen te weinig voor u en ons; toen was er een stuivertje te verdienen! Nu, de zaak van den Heer *van Haren* heeft ook nog al iets geholpen; maar het loopt thans alles dood'. 'Heeft Myn Heer', viel ik hier op in 'dan geen ander bestaan dan Schryven'? 'Noit gehad', gaf hy my ten antwoord; 'daar ben ik aangekomen door een' *Patroon*, daar ik lang in *Compagnie* mede heb gedaan, en die, schoon afgewerkt, my egter nog te vroeg ontvallen is. Hy was een zeer kundig Man, en verstondt de Kaart van 't Land. Hy heeft my 't *Metier* geleerd, en ik durf zeggen, dat ik groote vorderingen onder hem gemaakt heb. Maar hoe zyt gy dan' vroeg ik 'allereerst aan kennis met hem geraakt, en aan het *Schryven* gekomen'? Daar op gaf hy ons een volledig berigt van zyne geheele Historie; het welk ik, met uitlaating der vraagen en aanmerkingen, waar door het nu en dan wierdt afgebroken, in een geregeld verband, en meest met zyne eigen woorden zal voorstellen.

'Ik ben de Zoon van een Bakker te ...., welke, een tamelyk bestaan in zyne Bakkery vindende, my mede in dat Beroep zogt op te trekken. Maar

't zy de Voorzienigheid my tot verhevener oogmerken hadt geschikt, of dat ik eene natuurlyke onbekwaamheid tot alle Handwerken had, ik kon het bakken ten minsten noit leeren. Ik ging vervolgens by een Timmerman; maar dat wilde nog minder lukken. Toen raakte ik by een Stoelendraijer, maar die verklaarde my volstrekt onbekwaam; en myn Vader meende derhalven niet beter te kunnen doen, dan om een Leeraar van my te maaken. Hy bestelde my derhalven by een Predikant, op een nabuurig Dorp, die my het Latyn, ten minsten *declineeren* en *conjungeeren* leerde. Dit ging beter, dan men eerst hadt durven hoopen, om dat ik nu die jaaren bereikt had, dat ik begreep, door dien zuuren appel te moeten byten, om niet slegts een bestaan te krygen, maar zelfs een Heer te worden. Om kort te gaan, ik raakte naar de *Academie*, hoorde twee jaaren een *Systema Theologicum*, en wierd, met behulp van myn' *Examinator* en eenige goede vrienden, met glans *Proponent*, ja stond op het punt om een zeer goed Beroep te krygen; want, buiten roem en naar waarheid, ik had een schoone stem en veel gaven. Maar ik had, op de *Academie* zynde, de konst van *conjungeeren* met eene der Dogters van myn *Hospes* zo wel voortgezet, dat haar vermeerderend *volumen* de deur myner bevordering op 't onverwagtste floot. Ik moest haar trouwen of verlaaten. Ik koos de laatste party, en begaf my naar Amsterdam, buiten kennis van myn Vader, die my kort daar na ontviel, en, ten overmaate van myn ongeluk, een *insolventen* Boedel naliet, om dat hy zig met het bekostigen myner *Studie* te veel hadt uitgeput. Zie daar my derhalven in eene volstrekte armoede gedompeld! Ik begreep, dat ik moest werken, om te leeven; maar wat zoude ik werken? ik moest myne tegenwoordige slaapsteê verlaaten, en ging, op zekeren morgen, een bovenkamertje op de derde verdieping, dat te huur was, zien, alwaar ik my zuinig dagt neêr te zetten, en *Correctien* voor de Boekverkoopers te zoeken. Hier vond ik mynen

Bescherm-Engel, met een Bril op de neus en eenige Papieren voor hem, zitten Ik raakte met hem in gesprek, vertrouwde hem myn geval, en bekwam de volgende aanspraak ten antwoord', 'Jongman, zeide hy, gy zyt in eene beklaagelyke verlegenheid; gelukkig dat gy my hebt aangetroffen! ik zal u niet slegts den weg tot een bestaan, maar zelfs tot *Glory* wyzen. Uit het geen gy my van uwen leevensloop berigt; uit de trekken, die ik in uw wezen zie, besluit ik, dat de Hemel u tot een *Modern Aucteur* verordend heeft. Gy kunt leezen en schryven; maar hebt gy vrypostigheid genoeg?' 'Dank zy den Mantel en Bef, die ik gedraagen heb, hervatte ik, daar ben ik redelyk van voorzien.' 'Dan zal ik een man van u maaken, voer hy voort. De huur van dit vertrekje was voor my alleen te hoog, maar wy kunnen 'er te saamen op woonen; ik zal u onderregten; gy zult werken, en wy zullen beiden bestaan.' 'Maar ik heb dat bedryf, wierp ik hem tegen, nimmer by der hand gehad, en ben geheel onkundig van ....' 'Daar 's niet aan geleden, viel hy in; gelyk 'er niets nieuws onder de zonne is, zo behoeft een *Modern* Schryver slegts zyne Voorgangeren na te schryven; en als wy maar een Boekverkooper kunnen vinden, welke ons die voorgangers wil opnoemen en leenen, dan zal ik voor de Rest wel zorgen.' 'Ik begaf my dan aanstonds met zak en pak by dien Eerwaarden Man, en ging straks aan 't werk.'

'Myn eerste werk was Verzen maaken, om te te *leeren* SCHRYVEN. Ik heb veel Lof en Boet-Bazuinen geblaazen; veele Verzamelingen van Liederen op nieuwe Voysen uitgegeeven, en meenig een faaay Verjaar- en Bruilofts - Vers voor anderen gezongen. Ik slaagde in dit alles zo wel, dat myn Patroon my wel ras tot grootere onderneemingen in *prosa* bekwaam oordeelde. *Postryden* was myn eerste werk, en ik draafde zelve, en liet de *Troupes, Envoyés* en *Expresses*, die ik onder myn Commando hadt, zo meetterlyk draaven, dat ik haast

zwaardere werken dorst aanvatten. Ik heb met mynen Grysaart verscheiden Historien opgesteld; de Heldendaaden van verscheiden nog in leeven zynde Vorsten en Veld - Overstens beschreeven; *Anecdotes*, welke geen sterveling, buiten ons, weeten kon, geopenbaard; *Polityke Testamenten* saamgeflanst, en in het hoekje van den haard de werreld doorgereisd. Ja, myn Heeren, wy hebben honderd Ducaaten in onze Reisbeschryvingen gespild, om eene zeldzaamheid te zien, terwyl wy geen Turf hadden om by 't vuur te smyten, en als Baander Heeren geteerd, om onze maaltyd te winnen. Het *Schryven* is inderdaad een sober bestaan, en was 't niet om den Roem .... maar ik moet 'er nu mede aan 't eind... Het Schrikkeljaar heeft my vry wat goed gedaan. Ik was nu een yverig Patriot, morgen een getrouw Republikein. Ik schold heden op de Regeering, en toonde hunne *malversatiën* aan; en morgen vervloekte ik de Doelisten; ik schreef voor en tegen RAAP; ik toonde de noodzaaklykheid van 't Stadhouderschap, en 't bederf van 't Vaderland, dat 'er uit gebooren wierdt. Met één woord, als een regte *Proteus* nam ik allerhande gedaantens aan, waaronder ik slegts geld verdienen kon. Gy ziet hier uit myne bekwaamheid, Heeren, en ik zal u, tot nader bewys, in vertrouwen zeggen, dat de helft der Keurdigten, voor en tegen de Oude en Nieuwe Regeering, uit myne Pen gevloeid is. Het was, inderdaad, een goede tyd; maar sedert is het slapjes geweest. Ik heb nu en dan een Hollandschen Roman geschreeven; en ook 't een en ander over de Keukenkunde in 't ligt gegeeven, terwyl ik my met aardappelen en grauwe erweten uit het water moest geneeren. Doch myn meeste arbeid bestond in het Vertaalen, dat ik, schoon onbeëedigd, egter met behulp van Woordenboeken zo goed kan, als meer dan één gezwooren Translateur by de Beurs. Ondertusschen is thans myn werk, en derhalven myn brood byna ten einde. Ik heb eene Historie onder handen; ik ben met eenige Registers bezig; maar alles zal haast af-

loopen, en ik heb dus de handen ruim, om ulieden te helpen. Al wilt gy dan drie, al wilt gy vier *Denkers* in een week van my, ik ben gereed; en gelyk ik niet twyffel, of myn Dienst zal ulieden by uitneemenheid wel bevallen, zo heb ik nog een ander Plan; ik heb naamlyk een groot ontwerp, om ....

Hier wierden wy gestoord; ik heb my evenwel naderhand de moeite gegeeven, om dit Ontwerp te gaan verneemen; en zal het misschien myne Lezers wel eens mededeelen. Thans zal ik alleen hier by voegen, dat beide myne Boekverkoopers en ik, na dat wy den voorslag van deezen man overwoogen hadden, hem voor zyne aangeboden hulp bedankt hebben; om dat wy uit syn berigt meenden te kunnen opmaaken, dat hy wel bekwaam was om te *schryven*, maar niet om te *denken*. Hy heeft deeze weigering zeer kwalyk genomen, en mynen Boekverkoopers gedreigd, dat hy by den eenen of anderen hunner Confraters zynen dienst zou aanbieden, tot het schryven van een weekelyks Papier, waar door hy den *Denker* veel nadeel meende toe te brengen; doch zy hebben hem alle voorspoed in zyne onderneeming, en eenen edelmoedigen Belooner van zynen arbeid, toegewenscht.

A.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen ieder maandag, by dezelven te bekomen zyn, en wyders te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Ciebas*.

De Denker.
N°. 10.
Den 7. Maart 1763.

[Over het nabootsen van het geluid van Dieren en soortgelyke laffe aardigheeden.]

-- Nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte, mirati. - -

HORAT.

Nlets is zoo belagchelyk, noch ongerymd, of men vindt 'er voorbeelden van onder onze medemakkers. Daar is een algemeene trek by allen, om, in weerwil van hun gestel en geest, aardig te willen zyn. De meesten nochtans slaagen het best, met menschen, dieren, en andere geluiden naar te bootzen; het kan weinig verschillen; zy doen hun gezelschap lagchen, en weeten, door eene kinderagtige verwondering te wege te brengen, zich by veelen eenige agting te verkrygen. Hoe weinig geest en vernuft daar toe ook vereischt worde; de dagelyksche Ondervinding leert evenwel, dat veelen ver-

maak scheppen in die klugtjes; zelfs ziet men 'er meer fortuin maaken door deeze grilligheeden, dan door wezenlyke verdiensten.

Wie kan bedaard blyven, als hy leeft, dat *Parmenio* zyne goede Vrienden en Mecenaten vervrolykte, door Varkens na te gnorren? wie, die zich te binnen brengt, dat zekere *Theodorus* voor zeer aardig doorging, om dat hy heel net en natuurlyk het geknars van katrollen nabootste? het is evenwel de bedaarde *Plutarchus*, die ons dit verhaalt, met byvoeging, *dat zulke imitatien ons vervrolyken*.

Het koomt my waarschynlyk voor, dat 'er thans in onze stad weinige gezelschappen gevonden zouden worden, daar men het met den vroomen *Plutarchus* eens was. Veel liever zoude men den jongen Heer *Antonio* hooren, die, schoon tot hooge ampten opgeleid, eenen Savojaard zo geestig kan nabootzen, dat zyn oom, noch eigen moeders zuster, hem niet kennen! Daar wordt buiten tegenspraak eene plooy toe vereischt, die niet yder eenen eigen is. Maar wat heeft men uitgewoonen door alle de gekheeden en brabbeltaal van die arme jongens van buiten te leeren? Ik zag mynen Neef liever uitmunten in het reciteeren van eene deftige Oratie van *Cicero*, dan in deeze wartaal. De groote hoop, evenwel, lacht; oom zelf schudt zynen dikken buik, en bedauwt zyne vette wangen met vreugdetraanen! De klugt wordt grooter, wanneer *Antonio* aan oom door dit bedrog geld kan afperssen. Welk eene dwaasheid, zig te kittelen met de bekwaamheid om de allerarmsten, onhebbelyksten en lompsten te konnen verbeelden!

Nu en dan heb ik gelagchen, als ik mynen goeden vriend *Joost* onze Predikanten hoorde nabootzen. Hy moet 'er toe genoodigt worden; het begint eerst langzaam; het gezelschap krygt 'er smaak in; het lacht met verwondering; *Joost* neemt den luim waar, en goit 'er een grap onder; het uitscheiden valt moeijelyk, en het gaat hem als den fraijen zingers,

> - *inter amicos*
> *Ut nunquam inducant animum cantare rogati*,
> *Injussi nunquam desistant*.
>
> ‘Zy zingen nimmer, by hun Vrienden, aangezocht,
> ‘Maar, ongevraagd, altoos - -

De Boeren Voorzanger volgt op den Geleerden; hy aapt stem, geluid, gebaarden, zelfs den wyden en scheeven mond na, dien *Krelis* opent. De vrienden vallen, na het onmaatig schateren, door vermoeidheid in een somber stilzwygen. *Joost* wordt geroemd en verheven van een ieder; te meer, om dat hy zelf zyn gezigt tot lagchen niet vertrekt. De klugt wordt geslooten met een verhaal van het fyn bedrog, waar mede hy eenen Diaken beet hadt, die, laater in het gezelschap gekomen, waarlyk meende, dat D^{us}. N...., en vervolgens weder, dat D^{us}. O.... in de zaal sprak. *Joost* onderwylen trekt 'er eenen goeden smul van, en verveelt zo veel niet, als zyn Confrater *Willem*, die altoos den ouden Boeren - dreun uit *Rotgans* opzingt.

Eens heb ik met de uiterste verwondering een

man van fatzoen, eenen gebooren Hollander, een geruimen tyd Fransch hooren spreeken, juist als een Engelschman; dan eens Engelsch als een Franschman, zo volmaakt als Dr. *Cajus* in *the Merry Wives of Windsor van Shakespear;* daar na Hollandsch met eenen Engelschen tongval. De vaardigheid, waar mede hy alle die taalen sprak, verwekte in my geene mindere verbaasdheid, dan zyne oplettenheid, waar door hy dit alles in zynen omgang met Vreemdelingen hadt waargenomen.

Niets schynt ons zo zeer te vermaaken, als het kromtongen van Vreemdelingen. Alle Natien, de Franschen zelven, vullen 'er hunne Komedien mede op, als met eene byzondere aardigheid. Een Gascon, een Boer, enz., doen zekerlyk het *parterre* lagchen. Evenwel schynt dit eene platheid. Ik heb ergens geleezen in een Fransch Toneelstuk, ten tyde van *Lodewyk den Grooten* geschreeven, dat een Hollander ingevoerd wierdt, om zyne arm en been weder te vraagen; dit was zeer Satyricq, maar hy begint met, *das dik die dondere*. Ik ben verzekerd, dat men, schoon de meening niet verstaande, daarom hartelyk den lever geschud heeft. Men kan met geest niet ligt veele menschen doen lagchen; en in tegendeel eene groote troup aan het huilen brengen, dat ze snikken, door eenen enkelen toon, al verstaan ze 'er geen woord van. Het droefgeestige schynt over het algemeen meer eigen aan ons gestel.

De Komedie-Schryvers hebben waarschynlyk den smaak van de meenigte gevolgt, en ook aan den

tyd, waar in zy leefden, toegegeeven: zy zouden buiten tegenspraak broods gebrek gehad hebben, indien zy hier in de toejuiching van het gemeen niet hadden gezogt te behaalen.

De Grieken, hoe beschaafd en wel oordeelende over goeden smaak, waren aan deeze platheid niet minder verpligt, dan onze hedendaagsche Toneeldichters. Men kan *Aristophanes* als het puik van Athenen aanmerken, en niemand, geloof ik, zal hem gebrek aan geest en vinding te laste leggen. In zyn Toneelstuk, de *Kikvorschen* genoemt, is het 5de Toneel van het 1ste Bedryf echter alle aardigheid schuldig aan *Brekekekex, coax, coax, brekekekex, coax*, enz. *Bachus* knort, en schelt hier op tegens die dieren, en gebruikt zelfs morssigheden, die ik my schaamen zoude hier ter neder te zetten.

Op eenen anderen plaats, in de *Vogels*, laat hy een Hop kweelen,

Epopoi, popoi, popoi, popoi.
Io, io, ito, ito, ito, ito.
Trioto, trioto, trioto, tobrix.
Torotorotorotorotorotinx.
Ciccabau, ciccabau.
Torotorotorotolililinx.

Hy heeft de Atheensche vrienden daar zo hartig over doen lagchen, als over het kwaade Grieks,

om het welk te spreeken hy dikmaals Scythen ten Toneele voerde.

Deeze leevenlooze aardigheeden schynen evenwel door den verbeterden en goeden smaak der Romeinen een weinig veranderd en opgehouden te zyn. Men vindt ze, ten minsten, niet in de Latynsche Klugtspeelen, niettegenstaande die allen naar het Grieksch gevolgt zyn.

Hoe onbegrypelyk dwaas, en buitenspoorig het navolgen en naäapen van vreemde Geluiden is, zal ligter blyken uit het voorbeeld van eenen Stichtschen Jonker, welke hier te Salet kwam, in een gezelschap, daar veele Partyen van gemengden ouderdom speelden. Hy wierdt, als een Vreemdeling die niet zeer bekend was, geplaatst by twee oude Dames, welke zeer benauwd keeken, als ze verlooren. Het geluk diende hem; daar kwam een *Pause* in de geheele Kamer; die sombere buy verveelde den Jonker, en zyne talenten willende laaten hooren, begon hy, eensklaps, eenen Kalkoenschen Haan zo wonderbaarlyk natuurlyk naar te klokken, dat het geheele gezelschap opsprong van schrik. Eerst was men gestoort, het punctilio was gebrooken; men kreeg 'er ten laatsten smaak in; en hy hadt 'er den geheelen Winter pret van; yder een noodigde dien aardigen Jongeling, om hem dien pots in een ander gezelschap te zien speelen.

Om dit soort van laage aardigheden te besluiten, zal ik 'er alleen het volgende by doen. Eens was ik in een gezelschap van meest zeer deftige, en sommige zeer geestige lieden te soupeeren ver-

zogt. Zo als ik meende, dat men op het Dessert met heusche aardigheeden malkanderen vermaaken zoude, maatigde een zich het geheel gezag aan over de genoodigde gasten, door zich dronken te houden; 't geene hoe natuurlyk ook, ons allen verveelde. Men zag elkanderen aan; niemand sprak; de aardigheid nam niet op; en men scheidde ten elf uuren; ik moest te voet gaan; yder een vroeg naar zyn Koets of Sleedje, knorrende, dat de Rytuigen zo laat kwamen. De Tractant en zyne Huisvrouw waren kwalyk te vreden; de vreugd was gebrooken; de dronken man beschaamd; en men liet hem als een lastig voorwerp in het vervolg te huis.

Wat is dan aardigheid moogt gy vraagen? Zekerlyk iets zeer moeijelyks, en niet ligt door konst te verkrygen. Oneyndigen lof verdienen de Franschen, welken, om de gasten te vermaaken, duizenderley aardige Tafelversiersels aanrechten.

De Devisen geeven, by geval, ongemeene en onverwagte Zinspeelingen, en gelegenheid om zich uitneemend te vermaaken. Geestige liedjes vervullen een ander deel van den tyd, welke aan tafel moet doorgebragt worden. Dikmaals ontmoet men eene schoone Stem, waar door dit gepast vermaak ongemeenen zwier krygt. Onderwylen verliezen alle die vermaaken met het opklimmen der Jaaren hunnen regten smaak; en daar valt niet veel meer te doen, dan te geeuwen, wanneer de mannen, als het Dessert nauwlyks opgedischt is, met hunne pyp in den mond aan het smooken raaken.

Het is een slegt onthaal, het welk wy dan de vrouwen geeven, die onze jeugd met zo veel konst vervrolykt hebben. Het was te wenschen, dat men altoos den dans invoerde na het eeten, om teffens lighaamsbeweeging en tydkorting te hebben tot men van een scheidde. Misschien is onze landaard niet vlug, noch vrolyk genoeg, om in dien smaak te vallen. En in deeze onderstelling, was het best voor eenen algemeenen regel te houden, als men voorgenomen had tot 12. uuren byeen te blyven, niet voor half elf ter maaltyd te gaan, en zo vervolgens, een en een half uur voor dat men stondt te vertrekken; ten einde, even voor men zich verveelde, naar huis te gaan.

S.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen ieder maandag, by dezelven te bekomen zyn, en wyders te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Ciebas*.

De Denker.
N°. 11.
Den 14. Maart 1763.

[Brief van E.T. aan den Denker over de Konst van Vergeeten.]

Sollicitis animis onus eximit. - -

HORAT.

Myn Heer de Denker!

HEt is de eerste reize, dat ik u iets van myne gedagten mededeele, en vermits gy inzonderheid u aanmaatigt de bekwaamheid van denken, en dus van wel te denken, te bezitten, 't geen buiten u misschien niemand in ons Land zoude durven bestaan, meene ik niet kwalyk te doen, u dit Vertoog ten onderzoek te zenden.

Het Onderwerp is, mogelyk, zonderling, maar waardig onze beschouwing, en buiten twyffel noodzaakelyk, om het in Practyk te brengen. Gy weet, Myn Heer, dat alle menschen het geheugen willen oeffenen, aanleggen, en vergrooten, zig verbeeldende dat zy gelukkig zouden zyn, wanneer zy alle zaaken zo vast zig konden inprenten, dat zy die in 't geheel niet vergeeten konden.

De Wysgeeren hebben 'er een konst van gemaakt. SIMONIDES leerde openlyk Regels om het Geheugen te versterken; CICERO en QUINTILIANUS stelden 'er groote waarde op; doch allen hebben zy zeer gedwaald. Ik heb daarom voorgenomen

aan te toonen, dat de konst van vergeeten van oneindig meer nut en voordeel zyn zoude, zo wel tot geluk van yder byzonder mensch, als van de gansche Samenleeving. De *Basis* van myn bewys steunt op deeze waarneeming, welke een yder in zig zelven ondervinden kan, naamelyk, dat wy ons niet te binnen konnen brengen 't geen wy willen, en in tegendeel dat ons geheugen ons, tegen onzen wil en dank, denkbeelden verleevendigt, welken ons onaangenaam zyn, en zeer verdrietig vallen. De Ouden hebben dit zo wel ondervonden, als wy. CICERO schynt 'er zelfs wat geemelyk over geweest te zyn, *de Finib. Bon. & Mal. Lib.* II. *Cap.* 32. De allerverstandigste in dit opzigt is geweest de vermaarde THEMISTOCLES. Deeze, wanneer *Simonides* hem wilde leeren de konst van het geheugen te vergrooten, wees dien dwaazen Wysgeer af, met te zeggen, ‘Leer my de konst van vergeeten; want ik onthoude dingen tegen wil en dank, en kan niet uit het geheugen wisschen zulken, welken my lastig zyn’.

Gy ziet dan, Heer *Denker*, dat het niet nieuw is, en dat 'er meer over den last van het geheugen geklaagd hebben buiten my. Hoe die konst van vergeeten moet ontworpen worden, is boven myne bekwaamheid. Dit laat ik aan u over; terwyl ik my zal vergenoegen, met de groote nuttigheid en noodzaakelykheid derzelve aan te toonen.

Wy zouden gelukkiger zyn, indien wy vergeeten konden alle de zottigheeden, die wy in onze jeugd gepleegd hebben, welke nogtans onze rust stooren in eene slaapelooze nagt. Hoe dikmaal gebeurt dit niet! Wy voelen zelven ons bloed in onze wangen ryzen in de donkere nagt, en bloozen by ons zelven over de spoorlooze dwaasheeden, door ons begaan! Wy worden kwaad, en verfoeijen

ons zelven, zestig jaaren bereikt hebbende, over eene dronkenschap, daar wy ons toe overgaven, agtien jaaren oud zynde. Ons hart klopt; de benauwdheid doet ons in den winter zweeten: zo beknelt ons de dwaasheid onzer jeugd. Hoe aangenaam zou het zyn, indien wy dit door konst vergeeten konden!

Dikmaal plaagen ons 's nagts de ongeregtigheeden, welke anderen ons aandoen, of aangedaan hebben; zo dat ze geduurig voor ons verstand zweeven, even als spooken, die niet dan door den dag verdreeven worden. De Hypocriet, de Woekeraar, de Rabbelaar is geduurig by ons, en ons gemoed ontstelt op het gezigt van die kwaadaartige gedrogten. De *Stoïci* hebben zig zelven bedroogen, en anderen misleid, wanneer zy, om kalmte in het gemoed te brengen, aan de hand gaven, *injurias oblivione lenire*, het aangedaane ongelyk door vergetelheid te verzagten. Leer ons eerst, dwaaze Philosoophen, hoe men dit bewerkt?

Zo veel, als ik heb kunnen opmerken, slyten de ingedrukte denkbeelden, gelyk een vorm, door den tyd af, en de aandoening, door willekeurige of tegenwillige (vergeef dit woord) herinnering te wege gebragt, vermindert zagtjes aan.

Onderwylen duurt het zeer lang eer wy zo verre komen, en wy zuchten derhalven dikmaals voor dat de vorm ten einde is. Groote THEMISTOCLES, hoe wyslyk vorderde gy de konst om te vergeeten!

't Geen ik nu beweezen hebbe, raakt ons zelven. Wy sleepen dus ons ongeluk, onze droefheid, onze hartkloppingen om, zonder dat een ander daar iets van weet: het overkropt ons. Niet te vreede, voor dat wy het geheim eenen anderen geopenbaard hebben, zoeken wy zo lang, tot dat wy ons hart konnen uitboezemen; wy meenen een Vriend ontmoet te hebben, een man van *discretie*. Het geheim

wordt met zekerheid vertrouwd, om ons zelven te geneezen. Eindelyk ontdekken wy den onheuschen Vriend, en wy gevoelen nu dubbele smert!

Het zoude geen minder geneugte voor de Samenleeving wezen, indien wy vergeeven en vergeeten konden! Het is een gemeen zeggen: *ik kan wel vergeeven, maar niet vergeeten*. Yder gevoelt dan, dat willekeurige vergetelheid onmogelyk is. Evenwel is dit de groote band van Samenleeving, de zenuw van vrolyken omgang. Hoe dwaas was SIMONIDES, die het geheugen nog grooter maaken wilde!

Het heeft nog grooter invloed. Een Koopman, een Assuradeur, hoe gerust zouden die slaapen konnen, wanneer het stormde, indien zy vergeeten konden hunne schatten op Zee te hebben! Hoe gerust zou de *Petit-maitre* in de lange nagten van January leggen ronken, als hy vergeeten kon, dat de Rekeningen van *Mojana* en van *Pex* nog onbetaald waren! Ik zwyge de verliefde, de te loor gestelde Vryers, en die geheele sukkelende gemeente, welker geheugen nagt en dag eene geduurige moeielykheid is.

Ik ga verder, en wil onderzoeken, wat eigenlyk droefgeestigheid, of *Melankoly* zy? Zekerlyk niets anders, dan dat wy, in weerwil van ons zelven, geduurig de zelfde zaaken voor oogen houden. De Man, die met een kwaad Wyf opgescheept is, peinst geduurig op zyn ongeluk, en kan geen middel vinden, om zig te vervrolyken. Vergenoegd en blygeestig te zyn, is derhalven niets anders, dan de konst meer of min te bezitten van vergeeten.

Een Man van verstand kan zyn geheugen bedriegen door zo sterk op iets anders te denken, dat hy het pynlyke denkbeeld geheel uit zyne ziel als uitdryft. Hier in zyn de verstandige lieden in

schyn gelukkiger. Men noemt dat, *Ressources hebben*. Een ander, van jongs af aan gezelschappen en weelde gewoon, is, wanneer hy geen nieuwen Vriend of Medgezel kan vinden, zeer verleegen met zig zelven, om, door geduurige nieuwigheeden, zig den tyd uit het geheugen te dryven. Vyftig jaaren oud wordende, is men op het slimst. Tot de weelde der jeugd is men te oud, voor den ouderdom te jong. De Vrouw verliest, met haare schoonheid, al de bevalligheid, welke te voren inneemende was; zy verliest het vuur van liefde; zy wordt oud. De Man kan dit niet vergeeten; en de aandoeningen, te voren zo aanlokkelyk en betoverend, zyn door de langheid des tyds zo uitgesleeten, dat hy 'er de verbeelding zelve van verloren heeft. Hy krygt dien naaren trek in het wezen, die bleekheid en somberheid, die *Melankoly* genoemd wordt.

De Hoorndraager is gelukkiger. Is hy middelbaar van staat, zo verdryven de geschenken, en de aan winnende rykelykheid van zyne Huisvrouw zyn hartzeer; hy eet lekker, leeft luy, en deze nieuwigheden verstrekken voor de konst van te vergeeten, die anderen te vergeefsch zoeken. Is hy ryk, zo verdubbelt de Vrouw haare Vriendelykheid, om hem te gemaklyker in slaap te wiegen; de *Galants* geeven hem eerbied, en vermaaken hem met *Politesse*, om te gelukkiger te slaagen; de Man verbeeldt zig eindelyk, dat alle die *Caresses* niet om zyne Vrouw, maar om hem zelven geschieden.

Hadt men de Konst van Vergeeten, zo waren drie vierden der Doctoren onnut; de Turken bouwden geen *Papaver* meer; de *Opium* was niet meer noodig. Ik houde my verzekerd, indien 'er van de 210,000. Menschen te Amsterdam 30,000. ziek

zyn, of liever een drankje gebruiken, dat 'er daags 20,000. Greinen Opium genuttigd wordt, alleen om de Hersens te bedwelmen, en die denkbeelden uit te dooven, waar van zy zig door den wil niet ontdoen kunnen. 's Avonds na zes uuren krygen de Kaarten hunne kragt, en bedriegen het geheugen voor twee uuren tamelyk zeker, dog nauwelyks is men ontkleed, of de *Elixir* en de *Castoreum* worden even noodzaakelyk, als ze 's morgens waren. Hoe verstandig zoudt gy gedaan hebben, belagchelyke *Simonides*, met uwen tyd anders te slyten, en, in plaats van het geheugen te scherpen, ons te leeren vergeeten?

Waren allen nog zo voorzigtig, Heer *Denker*! van tot de *Opium* hun toevlugt te neemen! Helaas! Het Gemeen, de Burger, de Man van fatzoen, de Wysgeer, yder loopt even snel naar den Wyn. Het Toilet zelf zou een Dal van zuchten zyn, zonder de *petillante liqueurs* van *Montpellier* en *Florence*. De Kroegen en menigvuldige Wynhuizen zyn als zo veele Apothekers Winkels, daar jong en oud een middel zoekt om zorgen te vergeeten.

De sterke drank, welken wy nu, om de besiën, die 'er den geur aan geeven, Genever noemen, was reeds van ouds een Drank, daar onze Landslieden op verlekkerd waren. TACITUS, van de Zeden der Duitschers spreekende, verhaalt, dat zy een drank van Garst of Wyt maakten, welke door gisting in een soort van Wyn overging. *Potus, humor ex ordeo aut frumento in quandam similitudinem vini corruptus*. Ook dat zy, zonder iets schandelyks te begaan den geheelen nagt en dag door dronken. Beschonken zynde waren zy zeer onrustig, en dikmaal eindigden zy met wonden en nederlaagen. In onze tyden loopen de Gastmaalen gemaklyker en vreedzaamer af. De Wyn heeft by het

grootst gedeelte den Koorn-Brandewyn verbannen; hy vervrolykt aangenaamer, overdekt de zorgen als met een Gaas, in 't begin; op het laatst verwekt hy een slaap, die alles doet vergeeten. Onze zeden zyn van die der oude Duitschers zeer verschillende. In het geheel *delicaater* geworden zynde, verfoeijen wy dien gemeenen drank, die korsele hoofden maakt, en in de Staatsvergaderingen der manhafte Lieden gebruikt wierdt, om hunnen Natuurlyken moed en stoutheid nog te vergrooten.

De Grieken en Romeinen hadden hooger smaak, en leegden hunne glazen, om ongevoelig te zyn aan hunne smerten en kommer. HOMERUS, groote *Homerus*, uitvinder van de verheven smaak in Dichtkunde, waardig Model van alle Poëeten! hoe dikwerf hebt gy niet uwe armoede en blindheid vergeeten met den Wyn. De Roozekleurde neus en gloeijende wangen van ANACREON, zyne Liederen aan *Bacchus* en aan *Cupido* toegewyd, zyn overtuigender bewys van de *soporifique* kragt des Druivensaps, dan 't geen ik 'er van zeggen kan. Onderwylen hebben de Philosophen, de allerstrengsten niet uitgezonderd, zig bediend van dit verlokkend nat, *ad curas mergendas*. SENECA, een verstandig, maar *malitieus* Zedenmeester, noemt ons *Cato*,... en ik weet niet wien, op, als gewoon tot den Druif, in plaats van een Zedekundige beredeneering, hun toevlugt te neemen, om lastige denkbeelden te vergeeten.

Alle deeze voorbeelden zyn zo veele bewyzen van de noodzaakelykheid, om een konst uit te vinden, om, naar goedvinden, verveelende denkbeelden uit het geheugen te brengen.

Men geeft HIPPOCRATES na, als of hy gewilt zoude hebben, dat men, 's maands eens, zig met

wyn, tot overmaat, beschenken moest; dog hier mede bedoelde hy de gezondheid, om, met geurigen wyn, in plaats van de walgelyke *Ipecacuahne*, den maag te zuiveren.

Men zegt, dat het zaad van de *Datyra*, in kleine hoeveelheid genomen, ons aanstonds alles doet vergeeten, schoon wy gaan, hooren, zien en spreeken konnen; waar in het de *Opium* overtreft. Gy behoorde de Geneesheeren aan te zetten, om eene bekwaame *dosis* te vinden, ten einde dit heilzaam oogmerk te bereiken. Men oordeelt het een vergif te zyn; dog door het met beetjes in te geeven, konde het van uitneemend gebruik zyn, onder de gedaante van een *Essence*, 't welk in een kristal flesje, even als *Salvolade*, of *Eau de Lavande* in de zak gedraagen konde worden. De naam van EAU DE REJOUISSANCE zou 'er niet kwalyk aan voegen. Indien 'er een vlag Zout van gedestilleerd wierdt, zou men mogelyk, met 'er eens aan te ruiken, het zelfde oogmerk bereiken; 't geen fatsoenlyker staan zoude in gezelschap.

Inventis facile aliquid addere; ik geeve het alleen op als eene gedagte, om door schranderer oordeel beschaafd te worden; alleen moet ik 'er by doen, dat het bevorderen van dit gewigtig stuk inzonderheid geheel en al uwe oplettenheid en arbeid verdient; vergeet dan voor een wyl uwe andere denkbeelden, en voldoe aan het verzoek van

Uwen Welwenscher

E.T.

De Denker.
N°. 12.
Den 21. Maart 1763.

[Klagte van R.U. aan den Denker, over het gebruik van dubbelzinnige en geile uitdrukkingen; byzonderlyk in de tegenwoordigheid van Vrouwen en Kinderen.]

Plurima sunt, Fuscine, & fama digna sinistra,
Et nitidis maculam ac rugam figentia rebus,
Quae monstrant ipsi pueris, traduntque parentes.

JUVENALIS.

HEt oogmerk van den volgenden Brief, die my voor eenigen tyd toegezonden is, vind ik al te nuttig, dan dat ik denzelven aan myne Leezers niet zou mededeelen. Het zal echter aan sommigen derzelver waarschynlyk niet aangenaam zyn, dat 'er zo veele Latynsche Spreuken in gevonden worden; en ik had zelf wel gewenscht, dat de Schryver, 't geen hy uit de oude Dichters heeft overgenomen, in onze taal hadt overgezet. Ondertusschen kan men die aanhaalingen gevoeglyk overslaan, zonder dat 'er de zin eenig nadeel door lyde.

Heer Denker!

IK kan my niet langer bedwingen, of ik moet U onder het oog brengen de noodzaakelykheid van verbetering, welke onze fatzoenelykste, zo wel als braave Burgerlieden noodig hebben, omtrent

het on bezonnen spreeken en de geile uitdrukkingen, welken zy in het byzyn niet alleen van de zedigste vrouwen, maar van hunne dienstboden, en, 't welk alles te boven gaat, van hunne kinderen gebruiken!

By lieden van den middel-rang heeft men minder reden om zich over deeze fout te verwonderen. Buiten hunne dagelyksche beezigheeden, die meest handel, waaren, en de markt betreffen, hebben zy geen denkbeeld, geene kennis, nog smaak van vermaaken, welken verheven zyn. Vuile wellust bekruipt hen, zoo dra de baard begint te wassen; eene byzit uit het laagst gemeen wordt hun gezelschap, en de kolf baan het eenig school om de wereld te leeren. Het Speelhuis en het gezelschap van andere ligtmissen bederft 't gene nog overgebleeven is; het wordt voor kloekmoedigheid gehouden, als men onbeschaamt de deugd verzaaken, en manlyk, wanneer men door ysselyk en zinneloos vloeken een zedig man verschrikken durft!

Sanguinis in facie non haeret gutta.

Is het te verwonderen, dat zulken het gezelschap haaten, en, zoo veel moogelyk, ontwyken van beschaafde, kuische, en geleerde lieden? en dat zy het byzyn van zedige en wel opgevoede Juffers myden? yder een verveelt hen, die niet verwardelyk buldert, of die nog bloozen kan op het hooren van een verfoeijelyk woord.

Daar is een ander soort van Jongelingen, uit Aanzienelyke geslagten gebooren, in hunne jeugd teder, wellevend opgevoed, onderweezen in fraaije weetenschappen, welken eenige jaaren besteeden met door Frankryk en Italien te reizen, om 't gene nog aan de opvoeding ontbreekt, te beschaaven. Wat

meent gy, myn Heer, dat het voornaamste oogmerk van deezen is te Parys, te Romen, te Florence? - Eene Actrice te onderhouden, de openbaare divertissementen by te woonen, de *Assemblées* van den Ambassadeur of Envoyé der Natie, en publique festiviteiten te zien. Het slot is altoos, zig na het *souper*, of *bal*, te werpen in den schoot van hunne schoonheid, welke, van vreemdeling tot vreemdeling overgaande, de deugd van het kwikzilver zoo goed kent als die van onze dukaten.

Onderwylen leezen zy alle de blaauwe boekjes van fraaije geesten geschreeven, leeren sommige aardige deuntjes, onthouden geestige voorvallen, en iets oppervlakkigs van weetenschappen en van Roomsche Oudheden; al het welk, zoo dra zy t'huis gekomen zyn, in verscheiden gezelschappen, als nieuw gedebiteert, hunnen geest doet schitteren, en hunne persoonen voor aardig en gezellig doet doorgaan. Een nieuwmodisch kleed, eene fraaije snuifdoos, geurige *parfums*, een *antique* ring, een vremde zwier en houding, verkrygt hen ligtelyk de achting, de verwondering en verbaazing van de overige jeugd, die hen gelyk is. Men is niet vrolyk, niet te vrede; daar is niets geestigs, niets aardigs, niets van goeden smaak, daar de jonge *Damon* niet is.

Langzaamerhand verflaauwt deeze algemeene toejuiching. Lang den naam te behouden van aardig te zyn, is dien jongen Heeren onmooglyk; het wordt oude kost 't geene driemaal herhaald is. Men souteneert zig met een weinig onbeschaamdheid; men laat een ..... vliegen; de meisjes bloozen in het begin, dog schielyk barsten zy uit met een lach; de jonge *Damon* komt 'er wel af, en wordt stouter. Hy gebruikt eens een vloek tot een stopwoord. Eindelyk worden de

galante uitdrukkingen *double entendres*, en zoo bot, dat de meisjes en jonge vrouwen zig agter de waijer verschuilen. Zy gewennen langzaamerhand onbeschaamd te zyn met haar vriend, tot dat zy zig zelven niet vermaaken, daar zulk eene spoorelooze taal niet gesprooken wordt.

Het blyft niet by woorden, de gebaarden helderen op, 't gene de tong niet zeggen durft; de dienstboden, even ongewoon aan zulke fatzoenelykheid, schaamen zig agter de tafel: eindelyk lagchenze ze ter sluik, wanneer *Damon* eene jonge Juffer hard op iets wulpsch in het oor heet te luisteren, of eene getrouwde Vrouw onverwagt een antwoord geeft, waarover *Socrates* zig in den mantel verschoolen, of zyn aangezigt met den neusdoek bedekt zoude hebben. De dwaasheid van sommige gaat zoo verre, dat zy niet alleen hun gezelschap dus trachten te vermaaken, maar ook teffens hen, die agter de tafel dienen. Dikmaalen heb ik gezien, dat zy grimlagchende den eenen of anderen knegt aanzagen van ter zyden, om ook door dien een lach afte perssen, grooter triomf te behaalen. De *Demoiselle* van de jonge Juffers wordt aan der ouderen huis niet gespaart; de kinderen leeren van den wieg af die onbeschaamde taal, en hun spooreloos gedrag, zo dra zy nauwlyks tot rypheid gekomen zyn, is de prys, welken de ouders door hunne onvoorzigtigheld behaalen.

De opmerking van *Juvenalis*, de heilzaame les, welke hy den bedorven Romynen gaf, verdiende by alle huisvaders in acht genoomen te worden.

Maxima debetur pueris reverentia: si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemseris annos,
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

Op het desert koomen de vuilste aardigheden te voorschyn; de kinderen zyn dan kwanswys naar bed, de dienstbooden naar de keuken, welken daar de meiden op hunne beurt vermaaken met het geene aan de tafel is voortgebragt. Men heeft, als het ware, Snuifdoozen onbedagt uit den sak gehaald, van binnen met de geilste en onbeschofste afbeeldingen beschildert. Het schielyk verbergen maakt de nieuwsgierigheid te grooter; men durft die kwanswys niet laaten zien. Een ander onder het schampere verwyt, dat *Damon* fyn wordt, ontweldigt hem de doos; de Vrouwen bloozen, de jonge Juffrouw wordt het onbeschaamd Schildery, in het byzyn van haare ouders, van verre getoont; men wyst, en guinegapt en verhandelt, onder voorwendzel van fatzoenelyke aardigheid, zaaken, waarover een ordentelyk paar zig in hun afgezondert slaapvertrek, wanneer de duistere nagt alles onzigtbaar maakt, schaamen zoude.

Haec tamen illi
Omnia cum faciant, hilares, nitidique vocantur.

Wanneer eindelyk een yder walgt van de schaamtelooze aardigheden die schielyk in beestachtigheden overgaan, krygt het gezelschap dikwerf tegenzin in elkander, wordt verstoort, en bewust van 't gene te voren omging durft men elkanderen niet zonder vrees van rood worden te gemoet koomen.

De jonge *Damon* krygt nu den naam van een schrikkelyk Monster te zyn, en naa nog eenigen tyd zig in de Musico's geperfectioneert te hebben, passeert hy voor een aardigen D.... r, en vermaakt de oude Vryers in de M .. t, die half van wyn doorweekt, en uitgesleeten, onder een ver-

ward geschater van lagchen zynen aardigen geest boven ydereen verheffen.

Dit zyn de verdiensten, de loop, en het einde van dit soort van Ridders!

Met regt vraagt gy, is die welleevend, en overeenkomstig met het Karacter van Luiden van aanzien en geboorte? Het is beklaagelyk, dat ouders het vaderland en het volk zulke burgers geven! zy behoorden anderen voor te gaan, en uit te munten in staatelyke uitdrukkingen, in beschaafde woorden, en sierlyke taal. Zy behoorden door gestaadig leezen van de alleruitgezogtste boeken en werken der oude Wysgeeren, welken even uitmuntende zyn in het beschryven der Regeerings - pligten, als van Deugden; en door het van pas aanhaalen van Zinspreuken uit *Cicero, Homerus, Virgilius* en *Horatius* hunnen kinderen beschaafde kennis te te leeren om zig aangenaam en bevallig te maaken aan allen, die met hen omgingen. Zy behoorden *Caesar's* en *Pompejus* voorbeelden te volgen, en *Aristo*, zoo wel als *Cratippus*, te verzoeken, om tot hunne lessen toegelaaten te worden, om te leeren *wel* te *regeeren*. Het ontbreekt ons hedendaags aan zulke mannen niet, indien men ze zoeken wilde. Schaamt men zig den drempel van zulke wysgeeren te betreden, dat men het model van *Grotius* volge; Wetten van Vrede en Oorlog, voordeel van Landbouw, en Handel, en het nut van Weetenschappen leere kennen. Het Recht uit te spreeken zal hun gemakkelyk vallen, na dat zy zulk een voorraad opgedaan zullen hebben. Yder Burger zal juichen, wanneer de Burgervaderen zulke Zoonen, als Panden van hunne liefde, welke zy hun Vaderland toedragen, der nakomelingschap nalaaten. Het is immers, gelyk de Roomsche Schimpdichter zegt:

Gratum est, quod patriae civem, populoque dedisti;
Si facis, ut Patriae sit idoneus, utilis agris,
Utilis & bellorum & pacis rebus agendis.
Plurimum enim intererit, quibus artibus, & quibus hunc tu
Morihus instituas - -

Men vreest dan voor een pedant te zullen doorgaan, en niet geacht te zyn by het Jufferschap, te veel bedorven door de wulpsche jeugd, en weggesleept door de Fransche *bagatelles*, welke dagelyks ingevoerd worden. Hoe pedantsch dit ook klinken mag by eene jonge Salet-kleuter, Deugd, Kennis, en een manlyk gedrag zullen aan die zelfde Juffers, ouder en bedaarder geworden zynde, behaagen. Vrouwen, immers, het eerste dartel van haare jaaren over zynde, beminnen en achten meer eenen man van gezond verstand, die eerbied door zyne houding en weetenschap inboezemt, dan eenen winderigen losbol, die niets wezenlyks bezit, dan nieuwmodisch te zyn.

Vrouwen, aan den anderen kant, welke zedigheid beminnen, en haare schaamte heilig houden, hebben verlokkende verdiensten by een man van oordeel. De eenvoudige, de kuische *Aspasia* won de liefde van den grooten *Cyrus* door haare zedigheid, en werdt schielyk boven alle de andere vrouwen verheven, welke om stryd yverden om door allerhande dartele wellust het hart van dien grooten Vorst te streelen. Wanneer mannen van oordeel het huwelyk verkiezen, zoeken zy vrouwen, om in een gezegend kroost een steun in hunnen ouderdom te vinden;

Ut possint natis munire senectam,

gelyk *Lucretius* opmerkt; en geene wellust. Ook

behoeven onze vrouwen de geile treeken, der onkuisheid eigen, niet te hebben:

Conjugihus quod nil nostris opus esse videtur.

Gy zoekt Schoonheid alleen, dwaaze Jongeling; en verzuimt op Deugd, Gedrag en Houding te letten! Denk, dat vrouwen, zonder die zeldzaame gaaf der natuur, evenwel de liefde en achting van haaren man zig konnen waardig maaken.

Nam facit ipsa suis interdum foemina factis
Morigerisque modis, & mundo corporis cultu,
Ut facile insuescat secum vir degere vitam.

Hoe gemakkelyk zullen kinderen Zedigheid en goede manieren leeren, daar de ouders zelven voorgaan. De dienstboden zullen uit ontzag hunne taal verbeteren; de eerbied, welke de vrouw den man, de man der vrouwe, dagelyks bewyzen, zal een gelyke achting voor beiden in de kinderen en huisgenooten verwekken.

De gezelschappen zullen, met geestige aardigheden gepaart, altoos aangenaam zyn, en nooit berouw geeven. Geen huis zal vrolyker zyn, geen gelaat bevalliger, dan het uwe: schryf slegts voor uwe deur,

Nil dictu foedum, visuque haec limina tangat.

Ik ben,

Myn Heer Denker,
Uw Eds. Dienaar

R.U.

De Denker.
N°. 13.
Den 28. Maart 1763.

[Over het Kaartspel. De Redenen aangeweezen, waarom de meeste menschen zich gaarne met het Kaartspel beezig houden.]

> *Plato quempiam talis aliquando ludentem aspiciens, accusavisse dicitur. Eo vero dicent; quam parva de re? atqui consuetudo, inquit, haud parvum est.*
> DIOGEN. LAERT.

VOor weinige dagen bevond ik my in een gezelschap van allerhande menschen, waar onder 'er eenigen waren, die den naam van Luiden van Verstand en Kennis niet alleen hebben, maar ook inderdaad verdienen. Onder het Theedrinken wierdt de tyd met aangenaame en nuttige gesprekken doorgebragt; doch nauwlyks was de Theetafel opge-

ruimd, of het geheele gezelschap, den man van 't huis en ik alleen uitgezonderd, voor welken geene party overbleef, zeete zich aan 't speelen; en ik hoorde verder dien geheelen avond, tot dat men scheidde, niet anders, dan; *ik speel sans prendre*; *ik vraag*; *drie matadors; jas, menel, stuk; twee aan honneurs, en een aan trek*; *we winnen de party triple; troef, klaveren*, en diergelyke uitdrukkingen, alle tot de onderscheiden Spelen, die 'er gespeeld wierden, haare betrekking hebbende.

Terwyl ik uiterlyk op het Spel van den geenen, die naast by my zat, scheen agt te geeven, hield ik my inderdaad beezig met de houding, het gelaat, den yver en drift, en de verdere hartstogten der Speleren op te merken en te beschouwen, en myne gedagten vielen vervolgens over de redelykheid en nuttigheid deezer tydkorting. Zo eens een Indiaansch Philosoof, dagt ik by my zelven, die zyn geheele leeven in bespiegeling hadt doorgebragt, en van onze gewoontens en zeden ten eenenmaale onkundig was, zich in een diergelyk gezelschap, als dit is, bevondt; zou hy het kunnen gelooven, indien men hem zeide, dat deeze luiden, die geduurig op printjes zitten te staroogen, en dezelven onophoudelyk neêrwerpen en weder opraapen, niet alleen Redelyke Weezens zyn; maar dat 'er zelven onder gevonden worden, die de diepste geheimen der Natuur weeten te doorgronden; en in kennis van Goddelyke en menschelyke zaaken tot den hoogsten top gevorderd zyn, dien het sterfelyk Vernuft kan bereiken? 't Is waar, men zou hem kunnen zeggen, dat het nederwerpen en opraapen der kaarten naar zekere regels geschiedde, en dat 'er niet alleen kundigheid, maar ook eene zekere trap van oordeel noodig was, om

het zelve wel te doen. Doch zou hy dan niet noch met recht mogen vraagen, wat voordeel men zich zelven, of de Samenleeving, toebragt met die kundigheid te oeffenen; en of men den tyd, dien men daar aan te kost legt, niet met veel meer nut ten dienste zyner Medemenschen, of tot verkryging van kennis voor ons zelven zou kunnen besteeden.

Wat de liefhebbers van het Spel op zulk eene vraag antwoorden zouden, weet ik niet. Doch 't komt my voor, dat 'er niets voor hun zou overblyven, dan te zeggen, dat de mensch niet geduurig ingespannen kan zyn, en somtyds eenige verlustiging en tydkorting noodig heeft, om zich zelven niet door eenen geduurigen arbeid af te matten. Men kan ook waarlyk niet ontkennen, dat iemand, die veel werkt, van tyd tot tyd uitspanning moet hebben. Doch ik twyffel zeer, of het eenigzins als eene uitspanning aangemerkt kan worden, dat men na drie uuren voor, en een of twee uuren na den middag, in zyne zaaken beezig geweest te zyn, zich des avonds ten vyf of zes uuren op een stoel nederzet, en daar vier uuren aan een blyft zitten, zonder dat het lighaam eenige beweeging heeft, dan die 'er noodig is tot het doorschudden, opneemen en nederleggen van de kaarten, en zonder dat de ziel zich met eenig ander denkbeeld beezig houdt, dan wat men op moet speelen, om het spel te winnen, en zich den eigendom van eenige zesthalven te verkrygen. Zeker is het ten minsten, dat het dagelyks gebruik van diergelyk eene uitspanning, hoe zeer men het zelve in luiden kan dulden, die geen begrip van verhevener vermaaken hebben, echter zeer weinig aan eenen man van verstand en oordeel voegt.

MONTAGNE zegt ergens, dat hy eenen deftigen Raadsheer, in zyn volle staatsie-gewaad ziende, zich denzelven dikwyls in zyne verbeelding voorstelde met zyne huisvrouw te bedde leggende, en dat hy zich dan zelden bedwingen kon van om den deftigen man te lagchen. En ik heb eens iemand hooren zeggen, dat hy gewoon was, wanneer hy den eenen of anderen ontmoette, die zich op zyn geld of aanzien eene trotse houding aanmaatigde, zich denzelven voor te stellen in de figuur, die hy moest maaken, wanneer hy een schoon hemd aantrok. Doch 't is zeker, wanneer men geleerde en verstandige luiden ziet, gelyk ik zulken nu en dan ontmoet heb, die zodanig aan het Spel overgegeeven zyn, dat zy geenen avond in gezelschap zonder speelen kunnen doorbrengen, en die de winst of het verlies van een spel als een zaak van de uiterste aangelegenheid aanmerken; dat men dan ook natuurlyk aanleiding krygt om de zwakheid der menschelyke natuuur te beklaagen, in welke veeltyds het meeste verstand met de grootste dwaasheid gemengd is.

Dikwyls heb ik by my zelven de reden nagespoord. waarom zo veele menschen zich met het Kaartspel bezig houden, daar 'er toch zo weinig redelyk vermaak in het zelve gelegen is: en 't schynt my toe, dat dit voornamelyk aan twee redenen moet worden toegeschreeven. De eene is, dat het zelve eene geduurige aaneenschakeling van hartstogten in den Speler veroorzaakt. Ik zal niet spreeken van de Eerzugt, waar door hy gekitteld wordt, wanneer hy denkt, beter het Spel te verstaan dan anderen, en aan de omstanders blyken van zyne kundigheid en bekwaamheid in het speelen geeft; want dit inwendige genoegen

over zyne eigen uitmuntendheid, heb ik meer in die geenen bespeurd, die in het speelen op Schaak-of Dambord en diergelyke Spelen van Kunst meesters dagten te zyn, dan onder de Kaartspelers; welken alle zeer wel weeten, dat hunne kundigheid hun niet veel kan baaten, zo zy geene goede kaarten krygen. Maar niemand zet zich om te spelen, of hy is met hoop en begeerte vervuld om te winnen; en deeze hoop om gelukkig te zyn, een der sterkste hartstogten, waar door onze ziel in alle omstandigheden geregeerd wordt, blyft hem geduurig by. Wint hy, zo reikhalst hy om nog meer te winnen; verliest hy, de hoop om zyn verlies te herstellen, beurt hem op en houdt hem geduurig levendig. Staat hy van de Speeltafel met voordeel op, de vreugde daar over vergezelt hem naar zyn huis, en noopt hem, zo dra mogelyk, wederom eene kans te waagen; en heeft hy verlooren, hy belooft zich zelven, dat hy by eene volgende gelegenheid gelukkiger zal zyn. Ondertusschen maakt deeze geduurige vermenging van hoop en vreeze onder het speelen, waar in echter de hoop het grootste deel uitmaakt, dat de Speler voor alle onaangenaame denkbeelden en verdrietige aandoeningen onvatbaar is; en daarom zich zelven vermaakt in eene beezigheid, die, wanneer zy hem voordeelig is, hem vreugde baart, en wanneer hy 'er schaade by lydt, hem echter zynen tyd ongemerkt heeft doen voor by loopen; terwyl de hoop op een beter geluk in het toekomende hem zyn geleden verlies doet vergeeten. Ik heb daarom ook ondervonden, dat luiden, die by aanhoudendheid ongelukkig waren, geen vermaak in het speelen stelden; of ten minsten 'er zich niet anders, dan in de hoogste noodzaakelykheid, toe lieten overhaalen.

De andere reeden, waarom men zo veele Luiden vindt, die zich met het Kaartspel beezig houden, is, om dat het zelve eene *Tydkorting* voor hun uitmaakt, en dat zy eene *Tydkorting*, in den eigelyken zin van 't woord, noodig hebben. Onder de tien of twintig duyzend myner medeburgers, die elken winterschen avond, dien zy op de oppervlakte van den Aardkloot doorbrengen, in hunne gezelschappen een Spelletje speelen, zyn 'er zeer weinigen, welker geest met genoegzaame kundigheeden verrykt is, om zich zelven en andere met aangenaame gesprekken te vermaaken; of ten minsten zich met nuttige gedagten beezig te houden. Maar wat zullen deeze Luiden doen, wanneer zy in hunne byeenkomsten het dagelyks nieuws afgehandeld hebben? Zo zy niets doen, maken hunne gedagten hun verdrietig; en om zich van die verdrietige gedagten te bevryden, hebben zy het Spel noodig, schoon de geduurige ondervinding hen zelfs overtuigd moge hebben, dat zy 'er niet gelukkig mede zyn. Terwyl Schoppen-Aas of Klaveren-Boer zich aan hunne oogen, en door dezelven aan hunnen Geest vertoont, is 'er geen gelegenheid, dat die geest in zich zelven een verdrietig denkbeeld vorme; en daar hunne kostwinning hen den geheelen dag beezig houdt en van alle andere gedagten aftrekt, daar maakt het Spel, dat zy, ook geduurende den avond, nergens an. ders om denken, en dus hun geheele Leeven in eene Vergetelheid van zich zelven doorbrengen; hoedaanig eene staat van Zelfs-Vergetelheid (men vergunne my dit woord te gebruiken) by de meeste menschen voor een vry hoogen trap van Gelukzaligheid gehouden wordt. Ondertusschen is dit evenwel geen byzonder voorregt van het Kaartspel. Die op het Dambord, het Schaakbord, het Billiard speelt,

die kolft, alle beoogen daar door, inzonderheid, om zich zelven te vergeeten, en den verdrietigen tyd te slyten. Ja zulken zelfs, die geen liefhebbers van het Spel zyn, zoeken daarom in het aanzien van eens anders Spel afleiding voor hunne gedagten. Dikwyls heb ik, terwyl drie of vier menschen beezig waren met kolven, gezien, dat 'er agt of tien rondom de Baan zaten, welker eenige beezigheid, verscheiden uuren lang, was, den loop der ballen met de oogen naar te gaan, en daar over hunne stille aanmerkingen te maaken; die door niets anders, dan het drinken van een glas wyn, of het stoppen van een pyp, afgebrooken wierden. En dus ziet men gemeenlyk by eene party Speelers altyd eenige Toekykers, welker oogmerk, zo wel als dat der Speelers, alleen is hunne gedagten op het geen hun voor de oogen is te vestigen, en daar door zich zelven van onaangenaame denkbeelden te bevryden. Maar 't geen den voorrang aan de Kaart boven de andere Spelen, die ik zo even genoemd heb, doet geeven, is, dat 'er minder kunst toe vereischt wordt, en dat een slegt Speeler altyd door zyn geluk hoopt te vervullen, 't geen aan zyne kunst ontbreekt; terwyl iemand, die een Kunstspel wil speelen, zonder genoegzaame kennis of behendigheid, vooraf weet, dat hy altoos 'er mêe moet verliezen.

Men zie my, voor het overige, niet voor zo eenen gestrengen Zedenmeester aan, dat ik het gebruik van het Spel geheel uit de Saamenleeving zou willen verbannen. Uit het geen ik gezegd heb, is het genoegzaam op te maaken, dat 'er een groote meenigte van menschen gevonden wordt, die, voor Redelyker en Verstandiger Vermaaken onvatbaar, ten eenenmaale ongelukkig zouden zyn, zo

zy van dit tydverdryf beroofd wierden; dewyl zy niet in staat zyn eene meer nuttige tydkorting in deszelfs plaats te stellen. Dat deezen dan speelen, om niets ergers te doen; mits dat zy zich door grof Spel niet ongelukkig maaken, of hunne kwaade driften den vryen teugel vieren. Wat Luiden van Verstand en Oordeel betreft, gelyk zy zich nu en dan in omstandigheeden bevinden, daar de welleevenheid van hun eischt, dat zy zich naar anderen schikken en niet zonderling zyn, dat zy meede speelen onder de Speelers, en wanneer 'er geene gelegenheid is, om den tyd met meer voordeel voor zich of voor hunne medemenschen door te brengen. Doch dat zy zich nimmer aan het Spel overgeeven; en in tegendeel altoos een nuttig gesprek boven het zelve stellen, of zelfs de eenzaamheid, zo 't gevoeglyk geschieden kan, boven een Speel-party verkiezen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen ieder maandag, by dezelven te bekomen zyn, en wyders te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G. v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Ciebas*.

De Denker.
N°. 14.
Den 4. April 1763.

[Brief van Rotterdam aan den Denker geschreeven over het verzuim van zekere plegtigheid, aldaar by het begraaven van een Leeraar gebruikelyk; en de gevolgen daar van. Bedenkingen van Dicax over het blindelings opvolgen van oude gewoontens.]

> *Non omnium, quae à Majoribus constituta sunt, ratio, reddi potest.*
> JULIANUS Jctus.

DE volgende Brief is in de voorgaande week aan het huis van een' myner Boekverkoopers besteld geworden.

Myn Heer Denker

MEt zeer veel genoegen heb ik tot hier toe uwe vertoogen gelezen. Inzonderheid heeft my u *derde* vertoog behaagd, waar in gy, by gelegenheid van een omstandig verhaal der wyze, hoe men het vyfentwintig jaarig jubelfeest van den Amsteldamschen Schouwburg vierde, eene redenering hebt laten voorafgaan, die my volkomentlyk heeft overtuigd, dat men openbaare plegtigheden moest beschryven, om ze tot de nakomelingschap over te brengen, op dat men by volgende gelegenheden weete, hoe men zig te gedragen hebbe.

Van het oogenblik af, dat ik uw genoemde vertoog las, nam ik voor u berigt te geven van zoodanige plegtigheden,

welke tot myne kennisse mogten komen, en van welke men tot nog toe verzuimd heeft eene naauwkeurige beschryving in het licht te geven. Van die natuur is, zoo ik meene, het volgende.

'Er heeft van onheugelyke tyden af in deze Stad eene gewoonte plaats gehad, welke altyd zoo naauwkeurig is onderhouden, dat zy byna een wet geworden is, ten minste by veelen als zoodanig gehouden, hier in bestaande: dat, wanneer een Leeraar van de Publicque Kerk begraven wierd, de Statie door de Kerk trok naar het Choor (de begraafplaats der Predikanten); dog voor den Predikstoel gekomen zynde, deed men de statie ophouden, en zette het lyk voor eenige oogenblikken voor den Predikstoel neder, waar na het lyk weder opgenomen en na het graf gebragt wierd.

Wie het eerste met die plegtigheid begraven is, is alzoo onzeker, als de oorspronk der plegtigheid zelfs, en de oudheid dezer gewoonte is mogelyk de reden, dat zommigen dezelve hebben aangemerkt als een overblyfzel des Pausdoms

Op deze gewoonte is voor eenige dagen eene inbreuk geschied, die de opmerking heeft naar zig getrokken van alle die 'er betrekking toe hebben Een onzer geachtite Leeraaren ter aarde besteld wordende, heeft de Bedienaar der begravenisse de onvoorzigtigheid gehad, zekerlyk hier van onkundig zynde, om met het lyk voorby den Predikstoel te marcheren, zonder het te doen nederzetten, en dus zonder het de vereischte eere aan te doen.

Ik geve u in bedenking, myn Heer! welk eene ontroering dit in de gemoederen moest veroorzaaken; aan de eene zyde zag men een Leeraar, die alle eere waardig was geweest, eene eere ontrekken, die hem onbetwist aar toekwam, en die men zelfs geenen luijen dienstknegt zoude hebben durven weigeren, en aan den anderen kant zag men een inbreuk op een kerkelyk gebruik, in het welk, gelyk de ondervinding leert, niet zonder het geven van groote ergernis, verandering kan gemaakt worden.

Daarenboven doet de tyd, welken wy beleven, meerdere bedenkingen maken omtrent dit stuk, dan voorheen. 't Is maar al te wel bekend dat 'er in het midden van ons luiden gevonden worden, die het hoofd met nieuwigheden vervuld hebben, en alle gelegenheden waarnemen, om ze in te voeren, waarom onze dagen eene dubbele waakzaamheid vereischen.

Ik weet wel, dat niemand, die maar eenige kundigheid van zaaken heeft, my zal betwisten, dat de vrees voor nieuwigheden nu grooter is dan ooit; maar hy zal gelooven, dat dit

meer is in opzigt van de Leer, dan van de gewoontens der Kerk. Dog men gelieve maar in het oog te houden, dat het met deze dingen doorgaans gaat van kwaad tot erger, en indien een Bedienaar der Begravenissen ongestraft de stoutheid mag gebruiken, van eene gewoonte, die van zoo veele jaaren herwaards is in gebruik geweest, op eenmaal, 't zy door onkunde, of door onvoorzigtigheid, 't zy door opzettelyke boosheid, den bodem in te slaan, zal men de deur wagen wyd open zetten, om op gelyke wyze ongestraft een attentaat op de Leer te doen.

Myns bedenkens zyn 'er ook gewigtige redenen, waarom deze gewoonte, al was ze zelfs kwaad, heilig behoorde te worden onderhouden Het is dog een stokregel, zoo niet by alle verstandigen, ten minsten by alle welmeenenden, *dat men geen oude palen moet verzetten*. Waarom dan afgegaan van eene gewoonte, die zoo aartig, zoo geestig is, dat een Professor in de Zinnebeeldige Geleerdheid 'er fraaijer aanmerkin gen over zoude konnen maken, dan ooit *Pater* ABRAHAM in zyn *Sterven* en *Erven* gemaakt heeft.

Ten anderen, laat men eens voor een oogenblik stellen, dat het een kwaade gewoonte, superstitie of bygeloovigheid, een overblyfzel des Pausdoms is. Ja al wilde men zeggen, dat het een openbaare zotheid en ten hoogsten belachelyk was: laat men, zeg ik, dit eens voor een oogenblik stellen, dan houd ik nog staande, dat deze oude gewoonte behoorde te blyven, om dat men ze niet kan afschaffen zonder aan tedere gemoederen de grootste ergernis te geven. Getuigen zyn de duizenden van aanschouwers, welken doorgaans by de begraving eenes. Leeraars tegenwoordig zyn, en welken de nieuwsgierigheid om deze geestige plegtigheid te zien derwaarts lokt; gelyk dezelve ook niet zelden menig *Susje* de traanen uit de oogen perst.

Is het dan wel te verwonderen, dat het verwaarloozen van zoodanigen plegtigheid eene gifting in de gemoederen veroorzaakte van alle waare liefhebbers der oude paalen, die door dit geval op nieuw aanleidinge kregen, om het gevaar der Kerk te zien door de veelvuldige nieuwigheden, welke men byna dagelyks in dezelve tragt in te voeren.

Alle ORTHODOXEN (vergeef my dit onduitsch woord, het zal dog naar alle gedagten haast buiten gebruik zyn) oordeelen eenpaarig, dat in alle zaaken, die de Kerk betreffen, van wat natuur zy ook zyn mogen, nieuwigheden en veranderingen ten alleruitersten gevaarlyk zyn. Wat men zig ook mag wysmaaken, en hoe gemeen het zeggen is, dat de weereld

wyzer word, het is egter zeker, dat onze voorvaders duizendmaal wyzer zyn geweest dan wy, en dat wy daarom, willen wy regtgeaarde kinderen zyn, blindeling alle hunne leeringen en gewoontens moeten opvolgen, even gelyk de man waar van VAN EFFEN zegt:

> Klaas vroeg aan Jas, waarom hy was,
> Van 't Roomsch Geloof; ei kyk, zey Jas;
> Wel weetje dat niet, plompe beest,
> Myn Vaar en Moer zyn Roomsch geweest,
> En al myn voorvaêrs meê, God lof,
> Zelfs van 't begin der Wurreld of.

Ik ben ens.

Rotterdam den
20 Maart 1763. * * *

Kort na dat ik deezen Brief ontfangen hadt, kreeg ik een bezoek van mynen Vriend, den Heer DICAX; welke mynen Leezeren uit het 2de Vertoog bekend is. Ik liet hem denzelven leezen; en wy geraakten in gesprek over den inhoud. Ik zeide hem, dat, gelyk zeer veele plegtigheeden zich aan my in een zeer belagchelyk ligt vertoonden; zo ook dat gebruik, waar van myn Rotterdamsche Correspondent spreekt, my zeer zot en ongerymd voorkwam; en dat ik, in allen gevalle, niet kon begrypen, dat het verzuim van die plegtigheid verdiende, dat men 'er zich eenigzins aan gelegen liet leggen. Doch hy oordeelde 'er anders over, en beweerde, dat het even redelyk was, het Lyk van een Leeraar, dat met Geestelyke Eer begraven wordt, voor den Predikstoel neêr te zetten, als een *Salvo* by de begraafnis van eenen Krygsman te schieten, wien men, na zyn dood, Militaire eer aendoet; en hy begreep verder, dat, al kon men voor zulk een oud gebruik geen reden vinden, men het zelve echter daarom niet behoorde af te schaffen. Na eene lange redenkaveling hier over, beloofde hy my zyne gedagten over dit onderwerp schriftelyk mede te zullen deelen, en dit deedt hy des anderen daags in den volgenden brief.

Myn Heer en Vriend!

ZIe hier den Brief van uwen Rotterdammer te rug. Hoe meer ik de zaak overwoogen heb, hoe meer ik het met hem eens ben, dat men zulke oude gewoontens, als die geene, waar van hy spreekt, niet moet veranderen. Dat dit gebruik even zeer op reden steunt, als eene menigte van andere plegtigheeden, die in de saamenleeving aangenomen zyn, heb ik u reeds in ons laatst gehouden gesprek beweezen. Doch dat is 't alleen niet, waarom ik tegen de afschaffing zou stemmen. Maar ik begryp volkomen met hem, dat men de oude paalen niet moet verzetten. Gy, en andere Denkers, moogt u verbeelden, dat gy wyzer zyt, dan uwe Voorvaderen, en gy moogt staande houden, zo veel gy wilt, dat gewoontens, waar van men de redelykheid en nuttigheid niet kan ontdekken, verdienen bespot en uitgelagchen te worden; ik, en zo veele andere ordentelyke luiden met my, die met al dat Denken niet schrikkelyk veel op hebben, zullen ons zo lichtelyk niet tot nieuwigheeden laaten vervoeren. Wy houden ons aan onze Voorouders, die zekerlyk meê geen gekken geweest zyn, en die ook wel reden gehad zullen hebben om in te voeren, dat zy ingevoerd hebben, al zyn wy zo dom, dat wy het nuttige en betaamlyke daar van niet kunnen roijen. Doch ik zal moogelyk, met voorbeelden meer by u winnen, dan met redenkavelingen.

Als een Amsterdammer weet gy, dat de Schout en Schepenen alhier, volgens een zeer oud gebruik, eenige maalen in het jaar gaan panden, dat is, dat ze van het Stadhuis af in statie gaan, dan eens tot aan de Kalverstraat en dan tot op den Nieuwendyk enz. en dat men niemand om eenig vonnis mag u*i*twinnen, dan na dat 'er eerst eene panding tusschen is gekomen. Nu is 'er misschien geen een mensch in Amsterdam, die, regt en in den grond, de reden en oorsprong deezer gewoonte en van de plegtigheeden, daar by gebruikelyk, weet, maar waar zou 't heen? als men daarom dat gebruik afschafte. Dan zou men immers iemand, tot wiens laste men een Vonnis hadt, ten eersten overhoop kunnen werpen; en de Koophandel zou, door die spoedige Executien, zeer veel nadeel lyden. Zo is 't ook alhier van de oudste tyden af gebruikelyk, wanneer eene Civile of Crimineele Vierschaar gespannen wordt, dat de Schout den voorzittenden Scheepen, vooraf, vraagt of het hoog genoeg op den dag is, om regt te doen. En dit gebruik grypt misschien ook nog stand in andere plaatsen; ten minsten het heeft van ouds in

verscheiden Steeden van ons Land plaats gehad. Wat de reeden van het zelve is, weet ik niet. Ik heb eens een Liefhebber van de Vaderlandsche Oudheeden hooren zeggen, dat onze Voorouders die vraag deeden, om dat het wel eens gebeurde dat ze s'avonds te vooren hun knip hadden gehad; en dat dezelve daarom zo veel beduide, als, *hebt gy ter deeg uitgeslaapen*? Ik kan dit naauwlyks geloven, hoewel het genoeg overeenkomt met het geen uw Correspondent in No. 11. zegt over den smaak dien onze Landslieden in oude tyden in den Koornbrandewyn hadden. Zo het ondertusschen waar was, dan is het zeker, dat die vraag thans niet meer zou te pas komen, dewyl de Dronkenschap by onze aanzienelyke Lieden als eene grove fout aangemerkt wordt, en genoegzaam niemand zich daar aan schuldig maakt. Maar om dat nu die reden, waarom onze Voorouders deeze gewoonte hebben ingevoerd, by ons geen plaats meer heeft; of om dat men in allen gevalle den oorsprong van dat oud gebruik niet weet; zou men het zelve daarom moeten laten vaaren? Wat my aangaat, ik denk het tegendeel. Want, gelyk men altyd van kwaad tot erger komt, zo zou 't dan kunnen gebeuren, dat men 'er allengskens toe verviel om 's nagts regt te doen. Daar en boven het een volgt het ander. Die eene oude gewoonte in het Polityke niet als iets heiligs aanmerkt, komt 'er ook al ligt toe, om een oud Privilegie als een bagatel aan te zien; en hy zal gemakkelyk gedogen, dat 'er inbreuk aan wordt toegebragt, zonder zelfs eene Acte van Non-Praejudicie te vraagen.

Om noch een ander voorbeeld te gebruiken: na dat de Fransche kleeding in ons Land aangenomen is, heeft men echter de oude Spaansche, hoewel een weinig veranderd, noch voor de plegtige geleegenheeden bewaard. Mantels, pleitrokken, beffen, groote paruiken, zyn allen noch zo veele overblyfzelen van de oude kleedy. Maar wilt gy zien, hoe 't gaat, als men oude gebruiken, ook in opzigt van de kleeding, wil afschaffen, gaa slegts eens in de voornaamste Vergaderplaats der Doopsgezinden binnen deeze stad; gy zult 'er onder de Diakens, aan welken, by die Gemeente, het bestuur der Kerkelyke zaaken is toevertrouwd, eenigen vinden in hunne dagelyksche kleeding; terwyl de meesten door hunnen mantel en bef het kenteeken van Eerwaardigheid draagen. Doch, zo gy het vooroordeel, dat de Kleederen den man maaken, niet geheel hebt uitgeschudt, (en wie kan dat uitschudden?) zult gy moeten bekennen, dat die ongemantelde Vrienden tegen hunne gemantelde medebroeders op verre na in deftigheid niet kunnen opweegen; en dat zy veel beter had-

den gedaan, zo zy de oude mantels niet verhangen hadden.

Ondertusschen is het in Zaaken, die tot den Godsdienst eene meerdere of mindere betrekking hebben, boven al waar, dat de oude paalen niet verzet moeten worden; en welmeenende Theologanten hebben zich, daarom, 'er altyd tegen gekant, wanneer men een oud Kerkelyk Gebruik wilde afschaffen, of eene nieuwe gewoonte zogt in te voeren; hoe weinig verband 'er anders ook in den eersten opslag tusschen die gebruiken en de Leerstukken van de Kerk mogt schynen te weezen. Toen de Staaten van Holland in het Jaar 1663. goedvonde den Leeraaren voor te schryven, hoedanig zy, als Souverainen van het Land, wilden dat men in de Kerken voor de Regeering zou bidden, besloot de Noordhollandsche Synode, na eenige tegenstribbeling, dat voorschrift te volgen; doch niet anders, dan in vertrouwen, dat door het zelve geen nadeel aan de Besluiten der Dordrechtse Synode zou worden toegebragt. Een osbandig Denker, myn Heer en Vriend! zou misschien denken, dat het niets tot de Besluiten der Dordrechtse Synode deedt. of men eerst voor de Staaten van Holland, dan wel eerst voor de Staaten Generaal badt. Maar de Welmeenenden van dien tyd oordeelden 'er anders over; en zy begreepen met regt, dat men het invoeren van het nieuwe Formulier niet moest toestemmen, hoe gewigtig ook de redenen waren; waar mede de Staaten de noodzaakelykheid der verandering deeden zien, dan, na dat men alvoorens zorg gedragen had, zo veel men kon, dat dit nieuw gebruik geene nieuwigheid in de Leere naar zich sleepte. Zo zorgvuldig hebben braave Godgeleerden altoos voor de oude paalen gewaakt!

Voor 't overige is de groote reden, waarom men kerkelyke gewoontens, dooronze wyze Voorvaderen ingevoerd, al is 't dat wy de reden daarvan niet kunnen begrypen, of dat de redenen, waarom zy ingevoerd zyn, geen plaats meer schynen te hebben, niet moet laaten vaaren, daar in geleegen; dat het zeer wel weezen kan, dat dezelve nuttig zyn, al zien wy het juist niet; en dat, al waren zy nu al eens niet dienstig, ze naderhand misschien weer nuttig kunnen worden. Dus hebben onze Voorouders gewild, dat men, by het beroepen van eenen Leeraar, God plechtig zou bidden, dat hy de geenen, die de keuze moesten doen, wilde bestieren, om den besten en bekwaamsten te verkiezen Thans gebeurt het, dikwyls, dat men by elkanderen vergaderd, om een zogenaamd Goddelyk Beroep op iemand uittebrengen, om welken te verkiezen

men elkanderen vooraf in byzondere byeenkomsten, al zuipende en dreigende, en uit gansch verkeerde oogmerken verbonden heeft. Ondertusschen, hoe zeer zulk een Gebed noit te pas komt, daar men vooraf *Cabales* gemaakt heeft, zal toch niemand zeggen, dat het nuttig zou zyn die gewoonte, om, eer men een beroep zal doen, God om zyn bystand te bidden, afteschaffen. Daar kan een enkeld geval weezen, dat het op de Gemoederen der Bidders indruk maakt: en dat, derhalven, het heilzaam oogmerk der instelleren van dat gebruik eens beantwoord wordt. En zo is 't ook met andere gewoontens geleegen. Zyn ze niet altyd nuttig, zy kunnen het somtyds zyn: behalven dat de agting voor onze Braave en Verstandige Voorouders ons in allen gevalle moet noopen, om de oude paalen, die zy met wys beleid gesteld hebben, in 't geheel niet te verzetten, al begrypen wy 'er geen nuttigheid ter werreld van.

Na dienst aanbieding noeme ik my ens.

DICAX.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zyn ieder Maandag, by dezelven te bekomen, en wyders te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 15.
Den 11. April 1763.

[Brief van J.D. aan den Denker, over het medelyden en de mededeelzaamheid.]

Quemcumque miserum videris hominem scias.

SENECA.

HOe zeer de strenge koude van den afgeloopen Winter de aanleiding tot het schryven van den volgenden Brief schynt gegeeven te hebben, die my reeds voor eenige weeken behandigd is, zo is deszelfs onderwerp echter van zo eene algemeene nuttigheid, dat ik oordeele denzelven ook nu aan myne Leezers te moogen mededeelen.

Heer Denker!

ALHoewel thans door de koude elks harsenen, immers elks vingeren haare werking byna weigeren, zoo is het evenwel die zelfde koude, die my, de voorwerpen verschaffende, aan het denken heeft ge-

holpen; en dewyl myne gedachten, en het daar uit gevolgde gesprek, tot nut van den evenmensch konnen strekken, heb ik geene zwaarigheid gemaakt om ze aan UWEd. toe te zenden, om ze, indien zy uwe goedkeuring hebben, in uwen Denker plaats te geeven.

De schaamele en verkleumde schaare van arme luiden, waar van men, als men buiten 's huis koomt, terstond omringd is, en van welken ik eene groote meenigte zeekeren ryk gegalonneerden en in het bont gekleeden Heer al smeekende, doch zonder eenige liefdaadige uitkomst, zag naloopen, verwekte in my een diep gepeins over de *Menschlievendheid*, waar van *Medelyden* en *Mededeelzaamheid* de onafscheidbaare gezellinnen zyn. Ik dacht, welk denkbeeld vormt zich toch dit Heertje van deeze voortreffelyke deugden? hoe beschouwt hy die jammerende en van koude beevende menigte van half gekleede mannen, vrouwen en zuigende kinderen, wier monden byna aan 's moeders borst bevriezen? Wanneer hy zich in zynen pels, welken hy open laat hangen, op dat men het goud, waar mede zyn kleed belegd is, zoude konnen zien, naauwlyks kan verwarmen; zal hy ten minsten begrypen, dat de strenge koude veel meer door de dunne en gescheurde kleederen dringt, en dus dat deeze menschen, zoo hy ze niet van een ander maakzel als zich zelven aanmerkt, noodwendig van de bitterheid van het Saisoen byna een ondraagelyk gevoel moeten hebben; waar van het gevolg behoorde te zyn, indien hy eenig denkbeeld en aandoening van menschen liefde hadt, dat hy deeze zyne medemenschen, zoo veel hem moogelyk was, in deezen nood te hulpe kwam. Myn besluit was dan, dat deeze Heer, of in het geheel niet dacht, of zich ten minsten nooit een denkbeeld van die noodzaaklyke deugd gemaakt hadt. Maar my dacht, ik hoorde my toevoegen: *zou men alle luije bedelaars en schoojers geeven, dan mogt men wel uit zyn goed gaan, en zetten 'er deeze luiden in*. Neen; dit is zeker geene wet, die ons hier omtrent voorgeschreeven wordt. Maar houdt thans de reden, om geene luije bedelaaren iets te geeven, niet op? kan men thans met recht hun te gemoete voeren, *gaat*

werken? Daar toe is immers geen een handwerksman in staat; terwyl daarenboven hunne ontbloote leden, welken zy zekerlyk uit vermaak, of alleen om meededoogen te verwekken, in eene zoo strenge vorst aan alle de onheilen der lucht niet zullen bloot stellen, hunnen weezenlyken en ongeveinsden nood te kennen geeven; en zoo die Heer het geld, het geene hy aan het goud, waar mede zyn rok zoo ryk voorzien is, besteed heeft (indien hy het betaald heeft) had gespaard tot vervulling van het gebrek der noodlydenden, hy zoude ten minsten deeze menschen eenen dag hebben konnen verzadigen, verwarmen, vervrolyken, zonder dat hy daarom *geheel uit zyn goed zou behoeven te gaan;* gelyk ik ondervond, naardien deeze menschen, ziende dat zy by dien Heer niets opdeeden, en zich tot my keerende, met eene kleinigheid, die ik hun toevoegde, en zy onder malkanderen verdeelden, vergenoegd en al zegenende my verlieten, juist recht voor de deur van mynen Vriend, by wien ik een bezoek ging afleggen, en met wien ik, nog vol van die gedachten zynde, over dit onderwerp in gesprek geraakte. Hy verhaalde my by die gelegenheid, dat hy onlangs in zekere nabuurige stad, van de Postwagen na zyn Logement gaande, gevallig een groote hoop volks was te gemoet gekomen, in welks midden door eenigen een oud achtbaar man, die flaauw scheen, gedraagen wierdt, en welke, als niet bekend zynde waar hy te huis hoorde, men uit voorzorg dat hy niet op straat stierve, in zeker huis bragt, gestigt om arme zieke vreemdelingen op gemeene kosten te huisvesten. Myn Vriend volgde den troep, om te zien wat men met deezen man zoude doen, dien hy in deeze stad, zoo 't hem toescheen, meer gezien hadt, doch by naam noch woonplaats kende. Doch hoe verwonderd was hy, dat men, in plaats van den zelven by het vuur te brengen, hem in de opene lucht verder van koude liet verkleumen, en dat die het opzigt daar hadt, hem weigerde in huis te neemen, onder voorwendzel, *dat men dan alle dagen wel veele zulke menschen konde krygen;* terwyl myn Vriend, die zich hier mede bemoeide, op zyne vraage, *of men 'er dan*

geen bajerd hadt? ten antwoord kreeg, *dat die plaats voor vreemdelingen, en niet voor burgers, zoo als men zeide deezen man te zyn, geschikt was;* waarop hy heenen ging: en naderhand hoorende, dat die man gestorven was, en by geval eenen van de Regenten van dit huis spreekende, de onredelykheid van dit doen hem onder het oog bragt, doch van wien hy tot antwoord kreeg, *dat de opziender niets buiten kennis van de Regenten van het huis doen mogt*, zonder dat zyne nadere vraag, *of dit huis dan geen Godshuis was, en of die huizen met oogmerk om de menschen op straat zonder hulp van koude te laaten sterven, gestigt waren*? hem van meening deede veranderen.

Nadat wy ons over de halstarrige onmededoogenheid, zoo van den Opzigter als Regent van dat huis, verwonderd hadden, vielen myne gedachten op het zeggen: *zoo zouden wy 'er dagelyks zoo veelen konnen krygen;* een zeggen, welk my dunkt de kracht van een spreekwoord verkreegen te hebben, en als een *Axioma* tegen het oeffenen der mededoogenheid te zyn aangenoomen; welke en soortgelyke, door het algemeen gebruik gestaafde gevoelens, meer afbreuk doen aan de betrachting van deezen pligt, dan men in den eersten opslag wel denkt.

Ik herinnerde mynen Vriend het luidruchtige discours, het geene wy eens tusschen zekeren man en vrouw, tot kyvens toe, hoorden houden over het geschil of men eenen Vondeling, op zyn Stoep vindende, in gevaar zynde van door de koude te sterven, zonder pligtverzuim daar konde laaten leggen, tot dat men luiden, om daar voor te zorgen aangesteld, zulks hadt laaten bekend maaken. De man besloot tot de verpligting om een mensch te behouden, indien hy maar denken konde, dat men 'er hem geen kwaaden naam, als of het kind van hem was, om zoude geeven: maar de Vrouw verstont 'er geheel niet toe, en zeide, dat zy het zou laaten leggen, en maar zorgen dat de Arm- en Diakonie-meesteren 'er kennis van kreegen; want *als men het innam moest men het houden, en zoo konde men wel alle dagen zulke kinderen krygen*. Myn Vriend zeide, dat hy geen Rechtsgeleerde was, en

ook niet wist, of men verpligt was zulk een Kind op te voeden, als men door getuigenis van de buuren bewyzen konde, dat men alleen het zelve in huis genoomen hadt om het by het leeven te behouden: doch vroeg my daar over myn gevoelen; het welke daar op uitkwam, dat my zulks zo niet toescheen, aangezien 'er nergens, myns weetens, eene Wet van is, en zoo 'er al ooit iemand toe genoodzaakt was geweest, dat dit uit willekeurig gebied zynen oorsprong hadt; ten zy men de gekheid hadt van dit uit de gewoonte der Romeinen te willen afleiden, die, door hunne eerstgeboorene kinderen, op den grond gelegd zynde, op te neemen, bekenden dezelven voor de hunnen aan te neemen. 't Welk zoo men het voor een grondslag in de rechtspleeging hier over nam, te recht den Ondermeineren van het Roomsche Recht en derzelver gewoontens eene billyke klagte geeven zoude. Wel dan, antwoordde myn Vriend, heeft het alleen zyn oorsprong uit gebrek van medelyden in die Vrouw, die zeker haar eenige kind niet al te barmhartige grondbeginzels heeft ingeboezemd; want om haaren Zoon met Vliegen te laaten speelen, leerde zy hem die arme Dieren de Vlerken af te trekken, op dat zy hem niet zouden konnen ontvluchten. Maar hier in verschilde ik van mynen Vriend, als meenende, dat de wreedheid aan den Vlieg de Vrouwe door onoplettendheid niet toescheen zoodanige te zyn, naardien men meestal een kermend geluid of naar en onregelmatig gewring der Ledemaaten voor de aanduidzels van het lyden van pyn aanneemt, hoedaanig van den Vlieg niet gehoord, of door mindere aandacht in den zelven niet gezien is.

Het kwam my voor, dat deeze onmededogentheid uit gierigheid haaren oorsprong nam, en uit vrees dat men iets, tot onderhoud van zulk eenen, genoodzaakt zoude zyn van 't zyne af te staan, het welke ik met eenige voorbeelden ophelderde. Ey lieve! zeide ik, wat is toch anders de reden van het weinige medelyden, waar mede sommige menschen hunne dienstboden by ziekte terstond uit de deur stooten? Wat kan iemand tot die ontmenschtheid brengen, om, zoo als LABEO onlangs deed, een Dienstmaagd, die zich hadt

laaten bezwangeren, (het welk zekerlyk verfoeilyk is) zo als zy op het punt van baaren was, de Straat op te jaagen? Wordt zo iemands leeven niet in de waagschaal gesteld, en de grootste aanleiding tot Kindermoord daar door niet gegeeven? Het is immers alleen de vrees van ten nutte van zynen eevenmensch eenige kosten te zullen moeten doen? Het kan zekerlyk niet zyn, dat de groote Spaarzaamheid in het geeven van Aalmoessen uit onmededoogenheid in *Dominus Guldemont* voortkomt; want wie kan iemand beter het geld uit den zak preeken dan hy; zoo dat zelfs zyne voorstanders hunnen roem daar op draagen, dat men by geen eenen Predikant in deeze Stad meer collecteert dan by deezen hunnen lieveling. Trouwens hy zegt de menschen aan, dat zy verpligt zyn ten minsten de helft van hunne inkomsten aan den armen te geeven. Of hy nu denkt dat zy volgens het strengste recht (*stricto jure*) daar toe verpligt zyn, weet ik niet; maar wel dat hy het ten zynen opzigte ten minsten als een (*jus minus strictum*) recht dat zo streng niet gaat, aanmerkt, wanneer hy op een dag van buitengewoone opzaameling der aalmoessen den Diaken, na lang zoekens, eindelyk een Sesthalf in de hand stopt. 't Is dan alleen eene benaauwdheid om iets van 't zyne af te geeven. En wat reden heeft BOVINUS toch ook anders, om, iemand op myn Stoep des avonds flaauw van honger vindende leggen, by my aan te schellen, en te zeggen, dat men dien man eens wat brood moest geeven, daar 'er een Bakker naast myn deur woont, by wien hy een brood koopende den hongerigen eerder hulp hadt konnen toebrengen; terwyl hy nu de Rol van den Pharizeer en Leviet, in het Euangelie vermeld, niet kwalyk naspeelt. Was de nooddruft der armen door TACITUS te helpen, met altyd in de kerk te zitten, wanneer de Klok maar luidt, en daar eene uiterlyke vertooning van ootmoed onder het Gebed te maaken, waar voor de achting merkelyk vermindert, wanneer men hem oplettend beschouwende bevindt dat hy echter somtyds door naauw geopende oogen gaade slaat, al wat 'er in de Kerk omgaat. Was de armoede met dit gebaar te helpen, TACITUS was de

milddaadigste van de gansche wereld: maar nu vervult hy de kleinheid van zyne gift met eene nedrige buiging, en diep in gestookene hand in het Zakje, waar in de aalmoessen vergaderd worden, terwyl de Stuiver, dien hy 'er ingeeft, het wezentlykste van deezen zynen pligt moet goedmaaken. Om zulke luiden tot schaamte te brengen keure ik de manier, by sommige gezindheeden in ons Vaderland in zwang, om met opene Bakjes, waar in men de gift zien kan, de aalmoessen te verzaamelen, ten uitersten goed. Dan zouden die Pilaarbyters zoo goede rekening met den Hemel omtrent de reizen, dat zy mededeelzaam zyn moeten, niet houden.

Het spruit echter by allen uit geen eigen belang, voegde myn Vriend my toe, dat de menschen onmededogende zyn: want hoe zoude TURGIDUS dan twaalf Ducaaten voor zoo veel stuks uitgebroeide Ooftvruchten op zyn Bruiloftsmaal durven uitgeeven, daar hy maar eene Ducaat voor den armen over heeft: dit is immers hoogmoed alleen! Wat kan het WARGRAAG scheelen, of hy veel of weinig uitgeeft van die somme, die hem, om zekere arme huishoudens te onderhouden, onder zyne beheering is gegeeven, en waar van hy rekening doen moet? Des niet tegenstaande laat hy sommigen dier menschen van honger sterven. En wat zoude toch de reden zyn dat veelal zekere Doctooren de arme Zieken met zoo veel onmededoogenheid behandelen, zoo dat het veel is, dat zy noch, den eenen of anderen beuling tot noodhulp hebbende genomen, dien na de zieken laaten zien? Immers geene gierigheid, maar achteloosheid, of wel onvergeeflyke luiheid en ontrouw in het waarneemen van de hun aanbetrouwde posten, is hier van de reden.

Hier stoorde ons een inkomend man in ons gesprek, het welke my noch niet uit de gedachten was, toen ik te huis kwam, alwaar my inviel het beminnelyk en mededoogende *Character* van ARISTUS. Hoe verschilt dit hemelsbreedte van alle die daaden der menschen, van welken ik met mynen Vriend zoo even gesproken heb. Deeze, altyd gedachtig dat alle menschen van eenen MAAKER afkomstig, van soortgelyk gestel,

en van natuure gelyk zyn, wenscht altyd naar gelegenheid om, door liefde aan zynen evenmensch te toonen, ook daaromtrent hunnen MAAKER in acht te neemen; en wanneer, geduurende eenen geheelen dag, geen bekwaam tydstip tot wel daadigheid zich heeft aangebooden, toont hy met Keizer TITUS VESPASIANUS te denken, dat hy dien dag verlooren heeft. Zonder te denken *wat 'er de wereld van zeggen*, en of *hy 'er een kwaaden naam door krygen zal*, neemt hy eenen slegt gekleeden, door den oorlog uit zyn land verdreevenen, vreemdeling met zich naar huis; vergast den hongerigen; en, niet eens bedenkende of *hy 'er schade by zal lyden*, geeft hem nog zoo veel gelds, als hy verklaart noodig te hebben om tot die plaats te trekken, alwaar hy in geen gevaar van gebrek te lyden zyn zal, om dat hy 'er bekend is. En dus handelt hy vreemden en inboorlingen, zoo dra de nood, waar in zy zyn, aan hem bekend is; zoo dat men gevoegelyk op hem het zeggen van PLINIUS, ten opzigte van TRAJANUS, kan toepassen: *dat elk van hem verkreeg het geene hy verzocht hadt; ja dat hy dikwils uit eigene beweeging iemand aanboodt dat die hem niet verzocht hadt, terwyle hy zelfs de luiden met aanhoudendheid verzocht, dat zy iets van hem begeeren zouden*.

Maar deeze Brief is al zoo wyd uitgeloopen, dat ik vreeze UEd. een lastig Correspondent te zullen zyn, zoo ik niet afbreek; weshalven ik my met toegenegenheid noeme,

Heer D E N K E R!

Uwer uitgedrukte gedachten
naarstigen Leezer

J.D.
's Hage,
den 23 *Jan*. 1763.

De Denker.
N°. 16.
Den 18. April 1763.

[Over het te vondeling leggen van Kinderen. De nuttigheid van een Vondeling-huis aangetoond.]

DE Brief van *J.D.* in myn voorgaande Vertoog uitgegeeven, heeft my eenige bedenkingen over het te vondeling leggen van kinderen verschaft, die ik heeden mynen Leezeren zal medededeelen.

By eene oude Keure deezer Stad is de straffe op het verlaaten en te vondeling leggen van kinderen bepaald, dat de ouders en anderen, die

zich daar aan schuldig maakten, het oor zou afgesneeden worden; en dat de eersten voor altoos, en de anderen voor tien jaaren zouden worden gebannen. Nadere Keuren hebben 'er andere lyfstraffen op gesteld; en ik twyffel niet, of 'er zullen ook in andere plaatzen wetten hier tegen gemaakt zyn. Ondertusschen schynt het my toe, dat de Voorouders deeze misdaad in al te haatelyk een licht beschouwd hebben; en dat die Wetten niet geheel van hardigheid zyn vry te spreeken. Het is zekerlyk eene misdaad, dat ouders hunne kinderen verlaaten, tot welker onderhoud en bezorging zy door de allersterkste banden der Natuur verpligt zyn; doch 't is teffens waar, dat niet dan de grootste noodzaaklykheid, drukkende armoede, of dringende vreeze voor schaamte, in staat is een vader of moeder zo verre te vervoeren, dat zy de natuurlyke drift tot hun kroost, die aan alle geschaapen weezens zo onuitwischbaar is ingedrukt, kan overwinnen en uitschudden. Het is daarom eene misdaad, die natuurlyk meer medelyden, dan verontwaardiging, verdient; inzonderheid, dewyl dezelve niet noodzaaklyk een bedorven gemoedsgestel aanduidt in de geenen, die 'er zich aan schuldig maaken. En het is derhalven zeker, dat het in allen gevalle beter zoude zyn, indien 'er een middel kon in het werk gesteld worden, waar door ongelukkigen, welker kinderen, hun, op de eene of andere wyze, tot een last zyn, in staat gesteld wierden, zich daar van gevoeglyk te ontslaan; zodanig, dat der kinderen welweezen, ten nutte van den Burger-staat, daar door bevorderd wierdt; liever, dan hen door vreeze van straffe te noodzaaken, dat zy dezelven onder hun opzigt houden, om ze tot den bedelzak of de galg op te brengen.

Men begrypt ligtelyk, dat ik als zulk een mid del het opregten van een Vondeling-huis wil voorslaan. En waarlyk, ik heb my meenigmaalen verwonderd, dat in eene Stad, waar in zo veele Liefdaadigheid omtrent armen en ongelukkigen geoeffend wordt, en daar zo veele Gods-huizen van allerlei soort

zyn, als ergens in de werreld, tot hier toe geen Gestigt gevonden wordt, waarin men alle kinderen, waar van de ouders zich, om eenige reden, ontslaan willen, gereedelyk en zonder tegensporreling aanneemt en van eene behoorelyke opvoeding voorziet. Andere Volken zyn ons in dit opzigt voor lang reeds voorgegaan, en het was, myns bedunkens, grootlyks te wenschen, dat men hen hier in kon navolgen. Inderdaad hoe heilzaam zouden niet de gevolgen van zulk eene Stichting zyn? Hoe veele rampzaalige moeders zouden daar door van het pleegen van afschuwelyke kindermoord niet worden te rug gehouden! Hoe veele ouders zouden dus niet worden verhinderd, om hun kroost al bedelende of in ongeregtigheid groot te maaken! Hoe veele kinderen zouden 'er niet op deeze wyze in 't leeven worden gespaard, die nu dikwyls de slagtoffers der valsche en wreede schaamte hunner moederen zyn, of welken daarom naar ligchaam en ziel elendig en ongelukkig gemaakt worden, op dat zy door hunnen deerniswaardigen staat de liefdaadigheid der voorbygangeren gaande moogen maaken? Eindelyk, hoe meenig nuttig Burger voor den Staat zou 'er uit diergelyk eene instelling niet voortkoomen; daar zulk een Vondeling-huis zekerlyk een kweekschool van kloeke matroozen, nyvere ambagtsluiden en knappe dienstmeiden, zou kunnen en moeten weezen!

Deeze en andere voordeelen, die 'er voor de Menschelykheid in 't algemeen, en de Burgerlyke Maatschappy in 't byzonder, uit een Vondeling-huis te wachten zouden zyn, loopen te veel in 't oog, dan dat de verstandigen onder myne Leezeren daar van niet overtuigd zouden weezen. Maar hoe komt ondertusschen zulk een Gods-huis opgerigt? De dagelyksche aalmoessen zyn hier reeds tot bepaalde eindens geschikt, voor welken zy nauwlyks toereikende zyn. De Overheid kan gevoeglyk geene schattingen op de Burgery leggen, om de kosten van zulk een gebouw goed te maaken; dewyl

gedwongen liefdaadigheid een zeer haatelyk ding zou zyn. In Zweeden hebben de Vrye Metzelaars een Vondeling-huis op hunne kosten doen stichten, om bewyzen van hunne menschlievendheid te geeven. Doch 't zy dat dit Genoodschap hier te land minder ryk of minder weldaadig is, ik geloof ten minsten niet, dat men 'er hier iets van dien aard van te wagten heeft. In Engeland heeft men nu en dan sommige luiden zich zien vereenigen, om te samen eenig nuttig ontwerp voor der Burgerstaat uit te voeren. Doch ook diergelyk eene vereeniging is onder myne Landsgenooten niet te verwagten. Zou 'er oit een Godshuis van die natuur opgerigt worden, het zou moeten zyn, dat de een of ander, rykelyk met middelen gezeegend, en geene nabestaanden hebbende, een gedeelte van zyne nalaatenschap tot zulk een einde besprak. En ik durve ook, daarom, zulken onder myne Leezeren, die ryk en onbemaagd zyn, en welker hart we genoeg geplaatst is, om na hun dood een deel hunner goederen tot onderhoud hunner ongelukkige medeschepzelen te doen strekken, wel aanmaanen, dat zy de nuttigheid van zodaanig een Vondeling-huis eens regt overweegen. Is 'er iemand die daar toe eene bekwaame somme wil schikken, de Overheid, vertrouw ik, zal niet ongeneegen zyn, om 'er haare bescherming toe te verleenen. En hy, die op deeze wyze tot nut van de Menschelyke Saamenleeving, ook na zyn afsterven, medewerkt, mag zich vlyen, dat zyne gedagtenis by het laate nageslagt noch in zegen zal zyn.

Maar misschien zullen 'er onder myne Leezers gevonden worden, die het omtrend de nuttigheid van zodaanig een Vondeling-huis met my niet eens zullen zyn. Op deeze wyze zullen zy zeggen, zou 'er meer aanleiding gegeeven worden tot zondigen; veele vrouwlieden zouden dan aan haare onkuische driften den lossen teugel vieren; wanneer 'er middel was, om zich van de gevolgen zo gemakkelyk te ontslaan; daar de vrees voor kinderen meenig eene nu van eenen onwettigen minnenhandel te rug houdt. Doch

hier op antwoord ik, dat men zich geweldig bedriegt, wanneer men denkt, dat de vrees voor bezwangering in staat is, om een vrouwsperzoon, 't welk door haare driften vervoerd is, of zich een kostwinning uit haare lighaamelyke bevalligheeden zoekt te verkrygen, van het bedryven van hoerery te wederhouden. Zo de vreeze voor kinderen by zulken iet doet, is het, dat zy haar de toevlugt doet neemen tot schandelyker middelen welken noit aan het voorgestelde oogmerk beantwoorden, en alleen de gezondheid van moeder en kind bederven. Daarenboven, welk braaf burger, welk regtgeaard mensch zal niet moeten bekennen, dat het in allen gevalle noch beter is, dat 'er tien onegte kinderen geboren en in 't leeven bewaard, ja tot nuttige einden opgevoed worden; dan dat 'er een enkeld door eene ontaarde moeder, welke haare schande wil bedekken, van het leeven beroofd wordt. Dat een zotte Devotaris vry zegge; dat men geen kwaad mag doen, op dat het goede 'er uit voortkoome; hy die de gesteldheid der menschelyke natuur regt kent, en die weet, dat de menschen behandeld moeten worden, zo als ze zyn, en niet zo als zy behoorden te weezen, zal overtuigd moeten zyn, dat het zeer geoorloofd is, burgerlyke instellingen te maaken, waar door zodaanige misdaaden, die men toch niet geheel beletten kan, minst schadelyk voor de maatschappy worden.

Men denke ook niet, dat door het openen van een algemeen Vondeling-huis aan schamele ouders te veel aanleiding gegeeven zou worden, om zich aan de opvoeding hunner kinderen ligtvaardig te onttrekken; en die ten laste van het Gemeen te brengen. De zugt, die de Wyze Schepper allen ouderen voor hun kroost heeft ingeschapen, en die zo noodig is tot het onderhoud van het menschelyk geslagt, is zo diep in de harten van armen zo wel als ryken ingeprent, dat men zich wel gerust mag houden, dat het onvermoogen en de elende tot den hoogsten trap zullen moeten zyn geklommen, eer eenige ouders verkiezen zullen, zich van de

zorg voor hunne kinderen te ontdoen om die aan anderen overtelaaten. En zyn 'er zulke ontaarde ouders, die schoon in staat zynde hunne kinderen zelven groot te maaken, ze echter liever willen verlaaten, dan daar meede belast te blyven; dat zy ze vry overgeeven; de kinderen zullen 'er zekerlyk niets by verliezen; en hoe grooter het getal der zelven mogt worden, welken in zulk een huis gebragt wierden, hoe meer nuttige leeden voor den Burgerstaat 'er uit het zelve te wagten zullen zyn. Wat de kosten aanbelangt, indien 'er slechts eens een Vondeling-huis gesticht was; zou 'er weinig moeite weezen, om tot deszelfs verder onderhoud te voorzien, hoe zeer daar toe meer vereischt mogt worden, als men zich eerst verbeeld mogt hebben. Ik ken 'er verscheiden onder myne gegoede medeburgers, die met my van de nuttigheid van zulk een Gods-huis overtuigd, gaarne tot deszelfs onderhoud iet zouden toe brengen: en de edelmoedige mildaadigheid van myne stadsgenooten, die zich in zo veele gelegenheeden heeft doen zien, zou ook zekerlyk dan niet in gebreke blyven; om nu niet te zeggen, dat de voedsterlingen zelven van eene diergelyke stichting, tot zekere jaaren gekomen zynde, tot derzelver verdere bestaan niet weinig zouden kunnen toebrengen.

Maar mooglyk zal 'er iemand zeggen, dat diergelyk een Gods-huis in deeze Stad niet noodig is, daar de vondelingen in het Aalmoesniershuis gebragt en aldaar opgevoed worden. Dan deeze tegenwerping is van minder belang. 't Is waar, indien 'er hier of daar een vondeling gevonden wordt, dat de Opzienders van het Aalmoesniers-huis, des verzogt, denzelven in hun huis neemen. Ja, mooglyk laat men wel eens, by oogluiking toe, dat 'er kinderen voor het zelve te vondeling gelegt worden, zonder dat men naar de geenen, die ze 'er brengen, onderzoek doet. Doch des niettegenstaande is het zeker dat zodaanig een gesticht, dat bepaaldelyk tot het ontfangen van Von-

delingen geschikt was, van vry wat algemeener nuttigheid zou weezen; dewyl 'er dan geene de minste schroom by iemand zou behoeven over te blyven, om het kind, waar van hy ontlast wilde zyn, in het zelve te brengen; daar nu de vreeze van agterhaald en naar de wetten gestraft te worden zekerlyk veelen wederhoudt om hunne kinderen niet aan het Aalmoesniers-huis te bezorgen, en dus tot andere uitersten doet overgaan. Daar en boven, hoe veele kinderen zyn 'er niet in deeze Stad, die juist geschikte voorwerpen voor een Vondeling-huis zyn, en echter niet in het Aalmoesniers-huis worden opgenomen! Ik bedoele zulke ongelukkige schaapen, die door hunne wreede ouders op sluizen en hoeken van de straten, by avond en by dag, halfnaakend aan de felste koude en alle ongemakken der lucht, worden blootgesteld; ja somtyds zelfs gekwetst, verminkt en mishandeld worden, om dus door het medelyden, dat hunne elende verwekt, eenige aalmoessen te verzaamelen. Daaglyks ontmoet men hier ter Steede diergelyke rampzaalige schepzels, die ik, voor my, nooit zonder de grootste aandoening kan beschouwen; en op welker gezigt ik my telkens moet verwonderen, dat 'er tot dus verre geen middelen gevonden hebben kunnen worden om dezelven uit hunne elende te redden, en ten nutte van het Gemeen op te voeden. Al ware het alleen, om de straaten van diergelyke ongelukkige kinderen te ontleedigen, zo zou een Vondeling-huis eene nuttige instelling zyn.

Voor 't overige is 'er noch eene soort van kinderen, die ik vooral in een diergelyk Gods-huis besteld wilde hebben; zulken naamelyk, die in onegt gebooren zyn, en welker moeders buiten staat zynde, om den vrugten van haare onkuisheid de kost te bezorgen, de vaders in regten roepen, om haar onderhoud voor haar kind te geeven. In plaats van diergelyk een moeder weeklyks onderhoud voor haar kind toeteleggen, 't welk meestentyds alleen strekt, om haar in haar lui en ontugtig leeven te

doen volharden, wilde ik, dat de vader gevonnist zou worden om eene zekere somme gelds, geschikt naar zyne omstandigheeden, aan zoodaanig een Vondeling-huis te betaalen; en dat het kind voortaan aldaar zou moeten worden opgevoed. Zo dit in gebruik gebragt kon worden, is het waarschynlyk, dat de Actien tot betaaling van Defloratie, Kraamkosten en Alimentatie, vry wat minder voor de Regtbank zouden voorvallen, dan nu; en de onegte kinderen, die thans onder het opzigt van hunne ondeugende moeders meest al bedorven worden, zouden dan ten minsten noch eene behoorlyke opvoeding kunnen genieten, en opwasschende deugdzaame en nuttige burgers kunnen worden.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zyn ieder Maandag, by dezelven te bekomen, en wyders te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 17.
Den 25. April 1763.

[Brief van Martinus Scriblerus Mart. Fil. Mart. Nep. aan den Denker, ter verdeediging der Huurschryvers. Overeenkomst tusschen een' Huurschryver en Advocaat.]

- - Aere conducunt suo
Homines togatos, non quidem per se malos,
Sed qui negare sustinent nummis nihil,
Clamare pro se quos dies totos jubent.

H. GROTIUS.

Myn Heer, en zeer geëerde Medebroeder!

VErgun my, dat ik u deezen naam geeve. Ik ben een Lid van het eerwaardig *Corps* der Huurschryvers, zo als het u behaagd heeft ons in uw 9de Vertoog te noemen; en ik denk, dat ik daarom u als Broeder en Amtgenoot mag aanmerken. Gy zyt ten minsten Schryver; zo gy al geen Huurschryver mogt wezen: hoewel ik wel denke, dat gy uwe Gedagten aan uwe Boekverkoopers ook al niet *gratis* te drukken zult geeven. De *Historia Literaria* van de Zedenschryvers heeft my overtuigd, dat 'er, van RICHARD STEELE af tot heeden toe, zeer weinigen of geenen zyn geweest, die uit loutere menschenliefde zich opzettelyk tot het prediken van Wysheid en Deugd aan hunne medemenschen begeeven hebben; en alles wel overwogen zynde, komt het my voor, dat gy Heeren

daar in alleen van ons verschilt, dat gy u zelven alle de voordeelen van het schryven om loon weet te bezorgen; terwyl gy u teffens van de meeste onaangenaamheeden van het Beroep bevryd hebt.

De reden, waarom ik nu deezen aan u schryve, is, dat ik door dat 9de Vertoog ten uitersten geërgerd ben. Gy zoekt in het zelve ons Genoodschap veragtelyk en bespottelyk te maaken; en ik heb gemerkt, dat dit by sommige luiden, ja by Boekverkopers zelfs, ingang gevonden heeft; nadien sommigen van dezelven, voor welken ik werk, my thans met vry wat minder respect behandelen, dan te voren. Toen ik in myn jeugd op het Latynsche School ging, heb ik in *Hesiodus*, zo ik meen, geleerd, en de ondervinding van volgende tyden heeft het my nader doen zien, dat het den eenen bedelaar leed is, dat de ander een stuk broods krygt. Dit dunkt my, Vriend *Denker*, is ook uw geval; hoewel ik geen reden zie, waarom gy ons, uwen armen Medebroederen, onze kostwinning behoeft te benyden, die toch, zo als gy weet, sober genoeg is? Ondertusschen heb ik voorgenomen, dit vel papier eens te besteeden, om het *honneur* van ons Karakter, naar myn beste vermogen, te maintineeren: op hoop dat gy niet onredelyk genoeg zult zyn, om deezen mynen Brief een plaats in uw werk te weigeren.

Is het niet, in het afgetrokken beschouwd, de onredelykheid en onbillykheid zelve, dat van twederleie menschen, welker beroep op de zelfde wyze, schoon onder een verschillenden naam, geoeffend wordt, de eene eere waardig en de andere verachtelyk wordt gehouden? En evenwel is dit ten onzen opzigte waar. Ik ben des ogtends veeltyds gewoon eenige uuren, by gebrek van werk, op het Stadhuis te verslyten, en ik heb,

by die gelegenheid, de Priesters en Leviten van *Themis*, ik meen de Advocaaten, Procureurs en Solliciteurs wat van naby leeren kennen. Doch hier door ben ik overtuigd, dat derzelver kostwinning, en die van de eersten inzonderheid, volkomen met die van de Huurschryvers gelyk is; en dat al het geene, waarom men ons uitlacht, nog veel meer in de Confraterniteit der Advocaaten, dan in die der Schryveren, plaats heeft. Ondertusschen houdt men een Advocaat voor een fatzoenlyk man, en een Huurschryver is meest een jakhals.

Wy schryven om geld: doch hier in staan wy niet alleen met hun, maar ook met de andere Geleerden van professie gelyk. Maar waarom maakt het ons nu veragtelyk, dat wy, ten dienste van de Boekverkoopers, schryven; en dat wel over zulke onderwerpen, als deeze onze Baazen verkiezen? Staat een Advocaat niet gereed, om Memorien, Deductien, Conclusien, en ik weet niet welke Schriftuuren, te schryven voor een yder, die 't hem slegts wil betaalen? Wat reden is 'er toch, dat het minder honorabel is, de dienaar van een Boekverkooper te zyn, om over Staatszaaken, de Kookery, Polityke Verschillen, en diergelyke onderwerpen zyn kunst te oeffenen; of een huurling van een Tapper, of diergelyken knaap, te weezen, aangenomen om deszelfs sluikeryen, en dikwyls zyne meineedigheid te beschermen, en hem dus van de wettige en verdiende straf te bevryden? Vrypostigheid is verder een noodzaaklyk vereischte, gelyk in No. 9. zeer wel aangemerkt is, van een Huurschryver. Maar een Advocaat moet zeker ook van die hoedaanigheid niet misgedeeld zyn, zal hy in zyn beroep oit slaagen. En hoe meenigmaalen gebeurt

het dien Heeren niet, even als ons, dat zy, daar toe verzocht zynde, schryven over onderwerpen, waar van zy niets verstaan; en daar zy, om het op zyn best te neemen, de kundigheid eerst van zoeken te verkrygen, wanneer zy die noodig hebben. Vergelykt men ondertusschen hunnen Schryftrant eens met de onze, zeker is het dat wy hen verre overtreffen; dewyl het oneindig moeilyker valt voor een Boekverkooper en voor het Publyk iets te schryven, dan voor de Regtbank. Ik wil 'er niets eens van spreeken dat men, om iets in druk uittegeeven, ten minsten eenige beginzelen van Taalkunde dient te hebben; daar ik dikwyls gedrukte Juridische Memorien gezien heb, waarvan de Schryvers geen regel zonder taalfouten hadden kunnen schryven: maar hoe veel gemakkelyker is het niet, by wyze van eene Deductie en met Artykelen, dan in eenen lossen styl te schryven? Gy weet het zeekerlyk by ondervinding, Broeder *Denker*, hoe veel moeite ons de Overgangen in het schryven kosten. Doch in de Juridique styl heeft men daar niets meede te maaken. Is de zin uit, met *hebbende, zynde, zullende, kunnende, weshalven, en overzulks, zo dat*, en diergelyke woordjes is 'er de volgende onmiddelyk aan vast gekoppeld; behalven dat 'er ook niets beter is dan die manier van schryven, om de Stoffe, die men behandeld, uit te doen dygen. Ik heb al eens aan een myner baazen geproponeerd, om eene Verhandeling, by wyze van Deductie, in Artykelen verdeeld, voor hem te schryven over de *Kunst om Nagtegaalen te vangen en op te voeden*. Doch de Vriend was 'er agter; en hy wilde my, zo ik dezelve op dien trant schreef, slegts een Ryksdaaler per blad geeven, daar hy my anders altoos vier gulden betaalt.

Voor 't overige is de grootste beschuldiging, die

men tegen ons inbrengt, dat wy, om ons eigen belang, dikwyls voor en tegen schryven; en de geenen, die wy heeden tot den hemel verheffen, morgen tot in den afgrond veragten. Ik wil niet ontkennen, dat dit nu en dan gebeurt, inzonderheid wanneer men over Polityke zaaken moet schryven. Wat zal men doen? men moet leeven; en als men zyne pen alleen te kost wil leggen om de belangens van ééne party voor te staan, is de winst natuurlyker wyze maar half zo veel, dan of men van daag voor de eene en morgen voor de andere zich laat zien. Maar zyn de Rechtsgeleerden hier in wel een hair beeter, dan wy? Thans defendeeren zy dit gevoelen: en over een maand komt 'er een van hunne meesters, wiens belang vordert dat het tegengestelde begrip de overhand kryge. Ook deezen neemen zy aan te bedienen, terwyl zy kwanswys het willen doen voorkomen, of eene geringe omstandigheid eene groote verandering in de zaak gaf. Ik zal niet spreeken van de rol, die sommigen van die luiden in Staatsverwisselingen gespeeld hebben; maar heeft men 'er niet gevonden, die dan eens van Vryheden, Voorregten, en Privilegien schreeuwden, als of zy de alleryverigste voorstanders van dezelve waren; en dan eens wederom opentlyk staande durfden houden, dat met het afschaffen der Graaflyke Regeering alle de Privilegien, die door de Graaven verleend zyn, kragteloos waren geworden? Wylen de Advocaat RABULA, een Star van de eerste grootte aan den Haagschen Practyk-Hemel, hadt de gewoonte, den jongen luiden, die hunnen *Cours de Chicane* onder hem deeden, geduurig te vermaanen, dat zy toch nimmer een Regtsgeleerd Advys moesten ondertekenen, over een Vraag, die in generaale termen was voorgesteld; en waar in de persoonen, die 'er belang by hadden,

niet genoemd, maar met de letters A. en B. betekend wierden. Zulk een Advys, zeide hy, mogt hun naderhand eens voor het hoofd springen; wanneer zy in de noodzaaklykheid gebragt wierden, om in een byzonder geval anders staande te houden, dan zy ondertekend hadden.

Voeg by dit alles nu eens, hoe weinig kwaad wy arme Huurschryvers met onze pen kunnen doen; en inderdaad ook doen; en hoe gevaarlyk daar tegen dikwyls de Schriften der Regtsgeleerden zyn, wanneer dezelven dienen, om armen te onderdrukken, om deugnieten te beschermen, om eerlyke luiden te plaagen; en zeg my dan toch eens, of een Huurschryver eenige mindere agting in de saamenleeving verdient, dan een Advocaat. Maar deeze zyn immers alom geëerd, gezien en geagt. Hoe meenig een vergulde Weetniet is 'er niet, die handen vol gelds uitgeeft, om slegts een *Mr.* voor zyn naam te moogen voeren; en uit die Meesters verkiest men Raadsheeren en andere Amtenaaren. Ja zo geagt is dat *Corps*, dat in het nabuurig Sticht by Staatswet niemand toe het Raadsheers-amt bevorderd mag worden, die niet vooraf vyf jaaren voor het Hof als Advocaat gepractiseerd heeft. Wy, daar tegen, worden veragt, bespot en niet geteld; niettegenstaande 'er niet meer in ons te berispen valt, dan in hun. Wat is toch de reden van die verschillende behandeling anders, dan dat wy gemeenlyk arm zyn? Het gaat ons als den man by PLAUTUS, die van zich zelven zegt:

- Jam inde à pauxillo puero ridiculus fui,
Eo, quia pauperies fecit, ridiculus forem.

Ik hen van myn eerste jeugd af reeds bespottelyk geweest,
om dat myne armoede my bespottelyk maakte.

Maar wat is toch onredelyker in de oogen van een verstandig mensch, dan iemand om zyne armoede te veragten? en dit voegt immers allerminst aan eenen Denker.

Zie daar, myn Heer, het geene ik u te zeggen had. Wanneer gy deezen wilt uitgeeven, denk ik, dat verscheiden van uwe Leezers zullen te rug komen van die onredelyke en ongegronde veragting, die zy voor ons Genoodschap gevoelen, en welke gy door uw 9de Vertoog hebt zoeken te vermeerderen. Wat my aangaat, ik ben zo overtuigd van de overeenkomst tusschen ons *metier* en dat der Heeren Practisyns, dat ik reeds lang het besluit zou genomen hebben, om my in de Regten te doen promoveeren, zo ik slegts in staat was geweest, tweehonderd guldens by een te schraapen, om de *Leges* van de Promotie te bekostigen; doch dit niet willende lukken, ben ik geresolveerd, zo 'er niet eerstdaags iets opkomt, 't welk stof tot Twistschriften geeft, en waar door derhalven iets *extra* te verdienen valt, om voor Solliciteur op te gaan zetten.

Ik ben, met de gewoone agting van Schryvers voor elkanderen,

Uw D.W. Dienaar,

MARTINUS SCRIBLERUS,

Mart. Fil. Mart. Nep.

Ik heb mynen Broeder-Aucteur het genoegen niet kunnen weigeren, om deezen zynen Brief uit te geeven; en om hem van myne onzydigheid volkomen te overtuigen, zal ik myn oordeel over denzelven 'er niet byvoegen; maar aan myne Leezers overlaaten, om te beslissen, hoe verre hy aan zyn voorgesteld oogmerk beantwoord heeft. De *Confrerie* der Practi-

syns, hoope ik, dat my myne toegeevendheid voor den Heer SCRIBLERUS niet kwalyk duiden, of zich door deszelfs aanmerkingen gehoond zal rekenen; te minder, daar de Versen van DE GROOT, die ik aan het hoofd van dit Blaadje geplaatst heb, en welken hy, zelf Advocaat zynde, geschreeven heeft, duidelyk aantoonen, dat hy niet geheel ongelyk heeft. Dat 'er ondertusschen ook eerlyke en verstandige Regtsgeleerden zyn, geloove ik met een ingewikkeld geloof; en ik hoop, dat ik 'er nooit de proef van zal behoeven te neemen. Doch ik kan niet nalaaten, by deeze gelegenheid, ten dienste van zulken, die dat beroep oeffenen, dit Vertoog met eenige andere Versen van den zelfden grooten Nederlander te besluiten, die waardig zyn, dat yder van hun ze, met gouden letteren geschreeven, in zyn komtoir ophange.

Qui sancta sumis arma civilis togae,
Cui se reorum capita, fortunae, decus
Tutanda credunt, nomini praesta fidem,
Juris sacerdos, ipse dic causam tibi,
Litemque durus arbiter praejudica.
Voto clientum jura metiri time,
Nec quod colorem patitur, id justum puta:
Peccet necesse est saepe, qui numquam negat.

't Welk door een myner Vrinden dus is nagevolgd:

Rechtspriester, die u zelv de Pleitzaal hebt gewyd,
Wien ongelukkigen, hun Eer, hun Goed, hun Leven,
Om die te veiligen, geheel in handen geven,
Toon dat gy, ongekreukt, dien eernaam waardig zyt.
Beslisch eerst by u zelv' de zaak, naar 't strengste Recht,
Die u wordt voorgesteld; wagt u, in 't oordeelvellen,
Den Wil van uw Client, of Schyn, voor Recht te stellen.
Die niemand afwyst is ook vaak der Schurken Knecht.

De Denker.
N°. 18.
Den 2. May 1763.

[Brief van Dorothea aan den Denker, over de Godsdienstige Begrippen van haaren Oom en Moei. Dat het gebruik van ligte Kouleuren tot Kleeding geen meer ydelheids in zich sluit, dan het draagen van donkere Kleederen.]

Myn Heer de Denker!

IN myne vroege jeugd myne Ouders verloren hebbende, ben ik vervolgens door eenen Oom, die te gelyk myn Voogd is, opgevoed; in wiens huis ik nu wederom woone, na dat ik uit het Fransche Kostschool te Delft, alwaar hy my twee jaren heeft laten doorbrengen, ben te rug gekomen. Myn Oom is een zeer eerlyk en deugdzaam man, die by elk een, die hem kend, even zeer bemint is. Zyne bedienden behandeld hy als zyne kinderen; en zy, daarentegen, dienen hem op zyn wenk, en zouden, om zo te spreeken, door een vuur voor hem lopen. In zyn handel, hoor ik, dat hy een voorbeeld van eerlykheid is; en ik geloof niet, dat 'er iemand in de geheele stad is, die, naar mate van zyne middelen, meerder weldaadigheyd aan armen en behoeftigen doet, dan hy. Voor 't overige leeft hy zeer zeedig en betamelyk. Des Sondags gaat hy eens, of nu en dan ook wel tweemalen ter kerk, en als hy den voor- of namiddag

te huis doorbrengt, leest hy veeltyds eene predikatie, of laat'er my eene voor hem leezen; uit *Tillot son, Sharp, Clarke*, of eenig diergelyk Engelsch Godgeleerden, die hem zeer behaagen, en daar ik ook, naar myn begrip, zeer veel genoegen in heb. Voorts geeft hy my eene zeer goede opvoeding. Hy maand my yverig aan tot het gedurig lezen van Gods woord, en van zulk slag van Theologische Schriften, als ik zo even genoemd heb, en waar van 'er verscheiden in zyn Bibliotheek gevonden worden. Hy ziet ook met vermaak, dat ik de *Engelsche* en *Hollandsche Spectators*, den *Philanthrope*, de *Historie van Clarisse Harlove* en *Charles Grandison*, en diergelyke boeken leze; daar ik, zo ik meen, zeer veel nut uit trekke. Ondertusschen betuig ik u, dat ik myn Oom beminne, als of hy myn vader was, en my niet minder aan hem, dan aan die my 't leven gegeven heeft, verpligt rekene.

Zie hier nu 't pourtrait van zyne huisvrou. Deeze gaat Sondags drie maalen, en in de week zeer dikwils te kerk; mits dat 'er gemoedelyke Predikanten preeken: want als 'er een Leeraar preekt, die niet van haar trant is, komt ze 'er noit, al heeft zy schoon niets uit te voeren. Zy zondert zich verder dagelyks twee of drie uuren af; die zy in hare binnekamer met lezen en bidden doorbrengt; wanneer zy dikwils met zo veel yver bid, dat men het buiten de kamer gemakkelyk kan verstaan; en dat hare oogen dik bekreeten zyn, wanneer zy 'er uitkomt. In hare kleeding is zy de stemmigheid zelfs; zy draagt een mutsje onder de kin toe, zeer plat aan 't hoosd sluitende; eene japon, die donker van couleur en effen is; alles even eenvoudig; zo dat menig eene kamenier zwieriger gekleed gaat, dan zy; en de inkomenden, die haar niet

kennen, haar nu en dan wel eens *Zusje* of *Vryster* noemen. Zy gaat ook in oeffeningen en gezelschappen van zulke luiden, die als zy zig den naam van Godvreezenden geven; en ontfangt die mede dikwils aan haar huis. Wat daar omgaat, weet ik niet, dewyl ik 'er niet by kom. Alleenlyk hoore ik maar, dat 'er somtyds Psalmen gezongen worden. Dog met dit alles heeft Tante verscheidene slegte hoedanigheden; zy is allerzindelykst, en maakt een afgod van haar huis; en zy is zeer heerschzuchtig over haare domestieken. Nagt en dag moeten de meyden werken, om stoelen, matten en al wat 'er in huis is, even glad en schoon te houden; en wee haar! wanneer 'er ergens eenig stof of vuiligheid gevonden wordt; of wanneer zy 't ongeluk hebben van iets te breeken. Om een haverstroo valt Tante in de grootste woede, en dan is 'er van schelden en razen geen gebrek. Zo 't niet om Oom was, geloof ik, dat zy geen knegt of meyd een half jaar zou houden. Verre van mildadig te zyn, zoekt zy haren man dikwils te rug te houden, wanneer hy het een of ander arm en ongelukkig huisgezin wil ondersteunen. Wie weet, zegt zy, of het 'er wel aan besteed is. Al wat men in het zakje geeft, weet men dat wel besteed wordt, daar het waarlyk noodig is; en als men ten dien opzigte zig van zyn pligt kwyt, voldoet men. Men behoeft niet uit zyn goed te gaan om armen te helpen en by te staan; en daarenboven, zo men al iets buiten de openbare aalmoessen wil geeven, Broeder A. en Zuster B. (beide vroome kennissen van haar, die te lui zyn om te werken, en alleen van de gaven van hunne goede vrienden en vriendinnen leven) hebben het mede wel nodig. Ondertusschen veragt zy haren man en my, en allen, die niet van het zelfde begrip met haar zyn, uit de hoogte van hare ge-

waande Godvrugt. Ik ben een ydele waereldling, die my zelven in myn Natuurstaat noch nooit heb gezien; die blind ben, en geene bevindelyke kennis hebbe. Wat haar man aangaat, die heeft haar reeds voor lang gezegd, dat, hoe zeer hy hare begrippen omtrent den Godsdienst gansch niet goedkeurde, hy echter te vrede was, dat zy haar *genie* volgde, dewyl hy haar dog tot geen reden kon brengen; mits dat zy hem met rust liet en naar zyn eigen ligt liet wandelen; zonder de moeite te nemen, om hem te willen bekeeren; en na eenige debatten, is dit stuk zo verre tusschen hun bepaald en vastgesteld, dat zy met elkanderen nooit over zaaken van dien aard spreeken. Maar tegen my zegt zy dikwils, dat haar man zo wel een Natuurling is, als ik; dat zyn Godsdienst slegts in eene Heidensche Zedenkunde bestaat, en dat alle zyne Deugden alleen maar blinkende zonden zyn; want, dat wat goed iemand ook mag doen, die geen hartveranderende genade bezit, het zelve dog maar alles zondig, ja zelfs strafwaardig is.

Gy kunt ligtelyk begrypen, myn Heer de *Denker*, daar ik gewoon ben zulke Theologische Boeken te lezen, als ik u hier voor genoemd heb, dat ik het ganschelyk met myn Tante niet eens ben, en dat wy samen dikwils disputeeren, hoewel zonder eenige vrugt; dewyl myne redenkavelingen by haar geen indruk maken, en zy, in tegendeel, my niet anders weet te overtuigen, dat ik ongelyk hebbe, dan door sommige Schriftuurplaatzen buiten haar zin en samenhang, en tegen de meening der Heilige Schryvers by te brengen; en my wyders eenige veragtelyke scheldnamen naar 't hoofd te werpen, die ik al moet verdragen, wil ik geen huis vol leven hebben. Doch dit is eigentlyk de zaak niet, waar over ik u wil onderhouden. Ik heb u alleen-

lyk vooraf een denkbeeld van myn Tantes persoon en karakter willen geven, op dat gy te beter begrip zoud kunnen hebben van 't geene, waar over ik u deezen heb willen schryven; dat is naamentlyk het verschil, dat ik met myn Tante heb over myne kledinge.

Myn staat en middelen laaten toe, dat ik my fatzoenlyk neffens andere myns gelyken klede, en myn Oom heeft de goedheid, de beschikking hier over aan my zelven over te laaten. Doch hoe zeer hy my volkomen vryheid geeft, om my zelfs op te schikken, zo als ik wil; zo ben ik egter genoodzaakt my nog al wat naar Tante's zin te kleden, wil ik dagelyks geen verschil met haar hebben en zuure gezigten zien; en ik doe dit te gemakkelyker, om dat ik niet veel met myne opschik op hebbe. Ik wilde my, by voorbeeld, nu en dan wel eens in 't hair laten kappen; doch ik laat het alleen om myn Tante, die de Vrouwen, welke gekapt zyn, met zo veel afgryzen beschouwd, als of zy de Duivel zelfs zag; hoewel zy voor haar zelfs wel zo veel met hare effen mutsjes op heeft, en 'er zo zeer op gezet is, dat die netjes en puntig zitten, dat 'er weinig gekapte Dames zyn, die zo veel hovaardy op haar hoofdtoizel hebben, als zy. En zo schik ik my ook nog al in verscheidene andere opzigten naar hare *fantasie*. Dog een ding is 'er, daar ik het absoluit niet in wil doen, en daar wy bygevolg geduurig verschil over hebben; ik meen de couleur van myne kleedy. Als ik eene nieuwe Sac wil maaken, en ten dien einde stoffen uitzoek, zyn wy 't nooit met elkanderen eens. Als ik haar zin volgde, zou ik niets dan effen en donkere couleuren draagen. By my daar tegen zyn alle verwen onverschillig; maar ik kiese daarom ook die geenen, die naar myne gedagten my het

beste staan, en dat zyn meest de ligte. Nu zegd Tante, dat ligte couleuren ydel zyn, en dat het geen Christen past met een Sac of Japon, die ligt van couleur, of met levendige bloemen doorweven is, gekleed te gaan. Dog wat de grond van dit begrip is, kan ik absoluut niet vatten. Ik heb haar al eens gezegd, dat het my toescheen, dat men zig veel te laag een denkbeeld van het gedugt Opperwezen maakte, wanneer men dagt, dat het zelve zich aan het fatzoen onzer mutzen, of de couleur van onze kleding liet gelegen zyn; dat, naar myne gedagten, niet de kleding, maar het hart by God in aanmerking kwam, en dat een deugdzaam en ootmoedig hart zo wel in eene Sac van gebloemd stof, dan in een bruin Japonnetje kan woonen. Maar dit betwist zy my. Ligte couleuren, zegt zy, zyn ydel; en ydel gekleed te zyn, kan niet met een needrig gemoed gepaard gaan. Nu ben ik het in zo verre wel met haar eens, dat een deugdzaam mensch niet ydel moet gekleed gaan; doch ik kan maar niet begrypen, waarom de ligte couleuren ydel zyn; en terwyl zy my daar voor geene andere reden weet te geeven, dan dat alle Godvrezende luiden dat met malkanderen eens zyn, zo heb ik voorgenomen Uw Ed. hier over eens raad te pleegen, of gy my hier omtrent eenige oplossing kond geeven.

Zeg my toch eens, Myn Heer, waarom is het ydelheid zig in 't ligt blauw te kleeden. Die verwe is de zelfde, met welke zig de Hemel aan ons by eene heldere lugt vertoont. Maar heeft de Schepper dan aan den Hemel eene ydele couleur gegeeven? Dit zal immers niemand zeggen. Of staat hemelsblauw ydeler aan een menschen lighaam, dan aan de lugt? Zo ja, wat maakt dog de reden van dit verschil uit? Ik betuig u, dat ik het niet kan begrypen. Zo zegt

Tante ook, dat ligtgroen ydel is; en zy was voorleden jaar zeer op my te onvreden, om dat ik een ligtgroen gevlamd taffetas kogt. Zo ik haar zin gedaan hadt, zou ik een groentje genomen hebben van de zelfde couleur als de kousen, die het kenmerk van de lievelingen van haren begunstigden Leeraar zyn. Maar waarom zou dog de Hemel meer behagen scheppen in het donkere groen, dat zig op de oppervlakte der Zee vertoond, dan in dat geene, het welk de koestering der Lentezon op het veld en het geboomte doet te voorschyn komen, en dat zo verkwikkelyk is voor al wat leven heeft? Waarom is de verwe van eene gemene Roos meer ydel, dan het donker rood van een Egelantier? en waarom voegt het meer, dat 'er verscheiden couleuren in eene Tulp, *Anemona* of Anjelier op het aangenaamst geschakeerd en onder malkanderen vermengd zyn; dan in een zyden stof, 't welk tot onze kleding geschikt is? Eindelyk, waarom mag zig de afbeelding van bloemen naar het leven niet op onze kleedy vertoonen, daar de Natuur het veld daar mede vercierd heeft? Wat my belangt, Myn Heer, my dunkt, wanneer wy de Natuur navolgen, en wanneer wy de zyden of andere stoffen, die wy tot kleding gebruiken, zodaanige verwen doen aannemen, als de Schepper in boomen, planten, velden, bloemen en lugt vertoond, en van welke niemand zal kunnen ontkennen, dat zy ons gezigt op eene aangename wyze streelen; dat wy daar in niet zondigen, en dat dit geen ydelheid genoemd kan worden. Het is, dunkt my, aanmerkelyk, dat het bruin de couleur der dorre boomen, het zwart die van het onbebouwd en onvrugtbaar Aardryk is. En zouden zulke couleuren, aan welken in de Natuur een akelig denkbeeld verknogt is, de couleuren

van de waare Godvrugt wezen? Dat kan, dat wil ik niet geloven!

Denk voor 't overige niet, Myn Heer, dat ik eenen ligtvaardigen opschik voor wil spreken. Daar moet, daar zal altoos onderscheid wezen tusschen de kleedy van eene zedige Vrouw en die van eene dartele Hoer. Ik heb alleen u naar myn begrip willen toonen, dat ligte couleuren tot zyne kleding te gebruiken geen meer ydelheyds in zig sluit, dan wanneer men zig in 't bruin of zwart kleed. Ik ben tot hier toe in dit gevoelen geweest. Bedrieg ik 'er my in, gy zult my verpligten, zo gy my uit myne doling te regt brengt. Ik lees weeklyksch uwe Vertogen.

Ik ben enz.

DOROTHEA.
Amsterdam,
25. *April* 1763.

Ter beantwoording van deezen Brief zal ik kortelyk zeggen, dat, hoe zeer ik myn werk van denken maake, ik echter tot hier toe geene reden heb kunnen uitdenken, die in den aard der zaaken gegrond is, waarom eene ligte couleur meer het kenmerk van ydelheid en ligtvaardigheid zou zyn, dan eene donkere. De donkere verwen zyn zekerlyk minst aangenaam voor onze oogen, en het schynt daarom, dat zy, die zich verbeelden, dat Godsvrucht niet met vreugd gepaard kan gaan, dezelven boven de lichte, die eene vrolyke aandoening in den Aanschouwer verwekken, als het best overeenkoomende met hunne begrippen van den Godsdienst, verkoren hebben. Het is ten minsten zeker, dat 'er verscheiden luiden van deeze soort gevonden worden, die even als de Tante van Juffrouw *Dorothea* oordeelen, dat het eenen Christen niet betaamt, zich met lichte couleuren te kleeden. Doch zo lang men my geen gegronde reden voor zulk een begrip weet by te brengen, gelyk ik 'er tot hier toe noit eenige gehoord heb, zo ben ik het met de jonge Juffer volkomen eens.

De Denker.
N°. 19.
Den 9. May 1763.

[Over de Kunst van Hooren. Wat'er tot Wel Hooren vereischt wordt.]

Aurem substringe loquaci.

HORAT.

HEt is te verwonderen, daar 'er zo veele Spraak- en Redenryk-kunsten in allerleie taalen gevonden worden, dat 'er tot noch toe niemand is geweest, zo verre my bewust is, die zich de moeite gegeeven heeft, om over de Kunst van Hooren te schryven, en dezelve tot zekere en vaste regels te brengen. Wel te kunnen hooren is zekerlyk niet minder nuttig, dan wel te kunnen spreeken; en ik geloof zelfs, dat 'er meer luiden door het toehooren, dan door het spreeken fortuin gemaakt hebben. Het

is derhalven de moeite ook wel waardig, dat men zich op de verbetering van een natuurlyk vermoogen toelegge, het welk in verscheiden omstandigheden van zo veel nut kan zyn. Daarenboven is de Kunst van wel te hooren gemakkelyker te verkrygen, dan die van wel te spreeken, om dat 'er vry wat minder natuurlyke begaafdheeden toe vereischt worden. Om wel te spreeken, moet men alle de Spraakleden wel gevormd hebben. Neus, Mond, Tanden, Gehemelte, Keel, Longen, alle deeze deelen moeten hier toe medewerken: en het minste gebrek, dat 'er in een van dezelven is, belemmert de spraak en verhindert het wel spreeken; om nu noch niet eens te zeggen, dat hy, die wel wil spreeken, ten minsten eene zekere maate natuurlyk verstand moet hebben. Om wel te hooren, daartegen, heeft men genoegzaam niets dan een paar oogen noodig, daar maar zo veel beweeging in is, dat men ze op den Spreeker onwrikbaar kan vestigen. De Ooren zelven worden 'er nauwlyks toe vereischt: want men kan een zeer goed Hoorder weezen, al is men volkoomen doof. Daarenboven voor zo veel de Ooren al in de Kunst van Hooren van eenig nut zyn, zo is derzelver gebruik echter zo eenvoudig, dat 'er geene regels, hoe genaamd, toe in agt genoomen behoeven te worden. De Natuur heeft ons niet, als sommigen Dieren, het vermoogen gegeeven, om onzen aandagt met het opsteeken onzer ooren te toonen. De grootste Liefhebber van de Musyk geeft met zyne ooren geen meer blyken van oplettendheid, dan de lompste kinkel. De oogen zyn het alleen, waar mede men doet merken; dat men aandagtig hoort, en deezen naar voorkoomende gelegenheeden wel

te kunnen bestieren, maakt eigentlyk de Kunst van Hooren uit.

Zo ik voorneemens was, eene geheele Hoor kunst in myne Vertoogen in te lassen, zou het gezegde voldoende zyn, om te toonen, dat ik geen onnuttig werk by der hand nam. Doch, terwyl ik voor anderen overlaate, op den grondslag, dien ik legge, voort te bouwen; zo zal ik alleen maar eenige losse aanmerkingen over het Wel Hooren aan myne Leezers mededeelen, die allen op de ondervinding gegrond zyn; en in 't algemeen zullen doen zien, wat 'er tot Wel Hooren in verscheiden omstandigheeden van de Samenleeving vereischt wordt.

Hoe moet men in de Kerk hooren, op dat men gezegd kan worden wel te hooren? Dit is een der eerste vraagen, die zich hier natuurlyk opdoen. Doch het antwoord is schier noodeloos; wanneer men bedenkt, dat de Kerk in 't algemeen niet tot eene Gehoorplaats geschikt is. Men komt daar meest, om dat het gebruik zulks medebrengt, om dat men niets anders te doen heeft, om teslaapen, om te zien, en om gezien te worden; doch zelden om te hooren. Hoe meenigmaalen gebeurt het niet, dat by een' Leeraar, die een' grooten toeloop heeft, de Kerk zo vol is, dat de helft der aanweezenden den Spreeker niet kunnen hooren of verstaan, al ware het schoon hun oogmerk om hem te hooren. Wil iemand ondertusschen zich den naam van een verstandig en aandagtig Toehoorder verkrygen, dat hy slegts op den Prediker zyne oogen onbeweeglyk vestige, en zyne oogleeden het toevallen belette. Hy mag zyne gedagten verder beezig houden, waar mede hy wil, niemand zal hem den verdienden lof weigeren. Doch wil men ook blyken geeven, dat men zo hoort, dat het geen ge-

sproken wordt, indruk op het hart maakt, dan is byzonder dienstig, dat men met geslooten oogen toeluistere, die slegts van tyd tot tyd geopend, en, met een zugt vergezeld, hemelwaards geslaagen moeten worden.

In de Regtbank moet men voor al wel kunnen hooren. Maar hier is men 't niet volkomen eens, hoe men moet hooren. Sommigen meenen, dat een Regter, die wel wil hooren, aan beide de partyen evenveel aandagt moet toonen; en geene de minste aandoening van genoegen of ongenoegen, goedkeuring of afkeuring, moet doen blyken. Anderen begrypen in tegendeel, dat zulk eene houding geen Kenteken van Verstand is; want dat de grootste Weetniet zelfs eene vertooning kan maaken, als of hy aandagtig en onzydig luisterde; en deezen oordeelen, dat men, zo dra men een bewys slegts half gehoord heeft, al door zyne houding en gelaat moet doen zien, dat men het zelve begrypt en de kragt 'er van verstaat; en dat men daarom door een knik zyne goedkeuring, of door het schudden van het hoofd zyne afkeuring moet doen zien; ja somtyds ook door eene *nonchalante* houding moet toonen, dat men het geene 'er gezegd wordt niet eens waardig rekent, dat men 'er naar luistere. Ik durve my niet onderwinden om te beslissen, welk van deeze twee gevoelens het beste zy. Die het eerste volgen, kan men den roem niet weigeren, dat zy als onpartydige Regters hooren, de anderen schynen zich vergenoegd te houden; als men hen slegts voor verstandiger dan hunne Medemakkers, aanziet: en 't is onbetwistbaar, dat het Gemeen iemand, die zo gauw hoort en zo vlug oordeelt, eer hem de zaak noch behoorlyk

is voorgedragen, en zelfs eer hy ze begrypt, zekerlyk als een kundig en schrander Man moet aanmerken. Ja een diergelyk Hoorder in de Regtbank, weet door zyne houding te wege te brengen, dat de Spreker, dien hy begrypt een kwaade zaak te verdeedigen, den moed benomen wordt, om hem en de overige Regters met eene meenigte bewyzen lastig te vallen, die hy toch voor af weet, dat niets ter zaake kunnen doen.

Maar laat ons liever eens zien, hoe men in den Schouwburg moet hooren. De Kruijer, de Boer, de Matroos, de Burger-juffer, die naast haar' Man in de Bak zit, luisteren aandagtig toe naar 't geene 'er gespeeld wordt; en kyken meestentyds de Acteurs aan met een' half gaapenden mond. Wordt 'er eene beweeglyke Rol in een Treurspel vertoont, men ziet haar het medelyden en de aandoening uit de oogen schitteren; somtyds zelfs storten zy traanen. Speelt SPANSIER daar tegen een boertige Rol, yder kan merken, dat zy verheugd zyn, en zy laaten niet na met een vrolyke en vergenoegde lach, en somtyds wel eens al schaterende, blyken van hunne goedkeuring te geeven. Doch men denke niet, dat dit de regte trant van hooren is. Het is de Gemeente niet, welker voorbeeld men in dit opzigt naar moet volgen. Aanzienlyke Luiden hooren geheel anders, en by deezen is wel te hooren in den Schouwburg, zodaanig te hooren, als of men niet hoorde. Die *du bel air* wil zyn, moet terwyl de beweeglykste Rol uit een Treurspel gespeeld wordt, een onverschillig praatje met den geenen, die naast hem zit, houden; en de geestigste uitdrukking in een Blyspel of Klucht door een' bekwaam' Speler op den allerboertigsten toon uitgebragt, moet nauwlyks

een glimplach in zyn aangezigt verwekken. De reden hier van is zeer duidelyk. Hen is *du dernier bourgeois*, dat men vrolyke of treurige aandoeningen heeft, even als de Kruijer van den hoek. Luiden van rang en geboorte hebben een meer verheven ziel, die zo ligt niet getroffen wordt.

In eene Italiaansche *Opera* daar tegen, of *Concert-zaal* moet men zodaanig hooren, dat men geduurig blyken geeft, dat men aandoening gevoelt en getroffen is. Schoon men geen een woord 'er van verstaat, moet men evenwel door de enkele klanken verrukt en als opgetogen weezen. Een Italiaansch Castraat, die, al zingende, van verliefdheid sterft, moet zodaanige tedere aandoeningen in eene Vrouw, die hem wel en met smaak hoort, verwekken, dat zy wenscht met hem en in zyne armen te sterven; of, ten minsten, te bezwyken. Een Hollandsch Jonker, die den naam wil hebben van wel te kunnen horen, en zich in die kunst verder wil volmaaken, moet de bevallige *Signora*, die zo verrukkelyk op het Toneel zingt, trouwen; of ten minsten maintineeren; om dus door haaren geduurigen omgang de lompheid van Gehoor, die de oude Inwooners van Italien reeds aan onzen Landaard verweeten hebben(*), geheel uit te schudden.

Voor 't overige is 'er noch eene openbaare gelegenheid om te hooren, doch die minder voorkomt. Ik meen, wanneer de eene of andere Hoogleeraar eene Latynsche Redenvoering doet; gelyk wy 'er onlangs twee in het *Athenaeum* deezer Stad gehoord hebben. In zulk eene geval, geloof ik, dat men verstandig doet, wanneer men

(*) *Auris Batava*.

slegts met eene deftige aandagt den Redenaar aanziet; zonder eenige tekenen van genoegen of afkeuring te geeven. Wanneer men in zyn Jeugd Latyn geleerd heeft, en voor een Liefhebber van Studie wil doorgaan, dient men zich by zulke plegtigheeden wel te laaten vinden; en, schoon men 'er niet veel van mogt kunnen na vertellen, zo loopt men echter met zodanigen houding aanteneemen, geen gevaar, dat men beschuldigd zal worden, iets verkeerdelyk te hebben mispreezen, of over het een of ander zyn genoegen getoond te hebben, dat geene toejuiching verdiende.

Wat nu eindelyk de Kunst van Hooren in particuliere gezelschappen aangaat; gelyk de meeste menschen, die spreeken, zeer gaarne hebben, dat men naar hun luistert; zo is het van veel aangelegenheid, dat zulken, die van eenig man van aanzien hunne bevordering; of van een ryken Oom of Moey eene voordeelige erfenis verwagten, wel weeten te hooren. Zo ik al de regels, die hier omtrent in agt te neemen zyn, wilde opgeeven, zou dit Vertoog te ver uitloopen; en ik zal, daarom, met weinige woorden zeggen, dat zulken, welker post het is, om naar Begunstigers of ryke Nabestaanden te hooren, nimmer de minste blyk van onoplettendheid of verstrooidheid van gedagten moeten toonen; dat wat 'er ook geduurende het gesprek moge voorvallen, zy zich nimmer moeten laaten aftrekken, om te luisteren, zo lang het den Patroon of Patronesse lust met spreeken voorttevaaren; en eindelyk, dat zy noit den mond geduurende het Discours moeten openen, dan om eenige woordjes van goedkeuring en verwondering uit te brengen: of zo zy, uit nauwgezetheid van

geweeten van zich zelven niet konden verkrygen, leugens toe te stemmen, of gekheid goed te keuren; dat zy dan, ten minsten, het gesprek met een diep en teffens aandagtig stilzwygen beantwoorden. Men bragt een doof en stom mensch by een Vrouw, die gaarn praatte, in gezelschap; zonder dat zy wist, dat hy die gebreken hadt. Na dat hy vertrokken was, betuigde zy, dat zy hem een zeer aangenaam man gevonden hadt. En dus gebeurt het meer, dat men de gunst van eenen grooten Praater met stilzwygen alleen kan winnen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zyn ieder Maandag, by dezelven te bekomen, en wyders te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 20.
Den 16. May 1763.

[Over de Vryheid van Denken en Schryven over Godsdienstige Onderwerpen.]

Qui metuens vivit, liber mihi non erit umquam.

HORAT.

Zlet hier eenige gedagten, onlangs in een Periodicq Geschrift in Engeland aan het Gemeen medegedeeld. Dewyl ik geen minder voorstander van de Vryheid in den Godsdienst ben, dan de Schryver, heb ik het dienstig geagt, dezelven, ten nutte myner Leezeren, in onze taale over te zetten. Hen Onderwerp is van het uiterste aanbelang, en met zo veel betaamelykheid behandeld, dat niemand eenige bil-

lyke reden van ongenoegen over de uitdrukkingen van den Schryver hebben kan.

MEn heeft opgemerkt, dat Vryheid de moeder is van allerleie soort van Weetenschap; en gelyk knellende en benauwde klederen den groei onzer lighaamen beletten, of dezelve mismaaken, dat dus ook de wasdom van ons verstand verhinderd, en de kragt van onze zielen verzwakt wordt, wanneer men aan dezelven paalen wil stellen. Geen tak van Kennisse kan eenige sterke en weelderige scheuten voortbrengen, noch tot eenigen trap van volwassenheid komen, wanneer de geenen, die zich op dezelve toeleggen, door de verschrikkingen deezer werreld de moed benomen wordt, om hunne naarspooringen voort te zetten.

Indien men zich verbeeldt, dat de waarheid reeds volkomen vastgesteld en bepaald is, en dat wy slegts in dat geen onderweezen moeten worden, 't welk anderen ondersteld worden alreede te weeten, zonder dat men met zyne meesters durve twisten; en indien eene pooging om derzelver dwaalingen te ontdekken, voor een misdaad gerekend wordt; - in welk een tak van Weetenschap men ook deeze handelwyze mooge volgen, dezelve zal altoos doodelyk voor deszelfs wasdom zyn; abuizen, in zulk eene Weetenschap eens ingekroopen, zullen voor altoos blyven stand grypen, zo zy zelfs geene voorwerpen van eerbied worden. Het Systema van PTOLEMAEUS zou tot den huidigen dag toe de overhand behouden heb-

ben, indien yder Philosophisch Ketter, die de jaarlyksche omwenteling van de Aarde om de Zon durfde staande honden, in de gevangenissen der Inquisitie geworpen ware. Niemand zou zich onderwonden hebben, van den regtzinnigen Astronomist te verschillen, wanneer onheil en elende de belooningen van zyn stout bestaan geweest zouden zyn. Maar men heeft den Wysgeeren toegelaaten, om het regt der Aarde tot haar plaats in het middelpunt van ons Samenstelsel vryelyk te onderzoeken. En wat kwaad is 'er toch uit gevolgd? Men heeft bevonden, dan zy geen regt tot die plaats van eer hadt; zy is, als 't ware, van den throon geschopt, en de Zon is in die majesteit en eer hersteld, van welken zy zo lang, onregtveerdiglyk, was beroofd geweest. Dus heeft Vryheid den weg tot Waarheid gebaand, en de Wysgeerte heeft 'er zich in verheugd, dat zy van haare dwinglanden en onderdrukkers was verlost geworden.

Zou men zich niet over eenen Wiskunstenaar verwonderen, die, in plaats van de zwaarigheeden, die zich by zyne leerlingen opdeeden, uit den weg te ruimen, hun zeide, dat hy het voorstel, dat hy onder handen hadt, nu hadt beweezen; en indien zy een woord tegen deszelfs waarheid durfden inbrengen, dat zy in deeze werreld gestraft zouden worden, en in alle eeuwigheid verdoemd zouden zyn?

Men kan den geheelen kring der Weetenschappen rond loopen, en men zal 'er geen eene vin-

den, die door schrik en bedreiging geleerd of staande gehouden wordt. Misslagen worden verbeterd, maar niet gestraft; en de geenen, die lust tot naarspooring hebben, worden eer aangemoedigd, dan afgeschrikt of bevreesd gemaakt.

Mag men nu eens met zeedigheid vraagen, waarom Godsdienstige Kennis voortgeplant en staande gehouden moet worden op eene wyze, ten eenenmaale strydig met die, welke men in alle andere Weetenschappen in agt neemt? Waarom moet men pynbanken, galgen en houtmyten tot haar hulp roepen? Godsdienst is de allerzagtste en allervriendelykste meester; en moet, derhalven, vermaak scheppen in het gebruik der zagtste en vriendelykste middelen, om menschen te winnen. Godsdienst is op Reden gegrond; maar wat voordeel ontfangt hy toch van de Reden, indien alle vry onderzoek ten eenenmaal verboden wordt? De waare Godsdienst is uit den Hemel nedergedaald; maar hoe zullen wy van zynen Goddelyken afkomst overtuigd worden, zo het ons niet vry staat, zynen oorsprong naar te speuren?

Naar maate eenige weetenschap van meer aangelegenheid is, met des te meer vlyt moet men zich op dezelve toeleggen; des te meer moet men ze, zonder de minste verhindering, onderzoeken en naargaan. De Kennis van den Godsdienst, die uitmuntendste aller Weetenschappen, kan, wanneer men ze in dit licht beschouwd, de allergrootste toegeevendheid vorderen. Zy mag eisschen, dat men haar de allermeeste vryheid ver-

gunne, om dat zy eene kennisse is, aan welker verkryging ieder mensch in de werreld ten hoogsten gelegen legt. Hier kan de dwaaling nadeeliger zyn, dan in eenig ander geval; en men moet 'er zich daarom op het allerzorgvuldigst voor wagten. Hoe zal men oordeelen zonder een vry en onpartydig onderzoek?

Deeze reden, zegt men, is meer tegen dan voor de vryheid in het onderzoeken: want, indien de Godsdienst van zulk eene aangelegenheid is, en indien de menschen in verdoemenswaardige dwaalingen kunnen vallen, zo moet men ze, in zulke gevaarlyke omstandigheden, niet aan zich zelven overlaaten; zy behooren dan de verstandigsten te hulp te roepen; en die geenen, die de weg weeten, te smeeken, dat het hun behaage, hen naar den Hemel te leiden; en zulke leidsluiden moeten zy ingewikkeld volgen.

Maar moet die geene, waarlyk, niet zeer verstandig weezen, die oordeelen kan, welken de verstandigste luiden zyn. Zo wy dit moeijelyk stuk kunnen beslissen, kunnen wy ook gemakkelyk over alle andere dingen oordeelen.

Doch om hier niet op te blyven staan; het is met een vry en naarstig onderzoek bestaanbaar, dat wy zulke uitmuntende luiden tot onze hulp neemen, welker wysheid, geleerdheid en opregtheid wy hoog agten en met verwondering beschouwen; ja, wat meer is, een vry en naarstig onderzoek onderstelt zelfs, dat wy zo veel lichts, als maar eenigzins in ons vermogen is, van alle kan-

ten zoeken te bekoomen; en het schaamt zich niet, om zulken te volgen, van welken men reden heeft te denken, dat zy goede en getrouwe leidsluiden zyn. Zo ver kan een vry en naarstig onderzoek gaan. Doch van een ingewikkeld geloof aan menschelyk gezag heeft hetzelve eenen afkeer. Iemand mag gerustelyk eenen gids volgen zonder zyne eigen oogen uit te steeken; en men zou noit gunstiglyk over de eerlykheid van zynen leidsman kunnen denken, indien hy zulke onrededelyke voorwaarden vorderde.

Men zegt verder, wie belet u vry en naarstiglyk te onderzoeken? gy moet voor u zelven oordeelen: het gaat de paalen van alle menschelyk gezag te buiten, om u dit voorregt te beneemen. Niemand maatigt zich aan, u om uwe gedagten te straffen: maar men mag u met regt straffen voor het openbaaren en mededeelen van dezelven aan anderen.

Eene groote gunst, voorwaar, dat gy my toestaat het geen gy my niet kunt ontneemen; en dat gy my alles onthoudt, wat in uw vermogen is my te weigeren!

Maar zyn 'er zelfs niet die ons het voorregt van denken betwisten? Waarom worden wy 'er dan van afgeschrikt door bedreiging van het misnoegen des Hemels; en waarom leert men ons te gelooven, dat de twyffeling alleen over sommige stukken eene verdoemeniswaardige zonde is? Dit is onze gedagten in boeijen te kluisteren; en, zo ver het in het menschelyk vermogen is, de zielen

van zyne medemenschen zelfs in slaaverny te brengen.

Onderstelt eens, dat wy deeze ketenen afschudden, en onzen geest toegeeven in de onbelemmerde oeffening van die natuurlyke vryheid, waar in hy zyn vermaak schept; - waarom moet men dan gestraft worden voor het mededeelen van zulke gedagten, waar door geen mensch in de werreld beleedigd wordt? Zo dit met regt geschiedt, veel gelukkiger ware ik geweest, indien ik onbekwaam gemaakt was om te denken. Gedagten, gewigtige gedagten, gelyk wy ons zelven verbeelden, pynigen ons slegts, wanneer zy in onzen boezem verborgen zyn: wy reikhalzen 'er naar, om deeze kinderen onzer harssenen, zo nuttig, gelyk wy ons inbeelden, voor ons vaderland in het licht te brengen. En waarom zouden wy de geenen veroordeelen, die genegen zyn hunnen oorsprong van een denkend weezen te vertoonen, al is het schoon alleen, op dat men 'er zich over moge verwonderen. Goedhartigheid zal deeze tederheid van een' vader met een glimplach beschouwen; en hem in dit onschuldig vermaak toe geeven.

‘Hoe’! zal men zeggen; ‘het onschuldig vermaak van Kettery en Ongodistery te zaaijen’! Wat is Ketterye? Ik beken het niet te weeten. Verre zy het ook van my, dat ik Ongodistery zou voorspreeken. Men mag yder een met regt als een' vyand van de Maatschappy straffen, wiens geschriften schadelyk zyn voor de tegenwoordige

rust en het geluk der menschelyke saamenleeving. De Overheid is de beschermster van alle waarheeden, die *baarblykelyk* met het welzyn der burgerlyke gemeenschap verknogt zyn, over welke zy het bewind voert.

Maar begrippen, welken geene betrekking hebben tot het gedrag der menschen, en louter in de beschouwing bestaan, kan men als stoffen van zuivere nieuwsgierigheid en tydkorting vry laaten om 'er over te twisten, waar toe zy de eigenlyk geschikte onderwerpen zyn. En evenwel worden 'er, in de meeste deelen der Christen werreld, verscheiden leerstukken onder de bescherming van den Staat genomen, welker geloof door alle de ontzagchelykheid der menschelyke magt verdeedigd wordt, schoon dezelven het Menschdom juist even veel raaken, als - of 'er Bergen in de Maan zyn; en of de Planeeten bewoond worden.

De Denker.
N°. 21.
Den 23. May 1763.

[Het nut der Verkwisting aangetoond. Ontwerp van den Denker, om het geld onder den man te brengen, en het algemeen belang der Maatschappy edelmoedig te bevorderen.]

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.

HORAT.

'**A**L wie *nobel* leeft, en zyne inkomsten onbekrompen verteert, is onbetwistbaar een nuttig lid der Saamenleeving'! Dit is een Stelregel, welke reeds by veelen myner Landsgenooten is doorgedrongen, en die, met reden, hoe langer hoe meer ingang vindt, om dat deszelfs waarheid en troostryke gevolgen zig by iedereen, op de minste overdenking, doen gevoelen.

Niets is zekerder, dan dat wy met veel te verteeren ons geld onder den man helpen, en onze medeburgers verryken, en als wy door onze pragtige levenswyze ons zelven bedorven, of ten minsten onze kinderen in de onmogelykheid gesteld hebben, om, zonder de uiterste *ruïne*, den zelfden staat als wy te voeren, zo is het waarlyk geene kleine verzagting in ons ongeluk, dat wy een' Franschen *Perruquier* of Engelschen Kleermaaker verrykt, of een Amsterdamschen Stalmeester in staat gesteld hebben, om 's middags en 's avonds zyn flesch te drinken. Dus worden de zotste Verkwisters, door middel van dezen heilzaamen zetregel, tot fatsoenlyke lieden; terwyl Pluggen zelfs en Ligtmissen de agting en erkentenis hunner medeburgeren met

reden vorderen, althans zig zelven in hunne spoorloosheeden paayen, en hun geweeten wegens hun ongeregeld gedrag te vrede stellen kunnen.

Zie daar dan reeds de heugelykste gevolgen van eene waarheid, die het zekerlyk te hoopen is, dat by Groot en Klein allengs meer ingang vinden moge. Maar daar is nog eene andere troost uit te haalen, die ik noodzaakelyk diene aan te roeren.

Terwyl men het algemeen welzyn door eene edelmoedige verkwisting zo loffelyk poogt te bevorderen, klaagt men niet zelden, dat de wyze van leeven in ons Land allengskens in kostbaarheid meer toeneemt, dan met de evenredigheid onzer vermeerderde winsten schynt overeen te komen, en dat wy, door onze verregaande menschenliefde, ons zelven eindelyk bederven zullen. Die klagte wordt, inderdaad, in deze gelukkige tyden onder onze grootste Kooplieden in deze handeldryvende Stad het minst vernomen; maar men ga naar de Buitensteden, daar de zelfde pragt met minder winsten moet opgehouden worden, en men zal dezelve in aller monden gestadig hooren. Het geld is overvloediger, dan voorheen, en het gebrek egter by veelen grooter. Jonge lieden aarselen jaaren lang met zig in 't Huwelyk te begeeven, om dat zy de kosten van de Huishouding en Kinderen schroomen, en berooven, terwyl zy hunne inkomsten in zotternyen, of zelfs in ongeregeldheeden spillen, den Staat van duizend Ingezetenen, die zy, buiten eene ingekroopen weelde, niet gevreesd zouden hebben aan denzelven te bezorgen.

Dit schynen, inderdaad, wezenlyke nadeelen, myne Landsgenooten. De last uwer Huisgezinnen wordt, ik erkenne het, door uwe deftige leevenswyze en edelmoedige verkwisting, drukkend; maar troost u, dat gy dus evenwel het algemeen welzyn

loffelyk bevordert, dat ge uw geld onder den man helpt, en als *fatsoenlyke lieden* leeft.

Ik weet wel, dat 'er waanwyze bedillers, die zich Philosophen noemen, gevonden worden, welken dwaaslyk beweeren, dat 'er geen kragtiger middel is, om de Menschenliefde uit onzen boezem te verdryven, en alle beginzelen van waare Edelmoedigheid te dooden, dan pragt, weelde en eene kwistige levenswyze; ‘de Reden, zegeen zy, wyst dit, op de minste overdenking, ten duidelyksten aan, en de ondervinding van alle Tyden en Landen bevestigt het buiten tegenspraak. Naar maate men, immers, voor zich zelven meer van noden maakt, kunnen we om de behoeftens onzer noodlydende medemenschen minder denken. De aalmoessen, welken hun gebrek voorheen vervulden, hebben wy thans voor de Speeltafel rykelyk van nooden; in plaats van zo keurlyke wynen, als wy zelven drinken, is 't niet meer dan billyk, dat zy, die 't niet betaalen kunnen, zich met een teug waters behelpen? zy kunnen 't buiten bier wel stellen; en wat smaak van leeven, welk een gebrek van opvoeding en fatsoen zoude het zyn, om dat veragtelyk volk met ons zelven gelyk te stellen? Dat zy hunne gescheurde plunje blyven draagen, terwyl zy geen rang te bewaaren, en wy ons geld voor Fransche Stoffen, Brusselsche kanten en Galons grootelyks van nooden hebben. Het besluit, vervolgen zy, is wettig. Hoe wy zelven darteler en wellustiger leeven, hoe minder denkbeeld wy van anderer nooden maaken, hoe minder wy daar door getroffen kunnen worden. Het geschrey der elendigen kan geen weg tot onze ooren of harten vinden, als wy dat haatelyk geroep steeds met alle mogelyke zorgvuldigheid ontgaan; het gezigt van hun lyden kan zeker-

lyk ons tot geen meêwaarigheid beweegen, als we onze oogen van die naare voorwerpen afwenden, en onze harten voor onzen armen Broeder voorbedagtelyk sluiten, om in het genot onzer wellusten door die ysselyke voorwerpen niet ontrust te worden. De ondervinding, dringen zy nogmaals aan, bevestigt deze vrees. Waar vindt men meer menschenliefde en mededoogen, op 't platte Land, of in Vorstelyke Hoven? Wie onderscheiden zich door een' edelmoedigen bystand hunner behoeftige medemenschen meer, zy, die van hunne sobere winningen zuinig leeven, of die duizenden in pragt en dartelheid verteeren? En waar is het, eindelyk, dat men de grootste elenden, de uiterste armoede, en het deerlykst verval van 't Menschdom vindt? Onder eenvoudige volkeren, of in groote en dartele steden'.

Zo redekavelen deeze Bedillers; en het spyt my inderdaad, dat ik voor als noch geen kans zie, om de valschheid dier ontydige redeneeringen aan te toonen. Daar is zelfs onlangs een klein gevalletje in deze Stad gebeurd, waar van ik, myns ondanks, verpligt ben de waarheid en zekerheid te erkennen, en 't welk, inderdaad, de gemaakte tegenwerpingen vry wat kragt schynt by te zetten. Zeker Jongeling in Duitschland, na dat zyne Ouders hem ontvallen, en zyn Oom, die hem hadt ingenomen, door den Oorlog ongelukkig bedorven was, begaf zich, om denzelven niet tot last te strekken, op weg, met oogmerk, om zeer vermogende bloedverwanten, die hy hier hadt, te gaan vinden, en met hun behulp op eene eerlyke wyze zyn kost te winnen. Hy maakt zich aan hun bekend, biedt zyn dienst aan, en verzekert hun, dat, zo zy hem op de eene of andere wyze *emploijeeren* konden, hy hen met allen mogelyken yver en getrouwheid

zoude dienen, om slegts eerlyk gewonnen brood te eeten; het welk alles was, wat hy begeerde. ‘En wy zouden ons dan’, gaf men hem ten antwoord, ‘met eene kaale Duitsche familie *encanailleeren*! ga naar uw Land, Jongman, en win daar uw brood’. Die Jongeling te fier om na diergelyk eene ruwe behandeling nog verder aan te dringen, tragtte dien raad, inderdaad, te volgen; hy begaf zich zonder geld, met een gemoed van droefheid overkropt, wederom op weg, en zoude ongetwyffeld van kommer, vermoeidheid en elende op denzelven omgekomen zyn, zo hy by een armen boer geen meer medelyden dan by zyne ryke vrinden gevonden hadt, en door denzelven in het huis van eenen waardigen Leeraar, mede van zyne bloedverwanten, was geholpen, die hem edelmoedig hebbende opgenomen, reeds duizendmaalen aan zyne vrienden heeft betuigt, nu eerst te ondervinden, dat 'er noch waare dankbaarheid onder 't Menschdom gevonden wordt, en de lieflyke gevolgen der weldaadigheid noit gekend te hebben, voor dat hy zulk een waardig voorwerp zyner gunsten hadt aangetroffen.

Ziet daar een geval, dat ik niet zou hebben bygebragt, byaldien 'er niet dagelyks diergelyken gebeurden, en het dus onmogelyk ware, om de gevolgen, die men 'er tegen ons uit trekt, te ontgaan. Lieden van *smaak* verwagte ik egter niet, dat zich door dergelyke bullebakken zullen laaten vervaaren, maar hun *fatsoen* en rang en *deftige* manier van teeren tegen die bekrompen zielen, welken dit zoeken te veroordeelen, rustig voortzetten; en om dezen tot reden te brengen, en de pragt ten nutte en ter eere van ons Land eerlang algemeen te maaken, heb ik zelfs een Ontwerp gesmeed, het welk, van hooger hand ondersteund,

niet zal kunnen nalaaten de allerwenschelykste gevolgen voort te brengen. Zie hier het zelve.

Ontwerp om het geld onder den man te brengen, en het algemeen belang der Maatschappy edelmoedig te bevorderen.

1. Elk, die zyne inkomsten niet rykelyk verteert, zal ten minsten zeven agtste deelen van het geen hy door zyne bekrompenheid heeft overgehouden, aan het gemeene Land moeten uitkeeren, want dewyl hy met minder toe kan, dan hy wint, en laaghartig weigert, om de eer der Natie door zyne verkwisting op te houden, zo is niets billyker, dan dat men hem van een' nutteloozen schat beroove.

2. Elk, die laaghartig overlegt, of hy zyn geld wel tot de nuttigste eindens besteedt, en aarselt om 'er Fransche *Commodes*, Saxisch Porceleyn, vergulde koetsen en harddravers voor te koopen, moet drie vierden van zyne overwinsten uitkeeren; want als wy over het wezenlyk gebruik van 't geld redeneeren willen, zo is het zeker, dat wy 'er oneindig meer mede uitvoeren, en zelfs oneindig meer geneugtens, dan de *lieden van smaak* voor koopen kunnen, en gevolgelyk hebben die Redeneerders dezen overtolligen rykdom weder niet van nooden.

3. Ieder mensch, eindelyk, welke zich door de behoeftens en elenden zyner medemenschen laat beweegen, om denzelven men zyne bezittingen by te springen; elk die laf genoeg is om mededeelzaamheid te oeffenen, moet de helft van zyne overwinsten geeven. Wat heeft hy toch met de nooden van anderen te doen, die hem niet hinderen, om zich warm te dekken en lekker te eeten; en wil hy toch

anderen helpen, dan is 't gewisselyk beter zyn geld aan 't Land dan aan den armen te geeven.

In weêrwil van den verbeterden *smaak* der Nederlanderen, zyn 'er zelfs nog heden niet dan al te veel van die oude Styfkoppen, welken meenen, dat zy een gedeelte hunner inkomsten opleggen moeen: en dus ziet men ligtelyk, dat 'er uit alle deze *Contributien* een mooije stuiver zal te verzamelen weezen. Wat nu met dit geld gedaan? Dat men het zelve tot de navolgende allernuttigste eindens aanlegge.

Voor eerst, zal men 'er allen braaven *Patriotten*, welke, om kabaalen te smeeden, en verbetering in den Staat te wege te brengen, hunne eige zaaken hebben moeten verwaarloozen, hunne winkels en toonbanken verlaaten, en zich in den grond bedorven hebben, vette ampten voor koopen, om hunne *diensten aan den Lande beweezen* te vergelden.

Vervolgens zal men allen anderen, die zich door eene pragtige Huis- of liever Hof-houding bedorven hebben, en nu genoodzaakt zouden zyn, om tot bedriegelyke streeken en konstenaryen toevlugt te neemen, om hunne noodige verteeringen goed te maaken, en *naar hun fatsoen* te blyven leeven, uit die verzamelde penningen aanzienlyke *Pensioenen* geeven. Niets is billyker; want het zyn deeze Lieden inzonderheid, welken weeten, hoe de eer der *Natie* opgehouden en eene edele verkwisting geschikt moet worden.

Zulken, *wyders*, die zich door grof speelen bedorven hebben, kunnen met eene steevige *Assignatie* op deze kas geholpen, en in staat gesteld worden, om hun geluk den volgenden nagt op nieuws te beproeven.

Zy *ook*, wier verspilde inkomsten niet langer gehengen, om hunne gewoone drinkgezelschappen by te woonen, of hunne kiesche tong aan eene

dartele tafel t'hunnent te voldoen, zullen alle weeken twee of drie maalen te gast genoodigd worden op overdaadige maaltyden, die men uit de ingezamelde penningen der Opleggers ten hunnen vermaake zal aanregten.

En, *eindelyk*, zal 'er ook een gedeelte van dit geld besteed worden, om de Losspraaken, welken MANDEVILLE en HUME van de Weelde gemaakt hebben, met eene opdragt aan den DENKER, op de keurlykste wyze te drukken, en, ter onderregting van het menschdom, ter bevordering van 't algemeen belang, alomme *gratis* te verspreiden.

Dit Ontwerp, twyfele ik niet, of zal de algemeene goedkeuring van alle myne Landsgenooten wegdraagen. De heilzaamste gevolgen, die 'er uit voortvloeijen moeten, vertoonen zich van zelven, en daar is niets tegen in te brengen, dan ééne zwaarigheid, daar ik weder een weinigje voor sta; en die hier op uitkomt: ‘Als die geest van dartelheid en verkwisting, welke de meeste Leden van ons Gemeene-Best thans zo loffelyk bezielt, noch algemeener wordt, hoe zal het dan met ons vergaan, als onze buitenlandsche Handel weder binnen haar' ouden kring bepaald wordt, en onze winningen verminderen, gelyk zy onfeilbaar eerlang moeten doen? en wat zal 'er in allen gevalle van onze kinderen en nakomelingen worden’? Die tegenwerping, zeg ik, weet ik weder niet al te wel op te lossen; maar wat behoeft dezelve opgelost? Laaten onze kinderen voor zich zelven zorgen; laat ons het tegenwoordige onbeschroomd genieten, en zorgeloos voortvaaren, om als *fatsoenlyke lieden* en *met smaak* te leeven.

De Denker.
N°. 22.
Den 30. May 1763.

[Brief van Eusebius over het Profaneeren; ter betoog van de schandelykheid en onbetaanlykheid daar van. Gedagten van den Denker over het Godsdienstig Onderwys van Kinderen.]

Myn Heer de Denker!

IN zeker Gezelschap, alwaar ik dikwyls gewoon ben den avond door te brengen, vindt zig iemand, die zig zelven aan eene fout schuldig maakt, welke my ten uitersten verveelt en ergert, en die ook, zo als 't my voorkomt, de afgryzing verdient van alle menschen, die maar eenigzins wel denken: ik meen het *profaneren*, zo als men het gemeenlyk noemt. Het zy hy praat, het zy hy speelt, geene gelegenheid laat hy voorbygaan, zo 'er zig de

minste slegts opdoet, om de eene of andere Schriftuurlyke Spreekwyze op eene spottende wyze in zyne reden te pas re brengen: en niet te vrede, dat hy de Historische Verhalen uit den Bybel tot onderwerpen van zyne spotzugt neemt, gebruikt hy dikwyls zelfs uit boertery zulke uitdrukkingen, van welken zig de Heilige Schryvers bediend hebben, om de Grond-waarheden van het Christendom te leeren, of de Verborgendheden van den Godsdienst bekend te maken. Hoe schandelyk, ondertusschen, deeze gewoonte moge zyn, en hoe zeer de meesten van ons gezelschap dezelve in hun hart verfoeijen, zo gebeurt het echter, veeltyds, dat hy door zyne profaniteiten in zyne toehoorders een lach verwekt; en dit doet hem begrypen, dat men genoegen in zyne aardigheden schept, en hy blyft 'er daarom in volharden. Ik heb, om die reden, het besluit genomen, om dezen aan u te schryven, dewyl uw blaadje in ons gezelschap gelezen wordt, op dat hy uit mynen Brief, zo 't u behaagt denzelven uit te geven, zien moge dat zyne Gesprekken ons allen zo veel niet behagen, als hy zig zelven verbeeldt; en ik hoop, dat hy daar door bewogen moge worden, om zyne kwade gewoonte te laten varen, of anders ons gezelschap te verlaten.

Welke de Godsdienstige Begrippen van dezen Heer zyn, weet ik niet. In zyne jeugd is hy door eene eenvoudige, dog deugdzame Moeder opgevoed, die hem dagelyks den Bybel zeer naarstig

heeft doen lezen, zo dat hy denzelven ten grooten deele van buiten kent; en dit heeft hem de bekwaamheid verschaft, om by alle gelegenheden zyne profane aanhalingen van den zelven te kunnen doen. Ondertusschen is hy niet ten eenen-male van natuurlyk oordeel ontbloot, schoon hy wat wild van aard is, en ook niet van het aller-zedigst gedrag; maar dewyl hy zig nooit regtstreeks omtrent zyne gevoelens uit, kan ik niet zeggen, of hy aan de Openbaring gelooft, of niet. Dog, hoe dit ook zy, dunkt my, Myn Heer, dat het spotagtig aanhalen van Schriftuurlyke Uitdrukkingen in allen gevalle alleronbetamelykst en onredelykst is. Zo hy een Christen is, spreekt het van zelf, dat hy zig aan de allerhoogste misdaad schuldig maakt, wanneer hy met die Schriften den spot dryft, waar in de ware wyze van God te dienen en zyn eigen tydelyk en eeuwig geluk te bevorderen aan den mensch geopenbaard en voorgeschreven is. Dog zo hy ongelukkig genoeg is om aan de waarheid van de Openbaaring te twyffelen, dan zelfs is het misbruik der Bybelsche Spreekwyzen en het spotten met de geopenbaarde Leere ten uitersten onbetaamlyk en onredelyk. De onderlinge betrekking van Leden eener Burgerlyke Maatschappy tot elkanderen laat niet toe, dat de eene den spot dryve met dat gene, dat de ander als heilig aanmerkt, en in eerbied en agting waardig houdt. Niemand is onbeleefd genoeg om aan een Kind te zeggen, dat zyn

Vader een gek of een guit is; en die het doet, schoon zelfs zyne beschuldiging gegrond mogt zyn, verdient de hoogste verontwaardiging, om dat hy die Wetten van Beleefdheid overtreed, zonder welken geene saamenleving tusschen redelyke menschen bestaan kan.

Maar men beschouwe het *profaneren* eens aan een anderen kant. De Man, waar van ik spreke, en in het algemeen alle die genen, die zig daar aan schuldig maken, verbeelden zig, dat 'er wonderlyk veel kunst toe vereischt wordt, om by alle gelegenheden Schriftuurlyke Spreekwyzen te passe te brengen; en om dat de aanwezenden nu en dan de zwakheid hebben, van 'er om te lagchen, denken zy dat daar in eene verwonderlyke aardigheid gelegen is. Dog zy bedriegen zig geweldig. Om te kunnen *profaneren* is niets anders, dan een matig geheugen, noodig; en het is zekerlyk geen blyk van groote zielsvermogens, dat in iemands geheugen eenige spreekwyzen zyn blyven hangen, die men hem in zyne eerste jeugd, wanneer het geheugen het sterkste is, honderd malen heeft doen lezen en herlezen; en welken zig van zelven aan zyne verbeelding in voorkomende gelegenheden aanbieden. Hy staat in dit opzigt met een zeer groot getal van de alleronnoozelste menschen gelyk, die door het geduurig lezen van den Bybel zig den zelven zo eigen gemaakt hebben, dat zy in hunne Godsdienstige Gesprekken zig van geene andere uit-

drukkingen bedienen, dan die daar uit ontleend zyn. Verder is het ook zeker, dat de meeste aanhalingen van Schriftuurlyke Spreekwyzen in den dagelykschen omgang laf en ongepast zyn; en het gaat den genen, die hun eer in het *profaneren* stellen, even als alle anderen, die hun werk maken van steeds aardig te willen zyn, dat zy, namelyk, wel driehonderd malligheden uitlappen tegen eene uitdrukking, die men inderdaad geestig mag noemen. In ons gezelschap is een Man, die zeer veel in de Werken van den Ridder *Cats* gelezen heeft, en zelden een kwartier-uurs met iemand in gesprek is, zonder het een of ander uit *Vader Cats*, zo als hy hem neemt, by te brengen; 't welk 'er zomtyds zeer zottelyk door hem bygehaald wordt, en zomtyds ook zeer wel ter snede komt. Ondertusschen wordt deze Man by een yder voor de gek gehouden; en de gene, die zyn werk van *profaneren* maakt, beschimpt hem het meest van ons allen. Maar ik wilde wel eens weten, waarom 'er meerder kunst toe vereischt word, en waarom 'er meer aardigheid in gelegen is, dat men telkens aanhalingen uit den Bybel doet, dan wanneer men ze uit de Werken van *Cats* bybrengt; of het moest daarom geestig wezen, om dat het zondig en onbetaamlyk is.

Voor 't overige komt het my voor, Myn Heer de DENKER, dat vele goede en opregte luiden hunnen Kinderen in hun vroegste jeugd te veel en zonder oordeel den Bybel doen lezen, en dat

dit aanleiding geeft, dat het *profaneren* onder zekere soort van menschen nog al vry wat in zwang gaat. Ten minsten ik heb gevonden, dat zulke jonge luiden, die men den Bybel veel hadt doen lezen, zonder eenige uitzondering te maken, wanneer zy tot meerdere jaren gekomen waren, en door de verleidingen der waereld van het spoor der deugd afdwaalden, meest zig aan die fout schuldig maakten, en wel inzonderheid zig van die hoogdravende Bybelsche Spreekwyzen bedienden, om 'er mede te spotten, die zy noit hadden verstaan. Wat my belangt ik heb jonge Kinderen; dog zo lang zy geen zestien jaren gepasseerd zyn, ben ik niet voornemens hun eenig gedeelte van den Bybel buiten de Euangelien te laten lezen; en ik doe zo zeer myn best, om hun de eenvoudigheid en zuiverheid van de Zedenleer, die daar in vervat is, te doen zien; en hun het verheven Karakter van den grooten Leeraar, die dezelve aan het Menschdom verkondigd heeft, met verwondering en eerbied te doen beschouwen; dat het my ten eenemale buiten de gis zou gaan, indien zy de Historische Verhalen, van het leven van den Zaligmaaker, of zyne uitmuntende Lessen, zo als die door de Euangelisten aan ons zyn overgebragt, tot spotterny of om daar mede te profaneren, gebruikten.

Ik ben enz.

EUSEBIUS.

Gelyk ik, met den Schryver van den bovenstaanden Brief, het *profaneren* eene allerzotste en alleronbetaamlykste fout vinde; zo ben ik het ook volkomen met hem eens, dat men in meer dan één opzigt zeer kwalyk handelt, wanneer men jonge Kinderen alle de Boeken des Bybels zonder onderscheid laat leezen. De Jooden zyn al van oude tyden af hier omtrent in een beter begrip geweest, en meenden, dat sommigen van de Boeken des Bybels aan niemand in de handen gegeeven moesten worden, dan welke tot die jaaren gekomen was, dat men eene volkoomen rypheid van oordeel in hem kon onderstellen. Ook wenschte ik wel, dat de een of ander kundig en verstandig Godgeleerden eens op zich nam wel te bepaalen, wanneer men moet beginnen den Kinderen de Heilige Schrift te laaten leezen, en op wat wyze men hun de onderscheiden Boeken van het Oude en Nieuwe Testament moet doen leezen en uitleggen; zo dat men hun leere daar uit een redelyk begrip van den Godsdienst te maaken; en teffens belette, dat zy, te vroeg zulke stukken van den Bybel leezende, voor welken zy niet vatbaar zyn, dezelven met kleinagting beschouwen, en als onverstaanbaar aanmerken; 't welk aan veelen tot ryper jaaren gekomen zynde, aanleiding geeft om aan de waarheid van de geheele Openbaaring te twyffelen. In 't algemeen kan men, geloof ik, zeggen, dat het Godsdienstig Onderwys welk men den Kinderen onder de meeste gezindheden der Christenen geeft, op eene gansch verkeerde leest geschoeid is. Men laat hun eerst een saamenstel van Godgeleerdheid leeren, en geeft hun dan de Heilige Schrift te leezen, om het zelve daar in bekragtigd te vinden. Dus leert men

hun de wyze van God te dienen, niet zo als God ze zelfs heeft voorgeschreeven; maar zo als de maaker van het *Theologisch Systema* begrypt dat God ze voorgeschreeven heeft. En dit veroorzaakt dikwyls, dat jonge luiden naderhand tegenstrydigheeden en ongerymdheeden in den Godsdienst vinden, die alleen in het Samenstel van Godgeleerdheid, waar naar men hen onderweezen heeft, gelegen zyn. Men moet derhalven, om den Kinderen begrippen van den Godsdienst in te boezemen, zekerlyk beginnen met hun die uit de zuivere bron te doen putten. Doch hier toe is ook niet anders noodig, dan dat men hun, volgens het begrip van *Eusebius*, de Euangelien te leezen geeve, waarin de Grondlessen van het Kristendom duidelyk en genoegzaam vervat zyn. Men kan 'er vervolgens ook eenige Historische Boeken uit het Oude Testament byvoegen, hoewel in sommigen van dezelven verhaalen voorkoomen, die hun zekerlyk niet nuttig zyn te leezen, zo lang zy niet genoegzaam in staat zyn om te onderscheiden, wat tot navolging geschreeven is, en wat niet. De overige nagelaaten Boeken van de Heilige Schryvers kunnen, myns bedunkens, hun gevoeglyk onthouden worden, tot dat zy verstands genoeg bezitten, om hen van de waarheid der Openbaaring in 't algemeen te overtuigen; want wanneer zy eens zo verre gevorderd zyn, dat zy die voor beweezen houden, zullen zy ook in staat weezen, om de Prophetische en andere gewyde Schriften, zo veel noodig is, te verstaan, en daar uit het waare nut te trekken, dat'er in dezelven gelegen is.

De Denker.
N°. 23.
Den 6. Juny 1763.

[Brief van T. aan den Denker; om te doen zien, dat het sluiten der ooren den menschen niet minder, dan dat der oogen zon te stade komen. Ontwerp om zekere Oorklapjes te doen maaken.]

Garrulus hunc quando consumet cunque: *loquaces*
Si sapiet, vitet.

HORAT.

Myn Heer de Denker!

GY hebt in uw 11de Vertoog beweerd, en, naar 't oordeel onzer *geëndetteerde Petit-Maitres, gedebaucheerde* Ligtmissen, en allen, die zig door hunne buitenspoorigheden bedorven hebben, niet dan al te duidelyk beweezen dat wy gelukkiger zouden leeven, als wy minder, of zelfs geen geheugen hadden. Dit heeft eene gedagte in my verwekt, welke ik denk, dat van eenigen dienst kan wezen, om door middel van uw papier der wereld mede te deelen; 'Waarom, namelyk, de Natuur ons niet een middel heeft gegeeven, om zo wel ons Gehoor als ons Gezigt te sluiten? en of 'er geene moogelykheid zyn zoude, om dit gebrek der Natuur door konst te vervullen, en kleine fraaije klepjes te maaken,

welke op de openingen onzer ooren gezet, en met eene geringe moeite toegedaan konden worden, om alle gemeenschap van de buiten-lugt af te snyden, en door dit middel alle lastige of schadelyke gesprekken van anderen te ontgaan'. Ik verklaar my nader.

'Dat wy zonder verstand of zintuigen gelukkiger, dan in onzen staat van Menschen leeven zouden', is eene Stelling die al zo dikwils, en zo walgelyk is opgewarmd, dat alschoon ik dat misselyk slag van Wysgeeren met zo veele zwartgallige grynsaards of bedorven losbollen blindelings nabauwde; *helas! petits moutons que vous étés heureux!* ik, die versleeten denkbeelden egter nog te laf voor Uw Papier zou houden; ik leg met de Voorzienigheid geenzints overhoop, nog zoek met de Natuur te twisten over iets, dat ik altoos tegen haar verliezen moet. Het is eene enkele zwaarigheid, die ik zediglyk voordraage, waarom dezelve niet gelyke voorzorgen voor het één, als voor het ander onzer zintuigen heeft gedraagen, naardien het my toeschynt, dat ons het sluiten onzer ooren niet min, dan dat onzer oogen te stade zoude komen.

Gelyk ik, namelyk, myne oogen, wanneer dezelve door het zien van schitterende voorwerpen gevaar loopen zouden van al te sterk getroffen, en dus beschadigd te worden, geheellyk sluit, of slegts met kleine reetjes open, zo zoude my dit zelfde voordeel van een onvergelykelyken dienst zyn, als ik, myns ondanks, verpligt ben, om gesprekken by te woonen, welke myn Trommelvlies even geweldig schokken, als 't allersterkste ligt thans myn *Retina* doet. Ik ben van een eerlyken inborst; ik heb een natuurlyken af keer van alle valsheid en bedrog; en die geaardheid is door eene deugdzaame opvoeding ten uitersten in my versterkt. Ver-

beeld u nu, myn Heer, dat ik met ooren, welke in myn Ouders huis door geene andere klanken, dan die de waare gevoelens van het hart te kennen gaven, getroffen wierden, de vertrouwde gesprekken aanhoore van twee Makelaars, die over een gewigtigen handel in vertrouwen spreeken, en hunne wederzydsche meesters bedotten; van Kooplieden, die saamen overleggen hoe deezen of geenen tak van Negotie in hun magt te krygen, en eerst de *Natie*, vervolgens elkanderen te bedriegen. - ‘Daar roepen zy, denkt gy mooglyk, geen getuigen by;’ maar hoe dikwils gebeurt het, myn Heer, dat Comptoir of andere Bedienden, die men de eerlykheid boven alles inscherpt, en die men ophangen zoude, als zy de helft der ongeregtigheden pleegden, die zy thans verzwygen moeten, niet tegen hunnen wil en dank dezelve hooren! Hoe openlyk hoort men daarenboven Doctoren, als zy hunne *Visites* afgedaan; Advocaaten, als zy uit een heiligen yver voor de Geregtigheid elkanderen den huid vol gescholden hebben onderling de dwaasheid dier Slegthoofden belagchen, die zig hunner zorgen betrouwen durven! of Winkeliers, nadat zy hunne kalanten met de dierste betuigingen van eene *civile* behandeling, en de onderdaanigste strykades tot op de straat toe hebben uitgeleid, de onkunde dier onnozelen bespotten, die zo slegte waaren tot zo hooge pryzen koopen! Die alles, en duizend andere byzonderheeden van dien aart schokken, zeg ik, de fyne deelen van myn gehoor zo geweldig, als de allerschitterendste voorwerpen myn gezigt; ik vrees dat de eene en andere 'er door benadeeld zullen worden, en ik wenschte derhalven, dat de Natuur my voor de eene en andere een even goed middel van bewaaring aan de hand hadt gegeeven,

of dat de Kunstenaars van onzen tyd dit gebrek door hunne konst vervulden.

Daar zyn nog andere redenen, welke dit aandringen; 't is het gevaar alleen niet, dat my doet vreezen, 't is ook het vermaak, dat ik in myn *project* bedoele. Ik kan myne oogen sluiten, als ik voorwerpen zie, die my verveelen; maar nu, wat is 'er verveelender, dan de zoutelooze gesprekken, laffe *railleries*, of onkuische zinspeelingen, die ik in sommige gezelschappen gedwongen ben aan te hooren? - Als ik zo veele destige lieden van ons Gemeenebest malkanderen eeniglyk over het Weêr, of eene zotte Staatkunde, daar zy niets van begrypen, hoor onderhouden; als ik zo veele Geleerden, daar ik wezenlyke kundigheeden van verwagt, enkel over beuzelingen kibbelen, elkanderen geveinsde *louanges* geeven, en allen, aie niet van hunne kabaal zyn, met de bitterste gal hoor lasteren, zo is dit even aangenaam voor myne ooren, als de vuilste kleuren, of onregelmaatigste trekken in een Schildery voor myne oogen zyn. Eene Westphaalsche morsigheid in een pragtig huis is een aanstootelyk en onaangenaam *gezigt*; maar niet min verveelend is 't *gehoor* der zotternyen, welke zig uit de harsenen van zo veele vergulde zotskappen een weg naar onze ooren weeten te baanen of van zo veele vuiligheeden, welke uit hunne onzuivere harten te dikwerf opborrelen, en zig door hunne monden loozen. De geduurige boerteryen en gezogte dubbelzinnigheeden van zogenaamde *Snaaken* en *Grappige Dieven*, die al wat naar een ernstig gesprek gelyken zoude, door hunne ontydige woord verdraaijingen, weeten te verydelen; werken net even aangenaam op myn gehoor, als het zien van een Roomschen Raadsheer met

rinkels en bellen op myn gezigt-zenuw zouden doen; en komen hier de pluimstrykeryen en baatzugtige toejuichingen van verhongerde Panlikkers by, dan weet ik geen voorwerp in de wereld, dat my zo verveelt als dit haatelyk geluid my doet.

Tegen dit alles echter is misschien nog zomtyds eenige raad te schaffen; maar daar is ééne byzonderheid, waar tegen ik volstrekt geen ander hulp-middel weet, dan de klepjes daar ik van spreek, en waarin de schynbaare vergissing der Natuur, met ons dezelve te weigeren, zig duidelyker vertoont. Ik bedoel het Kerk-gaan. Ik zie duizend in malle grimassen, en aanstootelyke kuuren van een Prediker dan eens vrees ik dat hy top-zwaar wordende, over den Preêkstoel heen zal vallen; dan verlies ik hem weder binnen in denzelven; dan zie ik hem *pirouettes* maaken, of doet my 't zwaeijen zyner neusdoek voor het uitslaan der kaarsen, of zelfs voor brand en andere toevallen dugten. Ik sluit myne oogen, om door alle die gebaarden niet in geduurigen angst te zitten; maar hoe zal ik myne ooren voor zyne zotte redeneeringen beveiligen? Ik kan u geen denkbeeld geeven, myn Heer, van de pynigingen, die ik hier door zo dikwils heb te lyden. Gy hebt misschien het zeldzaam geluk van Leeraars te kunnen hooren, die *bon ens* op den Preêkstoel brengen, en dit in een ordentelyken styl weeten voor te draagen; maar ik die ter voldoening eener Devoote Familie verpligt ben de *ondervindelykste* Predikanten te gaan hooren, lyde in twee zondagse uuren door 't zingen en praaten, dat ik in de Kerk hoor, dikwils meer, dan een *Concert* van vier uuren, dat ik alle weeken by woon, of de verstandigste gesprekken myner beste vrinden, in zes dagen goed kunnen maaken. ‘Slaap’ zult

gy moogelyk zeggen. Ja! kon ik dat doen, myn Heer; maar ik heb zulk een natuurlyke verkeerdheid van geest, dat ik my onder 't preêken altoos bezig houde, om een slot te vinden in voorstellen, die niet sluiten kunnen; die geduurige pooging belet my den slaap, en vermeerdert myne kwelling.

Men moet egter erkennen, dat alle die byzonderheeden, het vermaak voornaamelyk betreffen; maar daar zyn omstandigheden, waar in het op de stigting aankoomt, en waarin een paar klepjes op myne ooren van wezenlyken dienst zouden zyn, om myne Deugd voor Verleiding, en myn gemoed voor bederf en verbastering te beveiligen. De Rede en Godsdienst belasten ons, om onze oogen voor zommige voorwerpen, welke deze uitwerking kunnen hebben, te sluiten, of daarvan aftewenden; maar daar is wezenlyk dezelfde noodzaakelykheid voor de ooren, en dit egter kunnen wy niet doen? Ik heb onlangs in den Roef van de Utrechtsche Trekschuit, eenige uuren lang, gesprekken moeten aanhooren, die ik u verzeker, dat voor menig jongeling niet min gevaarlyk zouden geweest zyn, dan de aanlokkelykste voorwerpen wezen kunnen. Het waren drie van onze fatsoenlykste jonge lieden, die allen eene *beschaafde* opvoeding genooten, en op een Fransche School gelegen hadden; hunne ongebonde *discourssen*, die zy met de uiterste schaamteloosheid in myne tegenwoordigheid vervolgden, deeden my tegen mynen dank, kennis krygen aan de meeste .... huizen van Amsterdam; ik leerde door wat middelen men zyne ouders geld onttroonen, en inzonderheid eene malle moeder bedotten, en dus middelen bekoomen koude voor buitenspoorighe-

den, die ik my schaamen zoude, op het papier te stellen. De deugdzaame beginzels, welke myne ouders my, van myne eerste jeugd af, ten diepsten hebben ingeprent, waren oorzaak dat deze gesprekken thans niets anders in my te wege bragten, dan dat zy myne ziel met een wettig afgryzen vervulden, en my deeden reikhalzen, om van dat haatelyk gezelschap ontslaagen te worden; maar stel, dat die beginzels min gevestigd, of myne inborst min deugdzaam ware geweest, en ik laate het aan uw eigen oordeel over, of de toevallige ontmoeting dier longe Heeren, en het gedwonge bywoonen hunner *Fatzoenlyke Conversatie* niet even gevaarlyk voor myn gemoed hadt kunnen wezen, als het gezigt van de allerverlokkendste voorwerpen immer wezen kan.

Ik zou meer voorbeelden van dien aart te berde kunnen brengen; maar myn brief wordt langwylig, en de gemelde byzonderheeden zullen, gelooik, ook genoeg zyn, orn te toonen, at myne gedagte, wegens de bewuste OOR-KLEPJES geenzins zo ongerymd is, als zig dezelve moogelyk in den beginne aan u heeft vertoond. De Natuur hadt ons dit voordeel inderdaad met weinig moeite kunnen geeven. Een paar kliertjes, die als kussentjes onmiddelyk op ons Trommelvlies lagen, en die wy door middel van onzigtbaare Spiertjes opligten, en in dien staat houden konden, waren tot dit allernuttigste einde voldoende geweest. Maar de Natuur heeft ons dit geschenk naar alle waarschynlykheid niet geweigerd, dan om ons gelegenheid te geven het zelve door de konst te vervullen. Laaten onze Liefhebbers dan hier hunne gedagten eens over laaten

gaan; een dubbel nut zou 'er uit voortkoomen, als zy gelukkig in deeze onderneeming slaagden. Men zou dus niet alleen aan de oogmerken der Natuur voldoen, door haar gebrek met onze schranderneid te vervullen; maar die Klepjes zouden zelfs regt geschikt zyn voor Cieradien, welke de Vrouwen thans alleen in beslag schynen genoomen te hebben, en die de Mannen ongelukkig missen moeten. De mogen hunne vingers en duimen met ringen vercieren; maar moeten de Orlietten, Pendanten enz. egter voor de Vrouwen haaten; maar waren myne Klepjes eenmaal in de Mode, dan konde men dezelve fraey en kostbaar maaken, en met brillanten bezetten, en behoefden wy de Vrouwen derhalven even weinig in de Oor als in de Vinger- of Duim-cieraaden toe te geeven.

Ik ben enz.

T.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zyn ieder Maandag, by dezelven te bekomen, en wyders te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Besch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 24.
Den 13. Juny 1763.

[De Vryheid van Schryven, zo over Polityke, als Godsdienstige Onderwerpen, bewaren en verdeedigd.]

Rara temporum felicitas, ubi sentire quae velis, & quae sentias dicere licet.
TACIT.

HEt Arrest van den Schryver van de *North-Briton*, in Engeland onlangs voorgevallen, en de daar op gevolgde Procedures hebben myne gedagten tot het onderzoek geleid, hoe verre zich de Vryheid van de Drukpers in eene welgeregelde Maatschappy behoort uit te strekken; en ik zal myne bedenkingen over dit onderwerp mynen Lezers heden mededeelen.

Dat die vryheid van zyne denkbeelden door den druk gemeen te maaken, binnen zekere perken bepaald, en de Schriften van *Particulieren*, die of den Godsdienst of *Politie* betreffen, aan zekere Regtbanken onderworpen moeten worden, was steeds, en is noch heden het doorgaand gevoelen der meeste *Polityken*, en van alle Geestelyken der heerschende Kerken, door de geheele werreld. Gelyk deezen echter geenzints de bevoegde Rechters zyn in dit geschil, om dat zy 'er belang in hebben zo zal ik, met schuldigen eerbied, de vryheid neemen, om my van hunne Vierschaar op die der gezonde Reden te beroepen, en uit de natuur der zaaken naar te spooren, ‘of het in zich zelven billyk, of het zelfs voor de Samenleeving of den Godsdienst voordeelig kan weezen, om de Vryheid van de Drukpers in het allerminste te bepaalen’?

Toen de menschen, de ongemakken en gevaaren hunner omzwervingen bemerkende, zich met huisgezinnen by elkander voegden, Maatschappyen opregtten, en Overheeden verkooren, om aller veiligheid en voordeel te bevorderen; zo begreepen zy ligtelyk, dat zy, om die veiligheid en voordeelen te bekomen, de onbepaalde vryheid, welke zy voorheen genooten, voor een gedeelte missen, en zich naar de vastgestelde wetten schikken moesten, om niets te doen, waar door de Samenleeving gestoord, de Maatschappy in wanorden gebragt kon worden. Dit beloofden zy allen heilig; maar kan men met eenigen grond van reden denken, dat zy zich van alle vryheid, die zy als menschen hadden, volstrektelyk beroofd, zich zelven, om zo te spreeken, ontmenscht, en een regt hebben afgestaan, dat zy niet vervreemden konden, zonder zich Gods hoogste ongenade op den hals te haalen? Gewisselyk neen! Maar nu, wat is dat dierbaar Regt dan, dat zy boven alles ongeschonden bewaaren moesten? ‘De vryheid van denken, en hunne denkbeelden aan elkanderen meê te deelen’! Dit behoort onafscheidbaar tot hunne redelyke Natuur; dit maakt hen tot menschen en gezellige schepzels. Beneem hen dit, en gy verkeert het pronkstuk van Gods handen-werk in domme dieren; gy maakt wezens, welken naar Gods beeld gevormd zyn, gelyk aan een paard en een muilezel, die men, het gebit in den mond gewrongen hebbende, voortaan stuurt, werwaards het de willekeurige drift des leiders behaagt.

Voeg hier by, dat noch het menschdom in 't algemeen, noch eenig gedeelte van het zelve in 't byzonder, met eenige mooglykheid ondersteld kan worden zich het onbepaald gezag van trotsche dwingelanden blindelings onderworpen te hebben, om

dat dit kwaad grooter zoude wezen, dan het gevaar van 't verscheurend roofgedierte, daar zy met hunne verstrooide huisgezinnen somtyds voor bloot stonden, en 't geen zy, met zich in eene Maatschappy te saam te voegen, voorzigtig poogden te vermyden. Zy hebben derhalven wetten vastgesteld, waar aan en Overheid en Ingezeten verbonden wierden, en waar naar gevolgelyk de eerste in haare bestiering, de anderen in hunne onderwerping geoordeeld moesten worden. Maar hoe zoude men nu, bid ik, over het onderhouden dier wetten zelve oordeelen? Hoe zoude men zich tegen het inkruipend gezag van heerschzugtige Vorsten beveiligen, byaldien men zich de vryheid niet hadt behouden, om uit zyne oogen te zien, en de zwaarigheeden, welken men in hun bestier ondervondt, aan elkanderen mede te deelen? Die vryheid, derhalven, van niet slegts zelf te denken, maar ook zyne gedagten te uiten, is een Regt, waar van zich de menschen, by het opregten eener Maatschappy, niet konden of mogten berooven, en 't welk hun, derhalven, ook in geene welgeregelde Maatschappyen betwist kan worden.

En gelyk deze bewyzen in het Burgerlyke klemmen, zo worden dezelven nog veel sterker, als men ze op den Godsdienst toepast. Dit was een stuk, daar de uitwendige veiligheid niet in betrokken was, en waar van de bepaaling in het opregten der Maatschappyen in 't geheel niet in aanmerking konde komen. Dit was eene zaak, welke van yders vrye keuze volstrektelyk moest, en altoos moet afhangen, om dat de Godsdienst eindigt, daar de dwang begint. Onze vryheid van denken aan menschelyke wetten te verbinden, is in Gods gezag te treeden; en zo eenig Genootschap van Geestelyken regt konde hebben, om my

te beletten de kennis van het geen ik Waarheid en Deugd begryp te weezen, ten nutte myner medemenschen, voort te planten, zo zoude ik een gelyk regt moeten hebben, om aan hun 't verspreiden hunner regtzinnige dwaalingen te betwisten. Dit is van de grootste vernuften zo dikwerf betoogd; dit wordt van zo veelen myner landsgenooten zo wel erkend; dit wordt eindelyk, dank zy den Hemel, van onze loflyke Regenten zo heilig waargenomen, dat ik 'er met deze weinige aanmerkingen van afstappen en vaststellen mag, ‘dat yder mensch, volgens den aart en instelling aller Maatschappyen, eene onbepaalde vryheid heeft, om ten opzigt van den Godsdienst, zo wel als Politie, voor zich zelven niet slegts onbelemmerd te denken, maar ook zyne gedagten aan anderen meê te deelen’.

Maar gelyk dit nu waaragtig is, zo is dan ook de volkoomen en onbepaalde vryheid van de Drukpers een onvermydelyk gevolg van deze waarheid. Mag ik in de beide gemelde opzigten aan anderen myne gedagten mededeelen; mag ik hen myne ontdekkingen, myne vooruitzigten, myne vermoedens zelfs voorstellen, dan mag ik dezelven, gewislyk, ook op papier brengen, om ze naauwkeuriger voor te draagen, kragtiger aan te dringen, of spoediger algemeen te maaken. Maar betreffen die gedagten of de burgerlyke vryheid of den Godsdienst, stukken van het hoogst belang voor de geheele Maatschappy; dan is niets billyker, niets natuurlyker, dan dat ik my van een middel, 't welk my zo gunstig voorkomt, om myne denkbeelden noch spoediger gemeen te maaken, bediene, en tot de drukpers myn toevlugt neeme, welker vryheid, derhalven, niet bepaald kan worden, zonder onze vryheid van denken, en onze denkbeelden

aan anderen meê te deelen, tevens te verkragten, en dus de grondwetten van alle Maatschappyen, (zo komt het my, onder schuldigen eerbied, voor,) ten eenemaal omverre te werpen.

Maar welk eene alleryslykste verwarring staat uit deze vryheid van de drukpers niet geboren te worden! Zal dan yder Ingezeten regt hebben, om over de Politie te schryven, en allerleie dwaalingen in den Godsdienst voor te draagen, ja dien zelven aan te tasten? Ja gewislyk! Zodra men dit wil beletten, onderwerpt men de vryheid aan een willekeurig gezag van geestelyke of wereldlyke regters, welken, naar hunne vooroordeelen of driften, beslissen zullen, wat al of niet mag geschreeven worden, en vervalt men, gevolgelyk, in alle de zwaarigheeden eener Burgerlyke of Kerkelyke Inquisitie; ja beroofd men de byzondere leden der Maatschappy van een regt, dat zy niet hebben kunnen of mogen afstaan. Doch laat ons die yslyke verwarring, die men hier uit vreest te zullen geboren worden, eens wat van nader by beschouwen.

Als de Overheeden hunne pligten getrouwelyk betragten, de vastgestelde wetten heilig onderhouden, en alles naar billykheid beregten, zo kan al het schryven over de Politie en wyze van Regeeren niets anders te weege brengen, dan elk welmeenend Ingezeten in het gunstig denkbeeld, 't welk hy deswegens koestert, te versterken; en eene vrye Drukpers wordt, in zulk een geval, het allerheilzaamst middel, om de deugden dier Vaderen des Vaderlands des te luisterryker te doen blinken. Maar maakt zich een Vorst, of maaken zich Overheeden in het algemeen aan *malversatiën* schuldig; verbreeken zy de grondwetten van den Staat, en zoeken ze eene willekeurige Regeering in te voeren; dan heeft yder Ingezeten, agtervolgens 't

geen ik beweezen hebbe, een onbetwistbaar regt, om zyne ontdekkingen en zwaarigheeden aan andere Leden der Maatschappye mede te deelen, en is eene vrye Drukpers een noodzaakelyk middel, om dit op eene gemakkelyke wyze, en algemeen te kunnen doen.

Ja, maar, zal men zeggen, ‘braave Regenten kunnen door kwalyk *geïntentioneerden* gelasterd, en van *malversatiën* beschuldigd worden, daar zy geen deel aan hebben’. Doch zo dit geschiedt, dan mogen, dan moeten zy hunne beschuldigers dagvaarden, en *Actie van Injurie* maaken. Hebben deezen ongelyk; een wettige straf moet het loon van hunnen moedwil zyn. Braave Regenten, ondertusschen, hebben dien moedwil minst te vreezen, en zullen 'er zich ook weinig aan stooren. Worden zy al eens door oproerige geesten, of gehuurde pennen aangetast, zy zullen best doen, eene belediging te veragten, die op hunne zuivere borst kragteloos te rugge stuitende, op den belediger zelven valt; en hunne deugd, door dien valschen laster meer bekend, zal voor 't oog aller braaven des te heerlyker schitteren. Het is ook eene vry algemeene opmerking, dat niemand zich oit minder aan schimpschriften bekreund heeft, dan die by zich zelven van de onwaarheid der hem aangetygde fouten overtuigd was. Ja zo lang alles vryelyk onderzogt mag worden, zal de waarheid steeds haare regten handhaaven, over allen laster zegenpraalen, en de gevreesde tweespalt met eene kleine gisting der gemoederen eerlang ophouden. Maar belemmert men dit onderzoek, dan wint de dwaaling veld, het gemompel vermeerdert, de tweedragt blyft broeijen, en een opstand in den Staat is het natuurlyk gevolg van een' ontydigen dwang.

Laat ons nu zien, wat de gevolgen eener vrye Drukpers met betrekking tot den Godsdienst zyn. Mag ik ten dezen opzigte niet alles schryven, wat ik denk; wie zal my dan de juiste paalen stellen? En hoe zullen wy met dit oordeel aan anderen te betrouwen, ons voor eene willekeurige Inquisitie beveiligen? ‘Alles, zegt gy, wat de gronden van den Godsdienst ondermynt, zal verboden weezen’! Maar wat ondermynt de gronden van den Godsdienst? ‘'t Geen de vastgestelde Leer baldaadig aantast’! Hoe! ondermyne ik dan den Godsdienst, als ik de dwaaling der *Transsubstantiatie* in Spanje of Vrankryk wederleg? Gelooft my, eerwaarde Heeren, geene bepaaling is hier te maaken, zonder onze geweetens te verkragten; laat derhalven af van u zelven tot regters op te werpen over iets, dat tot geene menschelyke vierschaar mag betrokken worden, of u een oordeel aan te maatigen, dat Gode alleen toekomt.

‘Zal men de Godverzaakery dan ongestraft laaten leeren’? Maar wie heeft dezelve ooit openlyker geleerd dan LUCRETIUS CARUS, welken gy zelven den kinderen, op de Latynsche Schoolen, onvoorzigtig in de handen geeft? Neen, ik wil de vrygeesten, ik wil alle andere schadelyke dwaalingen tegengaan: maar ik wil ze op eene andere wyze tegengaan. 't Zyn voorwerpen van ons medelyden, niet van onzen haat of toorn. Wederlegt de vrygeesten; maar belet hen niet om hunne zwaarigheeden voor te draagen, noch bekommert u, dat eene leer, die ons den liefelyken troost, welke uit den Godsdienst is te haalen, zoekt te onttrekken, zich, tegen uwe onderregting aan, een weg ter overtuiging in der menschen harten baanen zal. Neen, gy hebt de waarheid, gy hebt het

belang zelfs van 't menschdom op uw zyde, en de Godsdienst zal, met uwe hulp, eerlang zegenpraalen. Maar zoekt gy de Overheeden op te ruijen, om dwaalingen te straffen, die gy niet eens poogt te wederleggen; dan valt het natuurlyk, schoon niet altyd gegrond besluit, dat de waarheid aan den kant uwer Partyën is; dan raaken de verboden boeken in yders handen; 't vooroordeel wordt gunstig voor de dwaaling, en een boek, dat men nauwlyks gekend zou hebben, wordt dan van elk geleezen.

't Is gewis onmooglyk, om, althans, hier te lande de dwaalingen met Plakaaten te weêrleggen. Onze Handel is vry, en men haalt de werken van buiten, die men binnen 's lands niet bekomen kan. Gy weet dit zelven. Zoekt derhalven andere middelen, om de zielen, die uwer zorge zyn aanbevolen, voor gevaarlyke dwaalingen te hoeden; vermeerdert uwe kundigheeden, en wederlegt met bescheidenheid en gezond verstand. Noch eens, vreest nimmer, dat eene Leer, die ons van 't heugelyk vertrouwen, dat we op den liefdenryken Vader van het Menschdom mogen stellen, wreedelyk berooft; die ons den vriendelyken bystand zyner genadige Voorzienigheid onttrekt; die ons het vrolyk vooruitzigt eener zalige eeuwigheid doet missen, om ons te overtuigen, dat we op deeze werreld ongelukkiger zyn dan het domme Vee, en hier namaals niets te hoopen hebben, boven Waarheid en Godsdienst ingang zal vinden onder schepzelen, die door hunnen Maaker met oordeel en verstand begiftigd zyn.

De Denker.
N°. 25.
Den 20. Juny 1763.

[Brief van Jan Zorgeloos aan den Denker ter verdeediging van zyne edelmoedige geldverkwisting; en Antwoord daar op.]

- - *Nulla pallescere culpa*.

HORAT.

Myn Heer de Denker!

ONder alle uwe Vertoogen is het 21ste by uitneemenheid geschikt, om lieden van onzen smaak tot het leezen van uwe gedagten te beweegen. Daar in verdeedigt gy manmoedig 't geen andere Zedeschryvers voor u laaghartig onverdeedigd lieten, of zelfs onbillyk veroordeelden. En gy weet alles zoo te plooijen, dat zy, die van tegenstrydige begrippen zyn, daar in ook nog al een pluimpje krygen; ten minsten uit de zwaarigheeden, die gy onwederlegd laat, waanen ze iets ten hunnen voordeele te moogen trekken. Dit ontdekte ik onlangs duidelyk, toen ik een zekeren Vrind, maar die in het Stuk van Verteering en Finantie juist niet in alles met ons van de zelfde gedagten is, eens vroeg, hoe hem dat Vertoog gesmaakt hadt? ‘ô dat is *raillerie*, gaf hy my ten antwoord, want het opschrift strydt met het geen men in het Vertoog beweert’. Ik zweeg, en dagt, ik vat de

kneep; dat opschrift doet zyn *effect*, want dat dient alleen, om een party zuinige drasbroeken, die uw Blaadje nog leezen, met *een ingewikkeld geloof* te doen denken, dat gy van andere begrippen zyt; maar wyl ik u beter begryp, zal ik de vryheid neemen, om u de moeijelykheeden, daar ik, door uw Systéma van Verteering te volgen, in gevallen ben, en telkens nog in valle, voor te draagen, en uwe bescherming te verzoeken.

Weet dan, dat ik één ben van die braave zielen, waar voor gy zo manmoedig te velde treedt. Ik heb altoos geoordeeld, dat ik my, naar de wetten van waare Edelmoedigheid, niet slegts voor de gierigheid, maar, (volgens 't oude spreekwoord; ‘wagt u voor den schyn des kwaads’) ook voor de zuinigheid zelve wagten moest, en op dat begrip heb ik niet myn Vrouw en Kinderen, waar van ik 'er nu nog vyf in leeven heb, als een fatsoenlyk man, nobel en genereus geleefd; ik heb altoos myn Tafel open gehouden voor hen, die my met hun bezoek vereeren wilden, rekenende dit verpligt te zyn, wyl ik met goede middelen gezegend was. Myn Negotie, daar ik my nimmer laaghartig aan verslaaven wilde, ging, schoon ik 'er nog al eens een reis of twee verandering in maakte, juist niet voordeelig. Dit bespeurde ik, als ik myne Balancen opmaakte; en wyl dit geene aangenaame ontdekking was, liet ik dat Balansmaaken voortaan agterwege, ora in myn rust en vermaaken niet gestoord te worden. Dus bragt ik eenige jaaren zeer genoegelyk door, tot dat ik, door eene party ondankbaare menschen, met een soort van goed, dat men *Citatien* noemt, wierdt overvallen, waar op myn edelmoedig hart, 't zy met, of tegen dank, genoodzaakt wierdt myne Naastbestaanden te hulp te roepen. Gy begrypt

ligt, dat die zuinige Broeders my en de mynen vry wat hekelden; maar egter zagen zy, (gelyk het 1ste en 2de Artikel van uw Ontwerp behelst) hunne verpligting, om een eerlyk man, die zyne medeburgeren, door zyne loflyke *verkwisting*, zo als zy het noemen, tot zo veel nut gestrekt hadt, by te springen; en dit moet ik tot hun lof getuigen, dat zy zig, reeds sedert verscheide jaaren, braaf van dezen pligt gekweeten, en de bezorging van my en myne kinderen uitgehouden hebben. Maar nu is 'er onlangs iets voorgevallen, dat eenige moeijelykheid aan hunne zyde verwekt, en daar ik uwe hulp inzonderheid in verzoeken wilde. Zie hier het geval.

Ik verdien nu en dan, door begunstiging myner familie en oude bekenden, nog wel eens een stuivertje. Onlangs had ik een extra buitenkansje, en ik ontving 'er een mooy sommetje van. Toen ik dit geld in handen kreeg, dagt ik aan de oude zegen, en meende, by zulk eene gelegenheid, te moeten toonen, dat myn hart nog op zyn oude plaats zat. Ik besloot om daar met myn Vrouw en familie een plaisier-togtje van te doen. Ik huurde, ten dien einde, een wagen met vier paarden, (want eigen Rytuig houde ik niet meer,) en deed daar mede in de Pinxterdagen een Zuidhollandsch Reisje, wyl wy tog ons Zoontje zelve ter Schoole wilden brengen. Wy kwamen den tweeden dag gezond en vrolyk t'huis, wel te vreeden, van ons talent, ten nutte der Maatschappy, zo wel besteed te hebben; want, zonder roem en naar waarheid, ik heb een treflyk talent, om het geld onder den man te helpen. Maar wat gebeurt 'er? Een myner Vrienden, die ook ter verlustiging een tourtje in deze dagen deedt, maar zig armhartig met de trekschuiten hadt beholpen, ont-

moet my digt by onze Herberg; ik zag dat hy koud was, en offereerde hem eenige verkwikking, die my dagt dat hy van nooden hadt; want, schoon hy tienmaal meer geld bezit, dan ik tegenwoordige, geloof ik egter niet, dat hy de konst van het te verteeren half zo goed verstaat, ten minsten oeffent. Dit bleek straks uit zyn gedrag. Hy weigerde myne aanbieding met een veragtend geblaat, en droop met een gefronst voorhoofd en strakke houding aanstonds af. ‘Lieve God! dagt ik, wat doen deze menschen tog met geld! Wie moet 'er buiten ons 't genot van hebben! Zal ik voor anderen spaaren? Neen! laat de penningen wandelen van de eene beurs naar de ander; en die ryke Vrinden heeft, is dwaas, dat hy zig meer afslooft, als een Ambagtsman, die voor de Stad werkt’. Die redeneering stelde myn hart gerust; maar zy voldoet myne familie niet. Deze viel my, t'huis komende, op het lyf. De een zegt, ‘'t past niet voor iemand, wien men, ten grooten deele, uit de hand moet voeden’. Een ander, ‘wat moeten uwe oude Crediteuren denken’! Een derde, ‘'t zyn fraaije voorbeelden voor uwe kinderen’, en honderd andere *Critiques*, die uit hunne bekrompe harsenen vloeijen. Dus kryg ik voor myne prysselyke edelmoedigheid dat ongelukkig deel, dat ik de wryfpaal worde van de gierigheid, of een minsten van eene lastige zuinigheid. Eene omstandigheid, die gy kunt begrypen dat my schrikkelyk verveelt; en dewyl ik zo getrouwelyk naar uwe Voorschriften in No. 21. leeve, zo neeme ik de vryheid van my onder uwe bescherming te begeeven, en uwe verdediging by myne familie te verzoeken; ten welken einde Uw haar de volgende bedenkingen wat breeder onder 't oog gelieve te brengen.

Voor eerst stel ik vast, dat gierigheid by een iegelyk, en met regt, voor zonde wordt gehouden, en vraag, op dezen grondslag steunende, of men in zyn zedelyk gedrag in 't algemeen, en in dit stuk in 't byzonder, die dingen niet altoos zorgvuldig dient te vermyden, die aanleiding tot zondigen kunnen geeven? Zo ja! of dan zuinig- en spaarzaamheid niet de eerste aanleiding geest tot gierigheid? En is de gierigheid de wortel van alle kwaad, gelyk zy waarlyk is, of dan de zuinigheid niet als ééne dier vezelen, die aan de wortel verknogt is en voedzel voor de gierigheid opzuigt, beschouwd moet worden? Dat dit inderdaad waaragtig is, kan bevestigd worden met honderden voorbeelden van menschen, die eerst zuinig waren, toen zy weinig hadden; gierig wierden, toen hun schat vermeerderde, en zig zelven eindelyk de noodige verkwikkingen onthielden, toen zy duizenden dukaaten hadden opgestapeld.-Of oordeelen myne Vrienden zig van den blaam der gierigheid al te kunnen zuiveren, en beweeren zy, dat hun gedrag onzondig is, dit blyft ten minsten dan nog altoos zeker, dat die geprivilegieerde Ryken in het opstapelen hunner zesthalven noit zo veel pret hebben, noch zo vrolyk leeven, als wy edelmoedige zielen, terwyl wy, door middel van de beste deugd, behoeftig worden. Gaat dat niet door, Heer *Denker*?

Ten anderen vraag ik uit dien zelfden grond, of het niet zondig is, om zyn hart te stellen op vergankelyke dingen, gelyk ik by ondervinding weet, dat het geld inderdaad zeer vergankelyk is? en of derhalven de zorg om geld op te leggen, (het geen by die luiden zuinigheid of voorzigtigheid heet,) niet voor een groot kwaad is te agten? want wat nut en voordeel heeft het menschelyk geslagt van

de stomme schyven, zo lang zy in de naare yzere kerkers blyven opgeslooten? Schroom en vrees doen dikwerf den Bezitter beeven, wanneer hy in den nagt zyn hond hoort baffen, of dat zyn kamerdeur eens kraakt, in zo verre zelfs, dat hy zig van geweer voorziet, al heeft hy beleeden, dat hy 't zwaard, om der Conscientie wille, niet mag voeren.

Eindelyk, als zo een zuinig Apostel ergens komt, niemand geeft zig eenige moeite om hem zyne agting en erkentenis te betuigen; niemand slaat byzondere agt op hem, en hy verwart zig, als een vergeeten burger, onder de menigte; daar wy edelmoedige zielen daarentegen van alle fatsoenlyke lieden en vrolyke baazen gemeenzaam gegroet, in alle herbergen met opene armen ontvangen, en in plaisier-partyen, die wy aanleggen, met distinctie behandeld worden. Ja, al raakt men eindelyk in de laagte, gelyk 'er tog, door die verkeerde schikking, welke tot nog toe in ons land heeft plaats gehad, en die gy door uw Vertoog zoekt te verbeteren, meestal eindelyk op volgt, dan nog groeten u egter eene menigte menschen beleefdelyk, die anders hunnen hoed niet aangeroerd zouden hebben. Dit ondervinde ik dagelyks. Ik zie de oude vriendschap in 't gelaat van eene menigte menschen, schoon zy anders nu zo gemeenzaam niet met my verkeeren. Ik zie dat het hen smart, dat ik buiten staat geraakt ben, om hen die menschen liefde te betoonen, die ik wenschte hen nog te kunnen bewyzen.

Ik zou hier nog veele andere bedenkingen kunnen byvoegen, doch gy zult die zelve wel vinden; verdedig slegts, bid ik, myn gedrag tegen myne onbarmhartige Berispers, en doe hen zien, dat hier in de waare edelmoedigheid besta, en dat

men hier door toonen kan een nuttig lid der Maatschappy te zyn, dat men onbekrompen leeve, en alle zyne inkomsten rykelyk verteere. Hier door zult gy veele braave lieden van ons Gemeenebest, maar inzonderheid my verpligten, die my met alle agting tekene

Uw D.W. Dienaar,

JAN ZORGELOOS.
Amsterdam,
den 28. *May* 1763.

M.

Het spyt my waarlyk, dat myn Vriend JAN ZORGELOOS zig door zyne edelmoedige Verteering al bedorven heeft, voor dat myne *geprojecteerde* middelen van onderhoud nog zyn doorgegaan. Voor dit gelukkig tydstip zie ik weinig kans om zyne verwarde *Finantien* te *redresseeren*, of hem in staat te stellen, om zyne vorige levenswyze onverhinderd te vervolgen: want wat myne verdediging betreft, die vrees ik dat by die Hollandsche styfkoppen, die zig noit te vrede houden, of zy moeten een gedeelte hunner winsten opleggen, weinig ingang vinden zal. Ik meen hen zelfs te hebben hooren mompelen, dat zy zulke zotte verkwistingen, zo als zy 't noemen, besnoeijen willen, en ik moet myn Vriend hier van in vertrouwen waarschouwen. Dit zoude een hard gelag voor dien man zyn, die gewis een beter lot verdiende, om dat hy het algemeene welzyn, tegen alle hinderpaalen en bedenkingen aan, door

zyne *nobele* verteering zo manmoedig blyft bevorderen, en zich dus den haat zyner familie, de veragting van het dom gemeen, ja armoede en gebrek goedwillig getroost, en zyn eigen rust daar aan grootmoedig opoffert. Want, niettegenstaande zyne plaisier-partytjes, weet ik egter, dat het dikwils schraaltjes by hem omkomt, en dat, hoe onverschillig hy zich uiterlyk vertoone, zyn gemoed egter zomtyds, op de herinnering der vorige ruimte, op het naar vooruitzigt, dat zich met zyne kinderen voordoet, en by eene opwellende zwakheid zelfs van pligt, betaamelykheid, dood, en aannaderende eeuwigheid, maar deerlyk wordt geteisterd. Hy is dan inderdaad een voorwerp van medelyden; en dewyl hy zich noit heeft kunnen verlaagen, om zelve te zorgen, zo bid ik zyne familie om het voor hem te willen doen, om dat hy anders zyn toevlugt tot een Gasthuis of Diaconie zou moeten neemen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zyn ieder Maandag, by dezelven te bekomen, on wyders te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 26.
Den 27. Juny 1763.

[Brief van J. over het Bankbreeken en de Banque routiers.]

Fortem animum praestant rebus, quas turpiter audent.

JUVEN.

Myn heer.

HEt geheel Ontwerp, dat gy ons in uw 21ste Vertoog mededeelt, is zekerlyk niet anders dan loutere *raillerie*, om den Verkwisters hunne buitenspoorigheid onder 't oog te brengen: en gelyk dit een zeer heilzaam en zelfs noodig oogmerk is in deze dartele tyden, zo verwondere ik my ten hoogsten, dat gy ons uwe gedagten ook niet eens over hen BANK-BREEKEN mededeelt; eene daad, die, dewyl zy ongestraft gepleegd wordt, ten minsten ook vryelyk voor yders oog ten toon gesteld behoort te mogen worden: want schoon de *Banqueroutiers* doorgaans schaamteloos genoeg zyn, om die openbaare bestraffingen te veragten, zo is het egter te hoopen, dat 'er anderen, die mogelyk den zelfden gang gegaan zouden hebben, door afgeschrikt zullen worden. Een Prediker bestraft de ondeugd. Hy wint de overgegeeven Boosdoenders zelden, maar hy weerhoudt anderen van 't kwaad. Dit moet men althans onderstellen, of de Predikatien worden te duur betaald. Dus behoort gy dan ook eens tegen de *Banqueroutiers* los te gaan. Dit Volk is hedendaagsch

zo menigvuldig, als de *Johan's* gemeen zyn onder de Hannikkemaaijers. Ik zal 'er u by voorraad eens eenige stukjes van opdisschen, die my in myn persoon en beurs getroffen hebben.

Met onvermoeiden vlyt heb ik agttien jaaren gewerkt, om voor myne vrouw en drie kinderen, door een eerlyken handel, 't brood te winnen. Ik zou rond geschooten hebben, maar ben door de volgende drie *Banqueroutiers* byna bedorven.

De eerste is *Oeconomus*, die een goed deel jaaren, en, zo men dagt, met voordeel, in levensmiddelen heeft gehandeld. Hy was by elk in agting en crediet, want hy was Diaken. Dezen heb ik dan altoos onbeschroomd *gefideerd*, tot dat hy my onlangs voor eenige duizenden heeft opgeligt. Ik had te minder reden om dien slag te vreezen, om dat hy nog kort te vooren trouwde met een Juffrouw, die yders liefde en agting waardig is, en welke hy, om haare toestemming te verkrygen, door valsche Balancen toonde, dat hy jaarlyks eenige duizenden winnen konde. Hy bewees haar dit zonneklaar, om dat hy zyn staat hadt opgemaakt, zo als hy denzelven wenschte; de uitkomst leerde met hoe veele eerlykheid! want pas getrouwd zynde, ging *Oeconomus* banquerout, laatende zyne braave vrouw in dien staat, dien men in het Huwelyk *gezegend* noemt, schoon die voor haar grooter zegen geweest zou zyn, hadt haar mans geld zyn moed geëvenaard; want deze was inderdaad zo groot, dat, als hy een vrygeleibrief van 't Hof hadt kunnen krygen, hy met zyne styve tronie de Stad op en neer zou geloopen hebben, ja zyn accoord op de Beurs by zyn Crediteurs verzogt. By dezen Knaap verlieze ik *plus minus* ƒ3500, waar voor ik by accoord 20 per c. ontvangen heb, dat nog al meer is als van een Banqueroutien *à la mode*, en ofschoon ik geen ƒ400: - ooit aan hem verdiend, en hem veel vriendschap beweezen heb, zo is hy egter ondankbaar, verwaand, en zot genoeg, om myn huis, byna zonder groeten, voorby te gaan; en zit hy op zyn Chaisje, pas dan op; hy rydt op een hair, en die niet schielyk genoeg uithaalt, dien zou hy overryden. 't Ware immers dien man zyn

eigen schuld; want hy verstaat den Teugel volmaakt. Hoe zoude hy anders op zyn Banquerout-Reis dien Leidschen Harddraver voor honderd ducaaten hebben durven koopen?

Myn tweede Bederver is *Plancus*; een Graaf, die een vrouw en zes kinderen heeft; maar desniettegenstaande in zeker Logement alhier openlyke Hofhouding hieldt. Door de menigte lieden, die hy vergastte, raakte ik ook ongelukkig in kennis met hem. Hy was zo kostbaar *gechambreerd*, en gaf zo veele schynbaare blyken van een ontzachgelyk vermogen, dat hy my, met veele anderen, geheellyk in dien waan wist te brengen. Op zekeren tyd egter betuigde hy my, met een vrolyk wezen, dat het hem aan gereede penningen mangelde. Ik bood hem myn dienst, met een paar duizend guldens, aan. Hoe veel interest, vroeg hy? Toen begon ik te aarzelen, en dagt, ik zal denzelven op 't hoogste stellen, om zyne Excellentie af te schrikken. Ik sprak dan van 5 per cent. Maar neen: hy accepteert het, en vier dagen daar na gaat hy door met myn schoone geld, en een koets met vier paarden, die hy van een Stalmeester hadt gehuurd, aan wien tot heden onbewust is in welke weide zyne beestjes graazen.

Myn derde man is *Absalon;* een Knaap, die de gantsche wereld wist te overreeden, dat hy een van de schranderste Kooplieden was van de geheele Beurs. Hy was altoos in de *Contramine* van oude Kooplieden, en dreef, dat zulk of zulk een soort van goed, 't welk in geene agting was, eerlang sterk getrokken worden, en goede rekening geeven zoude. Hy moet zig geen lang leven hebben toegelegd, om dat hy zyne eigen bezittingen reeds verteerd hadt, eer hy moeds genoeg kreeg, om die van anderen, zonder *assureeren*, te waagen. Toen die moed egter eens aan den gang was, wakkerde dezelve schielyk op; want in zyne schraalste omstandigheeden kogt hy, om zyn crediet te mainteneeren, twee Buitenplaatsen, welken tot nog toe onbetaald gebleeven zyn. Gelukkig, dat hy noch vrouw, noch kinderen hadt; ten ware hy dezelven beter dan zyne Pupillen hadt weeten te

bezorgen; want het goed, 't welk hy, voor dezelven, onder zyne voogdy hadt, legt in kisten, daar hunne naamen naauwkeurig op staan; maar welken de Weesmeesters ongetwyffeld onder zig genomen zouden hebben, waren zy niet overtuigd geweest, dat de inhoud alleen op steenen en blokjes zou uitgekomen zyn. Hy leeft nog; waar uit blykt, dat hy zyne rekening zo wel voor hem zelven, als voor anderen, kwalyk gemaakt moet hebben. Ik verlies althans aan geleverde Vaten Zuiker en Coffy ƒ5000: aan hem. Hy hadt, naar de tegenwoordige Cours, een gratieus accoord gemaakt; maar hier in, hoe klein hy de percento's ook genomen hadt, misreekende hy zig egter, zo dat hy nog eens moest springen, om een voordeeliger accoord te sluiten. Dit gelukte hem weder, en schoon de geheele wereld van zyne schelmeryen overtuigd is, zo is hy egter, door eenige medelydende vrouwen, aan een Bestaan geholpen, daar hy thans weder als een Baander-Heer van leeft. Ik denk, dat men hem eerstdaags weder, agter een paar Harddravers, in een Fourgon, naar de Maliebaan zal zien ryden, want dat is zyn gewoone plaisier-plaats.

Zie daar, Myn Heer, ƒ10500:- aan Banquerouten, die my zo veragteren, dat ik thans werk heb om aan 't brood te komen. Is dit niet eene jammerlyke omstandigheid? God weet of ik die slagen ooit te boven kome, en hoe het met myne lieve vrouw en tedere schaapen zal vergaan! Moeten die eerlooze Rovers zig dus ongestraft met het zweet en bloed van braave lieden mesten? Wordt een Tuindief om een beuzeling opgehangen, en moeten Dieven, daar zig geen mensch voor wagten of beveiligen kan, Dieven, die oneindig snooder zyn, en meer kwaad bedryven, in eer, aanzien en weelde blyven leeven?

Men voert my mogelyk te gemoet, gy waagt te los! Maar is 'er wel voordeel te haalen zonder *risico;* en is men volkomen zeker, dat men zyn Capitaal niet los waagt, al besteed men het in de Negotiatien der magtigste Vorsten zelfs van Europa.

Ja, maar, dringt men aan, men moet eerst iemand grondig kennen, eer men hem *fideert*. Goed; maar

hoe veele listige schurken verbergen hun godloos voorneemen niet onder een stemming gelaat en houding, en weeten hun crediet, door allerleie slinksche wegen, zo wel te vestigen, dat zy 'er de kundigsten door bedriegen kunnen. Myne drie Knaapen hebben dit waarlyk zo meesterlyk gedaan, als één onzer Toneelspeelers het karakter van gierige Gerrit weet te speelen.

Waren 't deze drie alleen nog in een rond jaar, men zou zulks zig hier nog al getroosten; maar 't is dagelyks, 't is in alle gezelschappen, dat men hoort, deze of geene is banquerout; zomwylen verscheiden te gelyk. Pieter maakt een gat van vyftig, Paulus een ander van honderdduizend guldens; en dit is nog te gering een beuzeling voor een derden, die 'er eenige tonnen uit moet haalen. Ja ziet men 't niet gebeuren, dat lieden zelfs nog na hun dood banquerout gaan, die gedagt hadden hun door bedrog verkregen schat, tot een erkentelyk onderhoud hunner snoode lievelingen, te doen strekken! In vroegere tyden hoorde men minder van Banquerouten; ja zelfs was het toen schande. Hoe mag het zyn, dat dit kwaad thans zo vermenigvuldige? Zou onze hedendaagsche levenswyze hier niet vry wat schuld aan hebben? Trekken Burger-lieden hunne kinderen niet wat al te zwierig op? Men wil niet minder zyn dan zyne Buuren; een galant kleedje, fatzoenlyk gezelschap; zie daar de fraaije naamen, die men bezigt, om de jonge Heertjes tot *Petits-Maitres*, de jonge Juffrouwen tot *Coquettes* op te voeden. Galanterie is thans de spil, daar het al op draait, en men leert de verschillende Sexen meer, om zig aan elkanderen behaagelyk te vertoonen, dan om elkanderen in de Echtverbintenis van wezenlyk nut te zyn, of hunne onderlinge pligten over en weder te betragten. Het Bestaan is inzonderheid dat geen, 't welk by veelen 't allerlaatst in aanmerking komt; en het Huwelyk wordt voltrokken, eer men geleerd heeft om daar voor te zorgen.

Men ontloopt zyn meester, eer men kennis van zaaken heeft; men negotieert zonder verstand; men onttrekt een ander zyn kalanten, om veel omslag en

rouleering van geld te hebben, en men krygt de schurfste natuurlyk eerst en meest. Voeg daar de gewoone verteeringen en fraaije gezelschappen by, daar de jonge lieden zig, door hunner Ouderen trouwe zorg, zo wel aan gewend hebben, dat zy ze niet ontbeeren kunnen. 't Jonge Wyfje inzonderheid kan, zonder onbeleefd te zyn, zo eensklaps niet afbreeken. Haare meubilen en klederen dienen derhalven ook straks geschikt te wezen naar den rang en smaak van die fatsoenlyke lieden, daar zy mede verkeert. Elk heeft Saxische Serviesen, en zy alleen zou zig met Chineesch Porcelein behelpen! Ook is haar in 't speeljaar, gelyk men het eerste gewoon is te noemen, een Reisje van eenige weeken of maanden met geen schynn van reden te weigeren. Het kan haar nu beuren, en 't mogt naderhand zo goed niet schikken. Ook is men getrouwd, men is zyn eigen meester, men heeft geld om handen, men is ryk genoeg; twintig, dertigduizend guldens saam te brengen! daar kan nog al wat voor gedaan worden! Ja! als men Vaders Comptoir, en Moeders Keuken nog t'zyner dispositie hadt; maar ik bid u, myn Heer, wat is twintig, dertig, veertig, vyftigduizend guldens, op zulk een wys bestierd en zo geweldig aangetast? Men koomt dan reeds op 't eind van 't jaar met zyne *revenuën* te kort; dog men troost zig, 't is 't eerste jaar, 't zal naderhand wel beter gaan. Men teert dus in goeden geloove voort. De man wil een volgend jaar zyn vrouwtje niet te zeer bedroeven; 't mogt haar schaden; hy bewimpelt derhalven zyne zaaken; hy misleidt haar eerst, en poogt het naderhand zig zelven te doen; hoe gaarne zou hy zyne oogen sluiten, als hy balans moet maaken. Dat lastige balans maaken! haatelyke Boeken! Zyn eigen goed is ondertusschen al opgeteerd; nu is 'er tog geen houden aan, nu moet men 'er een goeden brok van anderen by verteeren, en eindelyk het banquerout zo voordeelig maaken als men kan. Dit duurt, zo lang het den Crediteuren behaagt stil te zitten; deze koomen eindelyk op, en Myn Heer maakt een eerlyk banquerout. Het misselykst in dit alles, en daar ik my duizend maalen over verwonderd

heb, is, dat zulk een Banqueroutier beweert zo wel een Conscientie te hebben als andere menschen, en zelfs in een God te gelooven; ik heb dit waarlyk, Heer *Denker*! meer dan eens van hen gehoord; en verwondert ge u niet met my, over de alleruiterste onbeschaamdheid, daar zulk slag van menschen toe kunnen vervallen. Dit zonderling geval moet 'er u van overtuigen.

Twee voornaame Kooplieden, ziende iemand op de beurs gaan, die meermalen banquerout gespeeld hadt, kregen in 't vriendelyke verschil over de verscheiden maalen, die deeze Knaap gefaljeerd was. Hier over deeden zy een weddingschap van een vrienden maaltyd; de een meende hy hadt drie, de ander beweerde dat hy viermaal banquerout geweest was; waar op zy resolveerden hem zelven tot scheidsman te neemen. Op de voorstelde vraag antwoordde hy niet direct; maar toen hy van de maaltyd hoorde, veranderde hy van toon, en zeide, mits ik van de party zal weezen, zal ik uw geschil beslegten; 't geen hem toegestaan wierd; waarna hy met groote vriendelykheid tegen een der Heeren zeide: Myn Heer verliest de party, ik ben viermaalen banquerout geweest; maar nu ben ik door Gods Zegen zo ver, dat ik niet denk, dat het meer nodig zal zyn.

My dunkt, Heer *Denker*, dat gy hier over eens behoorde te schryven. Ik moet u nog iets verhaalen, dat u daar nog sterker van zal overtuigen. Eergisteren was ik by iemand myner vrinden, by wien een Dogterje van negen jaaren, met de droefheid op haar wezen afgebeeld, dit haar beklag kwam doen. ‘Vader lief! *Annatje Groothart* heeft gisteren de meeste Juffertjes van ons school te Salet gehad, en toen ik haar vroeg, waarom zy my en *Jansje Zedig* niet meede had verzogt, zeide ze my, dat het altemaal juffertjes met heele mooije kleeren waren, die by haar geweest waren, en dat wy daar niet by pasten.’ Dit was het antwoord, myn Heer, dat een kleuter van 10. jaaren, en wier ouders moogelyk niet de vierde part bezitten van het geen myn braave Vrind heeft, nu reeds dorst geeven. Is zy nu al zo kies op heele mooije klederen; hoe zullen haar

Galants' dan in 't vervolg brilleeren moeten, om toegang tot haar te krygen! Is dit niet in tyds de gronden leggen voor een overmydelyk banquerout? Maar als wy dus onze kinderen, en deze weder hunne kinderen niet anders leeren dan Banqueroutiers te worden, wat zal 'er dan eindelyk van de kinds-kinderen, en het nageslagt worden?

Ik ben met alle agting

Myn Heer,

Uw D.W. Dienaar en Vrind,
Amsterdam,
den 12. *Juny* 1763.

J.

Myn geëerde Correspondent, wien ik myne verpligting betuige, heeft den oorsprong van 't kwaad vry duidelyk aangeweezen; ik zal denzelven, in een ander vertoog, dieper tragten op te delven, en dezen onmaatigen trek tot pragtige vermaaken, daar zig onze Amsterdammers al te veel aan overgeeven, te keer te gaan.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 27.
Den 4. July 1763.

[Over de In-enting der Kinderpokjes.]

Non modus hic malus est, non haec sententia multum
Displicet, at forsan vera est; tamen adspiciamus
Interius, procul excussis a mente tenebris.
Quippe humana nequit mens lucem attingere veri
Tam cito, tam facile, & falli solet ipsa frequenter.

PALINGEN.

Myn Heer de Denker!

ZEdert weinig jaaren hebben eenigen onzer Artsen, uit loutere liefde voor het Gemeenebest, met zeer veel drist geyvert, om een zeker erfelyk en verderfelyk Kwaad, by wyze van overplanting of overlevering, uit te roeijen; ik beoog de In-enting der Kinderpokjes, die moorddaadige Pest der Maatschappyen, die wreede en verwoestende Vyandinnen van onze Schoonheden. Maar, helaas! tot hier toe zyn hunne beste poogingen vrugteloos geweest. Voor weinig tyd hoopte ik, wegens zeker gunstig voorval, het Publyk eerlang geluk te mogen wenschen met de algemeene doorbreekinge van die nieuwe Geneeswyze; maar heden heeft een andere gebeurtenis my die hoop t'eenemaal afgesneden. Ik zal U van 't een en ander kennis geeven.

De In-enting deelt in het zelfde noodlot, dat alle nieuwe vindingen gemeen hebben. Eenige weinige lieden van verstand stellen 'er zig manmoedig in de bresse voor; maar de grootste hoop verzet 'er zig met geweld tegen; en wel byzonder daarom, om dat zy van ter zyde den Godsdienst schynt te beledigen; 't welk ook de reden is, dat de Geestelyken en de Vrouwen zig in de voorhoede van haare Bestryders stellen. Het vooroordeel van de laatsten wordt door natuurlyke teêrheid gevoed, en het gezag van de eersten voegt 'er een zekeren dwang by. Het is een nieuwigheid; en dit is genoeg om 'er het zwaard tegen op te vatten. De naam van nieuwigheden is zoo zeer gehaat, dat het een spreekwoord geworden is: *de oude paalen niet te verzetten*.

Juffrouw *Naauwgezet* heeft 'er nooit met ernst, veel min onpartydig, aan gedagt, of zoo zy 'er eenige zwaarigheden in vindt, zy verledigde zig nooit om de oplossing 'er van te hooren of te leezen; en egter verklaart zy dat zy nooit zal toestaan, dat haare Kinderen inge-ent worden: zy wil hen niet moedwillig in gevaar brengen, en dus den Hemel verzoeken. Men mag haar beduiden, dat de In-enting op zig zelve zoo min, indien niet minder, gevaarlyk is als veele Operatien en Geneesmiddelen, zoo min als een Aderlaating, een Braak- of Purgeer Drank; dat het in tegendeel een heilzaam middel is om het gevaar van een onvermydelyke ziekte geheel af te keeren, en dat zulks ons zoo min verboden is, als voorziene of opkomende ziekten te verhoeden, of die tegenwoordig zyn te geneezen. De beste redenen daaromtrent zyn vrugteloos, -en zy olyft even zoo halsterrig by haar gevoelen, als zekere Vetweijer, dien men Geneesmiddelen en moeite voor niet aanbood, om zyne Beesten van de Pestziekte te herstellen: hy zei, en hy bleef 'er by, dat het een *Oordeel* was, en dat men 'er derhalven geen Medicynen voor gebruiken mogt.

Juffrouw *Bygeloof* meent, indien de In-enting goed en geoorloft was, dat de Predikanten ons wel zouden voorgaan; en zoo lang zy dat niet ziet, zal zy het ook niet doen. Men wyst 'er haar eenigen aan, die de In-enting niet alleen in openbaare schriften, met volle verzekering, aangeprezen, maar zelfs met kragt verdedigt, ja hunne eige kinderen onbeschroomt hebben laaten in enten. Zy kan dit niet ontkennen: maar het zyn, zegt ze, niet dan Engelsche en Fransche Predikanten; gemoedelyke Leeraars zullen 'er zig wel voor wagten.

Juffrouw *Teerhart*, betuigt, zo dikwils als men van de In-

enting spreekt, dat zy niet begrypt, hoe 'er iemand toe komen kan; zy zal het van zig zelve nooit kunnen verkrygen; want ze mogten 'er eens van sterven; wel! het was nooit om te vergeeten. Maar toen haar oudste Dogtertje aan de Pokjes ziek lag, liet zy 'er de jongste gestadig by blyven, op hoope dat deze ze ook krygen mogt; want, zei zy, dan gaat het met eens door. Men beduidde haar, dat zy, dus doende, zelfs in-entte, en wel op een reukelooze en gevaarlyke wyze. Men scheen wel gelyk te hebben; maar haare Ouders hadden zoo gedaan, en de meeste Ouders doen zoo, en bygevolg kon zy 'er geen zwaarigheid in vinden.

Juffrouw *Hardkop* mag van de In-enting niet hooren spreeken. Wanneer men haar overtuigen wil, zegt zy, niet overtuigt te willen weezen; want zy heeft haar Moeder op haar doodbed moeten belooven, dat zy 'er haare kinderen nooit aan waagen zal. Somtyds egter geeft zy nog een andere reden; indien haare kinderen de Pokjes hebben moeten, zullen zy ze wel krygen op hun tyd, en misschien zullen zy ze nooit krygen; want haar Grootvader en haar Moei hebben ze nooit gehad, en zyn zeer oud geworden. Men doet zyn best om haar te doen begrypen, dat de natuurlyke Pokken met zeer veele onheilen en groot gevaar gepaard gaan, dat 'er van de honderd maar vier van bevryd blyven, en van de honderd wel veertien aan sterven; dat de In-enting alle die onheilen verhoedt, en dat men ze door dezen weg niet krygt, indien men ze natuurlyk niet zou gehad hebben. Dat kan alles wel wezen; zy verzoekt, dat men 'er niet meer van spreekt, zoo men haar plaizier doen wil.

Juffrouw *Zwaarhoofd* is 'er geweldig verlegen en benepen over. Zy zou 'er wel toe besluiten, indien zy zeker wist, dat 'er haare kinderen door zouden komen; dog als 'er van de honderd, ja van de duizend inge-enten maar één stierf, en haar kind was eens die ééne, ze zou het zig zelve nooit kunnen vergeeven; en evenwel, wanneer het aan de natuurlyke Pokken kwam te sterven, zou zy 'er ook een groote nadenking en berouw over hebben: hier in word zy versterkt door het ongeval van een groot Voorstander der In-enting, die dezelve niet aan zyn eenigste Dogter had durven in 't werk stellen, en die, nu de natuurlyke Pokken hem die Dogter ontrukt hebben, niet te troosten noch te bedaaren is. Men poogt haar te doen bezeffen, dat 'er door de In-enting als In-enting geen een sterft, dat een goede behandeling alle vrees daar voor wegneemt, en dat men zig nooit te beklaagen heeft, als men goede en geoorloofde middelen ge-

bruikt heeft, ofschoon het gevolg ongelukkig uitvalt; maar wel in het tegengesteld geval. Zy heeft daar niets tegen; maar zy kan 'er nogthans niet toe overgaan.

Met zulke en zoo veele vooroordeelen heeft de In-enting lang moeten stryden, en men heeft alles beproeft om dezelven uit te roeijen. De reden, gelyk blykt, heeft daar toe weinig kunnen uitregten by het zwakkere geslagt; waarom men zedert eenigen tyd op andere middelen bedagt geweest is.

Sommigen hebben van de nieuwe Geneeswyze een Mode willen maaken, even als van het Aderlaaten en het drinken van Meydranken in 't Voorjaar. De Mode, weet men, is iets vrouwelyks, en wordt door niemand meer gekoesterd, meer geliefdkoosd, als door de bevallige Sexe. Zonder haar zou men nooit de Kina voor een morgendrankje gedronken hebben, in plaats van een Doctor Snelletje; zonder haar zouden onze vrouwen zig nooit hebben laaten verlossen door Vroedmeesters, in plaats van door Vroedvrouwen. In alle deze gevallen heeft de reden niets toegebragt.

Anderen hebben het kind met een beter naam willen doopen, en noemen het een veilige toevlugt der Schoonheid, het middel om lang te leeven, enz. De Schoonheid, zeiden ze, is de geliefdste, de dierbaarste schat der Kunne, de grondsteun van hun gezag en magt, en de zugt om lang te leeven is zoo algemeen, dat zy naauwlyks uitzondering lydt. Zy oordeelden, derhalven, dat de zelfde oorzaak, die de In-enting deed uitvinden, ze ook algemeen moest maaken. De Circassiers, aan wie wy dezelve te danken hebben, arm en hunne kinderen schoon zynde, doen met hunne Dogters den grootsten Koophandel. Dog dikwyls gebeurde het, dat dezen, door de Pokken aangetast, of uit het leeven gerukt, of leelyk geschonden werden. De eene verloor een oog; de andere kreeg een afschuwelyke neus; een derde ingetrokken lippen, of een tronie vol naaden en putten, en andere mismaaktheden. Dan in dit geval vonden zy zig in een oogenblik in alle hunne verwagting te leur gestelt, en onherstelbaar arm gemaakt. De In- enting alleen behoedde en redde hen van die akelige en noodlottige ongevallen. Dewyl nu de Schoonheid geen kleine tak van onze *Negotie* uitmaakt, scheen dit middel veel goeds te belooven.

Daar zyn 'er eindelyk, die van gevoelen waren, men moest aan de natuurlyke Pokken een denkbeeld van schande hegten. Zy beweerden, dat niets de driften der schoone Sexe meer in teugel houdt dan het denkbeeld van schande. De Ierlanders verweeten den overledenen hunne lafheid van gestorven te

zyn in het bezit van een schoone vrouw, een kostelyk melkbeest, zeven lieve kinderen, en een ryke voorraad van aardappelen. Maar wy, meenden zy, kunnen na de uitvinding der In-enting met veel beter regt onze dooden, die aan de natuurlyke Pokken overlyden, beschuldigen van halsterrigheid. Het geen de Engelschen voorheen van alle de Europeaanen zeiden, zegt men thans van onze Nederlanders alleen, naamelyk, dat wy lafhartig en onnatuurlyk zyn; lafhartig, omdat wy vreezen onze kinderen een weinig ongemak aan te doen; en onnatuurlyk, omdat wy hen bloot stellen om 't eeniger tyd aan de Pokken te sterven. Men besluit 'er by, dat wy of zeer onvatbaar, of zeer hardnekkig zyn moeten, gemerkt onze voorstanders der In-enting, met alles by te brengen, wat van verscheide Natien ten voordeele dier Geneeswyze is opgegeeven, ons niet overtuigen kunnen, en gemerkt wy genoegsaam van alle Volkeren de laatsten zyn, die 'er zig tegen aankanten.

Hoe dit ook zyn mag, zeker is het, dat de gemelde middelen niet geheel af te keuren waren, en zelfs niet geheel vrugteloos geweest zyn; dog men heeft wel haast bespeurt, dat zy alleen niet voldoende waren, om een algemeenen zegenpraal te behaalen. Het gemoed der Sexe te zeer door Priesterlyk Gezag ingenomen, begreep men, dat men die party eerst en vooral in zyn belang moest poogen te trekken; wanneer de vrouwtjes, oordeelde men, schielyk zouden toevallen. De reden kon hier even weinig uitwerken. De natuurlyke bewyzen en voordeelen pleitten 'er zoo sterk voor, dat men ten dien opzigte niets meer wist tegen te werpen. De gemoedelyke zwaarigheden waren van de andere zyde zoo volleedig opgelost, dat men alleen het vooroordeel te overwinnen had. Ten dien einde waren sommigen, die 't zwak van 's menschen hart wel meenden te kennen, van gedagten, dat men van de aanzienelykste lieden het eerst moest beginnen. Het voorbeeld van dezen heeft dikwils vermogt, daar de Reden en Godsdienst onmagtig waren; en men kan veel verzaaken om zyn meerder te behaagen. Dan dit geschiede en gelukte; dog al mede niet met zoo een volkomen uitslag, als men wel gewenscht had. 't Is daar van dat anderen, die van gevoelen zyn, dat Eigenbelang de algemeene en sterkste dryfveer, zelfs van de vroomste gemoederen, is, oordeelden, dat men 'er die drift mede in betrekken moest, en het eene middel by het andere paaren. Dit werd van de Inënters algemeenlyk goedgekeurt, en met yver in 't werk gestelt; en voor weinig tyd stond het 'er zoo mede ge-

schapen; dat men zig vleide, eerstdaags alle onze kinderen te zullen zien in-enten, even gelyk men ze oudtyds liet besnyden. Een byzonder voorval gaf groote reden om zulks met grond te verwagten. Zeker heethoofdig Yveraar, van een sterken aanhang, een Mevrouw van den eersten rang, in zyne huisbezoeking, berispende, over de ligtvaardigheid van haare dogter te laaten in enten, vond zoo veel tegenstand, en onaangenaamheid in zyne onderneeming, dat hy liever verkoos de In-enting voor te staan, als de gunst van Mevrouw en die van andere Grooten te missen; waarom hy, een half uur na die ontmoeting, even zo sterk pleitte voor die Geneeswyze, als hy 'er eerst tegen gepreekt had. Aan zulk een Voorspraak had het de In-enting tot hier toe ontbrooken; en dus scheen men met reden te mogen hoopen, dat, eerlang, onkunde en halsterrigheid voor hooger gezag, vooroordeel en bygeloof voor eigenbelang zouden bukken, en de wapenen nederleggen. Maar heden is die hoop door een andere omstandigheid weder afgesneden. Het Land, 't welk de nieuwe Geneeswyze 't eerst en 't meest aangekweekt heeft, schynt het eerst dezelve te willen verbannen. Een schrander Engelschman is 'er tegen opgekomen, en pleit voor de uitroeijing van de In enting met geen minder bondige redenen, als de geestige *Swift* in zyn tyd tegen de afschaffing van den Christelyken Godsdienst gepleit heeft. Zyne voornaamste *Argumenten*, voor zoo verre ze tot ons betrekking kunnen hebben, zyn deze volgende.

Hy merkt terstond aan, dat het niet tot eer van deze Geneeswyze strekt, dat zy in Turkyen geboren is; en hy vreest, in hoedanigheid van man, dat men, met dezelve in te voeren, gevaar loopt, van nog eenig ander gebruik van het *Serrai* in zwang te brengen.

Daarenboven meent hy, dat de In-enting volstrekt tegen de *Praedestinatie* strydt; want, gelyk een yverig *Calvinist* zeer wel aangemerkt heest, is het niet reukeloos voor een Jonge Juffer, niet meer dan twintig Pokjes op haar aangezigt te willen hebben, daar 'er haar misschien twee honderd, of wel geen één toegeschikt waren?

Hy toont verders aan, dat de waereld in 't algemeen veel te veel bevolkt is, Men kan dit genoeg opmaaken, uit het aantal van Timmerlieden en Metzelaars, die zonder ophouden bezig zyn met het bouwen van huizen voor de overtollige bewooners, die 'er dagelyks geboren worden, en uit de weinig huizen, die 'er te huur zyn. De Kinderpokken hadden tot hier toe dat ongemak verhoedt; zy sleepten dagelyks

een meenigte van menschen in 't graf; daar storf 'er ten minsten één van de zeven door den natuurlyken weg, 't geen een ongemeen voordeel voor de overleevenden was; maar zedert dat de In-enting in de mode geraakt is, schiet 'er geen middel meer over, om het getal der burgers te verminderen; daar sterft 'er van de driehonderd naauwlyks één door; 't welk uitermaate schaadelyk is voor de Maatschappy; invoegen men haast door honger zal moeten sterven, zoo 'er niet van tyd tot tyd een bloedige oorlog, als de laatst geëindigde, ontstaat(*); zoo groot is het getal der genen, welken deeze ongewoone Geneeswyze van de dood bevryd heeft.

Een andere kwaade uitwerking heeft hy maar als eens gezien, wandelende op de publyke wegen. De schoonheid maakt doorgaans de vrouwen ondraagelyk; het denkbeeld van de voortreffelykheid haarer bevalligheden, bezielt haar noodzaakelyk met een houding van trotsheid en veragting. Hier van dat spytig en veragtend aanzien in onze schoone *Dames*, terwyl de leelyken, wier aangezigt met die eerwaardige lidteekens bedekt zyn, naauwlyks een schoonheid ontmoeten, die haar beleefd behandelt, of een jongman, die haar een plaats in zyn Koets aanbiedt.

Voor 't overige gelooft hy niet, dat een groot getal van schoone vrouwen voordeelig zy aan den Staat. Zy zyn buiten kyf het Cieraad der Schouwspeelen, de luister der *Assembleés*, en het fraaiste gezigt op onze wandel-wegen. Niettemin denken sommigen, dat de leelyken, wier reden door verwondering en loftuiting niet bedorven is, de deugdsaamsten tederste moeders uitmaaken; en dat by gevolg om het getal van dezen te behouden, het noodig is, dat geheim, om de schoonheid der Sexe te bewaaren, hoe eer hoe beter te niet te doen.

Met deze en meer andere gewigtige redenen meende hy de Regeering te beweegen, om de In-enting geheel te verbieden. Dog één zyner vrienden heeft hem, om redenen van Staat, aangeraaden, dat hy liever een ernstig Leeraar zou zien overtehaalen, om alle de vrouwtjes, die zig voortaan lieten in enten, te *excommuniceeren*. Het zou hem egter beter behaagen, dat de

(*) Met verlof van onzen Engelschman zou men, ten minsten by ons, dien hongersnood zonder den Oorlog wel kunnen voorkomen, indien men slegts onze Chirurgyns, Apothekers, en reizende Galenisten volkomen vryheid gaf om inwendig te praktiseeren en in te enten.

Maatschappy der Geneesheeren een goude *Medaille* beloofde aan hem, die over dit onderwerp een goede Verhandeling uitgaf, waarin hy kon bewyzen en betoogen, dat alle de Ziekten, waaraan men sterft in den ouderdom van zeventig jaaren, haaren oorsprong verschuldigt zyn aan de In-enting, die men in den ouderdom van zeven jaaren ondergaan heeft, en dat alle Persoonen, die de Pokken door deze Geneeswyze gehad hebben, dezelven door den natuurlyken weg tienmaal agter een kunnen hebben.

Met zulke redenen, en zulke middelen is het met de In-enting waarschynlyk gedaan. Eene kleine hoop blyft my nog overig. De ondervinding heeft geleert, dat nieuwe en nuttige uitvindingen, vooral die men zig verbeelde tegen den Godsdienst te stryden, niet dan langzaam, na veel tyd en tegenstand, zegenpraalen. En inderdaad dit nootlot schynt de In-enting reeds in de meeste gedeeltens van Europa ondergaan te hebben, Toen zy in Engeland eerst bekend werd, vond een zeker Geestelyke goed 'er tegen te preeken: hy zei, dat Job inge-ent was door den Boozen. Deze Preekheer, zegt de Schryver, die dit en het volgende heeft aangeteekent, was niet waardig in Engeland geboren te zyn. Het Vooroordeel klom eerst op den kansel, en de Reden klom 'er naderhand op. Dit is de gewoone gang van 's menschen geest. Eenigen tyd daarna preekte een Bisschop te Londen voor de In-enting; als een goed burger betoogde hy, hoe veele leeden der Maatschappy deze practyk behouden had; en als een medelydend herder prees hy ze zynen Schaapen aan? In Parys preekte men tegen deze heilzaame ontdekking, even als men twintig jaaren geschreven heeft tegen de Proeven van *Newton*. Van langzaamer hand is men op de meeste plaatzen van die dwaaling geneezen. Met zoo veel drift als men te vooren de In-enting bestreed, met zoo veel yver, beweert menze thans. De weldaadigen rigten Godshuizen op, om de armen *gratis* van het gift te zuiveren. Of het by ons op dezelve wyze 'er mede gaan zal, moet de tyd leeren. Het een en ander is mogelyk, indien een ernstig Leeraar door een gemoedelyk onderhoud den uitersten wil van eene ryke Patronesse tot zoodaanige *Fundatie* wilde doen overhellen.

Ik ben enz.

B.

De Denker.
N°. 28.
Den 11. July 1763.

[Over de Pragt en kostbaare Vermaaken. Dat alle uitspanningen smaakeloos en verveelend zyn; wanneer zy niet door oeffening en arbeid vervangen worden.]

Quid pure tranquillet. - -

HORAT.

MEt onze vermeerderde schatten en toeneemende weelde begint 'er allengskens een gebrek onder ons in te sluipen, het welk in het eind niet anders dan de verderfelykste gevolgen kan na zig sleepen, en de bronnen zelven verstoppen, waar uit ons de gemeene welvaart is toegevloeid. Ik bedoel die verregaande trek tot verlustigingen, en zinnelyke geneugtens, die groot en klein in deeze Stad zo geheel bezielt.

Wy hebben door den laatsten Oorlog gelukkige jaaren gehad, en de twisten onzer Nabuuren hebben ons zo ontzachgelyke rykdommen in den schoot gestort, dat wy 'er zelven als verbaasd over staan, en ons brein 'er dermaate door bedwelmd wordt, dat wy naauwlyks weeten, hoe wy pragtig en dartel genoeg leeven, of aan wat schitterende vermaaken wy dat geld besteeden zullen.

Ik ben geenzints van die gestrenge Zedemeesters, die alle pragt en weelde wraaken, en de wereldsche geneugtens verbieden, om dat zy werreldsch zyn. Neen, vermaak is altoos wenschelyk in zich zelven; en al wat ons plaisieriger doet leeven, al wat deze werreld voor ons en onze medemenschen vrolyker en aangenaamer maaken kan, komt my

zo geoorloofd voor, dat ik inderdaad eene dorre deugd zou afraaden, zo het mogelyk ware te onderstellen, dat zy ons kwelling en verdriet berokkenen konde.

Maar is de weg, dien myne Landsgenooten thans zo algemeen tot een plaisierig leven inslaan, hier toe wel zo aanleidelyk, als zy zich verbeelden? Zyn het die geduurige en kostbaare *divertissementen* wel, die ons genoegen, zelfs op deze werreld, voltooijen kunnen? Of zyn Buitenplaatsen, Rytuigen, Harddravers, Speeljagten en Gastmaalen, zo als men dit alles *thans* gebruikt, wel de gepaste middelen om het regt genot van deeze Aarde te hebben? Ja! zouden wy niet gelukkiger leeven, zo we ons min verlustigden? - ‘Welke zotte vraagen’! Doch hebt een oogenblik geduld, myne vrienden, en hoort my nader.

Men waant gemeenlyk, dat eene uitspanning aangenaamer wordt, naar maate dezelve schitterender en kostbaarder is; men verwaarloost een stil genoegen, om dat geringe lieden dit eveneens als wy genieten kunnen, en om dat wy meer wil van de werreld meenen te moeten hebben, naar maate ons vermogen grooter is; maar men bedriegt zig grovelyk. Genoegen is genoegen, en kwelling blyft de zelfde, waar en hoe ons dezelve vinden. Men verveelt zich in een vergulde koets, en is in het pragtigste speelhuis dikwils met zyn tyd verleegen.

‘Maar wy kunnen die *brillante* vermaaken bekostigen; en dewyl wy ons hier mede ten minsten even goed, als op eene eenvoudiger wyze verlustigen, waarom zouden wy'er dan het onze niet van neemen’? Dat 'er veelen in die omstandigheeden zyn, denk ik, dat zeker is; maar dat het met allen, die zich aan deeze soort van vermaaken

overgeeven, dus niet gesteld zy, is, geloove ik, even onbetwistbaar. Grootsheid, Waan en Volgzugt werken, in dit alles, kragtig mede. Men wil niet minder wezen dan een ander: men kan 't zo wel als deeze of geene doen; maar als men alles doet, wat men kan, doet men zekerlyk te veel, en 't wrakke scheepje tot aan 't boord gelaaden, zal met een klein onweder te gronde gaan. Ik betwist vermogenden lieden niet, dat zy een onbekrompen gebruik van hunne rykdommen maaken, en 'er vrolyk van leeven. Dat vrolyk en vermaakelyk leeven is het zelfs, 't welk ik gedeeltelyk bedoele, hen te leeren; maar hier toe moeten zy zich niet *geduurig* verlustigen; hier toe behoeven zy niet tot dartelheeden uit te spatten, die der Nederlanderen smaak verbasteren, en de bron van onzen welvaart, de nyverheid, namelyk, ten langen lesten verstoppen zullen. Dit wraak ik in allen, en verbiede, inzonderheid, zo veelen anderen van minder vermogen, om die verleidende voorbeelden zo onvoorzigtig na te volgen, en juist ook Paarden te willen houden, Buitenplaatsen te koopen, of pragtige Gastmaalen aan te leggen, om dat het hunne buuren of bekenden doen.

'Maar op deeze wyze kan het evenwel niet anders zyn, of men zal een groot gedeelte van zyne vermaaken moeten laaten vaaren'. Ik denk gewisselyk van neen! en houde my zelfs verzekerd, dat min luidrugtige uitspanningen, min schitterende verlustigingen, min kostbaare gezelschappen, u meer wezenlyk genoegen verschaffen zullen, dan gy thans geniet; inzonderheid als dat genoegen wordt ondersteund door de volle verzekering, dat uwe zaaken een goeden *train* blyven houden; als de gerustheid steeds de liefelyke saus over alle uwe geregten is; als ge uwe kinderen met een innig ziels-

vermaak aan uwen burgerlyken disch aanschouwt, en hen, met het verstandig gebruik van de goederen dezer werreld, dat zy door uw voorbeeld geleerd hebben, genoegzaame middelen tot een ordentelyk bestaan, by uw verscheiden, na kunt laaten. Die laatste byzonderheid is een geluk, 't welk in onze verligte eeuw, en onder lieden van *fatzoen* en *smaak*, van honderd nauwelyks één ten deele valt, en 't welk my egter, met andere bekrompen zielen, voorkoomt een zeer wezenlyk *ingrediënt* te zyn tot een plaisierig leven. Ik zoude 'er zelfs, zo ik niet vreesde van onze *moderne* Wysgeeren uitgelagchen te zullen worden, byvoegen, dat wy zulk eene voorzorg niet slegts aan onze kinderen, maar zelfs aan de laatere nakomelingschap verschuldigd zyn, en onze verteeringen redelyker wyze zodanig behooren in te rigten, dat 'er de Maatschappy zelve niet door benadeeld worde. Maar ik zal my wel wagten van zulk een buitenspoorigen regel aan te dringen. ‘Zouden wy om onze Nakomelingen en de veiligheid der Maatschappye denken! waar zoude het dan met onze verteeringen heen? Die schikken wy wyslyk naar onze tegenwoordige buitengewoone winsten. Onze Nabuuren moogen, tegen dat de nood aan 't nypen komt, eens weder aan het vegten tyen, om ons in dat troebelwater te laaten visschen; of één derzelver, in plaats van een voordeelig *Banquerot* te maaken, alle zyne vaste en losse goederen den Hollanderen overgeeven, om een gedeelte zyner schulden te betaalen, en ons in staat te stellen van onze verteeringen onbekommerd voort te zetten’. Die aanmerking, derhalven, wegens de Nakomelingschap en het belang der Maatschappy, moet ik laaten vaaren; maar in alles, echter, wat ik wegens het tegenwoordig vermaak heb aangedrongen,

meene ik noch, in eenvoudigheid myns harten, volkomen gelyk te hebben.

Voldoen alle die kostbaare vermaaken wel aan uwe verwagting, myne Landgenooten? en vindt ge 'er dat genoegen wel in, dat gy daar uit hoopte te trekken? Dit is het gewoon beloop van de dingen dezer wereld; zy gaan uit onze verbeelding nimmer over tot het wezenlyk bestaan, zonder van haare waarde te verliezen. Gy stelde u gewislyk onvergelykelyk meer geneugtens van uwe Buitenplaatsen of Rytuigen voor, dan ze u verschaffen; en gy eet niet evenredig lekkerder op uwe kostbaare Gastmaalen, dan voorheen op uwe eenvoudige Vriendenmaalen. Ik weet wel, dat ik waarheeden herhaal, die misschien walgen, om dat ze al zo dikwils voorgedraagen, en in haar aard verveelend zyn; maar hoe zal ik u anders die geweldige drift tot zinnelyke geneugtens doen beteugelen, of leeren, om uw genoegen meerder in u zelven en in eenvoudiger uitspanningen te zoeken? Hoe zal ik inzonderheid zo veelen uwer, die ik voor oogen zie, dat zich zelven, of ten minsten hunne kinderen bederven, overreeden om met minder drift te jaagen naar een geluk, dat meest in schyn bestaat, en aan hunne verwagting toch niet zal beantwoorden.

Ik durf verder gaan. Wy worden in onze pragtige levenswyze dubbel te loor gesteld; wy vinden veel minder vermaak, dan wy hoopten, en veel meer last, dan wy verwagtten. Met onzen kring van vermaaken zo wyd uit te zetten, stellen we ons tevens voor zo veel meerder aanvallen van kwelling en ongeneugtens bloot; en, naar maate we ons meer van nooden maaken tot ons geluk, spreekt het van zelve, dat ons te eerder iets ontbreeken en verdrietig maaken moet. Een agte-

looze Koetsier, een onbedreeven Tuinman, Ziektens der Paarden, en honderd dingen van dien aard, zyn onaangenaamheeden, die haar gewigt door haare menigte krygen, die van welgestelde Burgers niet ondervonden worden, en die, gevolgelyk, van uw gewaand geluk moeten afgetrokken worden.

Als ik spreek van *gewaand* geluk, beweere ik geenzints, dat van een paar fraaije Paarden in een gemaklyk rytuig spoedig voortgetrokken te worden, of eenige schoone zomer-dagen op eene aangenaame lust-plaats door te brengen, geen wezenlyk plaisier zoude wezen; in tegendeel, het is voor my verrukkelyk, omdat ik het zelden geniet. Gelukkig zo gy, die dit alle dagen smaakt, hier de zelfde aandoeningen van kondt hebben! maar dit is 't ergste van al; naar maate wy zo veele kostbaare vermaaken nauwer aan elkander ketenen, verliezen dezelven van hunne kragt; men wordt 'er aan gewoon; men geniet ze, zonder ze te proeven. Wy zyn zo onnozel, dat wy ons eenige dagen, op de Buitenplaatzen onzer vrienden, met een lekkere tafel, aangenaame wandelingen, en verrukkelyke gezigten zorgeloos verlustigende, ons dwaasselyk verbeelden, dit zelfde vermaak uit de zelfde voorwerpen altoos te kunnen trekken; dit vervult onze ziel met een rustelooze begeerte tot het geen wy, zonder ons bederf, niet kunnen bekomen, en belet ons op het peinzend gelaat van onzen Huiswaard agt te geeven, die door zyne dreeven wandelt, zonder zich te erinneren, dat hy op zyn Lustplaats is.

‘Maar nogmaals! blyven ons dan geene geneugtens over; of wat is het dan eindelyk, daar we ons mede vermaaken zullen?’ Vergunt my, dat ik u eene andere vraag mag doen. Wat is het ei-

genlyk oogmerk, daar wy door de Natuur toe verordend, daar alle onze lighaams- en ziels-vermogens toe geschikt zyn? Zodra wy dit weeten, zo weeten wy tevens, hoe wy den meesten wil van de werreld kunnen hebben, omdat wy, naar de verordening der Natuur leevende, niet anders dan gelukkig kunnen leeven. Noch eens dan; waar zyn wy, waar zyn alle onze lighaams- en ziels vermogens toe geschikt? TOT OEFFENING EN BEZIGHEID! en alle uitspanningen zyn daarom alleen uitspanningen, om dat zy, onzen arbeid verpoozende, ons tot nieuwe bezigheeden bekwaamer maaken; daar toe moeten zy dienen, en dan alleen hebben zy hun' regten smaak; maar als wy uitspanningen zoeken, eer wy inspanning gehad hebben, of met andere woorden, als we ons onophoudelyk willen *diverteeren*, zo kan het niet missen, of zy moeten laf en smaakeloos, ja verveelend worden, om dat wy dus de verordening van de Natuur weêrstreeven, die ons niet voor leedigheid geschaapen heeft. Men bedriegt zich gewislyk, als men waant dus de werreld te gebruiken. Eene maatige oeffening van onze vermogens, door onbezorgde verlustigingen vervangen, is dat geen, dat alleen ons genoegelyk en vrolyk kan doen leeven; en zo lastig als het is, onophoudelyk te moeten werken, zo verveelend is het ook, zich onophoudelyk te *diverteeren*. Dit is zo waaragtig, dat *Bon Vivants* zich van hunne vermaaken zelfs een soort van *beezigheid* moeten maaken; en zy, die enkel op hun plaisier leeven, zich op hunne Buitenplaatzen met leezen, met timmeren, met planten, of hovenieren moeten *beezig* houden, om dus den sukkelenden tyd wat aan te dryven; terwyl wy daarentegen allen weeten, dat dezelve ons altoos evenredig korter valt, naar maate wy eenig nut-

tig werk, met meerder yver, agtervolgen, en dagelyks voor onze oogen zien, dat geene menschen zich zelven minder verveelen, geene menschen minder behoeftens kennen, geene menschen gelukkiger leeven, dan die hunne beroepen naarstig waarneemen. Is dit nu waaragtig, gelyk Reden en Ondervinding onwederspreekelyk bewyzen, ziet daar dan een ryke bron van zuiver en onkostbaar genoegen tevens in ons zelven geopend! Ziet hier tevens een Pligt en Zedeleer, die my dunkt, dat aan elk voorzigtig en bedagtzaam mensch noodwendig moet behaagen. ‘Laat ons geldspilling en vermaak niet met elkander verwarren, en ons voor die kinderagtige dwaaling hoeden, dat wy meer plaisier kunnen hebben, naar maate wy meer verkwisten! Laat elk zyn hoofdvermaak in nutte bezigheeden, 't zy van zyn beroep of liefhebberyen zoeken; laat de uitspanningen volgen, zo dra wy door voorafgaande inspanningen in staat zyn om 'er het zoet van te kunnen proeven. Dus zal het vermaak ons zelfs komen zoeken. Dus zullen wy door geene rustelooze begeertens, naar 't geen wy, zonder ons te krenken, niet bekomen kunnen, geslingerd, dus niet gepynigd worden, door het gewaand gebrek aan geneugtens, die onder ons bereik zyn. Dus zal elk, daarentegen, veilig, vrolyk en gelukkig leeven; en dus, eindelyk, Amsterdam, ja gansch Neêrland in een bestendigen welvaart bloeijen’.

De Denker.
N°. 29.
Den 18. July 1763.

Brief van T. aan den Denker; dat men de Kinderen gemeenlyk te vroeg en op eene verkeerde wyze leert bidden. Brief van Christiaan Order over eenige misbruiken by het bedienen van den Doop.]

Iliacos intra muros peccatur & extra.

HORAT.

IK zal mynen Leezeren heden twee Brieven mededeelen, welken, schoon van verschillenden inhoud, echter wel by elkander voegen zullen.

Myn Heer de Denker!

GY hebt op het einde van het 22ste Vertoog zeer wel aangemerkt, dat men de jonge kinderen den Bybel te vroeg in handen geeft, en alles daar in, zonder onderscheid, leezen laat, voor dat zy genoegzaame rypheid van oordeel hebben. Daar is een ander gebrek in het Godsdienstig Onderwys der Jeugd, dat nog gemeener is, en zekerlyk nadeeliger gevolgen na zig sleept. Ik meen het vroegtydig, of liever het ontydig bidden van jonge kinderen.

Ik verkeer dagelyks in huizen, daar men schaapen, die pas beginnen te kromtongen, voor dat

zy hunne pap gebruiken, of hun boterhammetje nuttigen mogen, altoos eerst verpligt een kort gebedje uit te stameren, of een gedeelte van het *Onze Vader* op te deunen. Ik heb my wel eens tegen die verkeerde manier van doen verzet; maar eene heimelyke verdenking, of zelfs een openlyk verwyt van Ongodsdienstigheid was de gemeene belooning van myn onbedagten yver. Dwaalingen, die door eene schynbaare Godsvrugt verdedigd worden, zyn niet gemaklyk te verwinnen; en 't is deze borstweering, waar agter de welmeenende Ouderen zig doorgaans in dit geding verbergen. Zy meenen dus de tedere zielen hunner lieve panden een vroegen eerbied voor het aanbiddelyk Opperwezen in te drukken. Zy meenen des wyzen Konings les te volgen, en *den jongen de eerste beginzelen naar den eisch zyns wegs te leeren*, terwyl zy inderdaad tegen zig zelven werken, en beletten dat hunne kinderen oit een waaren eerbied voor het Opperwezen krygen: althans, in rypere jaaren, de bedoelde vrugt uit hunne sleur-gebeden trekken. Dit vreeze ik waarlyk, dat de beklaagelyke gevolgen dier ontydige Godsvrugt zyn.

Hoe zal men tog een kind doen bidden, zo lang het geen denkbeeld altoos van de Godheid heeft, of hebben kan? Hoe zal men het tot dankbaarheid jegens den oppersten Weldoener opleiden, zo lang het de bron niet kan zien, waar uit hem al het goede toevloeit. Om God te bidden, moeten wy ten minsten eenig begrip van zyne Almagt, Alomtegenwoordigheid, Alweetenheid, Goedheid en Voorzienigheid kunnen vormen; maar niets van dit alles begrypen jonge kinderen, en zy kunnen, gevolgelyk, ook geen geregeld denkbeeld maaken, wat men van hen vordert, als men hen aan 't bidden of danken zet. Wat moeten hier nu de natuurlyke

uitwerkzelen van wezen? Een van dezen onvermydelyk. Zy moeten of het bidden voor een spelletje, of, op zyn best, voor een soort van beschaafdheid en pligtpleeging houden, die by het eeten voegt, en van den zelfden aart is, als andere hoflykheeden, die men hun by 't inkoomen of uitgaan uit de vertrekken, of by het ontmoeten van vreemdelingen, leert. Men belast hen de handjes saam te vouwen, de oogjes te sluiten, en eenige woorden na te bauwen, waar van zy even weinig, als van 't andere begrypen. Hoe moeten zy, vraag ik, dit op zyn allergunstigst beschouwen? Op den zelfden voet gewislyk, als de kunstjes, die men hen even te voren heeft gewezen, en straks daar na herhaalt. Op den zelfden voet, in één woord, als men hun in andere gelegenheeden belast, een kushand te geeven, hun bonnetje te ligten, of met de handjes voor op 't lyf, *Dien... esse M... eer*, te zeggen!

Maar ik dugt een ander gevolg, en ben ongerust, dat 'er zig nog een lastiger denkbeeld mede vermengt. De hongerige schaapen zien de langbegeerde spyzen, eindelyk, voor hun staan. Dit gezigt voert hunne zieltjes, om zo te spreeken, in de kommetjes of op de borden over. Zo kragtig, zo onweêrstaanbaar is hunne natuurlyke trek tot het voorgestelde voedzel. Zie, welk een glans verspreidt zig op hun gelaat. Zie hen met de beenen huppelen, en, als 't ware, van hunne stoelen op de tafel springen. Zie hen de beide armpjes met de uiterste greetigheid uitstrekken, en de leedige handjes reeds naar hunne monden brengen. Die natuurlyke drift, egter, wordt, zo 't hen voorkomt, tyranniek gestuit. Men dwingt hen met het eeten, daar zy naar reikhalzen, buiten reden, te wagten, om eerst eene lastige pligtpleeging te maaken, zon-

der dat men in staat is, hen te doen begrypen, aan wien, of tot wat einde? Dit smartelyk gevoel van dien onbillyken dwang kan niet anders, dan hun een zeer ongunstig denkbeeld van hunne Ouders of Voedsters geeven, en inzonderheid met een vroege vrees voor die lastige Ceremonie, die men bidden heet, vervullen. Lastig, inderdaad, voor onkundige en hongerige schaapen! Ik ben hier onlangs op een duidelyke wys van overtuigd geworden door de onnozele bekentenis van één derzelver, die zyn gebedje met eene blykbaare, hoewel bedwongen, tegenzin geëindigd hebbende, 'er deze aanmerking terstond op liet volgen. ‘Moeder lief, gy zegt dat ik myn eeten van onzen lieven Heer moet krygen; maar ik wilde liever dat ik het van u kreeg; want dan zou ik het ten eersten mogen opeeten, zonder dat ik zo lang hoefde te bidden’.

Het denkbeeld, dat het bidden een lastig en verdrietig werk is, moet gewisselyk, reeds in onze vroege jeugd, onzer zielen ten diepsten zyn ingedrukt. Hoe ware het anders moogelyk, dat eene bezigheid, welke eens redelyken schepzels boven alle anderen waardig is, eene bezigheid, die ons gemoed noodwendig met het allerzuiverst genoegen moet overstroomen, den meesten menschen zo naar en verveelend zoude weezen?

Ik erken dat de verkeerde indrukselen der kinderen, naar maate zy meer begrip van God, Godsdienst, en pligt beginnen te krygen, allengskens verminderen moeten. Ik erken, dat de gewoonte inzonderheid, het lastige en verveelende, dat zy in 't bidden vinden, vry wat kan leenigen; maar moet 'er dan, (en dit is het laatste uitwerksel) niet altoos eene agteloosheid en sleur uit geboren worden, die het bidden van alle nuttigheeden vol-

strektelyk berooft? Het was eerst *haatelyk* en verveelend; de gewoonte maakt het *draagelyk*: maar men geeve my nu ook eens eene oorzaak aan de hand, waardoor het in dezen trant van onderwys *aangenaam* en *nuttig* kan worden! ‘Een klaarder bezef en dieper indruk der Goddelyke Volmaaktheeden, denkt men, zal dit allengs te weege brengen.’ Maar 't is onmoogelyk, om dus oit een klaar bezef en diepen indruk der Goddelyke Volmaaktheeden te krygen. Men gewent zig zo vroeg aan deze denkbeelden, dat dezelve onzen Geest noit naar waarde treffen, of met verschuldigden eerbied vervullen kunnen. Men krygt zulk eene vroege en diep gewortelde heblykheid, om de Godheid, zonder aandagt of inspanning, met de lippen alleen, te naderen, en blootelyk een uitwendige pligtpleeging te maaken, dat men naderhand niet eens in 't hoofd krygt, om te twyffelen of het prevelen van eenige woorden, met gevouwen handen en halfgeslooten oogen, wel waarlyk bidden of danken zy? Let eens, op gemeenzaame maaltyden, daar de goede opvoeding geen schynbaaren aandagt behoeft voor te wenden, nog de gasten noodzaakt, hunne oogen zo lang toe te houden, tot dat het den Tractant, of een ander aanzienlyk Lid behaagt, de zyne te opene; let op gemeenzaame maaltyden, zeg ik, en in de dagelyksche verkeering, met welk eene onbegrypelyke agteloosheid de meeste menschen, schoon anders van een onbesprooken wandel en deugdzaame beginzels, dezen voornaamen pligt van den Godsdienst waarneemen; zie hoe aandagtig zy hunne kinderen onderwylen kunnen gade slaan; hoe dikwils zy, al voortmompelende, hun een mes uit de handen neemen, een glas voor hun bewaaren, of hunne handjes voor een konfoor met vuur bevei-

ligen! zie inzonderheid, hoe dikwils men om der kinderen klugten, onder 't bidden, glimlagt, en hoe menigmaalen de opwellende denkbeelden van onmiddelyk voorgaande snaakeryen, de gebeden in een luidgeschater af breeken! Zie dit alles, Heer Denker!... maar gy hebt het zekerlyk meer en beter dan ik gezien.... En zeg my dan, of ik my bedrieg, en of dit niet de natuurlyke gevolgen moeten wezen van dat ontydig bidden, 't welk men den jonge kinderen laat doen? Wagtte men immers, tot dat zy 't Aanbiddelyk Opperwezen in zyne volmaaktheden hadden leeren kennen, en in staat waren om hetzelve met den verschuldigden eerbied te naderen; leerde men hen dan eerst bidden, als zy begrypen konden, wat bidden was, en met welk eene gemoedsgesteltenis die pligt betragt moet worden; gewende men hen eindelyk, van den eersten aanvang af, om hunnen ernst en aandagt met de waarde van het onderwerp te evenaaren, dan was 'er hoop, dat men eindelyk eens waare aanbidders, die God in geest en waarheid smeekten, onder het gros der menschen vinden, en het gebed zyne natuurlyke uitwerkselen in onze gemoederen voortbrengen zoude: thans agtte ik dit onmoogelyk, My dunkt, Myn Heer, dat gy dit stuk uwen Lezeren eens onder 't oog behoort te brengen. Zo gy myne aanmerkingen daar toe geheel, of gedeeltelyk, verkiest te gebruiken, ik maak 'er u meester van: want ik ben met de grootste hoogagting enz.

T.

Ik zal misschien myne gedagten over de Natuur van het gebed, in het vervolg wel eens nader mededeelen; en dit Vertoog voor tegenwoordig met eenen anderen brief besluiten, waar van de Schryver

my ten goede houde, dat ik denzelven slegts gedeeltelyk en met een weinig verandering uitgeeve. Zyne vraagen, denk ik, dat van my niet beantwoord behoeven te worden.

Myn Heer.

HOe is 't moogelyk, dat men in een Stad, als deze, daar alles zo wel geregeld is, zulk een wanorden aantreft, als men een kind ten Doop koomt aanbieden. Ik kwam onlangs met myn dogtertje, tot dat oogmerk, in één onzer Kerken, alwaar toen een Leeraar predikte, die veel loop heeft. Wy hadden om die rede wel zorg gedraagen, om 'er vroeg te zyn: maar vonden egter het Doophek reeds zo vol, dat de Peetemoey en de Baker voor den ingang van het zelve zeer gedrongen moesten zitten; terwyl den Peet-oom en my op een bank agter af, een klein plaatsje wierdt gemaakt. Wy zaten daar zo nauw, dat wy niet konden opstaan, toen het Formulier van den Doop dit vorderde, en even weinig als de Peetemoey, den Predikant hooren of zien konden toen 't zelve geleezen wierdt. Ik wilde my wegens dit alles by den Koster wel beklaagen: maar die was waarschynlyk na zyn tuin; althans niet ter Kerk. Om 'er den Voorzanger, die met een half eerwaarde deftigheid in zyn plaats zat, over aan te spreeken, en op schudding te maaken, kon ik niet besluiten; te meer, om dat ik my nog altoos vleide, dat men eindelyk zo veel plaats ten minsten maaken zoude, dat de Peetemoey met het kindje ordentelyk tot den Predikstoel zou kunnen naderen; maar ik bedroog my ook hier in weder. Zy moest 'er met geweld doordringen, of hadt 'er niet by kunnen komen. Wy waren 'er allen ten eenemaal van verslagen; maar te huis en tot bedaardheid van geest

gekomen zynde, vielen my de volgende bedenkingen in, die ik de vryheid neeme om Uw Ed. met het verhaal van het voorval zelve toe te zenden.

Ik zal van de gewoone onagtzaamheid, waar mede het Sacrament des Doops wierdt bediend en ontheiligd, het rabbelend leezen van het Formulier, enz. niet spreeken; dat is zo algemeen, en blyft, in weerwil van herhaalde berispingen, in zulk een vast en aangenomen gebruik, dat ik niet kan hoopen, daar in ooit eenige verandering te zullen zien. Maar ik vraage, *voor eerst*, of het Doophuis, 't welk byzonderlyk tot deze plegtigheid geschikt is, gelyk de naam zelfs aanwyst; en derhalven open gehouden moest worden voor die geenen, welken zig tot dat bepaald oogmerk derwaards vervoegen, zo vol Dames behoordt gestouwd te worden, dat 'er noch Doophefsters, noch Baker plaats in krygen, ja nauwelyks tot by den Preêkstoel doordringen kunnen, om het kindje onder den Doop te houden? *Vervolgens*, of het redelyk is, om den geloovigen een toestemmend antwoord af te vraagen, op voorstellen, die zy, van wegen het gedruisch, den verren afstand, en het gerabbel, in eene volstrekte onmoogelykheid zyn van te kunnen hooren of verstaan? En, *eindelyk*, of de Kosters, wier bediening medebrengt, dat zy alle wanorden in de Kerk voorkomen, en klagten van dezen aart hooren, niet onder eene stricte verpligting gelegd behoorden te worden, om in plaats van des Zondags te gaan plaisieren, hunne bediening waar te neemen, en ter Kerk te komen. Het zal my zeer aangenaam zyn, myne bedenkingen in één uwer Vertoogen geplaatst te zien, en gy zult hier mede verpligten

Uw E. getrouwen Leezer en Vrind

CHRISTIAAN ORDER.

T.

De Denker.
N°. 30.
Den 25. July 1763.

[Brief aan den Denker wegens deszelfs verdeediging van de onbepaalde Vryheid der Drukpers in No. 24.; en Aanmerkingen van den Denker daar over.]

DE Schryver van den volgenden Brief zou my, zekerlyk, van partydigheid verdagt houden, zo ik zwaarigheid maakte, dien aan het Publyk mede te deelen; en ik doe dit te liever, dewyl ik niet zo zeer met myne eigen begrippen ben ingenomen, of ik kan zeer wel dulden, dat een ander van my verschille, en my op eene verstandige wyze tegenspreeke.

Myn Heer Denker!

NA dat ik UEds. 24ste Vertoog, waarin UE. de onbepaalde vryheid van de Drukpers beweert, gelesen had, heb ik die stof ook eens overdagt; maar my tot nog toe niet aan uw gevoelen daaromtrent in alles kunnen overgeven. Ik heb geoordeelt de vryheit te mogen neemen van de zwarigheden, die my daar in voorkwamen, aan U voortestellen, in hope, dat byaldien gy deselve van eenige aangelegentheid mogt vinden, gy daar op wel sult willen antwoorden, en of my in myn gevoelen versterken, of deselve oplossende my tot uw gevoelen overhalen.

Gy onderzoekt de vryheid van 't schryven omtrent twee voorname onderwerpen: te weten, de Godsdienst en de Politie.

Wat het eerste aanbelangt, daar in ben ik het volkomen met U eens, voor soo verre die geschriften maar niet Godslasterlyk zyn, of daar toe ingerigt blyken, om de grondbeginselen van deugd wegtenemen, en de zaden van godloosheid te verspreiden. Het is de grootste onregtvaardigheid, niet alleen, om ymand te dwingen omtrent de wyse van God te dienen, en een ander geloof te belyden, als het geen hy by zich zelve het beste en waaragtigste denkt te zyn; maar ik geloof ook met U, dat het zeer onredelyk is, ymand te beletten, zyne gevoelens omtrent den Godsdienst bekent te maken, dewelke hy denkt dat het beste overeenkomen met Gods wille, en tot bevordering van zyn eigen geluk verstrekken moeten, dewelke hy, aan den dag brengende, ook hoopt, dat van meer menschen sullen aangenomen, en hun tydig en eeuwig welzyn daardoor bevordert worden.

Om nu tot uw tweede stuk, te weten de Politie, te komen, daaromtrent kan ik, hoewel geen *Politicus* zynde, veel minder eenig deel hebbende aan Staats- of Stadsbestier, evenwel de on-

bepaalde vryheid van de Drukpers, so als deselve van U gestelt word, niet toestaan.

Ik sal tot een grondslag van myn gevoelen nemen even het selve, dat van U in het begin van uw Vertoog word bygebragt, hierin bestaande: dat de menschen, zig in burgerlyke maatschappyen vereenigende, ligtelyk begreepen, dat, wanneer een yder die onbepaalde vryheid, die hy van te voren genoten had, bleef behouden, de voordeelen, die zy zich uit de maatschappy belooft hadden, en dewelke in de veiligheid, rust en onderlinge hulp bestonden, niet van langen duur souden zyn. Daar toe was het nodig, dat 'er wetten gemaakt wierden, waar na zig een yder moest rigten; daar toe was het ook nodig, dat 'er overheden verkoren wierden, die deselve ter uitvoer bragten, en die 't bestier van 't gemeenebest wierd toevertrouwt. Insonderheid verbond zig een yder van hun, om niets te sullen doen, waar door de samenleving gestoort, en de burgerlyke maatschappy in wanorde gebragt kon worden, en onderwierp zig, wanneer hy zulks deed, als een verstoorder van de gemeene rust, aan de straffe, die hy geoordeelt soude worden, verdient te hebben.

Dit voorstel staat gy toe, myn Heer Denker; maar so gy dit toestaat, moet gy 'er dit noodzakelyk gevolg ook uit toestaan, dat, wanneer door de onbepaalde vryheit van de drukpers de burgerstaat in wanorde kan gebragt worden, de overheid geregtigt is om deselve binnen de behoorlyke perken te bepalen, en niet moet toelaten, dat zulke schriften, waar door de rust van den Staat gestoort kan worden, door den druk gemeen worden gemaakt.

Maar is het nu niet zeker, dat 'er in elk gemeenebest altyd ingesetenen worden gevonden, dewelke het algemeene welzyn niet behertigende, hun eigen belang alleenlyk zoeken, na verandering haken, en, om hunne oogmerken te bereiken, daartoe allerhande ongeoorloofde middelen in 't werk zoeken te stellen? Worden 'er niet altyd menschen gevonden, dewelke een haat tegen de overheid of zommigen van de regenten hebben, of om dat zy, volgens hunne verkeerde begrippen, meenen van hen verongelykt te zyn, ofte om andere menigvuldige redenen, uit dewelke haat en afgunst kan verwekt worden? Wat sullen zulke lieden nu voor middelen in 't werk stellen, dese om aan hun haat en wraaklust te voldoen, en gene om hun eigenbelang te bevorderen, en hunne staatzugtige oogmerken te bereiken? Sy sullen op alle mogelyke manieren de overheid zoeken verdagt te maken, deselve in kleinagting en veragting te brengen by het volk, alle hunne handelingen verdraaijen, en slinksche oogmerken aan deselve toeschryven. Daartoe is de

vryheid van alles te mogen schryven, en door den druk gemeen te doen worden, hun van groote hulp en dienst; de hekelschriften zyn daar bysonder toe geschikt. Daarin kunnen zy, sonder dat het bewys daar by nodig is, de overheid beschuldigen van ontrouw, van malversatien, van landverradery, van inbreuken op 's volks voorregten, en diergelyke meer. Alhoewel nu verstandige en deugdzame lieden, die kennis van zaken hebben, zig door zulke schriften, die op losse onderstellingen en bloote gissingen steunen, dikwils ook uit snoode lasteringen bestaan, niet sullen laten misleiden; hoe ligtelyk egter kan de domme gemeente daar door niet bewogen worden, om kwaad vermoeden tegen de overheid op te vatten, en nadeelige gedagten van alle hare daden en handelingen te krygen, waarvan ook de besten ten kwaden kunnen uitgelegt worden. Het is het gemeene volk zelden eigen om te redeneeren, en onderzoek te doen na de waarheid der zaken; dikwils vind men, dat het selve gaarne verandering soude te weeg brengen in de regeering, op hoop van daar meer voordeel by te sullen hebben, en van minder aan de wetten onderworpen te zyn. So dra het selve dan aan zulke welspreekende of mooi schryvende oproermakers gehoor en geloof begint te geven, worden de gemoederen niet slegts aan het gisten gebragt, maar kunnen daar door ligtelyk tot oproer berokkent worden, in soo verre, dat de gantsche staat in gevaar raakt van ten ondersten boven te keeren. Hiervan ontbreeken geen voorbeelden in de geschiedenissen, en men sal niet buiten ons vaderland behoeven te gaan om deselve te vinden; en ik geloof, byaldien de vryheid van zyne gedagten aangaande regeeringszaken aan den dag te brengen wat meer bepaald was geweest, dat 'er dan so veele beroertens niet, zedert de opregting van ons gemeenebest, hier te lande, en de Staat aan minder onheilen onderhevig souden geweest zyn.

Terwyl nu zulke gevolgen uit de onbepaalde vryheid van de drukpers kunnen voortspruiten, soo blykt ook dat deselve, als strekkende om de burgerlyke maatschappy in wanorde te brengen, binnen de behoorlyke palen moet gestelt worden, en de overheid niet verpligt is, om het verspreiden van allerhande schriften toe te laten.

Laat my nu toe, myn Heer, eenige aanmerkingen te maken omtrent het gene van U word bygebragt, om de onbepaalde vryheid van de drukpers te verdedigen.

Gy zegt, voor eerst, dat de vryheid van denken, en hunne denkbeelden aan malkanderen mede te deelen, een regt is, soo onafscheidbaar van de redelyke natuur, dat de menschen het zelve niet konden vervreemden, zonder zig te ontmenschen, en zelve sonder Gods hoogste ongenade op den hals te halen.

Het is waar, dat de vryheid van denken niemand benomen kan worden, nog ook niemand zelve die kan overgeven, dit is yts onmogelyks; maar waarom kan ymand de aangeborene vryheid van zyne gedagten over sommige onderwerpen aan andere medetedeelen niet overgeven? waarom soude hy sulks niet doen, als het kan dienen tot bevordering van het algemeene welzyn in de maatschappy, en het tegendeel in staat is om het selve om verre te werpen? Het koomt my nog niet klaar voor, dat het zo zeer tegen de natuur van den mensch aanlopen, en hem alle aangeborene vryheid benemen soude, wanneer ymand belet word de beschuldigingen, die hy in zyn herte tegen de overheid voed, maar daar hy geen duidelyke bewysen van heeft, aan den dag te brengen; veel minder, wanneer het een lasteraar ongeoorloft is, zyne lastertaal vryelyk te mogen uitbraken. Doch stel ook eens, dat de overheid in t'een of t'ander inderdaad kwalyk heeft gehandelt; terwyl de regenten ook menschen zyn, en het de menschen eigen is te dwaalen, soo kan het gebeuren, dat zy sonder list of kwaad opzet fouten begaan; maar dan moet het daarom een yder niet vrystaan, om soo een begaane misslag de overheid in een publicq geschrift over den hekel te halen, en deselve in kleinagting te brengen by het volk. Sal een kind, als hy ziet, dat zyn Vader in 't een of't ander niet wel handelt, of misslagen begaat, zulks overal bekent gaan maken? sal hy niet beter doen, is het zyn pligt niet dat hy het verborgen houde? Nu kan men hierin wel eenige vergelyking maken tusschen die persoonen en een onderdaan en zyn overheid; en een onderdaan behoeft zig dus niet van de natuur van een redelyk mensch te ontdoen, wanneer hy zyne gedagten daaromtrent sal inhouden.

Vervolgens zegt gy, myn Heer, dat byaldien men zig de vryheid niet had behouden, om uit zyne oogen te zien, en de zwarigheden, welke men in hun bestier ondervond, aan elkanderen medetedeelen, men zig niet tegen het inkruipend gezag van heerschzugtige Vorsten beveiligen, nog de dwinglandy soude kunnen ontgaan.

Daaromtrent heb ik aantemerken, dat het waar is, dat in al. 1e welgeregelde maatschappyen, by 't ingaan der zelve, wetten zyn vastgestelt, waaraan en overheid en ingesetenen verbonden wierden, en waarnaar de eerste in hare bestiering, de anderen in hunne onderwerping geoordeelt moesten worden. Dese zyn de grondwetten van den staat, daartoe gemaakt, om te verhoeden, dat een wettige heerschappy in geen dwinglandy soude veranderen. De overheid is verpligt dese te onderhourden, en de regels, dewelke deselve voorschryven, in het bestieren van den burgerstaat, optevolgen, en so dra de overheid dese grondwetten verbreekt van haar kant, worden de onder-

danen ook van hunne gehoorzaamheid ontslagen, vermits zy zig niet anders aan het gezag van de overheid hebben onderworpen, als onder voorwaarden, dat zy volgens de grondwetten het zelve soude oefenen. Wanneer het derhalven blykt, dat de grond wetten door de overheid overtreden worden, dat zy de voorregten van het volk te niete doet, dat zy zig aan ontrouw en malversatien, waarvan klaare bewysen zyn, schuldig maakt, soo vervalt daar door haar gezag van selve, en dan moet zy wederom aangemerkt worden, als een particulier lid van den staat, soo als zy was voor dat het volk haar de opperste magt had overgegeven. In zulken gevalle behoeven die gene, die zig daar aan gelegen willen laten leggen, zig niet tot schryven te begeven, en deselve met de pen aantetasten; maar dan is yder onderdaan bevoegt om de overheid voor die gene, die haar hebben aangestelt, te beschuldigen, en van haar gedrag rekenschap te doen geven; dan kan een yder haar opentlyk aanklagen voor het geheele volk, het welke dan ook, bevindende, dat de beschuldigingen gegrond zyn op desel. ve maniere de overheid van haar gezag kan beroven, als het haar daar mede bekleed heeft. Hoewel nu dit niet moet in 't werk gestelt worden, als in de uiterste noodzakelykheid, en na dat alle zagte middelen, om de overheid tot reden en het betragten van haar pligt te brengen, vrugteloos zyn geweest, soo blykt egter dan ook, dat wanneer de vryheid van de drukpers bepaalt is, dat wanneer zulke schriften belet worden in 't ligt te komen, waarin de overheid verdagt word gemaakt, en beschuldigt van malversatien, waarvan geen voldoende bewyzen kunnen bygebragt worden, de vryheid van 't volk daar door niet in gevaar raakt, en de dwinglandy daarom wel verhoed kan worden.

En, om eens van het gedrag van de Heer WILKES in Engeland, by welks gelegentheid UE. dit Vertoog hebt uitgegegeven, te spreeken, waarom kon die Heer de Staatsdienaers, die hy in zyne schriften soo over den hekel haalt, niet aanklagen voor den regter, soo hy wettige redenen van beschuldiging tegen hun gedrag heeft, en die hy in staat is om te bewysen. Soo yts toe doen soude beter te pas komen voor een yveraer voor de vryheit, en ymand, die voor een patriot wil doorgaan, als door hekelschriften de menigte in 't vermoeden en arg waan tegen zulke staatsluiden te brengen, en in onzekerheid te laten, of deselve getrouwelyk hun pligt waarneemen of niet. Wanneer het yder particulier vry soude staan, om de overheid of de bediendens van den staat in een publicq geschrift vryelyk over den hekel te halen, dat soude even eens zyn, als of de overheid voor een particulier te regt moest staan, als zy misdaan had, en dat yder byzonder lid van 't gemeenebest regt had om haar te beoordeelen; daar de overheid als zy de grondwetten verbreekt, voor het geheele volk, of die gee-

ne die 't volk representeeren, en de staatsbediendens, wanneer zy hun pligt niet waarneemen, voor den gewoonlyken regter te regt gestelt moeten worden.

Het middel, dat gy voorstelt, om kwalyk geintentioneerden te beteugelen, wanneer zy onderneemen om braave regenten te lasteren, en van malversatien te beschuldigen, daar zy geen deel aan hebben, is, dat die regenten dan hunne beschuldigers dagvaarden, en actie van injurie aanstellen.

Maar voor eerst komt het my voor, dat dit middel volgens uwe stelling niet kan gebruikt worden, en daar mede strydig is; want gy zegt pag. 189, dat, zo dra men de vryheit van de drukpers wil beletten, men deselve onderwerpt aan een willekeurig gezag van regters, welke naar hunne vooroordeelen of driften, beslissen zullen, wat al of niet mag geschreeven worden. Doch wie sal nu die injurie beoordeelen? is het niet de overheid zelve die dat doen moet? de overheid oeffent het regt, of ten minsten die gene, waaraan zy zulks demandeert. So het dan de overheid vry sal staen, om een actie van injurie aantestellen, den beschuldiger voor haar te dagvaarden, dien zy ook zelve soude beoordeelen, kan zy dan niet metter daad op dese manier beslissen, wat geschreeven of niet geschreeven mag worden? Maar eens genomen, dat dit middel volgens uwe stelling plaats konde hebben, sal het genoeg zyn een actie van injurie aantestellen, wanneer zulke geschriften reeds alomme verspreid en gelesen zyn, de kwaade indrukselen daarvan reeds in de harten van de onderdanen wortelen geschoten hebben, en de gemoederen reeds aan 't gisten gebragt zyn? Dus soude het remedie dikwils, na dat de zaak niet meer te verhelpen is, in 't werk gestelt worden. Daarenboven kan de schryver zyn naam verzwygen en onbekent blyven, terwyl zyne gedagten gemeen worden.

Eindelyk zegt gy, dat braave regenten zig aan dien moedwil weinig stooren sullen. Maar sal yder een aanstonds van hare onschuld overtuigt zyn, soo als zy het voor hun zelve zyn? sal een eerlyk man dan zyn reputatie en goede naam voor niet agten? sal ymand, die 't landsbestier voor het geheel of ten deele is toevertrouwt, die een moeilyke post waarneemt, en zig daarin eerlyk kwyt, dan bloot moeten staan voor zulke lasteringen, en die tot zyn loon hebben?

Dese zyn de redenen, myn Heer, waarom ik uw gevoelen, aangaande de onbepaalde vryheid van de drukpers, niet kan aannemen, en meene, dat deselve in stukken, die de Politie betreffen, bepaalt moet zyn; maar egter strek ik die bepaaltheid soo verre niet uit, dat ik soude denken, dat het in 't geheel ongeoorloft was over deselve te schryven. In tegendeel denk ik, soo als de Heer van Effen het in zyn 22oste Vertoog voorstelt, dat het

een yder vrystaat, om in een publicq geschrift zyne gedagten gemeen te maken omtrent dat gene, dat hem het oirbaarste voorkomt tot bevordering van de welstand zyns vaderlands, mits dat zulks geshiede met een zedigheid en eerbied aan de overheid verschuldigt, en hy aan het oordeel van haar overlaat, of zyne bedenkingen verdienen in agt genomen te worden of niet.

Voor 't overige moet ik U nog dese bedenking opgeven, of de onbepaalde vryheid van de drukpers niet stryd met het geen gy in 't laatst van het 20ste Vertoog zegt, namentlyk, dat men een yder met regt als een vyand der maatschappy mag straffen, wiens geschriften schadelyk zyn voor de tegenwoordige rust, en 't geluk der menschelyke samenleeving. Maar misschien zult gy hier op antwoorden, dat het 24ste Vertoog uwe gedagten behelst, en het 20ste die van den Engelschen Schryver, dewelke gy maar overgeset hebt.

Eindelyk, myn Heer, zyn myne gedagten, dat uw voorstel om de onbepaalde vryheit der drukpers toe te laten, goed soude zyn, als de lieden daar geen misbruik van maakten, alsniemand zig met schryven bemoeide, dan die deugdzaam was, zyn vaderland opregt beminde; en sonder haat, sonder eigen belang, maar alleen na waarheid, en daarvan wel overtuigd zynde, zyne gedagten voorstelde.

Ik hebbe de eer van my met alleagting te noemen

den 7 *July* 1763.

UE. onderdanige Dienaar.

Ik laat het aan myne Leezers over, te oordeelen, of de begrippen van den Schryver des bovenstaanden Briefs zo veel van de geenen, die ik in No. 24. heb voorgesteld, verschillen, dan hy zich zelven schyne te verbeelden; en of de redenen, welken hy tegen myne stellingen inbrengt, in staat zyn, om myne gelegde gronden omver te werpen. Een *periodicq* papier is eigenlyk niet geschikt om 'er een Twistschrift van te maaken; en ik zal daarom zynen Brief niet van stuk tot stuk beantwoorden; maar my te vreede houden met slechts een enkel woord tot bekragtiging van myn gevoelen, waar by ik blyf volharden, hier noch by te voegen.

Wy zyn het met elkanderen daarin eens, dat elk Lid van den Burgerstaat gehouden moet worden, zyne natuurlyke vryheid van denken, en zyne gedagten aan anderen op allerleie wyzen mede te deelen, niet verder te hebben willen afstaan, dan voor zo verre door het gebruik van die vryheid de Maatschappy in wanorde gebragt kan worden, en dus het oogmerk, waar toe men zich in Maatschappyen begeeven heeft, verlooren zou worden. De Overheid is niet alleen bevoegd, maar zelfs verpligt, aan de oeffening der natuurlyke vryheid van de Ingezetenen zulke paalen te stellen, waar door zy belet worden, die tot nadeel van den Burgerstaat te misbruiken; en, is het dan zo, dat uit eene vrye drukpers nadeel voor den Staat te vreezen zy, dan wil ik den Schryver van den Brief gaarne toestaan, dat de Overheid die moet beteugelen.

Maar hier in is het, dat wy van elkanderen verschillen. Ik

weet, zo wel als hy, dat veele, ja zelfs de meeste polityke geschriften, hunnen oorsprong hebben in het eigen belang der Schryveren, en somtyds in eenen ongegronden haat tegen de Bestierders van het Gemeenebest opgevat. En het zy verre van my, dat ik eenige geschriften, uit diergelyken bron voortgekomen, en geschikt om onruft in den Burgerstaat te verwekken, zou goedkeuren. De Vraag is maar alleen, of'er uit het verspreiden van dezelven, zy mogen dan ingerigt zyn, zo als zy willen, zo veel schaade in den Staat te wagten zy, als de Schryver zich verbeeldt? Dit is het geene ik ontken. De braave Burgery wordt niet ligtelyk door een *Libel* ingenomen of overgehaald, om naar verandering te wenschen: inzonderheid, wanneer men zich de moeite wil geeven, om het zelve te wederleggen, in plaats van het te verbieden. Die leezen kunnen, leezen het geen voor, zo wel als het geen tegen hunne Overheid geschreeven wordt; en daar is geen reden om te denken, dat het gros eener Natie eene ongegronde beschuldiging van verkeerd bestier in hunne Regenten aanneemen zou; wanneer zy in staat gesteld worden, om die ongegrondheid te zien. Ook heeft de ondervinding van vroegere en latere tyden geleerd, dat de meeste Staatsverwisselingen noit door die geenen berokkend zyn, die over het gedrag der Overheid gezond weeten te oordeelen, en in staat zyn het geene voor en tegen dezelve geschreeven wordt te overweegen. De kleine Gemeente is het, zo hier als in andere Landen, geweest, die oorzaak van beroertens gegeeven heeft; en deeze leeft zelden. Zo 'er ook geene andere omstandigheeden by komen, zal zy zelfs niet ligt bewoogen worden om naar verandering te staan, al zyn de Blaauwboekjes al eens geschikt, om van den eenvoudigsten Arbeidsman geleezen en begreepen te worden. Indien ik een Vorst of Staatsminister in eenig land van de werreld was, en oproer en verandering in de Regeering wilde te wege brengen, zou ik my van het verspreiden van de scharpste en geestigste schimpschriften weinig dienst beloven, zoo ik niet van eene goede goudbeurs voorzien was, waar door ik de hoofden van de Gemeente, zulken, die 't hoogste woord in kroegen en diergelyke openbaare byeenkomsten voeren, en die de leidslieden der domme meenigte zyn, kon overreeden, om die hekelschriften te leezen, en de beschuldigingen, tegen her bestuur daar in vervat, voort te planten.

Daar is, derhalven, weinig nadeel uit de Vryheid der Drukpers te vreezen, schoon dezelve nu en dan al eens misbruikt wordt. In tegendeel, wanneer'er vryelyk over alle onderwerpen geschreeven mag worden, hebben de geenen, die het bewind voeren, gelegenheid om te kunnen ontdekken, welken de begrippen der Burgery omtrent hunne wyze van bestiering zyn. En dat 'er omstandigheeden kunnen weezen, in welken hun 'er aan gelegen legt, dat zy dezelven weeten, zal, zo ik geloof, niemand ontkennen. Om nu niet te zeggen, dat geen schriften met meer drifts geleezen worden, dan die verboden zyn; en dat het verbieden zelfs aanleiding tot kwaade vermoedens geeven kan. Wordt, ondertusschen, eenig Magistraatsperzoon door eene snoode pen in zyne eer en goede naam aangetast, en vindt hy niet goed dien hoon te versmaaden; zekerlyk kan hy den lasteraar voor zynen dagelykschen Regter dagvaarden, alwaar hy, niet naar een willekeurig gezag, maar naar de vastgestelde wetten straf erlangen moet. Voor 't overige verzoek ik mynen Correspondent, eens na te zien en te overweegen het geen over deeze stof gevonden wordt by den uitmuntenden Schryver van *l'Esprit des Loix*, Liv. XII. Chap. XIII.

De Denker.
N°. 31.
Den 1. Augustus 1763.

[Brief van Achitofel Simon, behelzende deszelfs Levensbeschryving; en een Voorstel om over de Zedekunde, met betrekking tot den Koophandel, Lessen te geeven.]

- *Sapere aude*.

HORAT.

Zlet hier, Leezers eenen Brief, welken de Schryver my verzogt heeft uit het Fransch te vertaalen, en in myn papier uit te geeven.

Myn Heer!

IK neem de vryheid my aan U te vervoegen, om U een Ontwerp, 't welk ik gemaakt heb, mede te deelen; hoopende, dat gy my behulpzaam zult willen weezen, om het zelve werkstellig te maaken. Doch, eer ik U myn *Plan* openbaare,

moet moet ik U vooraf eene korte beschryving van myne persoon en omstandigheeden geeven.

Ik ben niet alleen in den schoot der Roomsche Kerk in Frankryk geboren en opgevoed; maar ik ben zelfs door myne Ouders, van myne eerste jeugd af, tot den Geestelyken Staat geschikt; en, na dat ik eerst als leerling in een Collegie van de Vaders Jesuiten eenige jaaren hadt doorgebragt, heb ik vervolgens geloften gedaan, en ben onder die Societeit aangenomen; waar in ik tot de Priesterlyke waardigheid gevorderd ben. Priester zynde, ben ik door de Superieuren gezonden in een der voornaamste Zeehavens en Koopsteden van het Ryk, welke ik om redenen niet kan noemen; alwaar ik my met prediken en de biegt te hooren verscheiden jaaren heb beezig gehouden, tot dat de Societeit uit Frankryk verjaagd is, wanneer ik ook genoodzaakt werdt te vertrekken. Te dier gelegenheid ben ik aan het denken geraakt over de gegrondheid van den Roomschen Godsdienst, waar over ik reeds lang vry wat twyffelingen by my zelven gevoed hadt. De Leerstukken van de *Transsubstantiatie*, de Aanbidding der Heiligen, en eenige anderen waren my al lang voorgekomen niet genoegzaam in de Schriftuur gegrond te zyn: doch meest van allen ergerde my het verbod van de Kerk aan de Geestelyken om te mogen trouwen. Hoe meer ik hier over dagt, hoe meer het zelve my onredelyk voorkwam. En kan 'er, inderdaad, ook wel iet ongerymders bedagt worden, dan dat een Staat, waar aan het wettig genot der grootste vermaaklykheeden, voor welken onze natuur vatbaar is, verknogt is, aan de Geestelykheid ongeoorloofd zoude weezen, die, om het nut, dat zy aan het menschdom toebrengt, meer dan eenige andere menschen tot het gebruik van alle aardsche geneugtens geregtigd is? De Schrift verbiedt het huwelyk nergens; de Priesters in de eerste Christen Kerk hebben ook vryheid gehad, om te trouwen. En zou het dan de waare Kerk zyn, waar in men het zelve aan hun verbiedt? waar in men hun belet, die vermaaken te genieten, tot welken aan alle menschen een onverwinlyke trek is ingeschaapen? waar in men hun een Sacrament laat bedienen, zonder dat zy 'er zelfs deel aan moogen hebben? - Deeze en diergelyke redenen overtuigden my, dat ik verpligt was uit Babel uit te gaan; en ik nam daarom het besluit, in plaats van my naar eenig ander Roomsch Land te begeeven, liever totde Protestanten over tekomen; 't welk ik vervolgens ook te werk gesteld heb, vergezeld van

een Nonnetje van twee entwintig jaaren, die bevorens myne biegteling geweest was. Deeze, voor welke ik lang de sterkste genegenheid gevoeld hadt, overreede ik insgelyks van de verkeerdheid van den Godsdienst, welken wy tot hier toe beleeden hadden. Zy ontvlugtte uit haar Klooster, en kwam, na het uitstaan van veele gevaaren, met my in Engeland, alwaar wy den Roomschen Godsdienst verzaakten en saamen trouwden. Doch my naar het Karakter der Engelsche Natie niet kunnende schikken, ben ik onlangs in dit Land gekomen; niet twyffelende of ik zou hier eene veilige schuilplaats en gemakkelyk een middel van bestaan vinden; dewyl men my meer dan eens berigt hadt, dat zulken, die de dwaalingen van het Pausdom verlaaten hebben, alhier met open armen ontsangen worden.

Ik heb hier dan met eenigen van myne bekenden raad gepleegt, wat ik by der hand zou vatten. En allen hebben my geraaden, dat ik eene Fransche School zou oprigten, of lessen in de Latynsche taal aan de huizen zou geeven, my verzekerende, dat deeze zekere middelen waren om aan den kost te koomen. Ik geloof ook, dat het een en ander my, zo ik het ondernam, niet kwalyk zou gelukken. Want ik heb de werreld genoeg gezien om als Fransche Meester den jongen luiden welleevendheid te leeren; en schoon ik myn Latyn meest uit *Sanchez, Escobar, Hurtado, Fagundez, Molina* en anderen der Theologanten van onze Societeit gehaald hebbe; zo heb ik toch, geduurende myn verblyf in Holland, reeds, duidelyk bespeurd, dat de meeste luiden hier juist zo veel onderscheid tusschen zogenaamd Munniken- en ander Latyn niet maaken, of eene meenigte van afgevallen Roomsche Priesters koomen op die wyze aan een stuk broods. Ik wil daarom ook niet verzeggen, dat ik niet den eenen of anderen weg met ter tyd zal inslaan. Doch, by provisie, heb ik voorgenomen iet anders by der hand te neemen. Myne oogmerken strekken zich verder uit, dan om Kinderen te onderwyzen; en my dunkt, dat ik myne kundigheeden, die ik uit een vlytig en onophoudelyk gebruik der beste *Casuisten* gehaald heb, en welken ik merkelyk door het bestuuren van zo veele Conscientien, terwyl ik Priester was, verbeterd hebbe, met meer nut voor myne medemenschen en met meer voordeel voor my zelven kan aanleggen. Zie hier myne denkbeelden.

De meesten, die zich met het onderwyzen der Zedenkunde

hebben beezig gehouden, hebben zich daar in geweldig bedroogen, dat zy de zelfde regels van eer en deugd voor allerlei menschen hebben willen doen strekken; en niet in het oog gehouden hebben, dat eene daad goed of kwaad is naar den staat en omstandigheeden van den geenen, die ze pleegt. Dat loffelyk in den Onderdaan is, is schandelyk in den Vorst. Wanneer een particulier zyn woord breekt, zondigt hy ongetwyffeld grovelyk; doch wanneer een Vorst dit doet, om het welzyn van zyne Onderdaanen te bevorderen, doet hy eene pryzenswaardige daad. Wanneer een Onderdaan in hoerery of overspel leeft, overtreedt hy, zekerlyk, de gronden van eene goede Zedenleer voor particulieren: doch wanneer een Koning minnaaressen houdt, misdoet hy niets. Het schaadelyke, dat een onwettige minnehandel, en het schenden van huwelykstrouw onder particulieren te wege brengt, heeft in den persoon van den Vorst geen plaats; en het is hem daarom geoorloofd te doen, 't geen de Onderdaanen verboden is. Dus is het ook in andere leevensstanden gelegen. Die oordeelen zou willen, dat de verpligting om niet te vloeken even groot voor een Zee-Officier en voor een en Geestelyken was, zou en eersten veel te kort doen. Iemand, die der waarheid getuigenis moet geeven tusschen twee twistenden is voltrekt gehouden dezelve niet te bewimpelen. Doch wie zou van de Advocaaten der beide partyen willen vorderen, dat zy even opregtelyk der waarheid aankleefden? Met één woord, daar zyn onderscheiden gronden van Zedenkunde voor den Vorst en voor den Onderdaan; voor den Krygsman en voor den Hoveling; voor den Heer en voor den Knegt; voor Geestelyken en Leeken; en yder Staat, waar in iemand gesteld is, maakt een verschil omtrent de deugdzaamheid of ondeugendheid zyner daaden.

De Kooplieden zyn het inzonderheid, die eene Zedenkunde op zich zelven hebben. En, 't is van de uiterste aangelegenheid, dat dit wel begreepen worde. Om dat men hier op niet genoegzaam agt heeft gegeeven, heeft men verscheiden braave luiden voor guiten uitgemaakt, schoon zy zich naar de nauwkeurigste wetten van Koopmans-eerlykheid gedraagen hadden: en 't is uit onwetendheid der regte gronden van deeze Zedenkunde voortgekomen, dat meenig een zich in zyne oude dagen en op zyn doodbed bezwaard gevonden heeft over zyne overgewonnen schatten; daar hy niet de minste knaaging in zyne ziel gevoeld zou hebben, zo hy slegts ge-

weeten hadt, dat de regels van deugd en eerlykheid in den Koophandel zeer verschillende waren van die geenen, naar welken men in het dagelyks leeven verpligt is zich te schikken. Maar wat kan 'er dan in een Stad van Commercie nuttiger weezen, dan dat de luiden in die Zedenkunde, aan welkers weetenschap hun zo veel geleeden legt, behoorlyk onderweezen worden. En dit is het, Myn Heer, het welk ik meen te doen. Ik durve my beroemen, dat ik door de ondervinding, die ik in mynen voorigen staat gehad heb, en door een vlytig onderzoek van al het geene over deeze Stof geschreeven is, dezelve ten vollen meester ben; en ik ben daarom van voorneemen, in den aanstaanden winter, Lessen over de Zedenkunde met betrekking tot den Koophandel te geeven. Ik twyffel niet, indien myn Ontwerp door uw papier bekend wordt, of ik zal eenen grooten toevloed van Comtoirbedienden, of liever Commisen, zo als men thans de luiden noemt, die in voorige jaaren Knegts en Comtoirjongens hietten, en van eerst beginnende Kooplieden hebben: ja ik durve my zelfs vlyen, dat verscheiden van de eerste en oudste handelaars van myne Lessen gebruik sullen maaken, wanneer zy slegts weeten, wat 'er by my te leeren zal zyn: ten welken einde ik u eenige staaltjes zal opgeeven, waar uit men zal kunnen zien, hoe ik deze Zedenkunde denk te behandelen.

Het is eene Grondles van de Euangelische Zedenleer, welke ook door sommige Heidenen is overgenomen, ‘zo als gy wilt, dat u de menschen doen, doet hun ook alzo.’ Doch in den Koophandel is hier eenig onderscheid. Men is 'er niet meede geholpen, wanneer men zo met een ander handelt, als men wil dat hy met ons handele. De eerste Grondregel van de Koopmans-Zedenkunde is derhalven: ‘zo als gy *denkt*, dat u de menschen doen, doet hun ook alzo.’ In myne Lessen zal ik de billykheid van dien regel uitvoerig bewyzen: thans merk ik maar alleen aan, dat 'er uit dien eersten grond noch twee anderen vloeijen. De eene is; ‘al wat andere Koopluiden gemeenlyk doen, mag ik ook doen, zonder te onderzoeken of het kwaad of goed is. De gewoonte maakt het zelve goed.’ De andere: ‘alle woorden moeten in den Koophandel verstaan worden, niet volgens het geen zy in den dagelykschen omgang betekenen, maar vo]gens het gebruik dat de Koopmans-Styl 'er aan gehegt heeft’. Wanneer ik iets voor honderd Gl. heb gekogt, en men biedt 'er my 150. voor; mag ik verzekeren, dat ik het

'er niet voor kan geeven, om dat ik 'er schade by zou lyden. Dit is geen valschheid of leugentaal; om dat de Kooper weet, dat zulk eene verzeekering niets anders beduidt, dan dat men geen zin heeft het goed voor den aangeboden prys te verkoopen.

By deeze regels, voeg ik 'er noch eenige anderen; als daar is; ‘dat het vry staat alle wetten te overtreeden, zo veel men kan; wanneer men denken mag, dat de Wetgeever niet gewild heeft, dat zyne beveelen nauwkeurig onderhouden zouden worden; om dat de nauwkeurige nakooming van dezelven voor het algemeen schadelyk zou zyn’. en diergelyken meer. Doch wat behoef ik u langer met het openleggen myner Gronden op te houden. Ik zal u liever door eenige voorbeelden het gebruik en de toepassing van dezelven laaten zien.

Een Koopman krygt van buiten 's lands last om eene aanzienlyke party traan te koopen, eer 'er noch tyding is van den uitslag der Visscherye. Hy heeft zelfs zo veel traan leggen, als hy moet verzenden. De prys is vyftig Guldens yder Vat. Doch in plaats van zyne traan tot dien prys te leeveren; geeft hy zynen Makelaar, die zich met hem verstaat, bevel, om een verkooper te zoeken, die hem zo veel leeveren wil, als hy verzenden moet. Deze biedt zestig, ja zeventig Guldens voor het Vat; met zoo veel drifts, dat niemand aan hem wil verkopen, om dat men denkt, dat hy eene byzondere tyding heeft, dat de Walvisvangst slegt is uitgevallen. De Meester zendt daar op zyne eigen traan naar zyn buitenlandschen Correspondent, en bereekent hem dezelve tot 70. Guldens, voorgeevende, dat 'er geen traan tot minder prys te bekomen is geweest. In dit geval zal iemand, die geen regt begrip van zaaken heeft, denken, dat de afzender van de traan zich aan een snood bedrog omtrent zyn vriend schuldig maakt. Doch, volgens myne gronden, misdoet hy niets. De braafste Kooplieden zelfs berekenen hunnen Correspondenten de goederen, welken zy ontbieden, wel eens wat hooger dan den inkoopprys. De buitenlandschen Lastgeever zal hem op die wyze ook wel eens eenig goed te hoog berekend hebben. Hy bedient zich derhalven slegts van het regt van wedervergelding; en verre van iet ongeoorloofds gedaan te hebben, verdient hy lof over zyne slimheid in het behandelen zyner zaaken. Zie hier noch een ander voorbeeld.

Ik ontsang goederen van buiten 's lands, om die voor des af-

zenders reekening te verkoopen. Ik verzuim dezelven aan te geeven, en weet ze thuis te krygen, zonder 'er 's Lands geregtigheid van te betaalen. Ondertusschen mynen Vrienddeverkoop rekening zendende, breng ik het geheel inkomend recht tot zyn laste. Ik misdoe niets. De Wetten tegen het Sluiken, zyn gemaakt in onderstelling, dat men dezelven, zo men 'er maar kans toezag, zou overtreden. Dat ik dan sluik, is geen misdaad: en dedewyl ik de schaade, indien ik agterhaald wierdt, zelf zou moeten draagen; zo is het ook niet meer dan billyk, dat ik het voordeel geniete; en mynen Vriend, derhalven, 's Lands regten bereken, even als of ik die ten vollen betaald hadt.

Ik zou meer voorbeelden by kunnen brengen: maar ik denk, dat deezen voldoende zyn, om te doen zien, op wat wyze ik de Zedenkunde met betrekking tot den Koophandel wil behandelen. Ik ben beezig daarvan een kort Saamenstel te laaten drukken; het welk tot tytel zal voeren; *Grond beginzelen der Zedekunde geschikt voor den Koophandel*, [*Elemens de Morale a l'usage du Commerce*]. Dit zal ik tot den Grondslag myner Lessen houden. Het uur, dat ik 'er toe geschikt heb, is vyfmaal in de week 's avonds van vyf tot zes uuren; wanneer men het minste te verzuimen heeft. De prys voor een halfjaarig onderwys zal zyn twaalf ducaten voor yder persoon. Zo dra myne *Elemens* asgedrukt zyn, zal ik het publyk bekend maaken, op wat plaats ik myne Lessen zal geeven, en waar men op dezelven kan intekenen. Zonder ingetekend te hebben, zal niemand toegelaaten worden; en de Intekenaars zullen my en elkanderen eene belofte van geheimhouding van het verhandelde doen, die niet minder heilig en onkreukbaar zal zyn, dan die der vrye Metzelaars.

Ik twyffel niet, Myn Heer de Denker, of myn ontwerp zal uwe goedkeuring wegdraagen; en ik hoop, dat gy daarom deezen mynen Brief, 't zy in 't Fransch, zo als ik dien schryf, of door U in het Hollandsch vertaald, wel in uw weeklyks papier zult willen invoegen. Toen ik Priester was, gaf ik de absolutie, wanneer iemand myner biegtelingen dagt gezondigd te hebben. Maar hoe veel beter is het niet eene Zedenleer te onderwyzen, waar door de oogen zo verligt worden, dat men in staat is, rykelyk geld te winnen; zonder dat men ongerust behoeft te zyn, zich daar door te zullen bezondigen. Maar myn Brief is reeds te lang. Ik ben met de uiterste hoogagting enz.

ACHITOPHEL SIMON.

P.S. Ik moet U noch zeggen, dat ik in myne *Elemens de Morale* in een afzonderlyk Kapittel handel over het *Contract* MOHATRA; dat is, zo als het in de *Epilogus Summarum* beschreeven wordt; ‘wanneer iemand die twintig pistoolen noodig heeft; goederen van een Koopman koopt voor dertig pistoolen, over een jaar te betaalen; en hem dezelven terstond wederom voor twintig pistoolen contant verkoopt’. Ik denk hier door niet alleen veele Jooden, onder welken dit Contract dikwyls gebruikt wordt, op myne Lessen te lokken; maar ik zal zelfs zo duidelyk de geoorloofdheid van deezen handel aantoonen, dat veele Christenen, die tot hier toe vry wat zwaarigheids gevonden hebben om met een goed gemoed hooger interest dan van zes of zeven ten honderd van hun geld te bedingen, in het vervolg zich, by verkiezing, van dat *Contract Mohatra* zullen bedienen; waar door zy tien en twaalf ten honderd kunnen krygen, zonder zich aan zondigwoekeren schuldig te maaken.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *J.v.d. Veer*, Leeuwaarden *de Chalmotte*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N° 32.
Den 8 Augustus 1763.

[Over de Fransche Schoolen en Fransche Meesters.]

Uni se atque eidem studio omnes dedere, & arti
Verba dare.

LUCILIUS.

VReemde Reizigers, en eenige buitenlandsche Schryvers hebben onze Natie meermaalen van styfheid en karigheid beschuldigd. Ik heb in een vorig Vertoog reeds aangemerkt, dat wy ons van die laatste ondeugd treffelyk beginnen te beteren; wy durven zo goed verkwisten als de verwaandste Engelschman, en, zo als thans de zaaken gaan, is het te hoopen, dat ook het ander gebrek eerlang niet meer onder ons bespeurd zal worden, maar dat wy alle onze oude styfheid, eenvoudigheid, eerlykheid en opregtheid, tegen de beschaafde brabbeltaal, polite leugens, beleefde bedriegeryen, en nieuwe modes onzer Nabuuren verwisseld zullen hebben. De Fransche Schoolen, welken wy in tamelyken getale in ons land krygen, helpen hier toe kragtig mede; en dewyl sommige ouderwetsche styfkoppen dit niet schynen toe te stemmen, maar de burgerlyke laagheid hebben, van hunne kinderen zonder tusschen komst van Fransche *Monsieurs* en *Mademoiselles* op te voeden, zo zal ik heden mynen Lezeren de overgroote nuttigheeden der Fransche Schoolen eens onder 't oog brengen.

De benaaming van *Fransche Monsieur* moet ons natuurlyker wyze aanstonds een gunstig denkbeeld voor deze manier van onderwyzen geeven. Een Franschman, gelyk de meeste, en zekerlyk de beste

Meesters zyn, heeft, uit hoofde zyner geboorte, een onbetwistbaar regt, om allen volken der werreld beschaafdheid te leeren, en te onderregten, wat welleevend is. *Cela se fait ou cela ne se fait pas à Paris*, is zulk een onweêrleggelyk bewys voor het geen men behoort te doen of te laaten, als 'er in de wetten der beschaafdheid begeerd kan worden. Ik weet wel, dat sommige volken de onbeschaamdheid hebben, van den Franschen dit regt te betwisten, en te zeggen, dat de modes van Parys overal niet eveneens te passe komen; dat de uiterlyke welgemanierdheid verschilt naar de verschillende zeden van een Land of Volk, en dat men zig te Peking, te Hispahan, te Londen, en misschien zelfs te Amsterdam, met Fransche strykades en hoflykheeden belachgelyk kan maaken. Onbeschaafde wartaal! Ten opzigte van Amsterdam ontken ik die uitwerking althans volstrektelyk. Wy, gezeggelyke Hollanders, zyn van de innerlyke waardy der gebruiken van Parys zo volkomen overtuigd, dat wy dezelven altoos met eene blinde onderwerping overneemen en volgen. Voor eenige jaaren kwam 'er een troep Fransche Comedianten in den Haag over, waar van zommigen een besmettelyk ongemak op 't hoofd hadden, dat wy uit welleevenheid niet durven noemen, en om 't welke te kunnen smeeren, zy verpligt waren hun hoofd-hair zeer kort op den schedel af te snyden. Dit stondt afgryslyk leelyk; maar zy wierpen 'er wat poeder over, en overtuigden ons, dat hen de eerste mode van Parys en welleevend ware. Aanstonds moesten alle Paruikemaakers, Hairsnyders en Coëffeerders door het gansche Land aan 't werk, om onzen jongen Heeren hun inpoliet hoofdhair af te snyden, en daar waren naauwlyks schaaren genoeg te krygen, om de Natie welleevend te maaken. Hoe groot is ondertusschen de kragt der Politesse! Het geen eerst afgryslyk

was, is nu een voornaam gedeelte eener fatsoenlyke opvoeding, staat fraay, en wordt zelfs zo gemeen, dat wy hier door, vreeze ik, welhaast weder van het grootste cieraad onzes Lands beroofd zullen worden. Ik zou den oorsprong der pompadoure verwe hier eveneens ten bewyze kunnen bybrengen, zo ik niet vreesde myne kiesche Leezers en Leezeressen, die onlangs zo veel smaaks in dat zindelyk kleurtje hadden, daar door beschaamd te maaken; en daarenboven ik moet na 't Fransche School.

De Franschen kennen hunne meerderheid boven alle andere volken, en inzonderheid boven ons onnozele Hollanders, zo wel, dat zy ons, terwyl ze als vreemdelingen onder ons verkeeren, en wy hen den mond open houden, grootmoedig veragten durven. Zouden wy dat verdraagen, zo wy zelven niet gevoelden, dat zy de waare beschaafdheid, beter dan wy, verstonden? Maar nu, wat uitwerking moet zodanig eene gesteldheid des Meesters op den Leerling hebben? Een edel hart, eene fraaije houding, en, daar het boven al op aankomt, eene alleruiterste vrymoedigheid moeten 'er de natuurlyke gevolgen van zyn. De zedigheid was een deugd van den ouden tyd; de jonge lieden hadden toen niet als zedigheid en verdiensten, en waren Ridders van de droevige figuur. Welke verdiensten waren 't toch, die hen versierden? Zy droegen den Ouden eerbied, en hunnen landsgenooten agting toe. Zy hadden een Vaderland, dat zy beminden; eene Regeering, die zy voorstonden. Zy waren naarstig, geregeld en zuinig. Zie daar hun geheele schat van verdiensten. Onnozele halzen! Zy hadden geene houding; zy zetten hunne linkervoet eerst in een kamer; zy droegen hunne hoeden op het hoofd; met één woord, zy wisten nergens van. Wat helpen dan toch verdiensten, als niemand die kent, of als men zich niet bevallig weet te vertoonen? Een Parysch

kapsel, eene galante strykade, een modisch kleed, een vrymoedig gesnap, en boven al eene diepe veragting voor al wat Hollandsch heet, zie daar verdiensten, die eene Fransche opvoeding van het *petit bourgeois* onderscheiden, die elk in 't oog loopen, elk behaagen.

De *Fransche Monsieurs* zyn ons, derhalven, van eene onontbeerlyke noodzaakelykheid om onze jeugd te *formeeren*, om dat het *Franschen* zyn; maar daarenboven zyn het gemeenlyk lieden, die door nood en honger herwaards gedreeven worden, en van welken men dus een byzonderen yver en verknogtheid verwagten kan. Waren 't menschen van eene fatsoenlyke geboorte, of die eenig middel van bestaan in hun Vaderland hadden kunnen vinden; men mogt met rede vreezen, dat de lastige bezigheid om eene domme Hollandsche jeugd te beschaaven, hen wars van 't Land zouden maaken, en weder doen vertrekken. Maar de aangenaame staatsverandering van verjaagde lakeijen of verloopen winkelknegts tot *Monsieurs* is ons thans een genoegzaame waarborg, van hunne dierbaare persoonen steeds te zullen behouden. Die geringe afkomst, dat gebrek aan brood in hun eigen land, en de eerbied, dien men hun onder ons met reden toont, maakt hen aan ons, schoon wy maar Hollanders zyn, op 't allernauwst gehegt.

Hoe vare het, buiten deze byzondere genegenheid voor onze Natie, ook te vergen, dat zy onze jeugd in zo korten tyd zo verre bragten? Zy moeten, zekerlyk, by alle hunne bekwaamheeden een buitengewoonen yver hebben. Onze meeste jonge lieden, immers, daar wat geest in is beginnen onder hunne directie, in vyf of zes jaaren tyds, al aardig te kromtongen, en hunne *Parbleu's, Que diantre's, F.. tres*, en verscheiden andere geestige uitdrukkingen, zo fraay in hunne gesprekken te mengen, dat men ze niet zonder verwondering hooren

kan. Ik weet wel, dat zy dan nog geene Fransche Schryvers kunnen verstaan; maar dat is ook niet noodig. 't Is niet het leezen; 't is het praaten, het vrymoedig, het geduurig, het onophoudelyk praaten, 't welk zy leeren moeten. Onze Natie is peinzend uit der aard; wy willen altoos denken eer wy spreeken. Een haatelyk gebrek! Dat is het, 't welk verbeterd moet worden. Maar zal men dan den kinderen boeken in de handen geeven, met overzetten lastig vallen, en zelven aan het denken helpen? En laaten wy hier weder, in 't voorbygaan, de voor deelen aanmerken van een geboren Franschman boven een Hollandschen *Monsieur*. De eerste verstaat geen Neerduitsch, althans niet genoeg, om 'er zyn Fransch in te vertaalen; wy behoeven ons ook niet ongerust te maaken, dat hy 't leeren zal. Hy heeft 'er te diepe veragting voor; en dus, ziet men, is 'er geen gevaar altoos, dat hy de harsenen onzer jonge lieden krenken, of hun boeken in handen geeven, en aan 't denken helpen zal. Alle hunne zielsvermogens zullen zich tot hunne tong bepaalen; zy zullen volmaakt leeren *praaten*. Een onwaardeerbaar voordeel, inderdaad!

Zo verre, had ik dit fraai Vertoog geschreeven; myne ziel smaakte gerust dat allerzuiverst genoegen, 't welk een bekwaam Schryver van zyne gestreelde Eigenliefde ontfangt, als hy die in tyds wierookt, en zelf de eerste toejuicher van zyne uitmuntende gedagten is; toen ik gestoord wierdt door het onverwagt bezoek van een' gemeenzaamen Vriend. ‘Zet u neder, zeide ik, en hoor myn opstel, dat u moet overtuigen’. Ik las het hem voor; ik gluurde onder myn hoed; ik maakte kleine pausen; ik hemde; ik herhaalde de fraaiste gedagten; ik keek hem regtstreeks aan, al op hoop van eenige tekens van verwondering op zyn gelaat te zien, of uit zyn mond te hooren. Maar neen! zyn wezen bleef altoos even

strak; en, toen ik met leezen ophieldt, hadt hy zelfs de onbeleefdheid (hy is nooit op 't Fransche School geweest) van my te vraagen, of ik ernstig hadt gesproken? ‘Ernstig gesproken, hervatte ik; wat is de oorzaak van zulk een vreemde vraag’? ‘Om dat gy’ voerde hy my te gemoet, ‘geen woord meldt, wat de jeugd, eindelyk, op de Fransche Schoolen leert. Ik weet, dat 'er veeltyds een Hollander, als Ondermeester, op is, die dezelve in het schryven, rekenen en boekhouden onderwyst; maar, gelyk dit onderwys meestal door Hollanders geschiedt, zo hebben wy daar geene Fransche Schoolen toe noodig. Onze Natie verstaat dit alles beter, als 'er mogelyk eene eenige op de geheele werreld is’. ‘Maar’, zeide ik, ‘telt gy dan het Fransch en eene beschaafde opvoeding voor niet met al’? Daar op begon hy eene drooge redeneering, die zo zot was, dat ik ze slegts behoeve voor te stellen om ze te wederleggen. ‘Gy weet’, zeide hy, ‘dat ik in dit stuk zeer veel van u verschil. Gy hebt my niet overtuigd, en ik blyve nog hartelyk wenschen, dat onze jeugd by geene andere, dan braave, eerlyke, verstandige en vryheidlievende Inboorlingen, en welken, boven dat alles noch, van goeden huize waren, ter Schoole mogt gezonden worden. Ik keure het leeren der Fransche taal zeer goed; maar ik geloof niet, dat dezelve op onze Fransche Schoolen ooit grondig wordt geleerd. Ik heb ten minsten noit jongelingen aangetroffen, die de kennis derzelver van daar medebragten. Een mondvol keuken-fransch maakte alle hunne bekwaamheid uit, als zy 't school verlieten. Van den aart der Taale waren zy ten eenemaal onkundig. En wat uwe beschaafdheid aanbelangt, ik wenschte dat we onze oude opregtheid voor alle die aaperyen weder hadden. Ik noem het aaperyen, om dat wy niet anders doen,

dan de grillen en gebaarden van vreemdelingen na te aapen, die ons baldaadig de wet komen stellen in ons eigen land, en de onbeschaamdheid hebben van ons te beveelen, hoe wy onze beenen zetten, onze hoeden draagen, of onze hoofden mismaaken zullen. Laat de jeugd geformeerd, maar laat de Natuur behouden worden; dat wy de regels van een bevallig voorkomen by haar zelven haalen, en alle de spieren der tedere lighaamen gewennen, om zig in eene maatige oeffening en evenredige spanning te houden. Onze hals is niet geschikt om 't hoofd te laaten hangen, maar regt op te draagen; laaten deze spieren, derhalven, laaten alle anderen de leden dienen, tot wier gebruik zy verordend zyn; laat de Natuur zig dus in alle haare schoonheid en majesteit vertoonen; laat Dans en Scherm-meester tot eene bevallige houding medewerken; maar laaten wy eenebevalligheid zoeken, welke van geene ligtvaardige modes of grillige vreemdelingen afhangende, in alle landen, en op alle tyden, even zeer behaagt. Een van tweën is altoos zeker: een Jongeling, die van 't Fransche School komt, moet of zyne meeste konstjes aanstonds agterwege laaten, of maakt zich by het grootst gedeelte zyner Landsgenooten, en in alle kleine Steden bespottelyk. Om de jeugd waarlyk te beschaaven, moet men ze eerst hunne eigen driften leeren breidelen, en vervolgens zich naar de onzondige verkiezingen en zinlykheeden van anderen schikken; men moet ze de menschelyke hartstogten in alle derzelver omwegen en kronkelpaden doen kennen, om daar een verstandig en voordeelig gebruik van te maaken. Dus zullen zy in alle landen, onder alle volken, en op alle tyden eveneens behaagen. Maar dit kan door geene willekeurige voorschriften worden uitgewerkt. Men moet hun verstand verligten, hun

oordeel opscherpen, hun aandagt vestigen; terwyl men hun hart formeert. THEOPHRASTUS, LA BRUIERE, BELLEGARDE, en de meeste *Spectators* zullen hier van onvergelykelyk meer dienst zyn, dan alle de Fransche *Monsieurs*, die ik ten minsten oit heb aangetroffen. Men brenge de jeugd, met zulke denkbeelden vervuld, in de werreld; men wyze hen daar de *origineelen* aan, waar van zy de schilderyen in hunne boeken gevonden hebben; men leere hen dus menschen kennen en verschillende karakters naar vereisch behandelen, om aller gunst te winnen. Zie daar het geen ik beschaafdheid en eene beschaafde opvoeding noem; maar om niets van dit alles wordt op de Fransche Schoolen oit gedagt. In tegendeel'.... Hy zou met zyn geprevel nog langer hebben voort-gevaaren, had ik het niet eensklaps afgebrooken. Wat is dat onnozele praat voor een verstandig man! Is het onze schuld, dat de strykades van de Fransche Schoolen belagchelyk voorkomen aan menschen, welken de voordeelen eener Fransche opvoeding niet gehad hebbende, de fraayheeden daar van niet zien of begrypen kunnen? Dit, ondertusschen, kan my geen mensch betwisten; en dit is reden genoeg, om eene Fransche opvoeding den voorgang te geeven, dat onze Jufferschap dezelve met haare goedkeuring begunstigt, en allesins toont meer te houden van een jong Heer, die wel *gecoëffeerd* is, dan die een schrander hoofd heeft, en meer agt te geeven op een *galante* kleeding, dan op schitterende verdiensten.

De Denker.
N°. 33.
Den 15. Augustus 1763.

[Dat het den Geestelyken niet vry staat, zich met Staatszaaken op den Predikstoel te bemoeijen, of de Overheid openlyk te bestraffen; aangetoond in eenen Brief van A.T. aan den Denker.]

> *Dubium non est, quin cessantem in officio magistratum, & privatim, &* PUBLICE, *si ita sit opus, arguere, reprehendere, ac etiam proposito gravissimo Dei judicio increpare, Prophetarum, & piorum omnium Episcoporum exemplo, Pastores teneantur*.
> THEOD. BEZA Epist. X. pag. 91.

IK twyffel niet, of zulken myner Leezeren, die het Latyn verstaan, zullen het bovenstaande *Motto* vry zeldzaam vinden. Ik moet hun, derhalven, zeggen, dewyl de Brief, die ik hun in dit Vertoog zal mededeelen, de Geestelykheid byzonderlyk raakt, dat ik daarom ook goed gedagt heb, in het verkiezen van een *Motto* tot het zelve, de gewoonte van die Heeren te vo]gen; welken, wanneer zy geene genoegzaam gepaste inleidingen tot hunne Leerredenen vinden kunnen, 'er veeltyds eene neemen *à Contrario*, zo als men in de Schoolen spreekt. Daarenboven zou men kunnen twyffelen, of 'er wel Geestelyken in ons land waren, die zodanige begrippen by zich voeden, als de Schryver van den Brief tegen gaat. Doch daar de groote BEZA door eenen ontydigen yver zo verre vervoerd is; wat wonder, dat men 'er onder onze Predikheeren vindt, die met meer drift en minder verstand het zelfde gevoelen voorstaan.

Myn Heer!

DE volkoome en onbepaalde vryheid van de Drukpers, die gy in uw 24ste Vertoog hebt aangedrongen, komt my vry klaar voor; en het heeft myne volkomen goedkeuring, dat gy een stuk van dat belang, en waar over men doorgaans zo verwardelyk denkt, uwe Lezers eens nauwkeurig hebt voorgedraagen. Alleenlyk vreeze ik, Myn Heer! dat men uwe vergunde vryheid misbruiken, en zommige driftige of heerschzugtige Leeraaren hier uit aanleiding neemen zullen, om op Biddagen, in krityke tydsgewrigten, en by dergelyke gelegenheeden, op de Overheeden los te gaan, of ten minsten zig met Staatszaaken op den Predikstoel te bemoeijen. ‘Mogen alle Ingezetenen over Godsdienst en Staat alles zeggen, wat hen op 't harte legt; wat is dan natuurlyker, dan dat de Leeraars, die zo veel kundiger zyn dan het Gemeen, en alles juister wikken kunnen; dan dat Predikanten, aan wien de zorg van zo veele zielen is toevertrouwd, boven anderen toezien, of de Overheeden hunnen pligt betragten? Wat is natuurlyker, dan dat zy hen, zo dra zy zig te buiten gaan, daar over openlyk bestraffen’? Dit besluit, erkenne ik, gaat niet door; maar erken my op uwe beurt, dat het zelve, door vooroordeel, heerschzugt, waan, en inzonderheid door zo veele kwaade voorbeelden van vroegere en laatere tyden ondersteund, in het begoocheld brein eener driftige Geestelykheid zeer wel kan vallen. Ik had, uit dien hoofde, wel gewenscht, dat gy die zwaarigheid hadt voorgekomen, en in het gemeld Vertoog ook eenige aanmerkingen gemaakt tegen een gebrek, 't welk wel niet zo zeer in deze geruste tyden, maar, op den minsten schok egter van ons Gemeenebest, altoos is te vreezen, en dan, terwyl de driften aan het zieden zyn, met geen hoop van een goeden uitslag kan worden aangetast. Laaten we 'er ons, derhalven, vooraf tegen wapenen; laaten we deszelfs uitwerkzelen, zo veel mogelyk, tragten voor te koomen.

My zyn, onder het leezen van uw Vertoog, eenige

bedenkingen over dit Onderwerp ingevallen, welken misschien niet kwalyk in uw werkje zullen vleien. Ik weet dat de Heer BARBEIRAC dit Stuk *ex professo* behandeld heeft; doch elk heeft zyne wyze van beschouwen en voorstellen, en de myne mogt met de denkbeelden uwer Lezers wel eens gemaklyker strooken; althans zal ik hunnen aandagt vestigen op iets, daar andersints zelden eer om gedagt wordt, dan als het te laat is, en daar ik meen, dat, in geruste tyden, om gedagt behoort te worden.

'Een Leeraar heeft onbetwistbaar gelyke vryheid van denken, spreeken, en zyne gedagten openlyk in druk uit te geeven, als elk ander Lid der Maatschappy. Ja! hy mag ook zo wel, als al de rest, over Politie en Staatzaaken spreeken; maar hy mag dit niet als Leeraar doen, en dit karakter geeft hem in dezen geene de minste voorregten boven zyne medeburgers. Heeft hy, derhalven, iets tegen het gedrag der Regenten in te brengen; heeft hy eenige bedenkingen tegen de Politie en wyze van regeeren; oordeelt hy in krityke omstandigheeden eenigen raad te moeten geeven, hy mag den Predikstoel hier toe niet gebruiken'. Dit meene ik, dat door de volgende aanmerkingen *te betoogen* is.

Ik stel dit eenvoudig Grondbeginzel neder, 't welk ik niet denk, dat my van iemand betwist zal worden, en waar uit alleen ik alle myne bewyzen denk af te leiden. 'Dat, namelyk, de Predikstoel eeniglyk geschikt is, om de menschen in den Godsdienst te onderwyzen en deugdzaam te maaken, en dat de Predikanten tot deze eindens alleen worden aangesteld'.

Is dit nu zo, dan kunnen 'er nimmer eenige gevallen voorkomen, waar in het hen vry zoude staan, om de Overheeden op den Predikstoel door te haalen, of zig daar met Staatzaaken bemoeijen.

Driederleie soort van gebreken der Regenten, driederleie soort van polityke onderwerpen behoeven hier alleenlyk in aanmerking te komen, om dat alles hier toe gebragt kan worden.

Voor eerst, als de Regenten zig in een zedeloos ge-

drag te buiten gaan. ‘Zoude het, in zulke gevallen, hen, die als *Boanergessen* de ongeregtigheeden bestraffen, en tegen de zonden donderen moeten, niet vry staan, om de schuldigen openlyk aan te tasten, en of door schaamte tot inkeer te brengen, of met schande te brandmerken, en hunnen besmettelyken invloed voor te komen’? Maar is dit inderdaad het regte middel, om verdoolde Schaapen weder op den regten weg te brengen? en oordeelt men in gemoede dus met alle zondaaren te moeten handelen? Men moet de Regenten, in dit geval, niet als Regenten, maar als Menschen, als Leden van de Kerk beschouwen, die men, even als anderen, moet onderregten en verbeteren. Maar als men nu een zondaar voor yders oog met zwarte koolen tekent; als hem elk, na die aanspraak, met vingers nawyst, heeft de ondervinding dan wel ooit geleerd, dat zulk een verdwaalde hier door te regt is gekomen? In tegendeel, wraakzugt en boosheid moeten de eigenaartige gevolgen dier ontydige wreedheid zyn. En dewyl men hem de sterkste prikkels ter beteugeling zyner ongeregelde driften, schaamte en eerzugt, namelyk, heeft benomen, en hem voor de geheele wereld naakt, om zo te spreeken, ten toon gesteld, zo kan het niet wel missen, of hy zal het nu, ten spyt van zynen haatelyken bediller, en alle fymelaars, die met hem heulen, (zo spreekt hy,) nog eens zo grof dan te voren maaken.

Ik onderstel nu, dat de bestraffing gegrond, de misdaaden wezenlyk zyn. Maar aan hoe veele misbruiken zoude deze vryheid der Leeraaren, om losbandige of zedelooze Regenten dus openlyk door te haalen, niet onderheevig zyn, en hoe ligtelyk zouden zy van waare tot gewaande misdaaden koomen! Zy bemoeijen zig op de Academiën doorgaans zo weinig met Zedekunde, dat hen 't oordeel des aangaande niet al te veilig is te vertrouwen, en zy hebben veelal zo wonderlyke begrippen van pligt, dat zy dikwils hoofdzonden maaken van dingen, die moogelyk onverschillig zyn. Kaartspelen, Dansen, Bals, Opera's en Komedien, worden in hunnen mond zomtyds krytende ongeregtigheeden, die in Christe-

lyke Overheeden niet te dulden zyn. - Voeg by deze vooroordeelen nu de gewoone werking der driften, voeg 'er boven al verwaandheid en heerschzugt by, welke het onderscheidend karakter van dit soort van Geestelyken uitmaaken, en zie tot wat verwarringen zodaanig eene vryheid, om de Overheeden openlyk door te haalen, aanleidelyk zoude wezen! Dus immers konde men zyn moed altoos aan de Regenten koelen; dus konde men een blind gepeupel, dat enkel uit des Leeraars mond gelooft, naar welgevallen opruijen, en zouden de Regenten gevolgelyk van de Geestelykheid afhankelyk werden. Dit alles nu ziet men ligtelyk, met de oogmerken, waar toe de Predikanten zyn aangesteld, zo regelregt te stryden, en zo natuurlyk geschikt te zyn, om, in plaats van 't Menschdom kundiger en deugdzaamer te maaken, alles daarentegen te verergeren, en de Maatschappy in rep en roer te brengen, dat ik uit myn gelegd beginzel veilig meene te moogen besluiten, dat, zo de Predikanten iets tegen de Overheeden hebben in te brengen, zy hen, even als andere Lieden van de Kerk, op eene zagte wyze, vermaanen, met bescheidenheid bestraffen, en afzonderlyk voordraagen moeten, 't geen openlyk niet kan geschieden, zonder ze, in plaats van te regt te brengen, te verbitteren.

Maar even duidelyk zal het vervolgens blyken, dat de *tweede* omstandigheid, waar in zommige Predikanten beweeren, de Overheden door te mogen haalen, even weinig vryheid daar toe geeft; te weeten, als deeze 's Lands Wetten verbreeken, het Volk verdrukken, of den Staat in gevaar van zynen ondergang brengen. ‘Onderstel eens, dat alle Regenten Landverraaders waren; zouden de Predikanten dan het Gemeen hier tegen niet waarschouwen mogen?’ Waarom zegt men niet, tegen hunne Overheden ophitsen, en in 't harnas jaagen? Het een en ander past hen zekerlyk in hun karakter, als Predikanten, niet, nog is een geschikt onderwerp voor den Predikstoel. De gemaakte onderstelling is zot en onmoogelyk; 't kan niet ligt in de harsens van welmeenende Ingezetenen vallen, dat alle, dat zelfs de meeste Regenten Land-

verraaders zouden zyn. Maar ik geeve egter eens toe, dat een Prediker zulke zwartgallige denkbeelden koesterde; is dan de Predikstoel opgeregt om Staatszaaken te verhandelen, of om het Menschdom ter deugd te leiden? zyn de Leeraars geroepen om vrede te sluiten, en oorlog aan te vangen; of om zielen te winnen? Wat zullen weder de gevolgen wezen van die vryheid, die zommigen hunner, tegen rede, vorderen? Een driftig Predikant is voor of tegen eene *augmentatie*, of keurt eene Zee-*armade* goed of kwaad; dit stuk wordt van de Hooge Overheid anders begreepen en vastgesteld; zie daar zyn drift terstond aan 't zieden! dat hy dezelve schroomeloos volge! dat hy de noodkreet aanheffe, de alarmklok kleppe, de woeste schaaren saamenroepe, en indrukbaar vertoone, ‘dat men zig niet tegen de Franschen wapent, om dat men 't Fransche goud te zeer bemint, of dat men slegts Oorlog-scheepen toerust, om 'er zyne kinderen op te plaatsen, en hen vette ampten te bezorgen.’ Zie daar eene taal, daar ik my schaamen zoude myne Medeburgers, en inzonderheid Leeraars, van te verdenken, zo eene schadelyke ondervinding in vroegere, en zelfs in laatere tyden, 'er ons niet de gevaarlykste bewyzen van gegeeven hadt. Ja! zodra men den Predikanten vryheid geeft, om zig openlyk met Staatszaaken te bemoeijen, zo worden alle die gevolgen onvermydelyk; zo stelt men de Overheeden weder, op de blykbaarste wyze, in de magt van eenige Roervinken, die 't graauw van hunne hand doen vliegen, en vernietigt men de oogmerken van den Predikstoel. Het zy verre van my, dat ik het gros onzer Leeraaren van dergelyk eene verkeerdheid verdenken zoude; ik geloof, integendeel, dat 'er de meesten, voornaamelyk thans, daar alles in rust is, en nu zy de dingen bedaardelyk beschouwen, een wettigen afkeer van hebben; maar eenige weinigen zyn genoeg, om dit verderfelyk kwaad te brouwen; een weinig zuurdeessem verzuurt ligtelyk het geheele deeg. - Dog 't is hier de vraag niet, hoe onze Leeraars in 't algemeen bestaan, maar wat zy mogen doen? 't Is de vraag: of de gevolgen, die wy voorstellen, niet natuurlyk van eenige

Heethoofden zyn te dugten? 't Is de vraag, eindelyk, of dergelyke woeste driften en wanorders, of oproer en verbitteringen met het oogmerk van den Predikstoel in 't alderminste strooken?

‘Maar als, *eindelyk*, door de indringende heerschzucht der Polityken, of hunne *indifferentistery*, de Kerk in gevaar begint te komen, zouden zy dan, die gesteld zyn om op Sions muuren te waaken, de alarmbazuin niet mogen blaazen, en hunnen toehoorderen dat dringend gevaar van den Predikstoel niet mogen voor oogen stellen?’ Even weinig, als in de andere gevallen, om dat het even zeer tegen het oogmerk van den Predikstoel is aangekant. Wy moeten de Kettery der Overheeden hier op den zelfden voet, als hun zedeloos gedrag, beschouwen; dat is te zeggen, wy moeten de Regenten, in dezen, niet als Regenten, maar als Leden van de Kerk beschouwen, en aanmerken als verdoolde schaapen, die men, op de bekwaamste wyze, wederom te regt moet brengen. Dwaalen de Overheeden, zo is het de pligt der Leeraars, om hen deswegen in hunne huizen aan te spreeken, en die zielen, die hunner zorg zyn aanbevoolen, met zagtheid en bescheidenheid te winnen.

Maar de Overheeden hebben den Geestelyken de beschikking van eenige zaaken, die een onmiddelyk verband met hunne beroepen scheenen te hebben, afgestaan, en hen te gelyk bepaalde jaarweddens toegelegd. Worden zy nu ('t geen in der waarheid niet zeer te dugten is) in deze opzigten door de Overheeden benadeeld, en raakt de gewaande *indifferentistery* hunne byzondere belangens; de gewoone weg tot *redres* staat hen, even als andere ingezetenen, open, en kunnen zy langs dezen geene voldoening op hunne *wettige* en *regtmaatige* klagten krygen, dat zy hunne grieven dan, (ik sta 't hen toe) aan elk verhaalen; dat zy die zelfs, zo zy 't goed vinden, in openbaaren druk laaten uitgaan; maar dat zy ze alleen van den Predikstoel laaten afblyven; daar passen zy niet, daar weêrstreeven zy het oogmerk hunner beroeping, verlaagen hunne bediening, en onteeren hun karakter.

‘Ja maar, 't raakt de Kerk! 't is Gods zaak, die zy

voor hebben! 't is het belang van den Godsdienst, dat zy verdedigen!’ Gods zaak en het belang van den Godsdienst is alleen, dat de toehoorders kundiger en beter worden, en de verhandeling hunner voorregten heeft hier niets mede te doen, ja strydt zelfs regelregt hier mede, om dat dus de driften gaande, en het Euangelium des Vredes in een Twist-school veranderd, ja *een Ryk in een Ryk* wordt opgeregt. Myn tyd verbiedt my, myn Heer, om die laatste aanmerking verder uit te breiden. Myn brief is moogelyk ook reeds te lang. Ik breek dan af, met de opregte verzekering, dat ik met waare hoogagting ben

Uw D.W. Dienaar en Vrind

A.T.

Ik bedank mynen geëerden Correspondent voor zyne bondige aanmerkingen, die ik hoop, dat hy van tyd tot tyd my meermaalen zal mededeelen. Alleenlyk zal ik de vryheid neemen van hem te herinneren, dat het ook hem te doen is, om te verbeteren, niet om te verbitteren; en dat de voorzigtigheid, derhalven, raadt, om dikwils zagtere bewoordingen boven hardere, schoon zy onze denkbeelden al eens beter uitdrukken mogten, te verkiezen.

U.

De Denker.
N°. 34.
Den 22. Augustus 1763.

[Beschouwing van het menschelyk leeven, en wat daar uit nopens het eind onzer Schepping, en een toekomenden staat op te maaken zy.]

Os homini sublime dedit, coelumque tueri
Jussit. -

OVID.

IK zal heden het tegenwoordige leeven, van zyn eersten oorsprong af tot aan deszelfs uiteinde toe, eens met alle moogelyke naauwkeurigheid en onpartydigheid tragten te beschouwen, met oogmerk, inzonderheid, om door deeze beschouwing die hoofd-waarheid van allen Godsdienst aan te dringen, dat 'er, naamelyk, een leeven na dit leeven zyn zal. Dit toch kan nooit te dikwils of te diep in onze harten worden ingeprent; en gelyk het uit de betragting van het geen wy hier op aard verrigten, wel niet op eene betoogelyke wyze, (waar toe ik niet denk, dat het door eenige bewysreden te brengen is,) maar met de allerhoogste waarschynlykheid is op te maaken, zo kan dit onderwerp niet anders dan aangenaam aan alle welgestelde zielen zyn.

Beschouw den mensch in zyne geboorte; geen hulpeloozer, zwakker en gebrekkiger schepzel koomt 'er van eenig dier ter wereld, dan de koning der dieren zelve. Van alles ontbloot, aan allerlei pynen onderworpen, dreigt de wreede dood het teder wigt, in weêrwil van alle de oplettende zorgen der tederhartige moeder, alle oogenblikken weg te rukken; zo zwak, zo pynlyk is 't van lighaams-gestel. En wat deszelfs ziels-vermogens aanbelangt, daar is zo weinig van een vernuftig schepzel in te bespeuren, dat het zelfs geene uitwendige aandoeningen, en niets dan het gevoel van inwendige smerten schynt te hebben, en dus den eersten tyd zyns leevens tusschen den slaap en een erbarmelyk geschrey verdeelt.

Ouder wordende, krygt ons lighaam allengskens

meerder vastheid, en begint dus het gevaar des doods, te gelyk met het geduurig schreijen der kinderen, een weinig te verminderen; maar derzelver toestand wordt 'er niet veel beter door. Hunne driften komen voor den dag, en woeden des te heviger, naar maate zy minder ondervinding en minder denkbeeld hebben, dat zy dezelve kunnen of moeten wederstreeven. Zy strekken hunne handjes tot alles uit, om dat zy meenen, dat zy alles bereiken kunnen, en alles onder hun gebied behooren te hebben; zy begeeren onophoudelyk, begeeren het onmoogelyke, worden verdrietig en gemelyk als zy hunnen zin niet krygen, en grillig als men dien opvolgt; zy hebben één oogenblik vermaak, om twintig andere oogenblikken om iets anders te dwingen, en één vrolyke lach wordt altoos van eene menigte traantjes en snikjes opgevolgd.

Ik zal van zo veel ongemak en verdriet niet spreeken, als men den kinderen door die onnatuurlyke kleeding en behandeling veroorzaakt, welke eene dwaaze gewoonte, of grillige voorschriften van baker, minnemoêr, grootmoeder en gedienstige buurvrouwen hebben ingevoerd. Men tragt hun, ik erkenne het, goed te doen; maar de tedere schaapen zouden, zo zy verstand hadden en spreeken konden, aan elk derzelver met den Franschen Digter te gemoed kunnen voeren:

A force de m'aimer tu me rends miserable.

Ik zal hier niet van spreeken, zeg ik, om dat ik zulk een ontzaggelyk genootschap, als dat der wyze vrouwen, bakers en minnemoêrs, (want allen hangen zy als klitsen aan malkander) niet tegen my zoek te verbitteren; daar zyn buiten dat genoeg andere byzonderheeden tot ons oogmerk op te merken.

Het kind wordt grooter, en moet naar school; hier opent zig derhalven eene nieuwe bron van kwellingen. Zy moeten hunne geliefde spelen verlaaten, om hunne harsenen te pynigen met dingen, daar zy geene oogmerken, geen nut van begrypen, en die hen derhalven niet anders dan belagchelyk kunnen voorkoomen. Zie daar, derhalven, gezettelyk eenige uuren van den dag, die zy in dwang en verdriet doorbrengen moeten, en daar zy zich uit geen ander inzigt, dan uit vrees voor erger, aan onderwerpen; want gelyk zy voor geene

overtuiging vatbaar zyn, zo schynt 'er naauwelyks een ander doorgaand middel gevonden te kunnen worden, om hen tot onzen wil of hunnen pligt te krygen, dan bedreiging of straf; en vrees is derhalven de hartstogt, daar men genoegzaam alleen, met zekerheid, op werken kan. De knaapen redeneeren bondig, zonder dat zy 't zelven weeten, en getroosten zich een minder kwaad, om een grooter te vermyden. En nog gelukkig als zy op deze wyze denken, en zich 't verdriet van schoolgaan en leeren gewillig onderwerpen; de plak of stok leggen anders gereed, en 't geen hunne harsenen weigeren te bevatten, moeten hunne hand of rug ontgelden.

Men raakt dus de schoolen egter hortende en stootende door, en men vleidt zig met het heugelyk vooruitzigt van meer vryheid en vermaak. Maar hoe deerlyk vindt men zich in zyne verwagtingen bedroogen. De nieuwe banden leggen al gereed, eer de ouden nog geslaakt zyn. Men begint thans om een bestaan te denken; men moet een beroep leeren; men moet naar een *Comptoir* of de *Academie*; en onze Jongeling moet of *hier* de ysselykste gevaaren van zedelyk bederf, wanordens en ongeregeldheeden, ja misschien van eene onherstelbaare krenking zyner gezondheid loopen; of zich *daar*, onder het oog van zyn *Patroon*, een strenger verband getroosten, dan waar onder hy tot nog toe zuchtte; of zo hy zich het zelve nu en dan eens heimelyk onttrekt, en tot *debauches* uitspat, zo zyn de smertelykste gevolgen en een te laat berouw veelal de gewoone uitwerkzelen zyner onbedagtzaamheid. Onder dit alles nu moeten 'er begunstigers gezogt, opwagtingen gemaakt, fortuin *gepousseerd*, en vordering in de werreld behartigd worden. De zorg begint dan reeds, maar zal eerlang nog beter knellen. Men krygt, namelyk, een bestaan, en men zoekt gevolgelyk een egtgenoot.

Hier opent zich een nieuw toneel. Hier moet onze jongeling, die tot nog toe van zyne ouders of voogden wierdt verzorgd, zelve voor hem, voor zyne huisvrouw, voor zyne bedienden, voor zyne pragt en voor de kinderen, die 'er allengskens komen, zorgen. Hier moet hy geduurig aan het rekenen en overleggen. Dan eens wordt hy door de vrees van *banqueroeten*, dan door

een neeringloozen tyd, dan door den vervaarlyken omslag zyner kostbaare huishouding ontrust, en 't vermaak, 't welk hem zyne kinderen geeven zouden, wordt te deerlyk getemperd door de ongerustheid, hoe dezelve in fatsoen groot te brengen, en vervolgens in een waardigen rang te vestigen.

Hier herroept hy duizendmaalen dien staat van vryheid, welken hy in zyne jeugd genoot, en dien hy toen als slaverny beschouwde. Hier hoopt hy onophoudelyk op beterschap, en wordt onophoudelyk in zyne hoop te loor gesteld. Hier zoekt hy, eindelyk, de roozen van al zyn arbeid eens te plukken, en wordt altoos door de doornen gekwetst.

Dus verminderen allengs de kragten; dus neemt de gezondheid af; dus komt de ouderdom met zyne gebreken aan. Nu zou men, eindelyk, eene genoegzaame ruimte hebben, om op zyn plaisier te kunnen leeven: maar men is onvatbaar voor dat plaisier geworden. Nu heeft men geld gewonnen; nu is grootmoeder en tante dood; nu stellen ons haare erffenissen in eene wenschelyke ruimte. Maar, helaas! wat met het geld gedaan, dat wy te lang ontbeerd hebben, om het nu te kunnen gebruiken? Onze heblykheeden zyn gemaakt; ons humeur heeft zyn plooy gekreegen; ons lighaam is verzwakt; men wordt allengskens wars van 't geen men voorheen met drift begeerde, en begint te zeggen, ik heb geen lust meer in dit alles. In plaats van ryden, vaaren en plaisier-partyen, wordt een goed vuur en een gemaklyke leuningstoel ons best gezelschap, of, zo men 't al eens waagt, om met anderen mede te doen, zo zyn *indigesties*, zinkingen, een *acces* van jigt, of iets van dien aart, veelal het smertelyk gevolg onzer onvoorzigtigheid!

Een hooge en ryke ouderdom is, ondertusschen, het uiteinde van aller wenschen; en weinigen, zeer weinigen zyn 'er, die dit gewaand geluk, wegens hunne vorige ongeregeldheeden, tegenspoeden, zorgen, verdrietelykheeden, gemelyken aard, onvernoegdheid, en zo veele andere driften, als hunne gezondheid ondermynd, hun lighaam gekrenkt, hunne levensgeesten gespild hebben, ten deele valt.

Wy hebben eene zekere gesteldheid in onzen geest, welke ons belet om een zuiver en duurzaam genoegen

te smaaken. Altoos in het toekoomende uitgestrekt, genieten wy nauwelyks het tegenwoordige; altoos onze behoeftens overpeinzende, vermaaken we ons nauwelyks met het geen wy bezitten; altoos lastige verbeteringen in onzen staat bedoelende, verliezen wy, met den hond in de fabel, alles, om dat wy te veel begeeren; altoos hoopende, altoos te loor gesteld, en onder het oogenblikkelyk genot der vermaaken zelfs, door de zorg voor derzelver verlies gekweld, of, zo deeze ophoudt, van die eigen vermaaken walgende, tot welker verkryging wy zo veele moeite hebben aangewend. Dit is de gewoone toestand van onzen geest. Maar gelyk deze en andere byzonderheeden van dien aart reeds door andere zedeschryvers zyn aangemerkt, en myn byzonder oogmerk strekt, om de *uitwendige* omstandigheeden des leevens te beschouwen, zo moet, dunkt my, elk onpartydig mensch erkennen, dat ik geensints een ongunstig voorbeeld heb genomen, om 'er myn tafereel uit op te maaken. Ik heb, by voorbeeld, van zo veele ziektens en pynen, van zo veele armoede en gebrek, van zo veele vyandschappen en verdrukkingen, die het leven der beste menschen bitter maaken, geen woord gerept. Ik heb het verlies eener waarde Egtgenoot en teêrgeliefde kinderen; ik heb zo veele andere gemeene en byzondere rampen, als oorlog, aardbeevingen, ysselyke onweders, schipbreuk, brand, en wat niet al, niet aangeroerd, om dat ik niet voorhebbe, myne Lezers droefgeestig te maaken, maar blootelyk bedoele, om hen, door de beschouwing van het tegenwoordige, tot het toekoomende op te leiden. Men merke dit leven als een pelgrimaadje, als een reis aan, die wy doen moeten, om in eene aangenaame rustplaats aan te koomen; en men zal gewisselyk geen gevaar loopen van neerslagtigheid of murmureeringen, als men slegts geduurig uitziet naar dat allerwenschelykst verblyf, daar het in ons vermogen is, om onfeilbaar aan te koomen en ons eeuwig te verlustigen. Dit, myne Leezers! geenzints eene naare mymering, of ondankbaar gemor tegen de Voorzienigheid, is het doelwit myner beschouwing.

Vindt iemand egter de vertooning, die ik van het tegenwoordige leeven gemaakt heb, nog te naar en somber; 't is my genoeg, dat ze egt en natuurlyk is.

Heeft hy van zyne jeugd af, tot aan zyn hoogen ouderdom toe, een wenschelyk vermaak genooten, en is hy één van die byzondere gunstelingen der fortuin, wier dagen van bestendig goud en zagte zyde te saamgeweeven zyn; ik wensch dien sterveling, als 'er waarlyk zo een gevonden wordt, van harten geluk met een noodlot, dan van duizend millioenen zekerlyk niet één ten deele valt, en dat van alle oude en laatere Wysgeeren, en onder dezen byzonderlyk van een' ST. EVREMOND, een' FONTENELLE, een' MAUPERTUIS, een' FORMEY, een' D'ALEMBERT, alle menschen in wenschelyke omstandigheeden; laat ik meer zeggen, van eenen SALOMO zelven vergeefsch gewenscht wierdt. Deeze allen spreeken van het tegenwoordige leeven op dien voet, als ik het vertoond heb.

Wat my betreft, ik rekene my geenzints onder de ongelukkigen; ik denk niet zwaarmoedig over de dingen van de werreld, en myne omstandigheeden zyn wenschelyk by die van 't grootst gedeelte myner medemenschen; en egter zoude ik, dunkt my, als myn geheugen my myn ganschen levensloop eens nauwkeurig voor den geest bragt, myne vrolyke dagen gemaklyk tellen kunnen. Zyn aan anderen vrolyke jaaren ten deel gevallen, het wekke hen tot eene byzondere erkentenis op; maar belette my niet, met zo veele duizenden, die zich in 't zelfde geval met my bevinden, om op een gelukkig *hier-namaals* te mogen hoopen. Dit, namelyk, is het besluit, 't welk ik uit myne bespiegelingen zogt af te leiden.

Hoe kan men zich inderdaad verbeelden, dat een Alwys en Almagtig Schepper, die de goedheid en liefde zelve is, redelyke wezens voortgebragt, en met verstand, oordeel, en de edelste ziels vermogens beschonken zoude hebben, enkelyk om ze zulk eene elendige rol op het bekrompe toneel der tegenwoordige werreld te doen speelen? ik bid u, waar loopen alle onze zorgen en bedryven tog op uit? Het allerredelykst, het alleronschuldigst doelwit, dat zy met moogelykheid kunnen hebben, is, om met eere, gelyk men spreekt, door de wereld te raaken; dat is te zeggen, om, in de eerste plaats, zich van noodig voedzel en dekzel te verzorgen, vervolgens de verkwikkingen der Natuur, de ge-

neugtens der aarde te bekoomen; dan zyne grootsheid, zyne ydelheid, zyn pragt, zyne gemaklykheid en wellust te voldoen, welk alles *fatsoen houden* en *fatsoenlyk leeven* heet, en waartoe alle onze opschik, kostbaare huizen en huissieraaden, fraaije rytuigen, aangenaame lustplaatsen, enz. eeniglyk verordend zyn en dienen moeten. Dit alles langs eerlyke wegen te bekoomen; in eene taamelyke gezondheid te genieten, en aan zyne kinderen op dezelfde wyze te bezorgen, maakt het geluk uit, 't welk wy hier ons zelven voorstelllen, en is zekerlyk het uiteinde der wenschen van alle, zelfs van de besten der stervelingen. Ik wraak dit alles niet en houde zelfs hem, welk dus door nyverheid en verstand zich zelven, zonder verwaarloozing van andere pligten verrykt, en anderen een bestaan verschaft, voor een agtenswaardig man, voor een nuttig ingezeten, voor een steun van ons Gemeenebest. Maar schoon ik dit nu onzondig en zelfs loffelyk keure, wat is dat egter voor een bedryf en bezigheid, bid ik, voor redelyke schepsels? Terwyl wy dus onze werreldsche geneugtens bevorderen, blyft het altoos zeker, dat wy, onderwylen, geenzints dat geluk genieten, welk een onkundig gemeen ons dwaasselyk benydt; blyft het zeker, dat ons genoegen niet aanwast met onze grootheid; blyft het zeker in één woord, dat onze inwendige toestand juist is, zo als ik die straks heb opgegeeven. Is dit dan, vraag ik nogmaals, een bedryf en bezigheid voor weezens, die naar Gods beeld gevormd en met de edelste zielsvermogens beschonken zyn? voor wezens, die in zich zelven een duidelyk vermogen ontwaar worden, om zich steeds hooger en hooger te verheffen, en hunnen Schepper gelyker te worden! Is dat werk, is dat geheel beloop, 't welk ik heb aangeweezen, onzer waardig? om daar alle de eindens onzer schepping toe te bepaalen? Zoude God ons dat gebrekkig genoegen, dat weinigje geluk, dat ons op deeze werreld te beurt valt, niet veel gemaklyker hebben kunnen bezorgen, als 't hier alleen om ware te doen geweest? Moest 'er zo veel omslags gemaakt, zo veel reden en vernuft gespild worden, om ons eenige vrolyke dagen of uuren te doen doorbrengen? Gewisselyk de Natuur, of liever de Schepper der Natuur is zo overdaadig niet in zyne gewrogten, nog zoo verkwistend in nut-

telooze geschenken. Hy heeft de gantsche schikking der werreld met de uiterste zuinigheid ingerigt. De Natuur-kundigen merken dit in duizend byzonderheeden op, en de oppervlakkigste beschouwing zyner werken kan 'er ons met eene volkomen zekerheid van overtuigen. Leidt ons dit, gevolgelyk, niet, als met de hand, om verdere oogmerken der schepping van redelyke weezens te betragten; en daar wy zo duidelyk ondervinden, dat de tegenwoordige werreld ons niets waardig is; dat wy zo volmaakt niet behoefden te weezen om een kommerlyk leeven van zeventig of tagtig jaaren te leiden; dat ons gebrekkig genoegen in dit leeven, zo het daarom alleen te doen ware geweest, veel eenvoudiger, veel zuiniger was uit te werken; en eindelyk, dat wy voor grooter geluk tevens en verhevener bedryven vatbaar zyn, dan ons hier te beurte vallen; daar wy dit alles, zeg ik, zo duidelyk ontdekken, zo overtuigelyk ervaaren, ons met een leeven na dit leeven op te beuren, en ons in alle moeijelykheeden, die wy ondervinden daar mede te vertroosten, dat den zulken, die hun pligt slegts betragten, eene volmaakte heerlykheid hier namaals is beschooren, en, hoe het ook loopen moge, niet missen kunnen, eindelyk eens in eeuwige vreugd te leeven. Heugelyk leerstuk! streelende hoop! bekoorlyk vooruitgezigt! waarvan ik het verder gebruik, dat 'er voor onzen zedelyken wandel van te maaken is, voor den predikstoel overlaate.

Alleenlyk moet ik 'er byvoegen, dat ik van die aangeboren zugt tot geluk, welke ons door God zelven is ingeschaapen, en op deeze werreld egter noit voldaan wordt, met voordagt niet gerept heb, omdat dit door anderen meermaal is aangedrongen, en ik my tot myne aanmerking alleen bepaalen wilde.

T.

De Denker.
N°. 35.
Den 29. Augustus 1763.

[Over de Veelwyvery. Betoog dat dezelve waarlyk met de Wetten der Natuur strydig is.]

ZO lang byna, als my geheugt, heeft men onder de Rechtsgeleerden op de Hooge Schoolen voor eene stelregel gehouden, dat het niet strydig was tegen het Natuurlyk Recht veele vrouwen te gelyk te hebben. Wanneer die slegts, om jongelingen te oeffenen, voorgesteld wordt, is 'er niet veel aan gelegen; doch wanneer men in ernst dit staande houdt, kan men 'er niet dan slegte gevolgen uit voorzien, om dat hier door de wet, welke in ons land plaats heeft, en eene enkele vrouw gebiedt, als twyffelagtig wordt. Het rechtvaardigt ook den geest van verandering. Een getrouwd man eene byzit houdende, vleit zich daarenboven, dat hy in der waarheid niet zondigt met twee vrouwen te hebben, om dat het, so als hy op het voetspoor der Rechtsgeleerden voorgeeft, geenzints strydt tegen de Wet der Natuur.

Edoch de Wet der Natuur is geen herssenschim, of iets blootelyk plaats hebbende in de beschouwing der menschen. De Wet der Natuur, en Natuurlyk Recht, is zulk eene Wet of Recht, welke onmiddelyk voortvloeit uit de wyze schikkingen van het Opperwezen, en is derhalven Gods Wet. Te willen staande houden, bygevolg, dat veele vrouwen

te hebben niet strydig is tegen het Natuurlyk Recht, is te zeggen, dat het niet alleen bestaanbaar is met de wil van God, dat één man, zonder zich te bezondigen, veele vrouwen teffens hebbe, maar dat het in zeker opzicht het oogmerk van den Schepper zy, ten einde het menschelyk geslacht te vermenigvuldigen, 't welk, zoo als zy voorgeeven, veel rykelyker zoude geschieden met veele, dan met eene vrouwe.

Wanneer men over de schikkingen van het Heilig Opperwezen gegrond zal oordeelen, behoort men in te zien de huishouding der dingen, die te vergelyken met onze onderstellingen, en uit de overeenkomst te besluiten, hoe verre dezelven bestaanbaar zyn met de waarheid.

Indien plaats zal hebben, dat één man meer dan ééne vrouwe te gelyk hebbe, zo moet volgen, dat een man oprechte en volkomene liefde kan hebben tot meer dan eene vrouw teffens: en, van gelyken, dat in de huishouding twee, vier, of meer vrouwen, zonder ongenoegen onder malkanderen, met éénen man op den zelfden tyd konnen leeven. Wanneer dit onmogelyk bevonden wordt, zo is het zeker, dat het oogmerk van God niet geweest is, zulk eene schikking onder de menschen te hebben; maar dat één man niet meer dan ééne vrouwe te gelyk hebbe.

De ondervindinge leert, dat de allerwulpste en bedorvenste menschen van de oudste volken tot de hedendaagschen toe, zelfs zulken, welken eene onafhangelyke macht gehad hebben, of noch hebben, slegts ééne vrouw teffens bemind hebben, en beminnen. De grootste ligtmis, door TERENTIUS en PLAUTUS afgeschilderd, beminde slegts één vrouwspersoon: en noch dagelyks bevindt men dit onder ons. Hoe veele jongelingen in onze groote Stad, door verfoeijelyke geilheid van het gezegend huwelyk af-

getroond, verslyten hunne beste jaaren niet in den bedorven schoot van eene enkele hoer?

Ik verlaate die onbetaamelyke voorbeelden, en wende my tot u, braave en zedige Leezers! Ik vraage u, of gy, verliefd zynde, ooit plaats in uw hart gevonden hebt voor eene tweede schoonheid? Ik vraage het de beminnelyke sexe, of ooit haare genegenheid en liefde onvolkomen geweest is, wanneer dezelve zich tot eenen enkelen man bepaald hadde?

Men brengt hier tegen in, dat de gewoonte, de opvoeding en Godsdienst ons die bepaaling van de geboorte af inboezemen; en wy ons by de sleur vergenoegen met ééne vrouw. Neen, Lezers! Nooit het hart van het menschdom hier door bepaald geworden. De woeste volken van Africa, van America, van 't grootste gedeelte van Asie, houden zich met ééne vrouw te vrede. Eenige weinigen slegts, en onder die alleen de grooten en ryken, maatigen zich het bezit van verscheiden vrouwen als wettig aan, en met dit alles beminnen zy slegts eene enkele onder den ontelbaaren hoop. De ondervinding leerde hen onderwylen schielyk, dat dit strydig was met de huishouding van hun land in het algemeen; en zy wierden even ras gedwongen een groot getal mannen onnut te maaken, om zeker te zyn van de onmogelykheid der verleiding. De gesneedenen zyn hierom tot duizenden in getal aan de Asiatische hoven aangegroeit: de vrouwen, door ontoegangelyke gebouwen van het gezigt van mannen afgezonderd, worden met sterke tralien en door zwaare straffen in toom gehouden. Zoo veel gewelds wordt 'er vereischt, en zoo veel wreedheids, om aan de Natuur paalen te stellen!

Men zal hier tegen inbrengen, dat de Vorsten in Asie veele duizenden gesneedenen hadden, om getrouwe oppassers en lyfguardes te hebben. Het is

zeker, dat Cyrus, op het getuigen van Xenophon, dit oogmerk hadde; het is ook niet onwaarschynelyk, dat de Keizers van China noch om die reden zo groot een getal van die ongelukkigen aan hun hof houden. De meesten evenwel hebben die onmenschelyke behandeling moeten ondergaan, om op de bywyven te letten, en die op te passen, zonder ze te konnen schenden.

Daar is een ander bewys, in voordeel van het huwelyk met ééne vrouwe, te trekken uit het evenredig getal mannen en vrouwen, 't welk jaarlyks gebooren wordt. De beroemde Dr. ARBUTHNOT heeft hier van, volgens het opgeeven van NIEUWENTYT, gebruik gemaakt, en eene lyst gegeeven, volgens welke blykt, dat te Londen twee-en-tagtig jaaren lang meerder jongens, dan meisjes gebooren wierden: ‘waar uit ARBUTHNOT met recht besluit, dat hier uit een merkelyke reden openbaar schynt te zyn, (deeze zyn de woorden van NIEUWENTYT *Wereldbesch*, p. 307.), dat de *Polygamia*, wanneer één man meer vrouwen neemt, zo wel tegen de nature, de bestiering der wereld en het gemeenebest, als tegen de wetten strydt: om dat één man veel vrouwen hebbende, zo veel andere mannen ongehuwt moeten blyven; behalven dat veel vrouwen zo wel niet by eenen, als elk by haaren man schynen vrugtbaar te kunnen wezen’.

Deeze zelfde opmerking wordt thans niet alleen te Londen, maar jaarlyks in alle Steden van Europa waar bevonden. Indien, derhalven, de Natuur yder man recht geeft tot eene vrouw, zo blykt, dat één man niet meer dan ééne vrouwe mag hebben, of hy ontneemt het recht aan eenen anderen man.

Ofschoon wy geene nette lysten hebben van de evenredigheid tusschen de mannen en vrouwen in

Asie, zo blykt egter uit de noodzaakelykheid van ontmanning, en het gevangên houden der vrouwen, dat zy vry overeenkomstig is met die van Europa.

Let men op de trouwe der vrouwen, welke zy haaren mannen toedraagen, hoe verschillende zal men die bevinden? Duizend listen zoekt eene ongelukkige Oosterling, om het *Seraglio* te ontvlugten, of haare drift met anderen te koelen, en ontrouw te zyn; daar die van Europa, op vrye voeten gesteld, en dagelyks met andere mannen omgaande, nimmer denkt, dan om haaren egten man. De onderlinge trouw, immers, uit de neigingen van het hart volgende, steunt op de Wet der Natuure. Men ziet die zelfs in Asie plaats hebben onder de arme vrouwen, welken, yder met eenen man gepaard, even min als de onzen van die deugd afwyken.

Men wil evenwel niet dan ongaarne aan deeze bewyzen het oor leenen, en liever hier op aandringen, dat 'er oneindig meer kinderen zouden gebooren worden, indien de veelwyvery plaats hadde.

Dit zal ik nu tragten tegen te gaan. In alle groote Steden, immers, daar door den Oorlog geene merkelyke verwoestingen veroorzaakt zyn, bevindt men, dat doorgaans een gelyk, ja zelfs een meerder getal menschen gebooren wordt, dan 'er gestorven zyn; ten bewyze dat ééne vrouwe by éénen man genoeg kinderen kan voortbrengen, om het geslacht rykelyk te onderhouden. Indien wy, behalven dat, slegts op de Europeanen letten, zullen wy bevinden, dat hun getal zedert agthonderd jaaren, niettegenstaande eenige millioenen, mannen alleen, zo in Asie door de kruisvaart, als in Europa door onderlinge oorlogen, verdelgt zyn, evenwel het getal der menschen merkelyk aangewonnen is.

De voorzienigheid van het Opperwezen schynt om het gevaar, 't welk de mannen hier door grooter dan de vrouwen loopen, het getal der jongens altyd grooter te doen zyn, gelyk ook NIEUWENTYT en anderen waargenomen hebben. Voeg hier by de duizenden van Europeanen, welken, sedert omtrent driehonderd jaaren, zich in Asie, in Africa, en inzonderheid in America hebben nedergezet, en gy zult baarblykelyk ondervinden, dat ééne vrouwe by éénen man overvloedig genoeg kinderen geeven kan, om het geslacht grootelyks te vermeerderen, ik laat staan, in staat te houden.

Vergelyk daarenboven de Vorsten van het Oosten, met hunne duizenden van vrouwen, by onze Europeaansche Koningen, met ééne enkele vrouwe; wier Hoven zult gy met meer kinderen gezegend zien? buiten tegenspraak die van Europa. Men behoeft het derhalven niet te zoeken in de veelheid van voortteeling.

Een Natuurkundige maakte my eens de volgende tegenwerping. Indien, zeide hy het beginzel van yder kind bestaat in het diertje, 't welk in het manlyk voortteelings-vogt door HARTZOEKER en LEEUWENHOEK ontdekt is; en dat dit diertje slegts door de vrouwe ontfangen wordt; is het dan niet strydig met de volmaaktheid der werreld, dat door de geduurige omhelzingen van éénen man met ééne vrouwe, zo veele millioenen verlooren gaan? Deeze tegenwerping vervalt, myns oordeels, van zich zelven, om dat, volgens LEEUWENHOEK, in eenen droppel meer dan 300,000 zulke diertjes gevonden worden; waar van, volgens die onderstelling, slegts een, twee, of, op zyn hoogst, drie, 't gene zeer zeldzaam gebeurt, ontfangen worden; en dus van die kleine veelheid vogts alleen 299,997 zouden verlooren gaan. In deeze onderstelling beweert men,

dat het beginzel van de vrucht alleenlyk van den man komt, en door de moeder slegts ontfangen en voortgezet wordt; 't gene nogthans door de vermenging van zwarten met blanken, door de verschillende gelykenissen, en honderd andere proeven, niet alleen twyffelagtig, maar onwaar bevonden wordt. Wel is waar, dat in het bevrugtend vogt der mannen dieren zyn; doch dit bewyst noch lang niet, dat een enkel daar van het begin van een kind is; maar wel, dat alle leevendmaakende vogten en lighaamen reets een beginzel van leeven in zich hebben. Het meel, immers, van tarwe, eenige uuren met water nat gemaakt en geweekt, door een vergrootglas gezien, bestaat uit levendige wormtjes, zonder dat daar uit volgt, dat yder wormtje het begin van de scheut is, welke den halm uitmaakt; in tegendeel, die scheut is afgezonderd van dat meel, en bestaat geheel anders.

Het geheim der bevruchting voor ons verborgen zynde, geeft ons geen recht uit het weinige, dat wy 'er, en noch zeer gebrekkelyk, van kennen, besluiten te trekken, welken niet volledig, of aan de volmaakte en oneindige wysheid van het Opperwezen onwaardig zyn.

Het zal ons meer eer doen, uit de schikking der dieren in het algemeen wyders te zien, welk eene wet God ingevoerd heeft? Wy zullen beginnen met de viervoetigen, en wel met die dieren, welken wy opvoeden, en zo bestieren, dat veele wyfjes by eenen man gevoegd worden; gelyk het hoornvee, paarden, varkens, schaapen, hoenders, endvogelen, enz. Omtrent de eersten, wordt door alle oplettende boeren waargenoomen; en een Heer voor zyn vermaak 60. melk-koeijen houdende, heeft my verzeekerd, zedert veele jaaren aangeteekend te hebben, dat het getal bulkalven in het al-

gemeen even groot, zelf iets grooter was dan der koeikalven. Het oogmerk derhalven van den Schepper is klaarblykelyk, dat ze by paaren graazen zouden. Het zelfde is waar in paarden en varkens.

In hoenders is het aanmerkelyk, dat uit een broedzel kuikens eer meer haanen, dan hennen voortkoomen; waar uit het zelfde oogmerk des Scheppers om ze by paaren te doen leeven, blykbaar is. Dan de enden geeven veel grooter en sterker proef; by zes of zeven tammen voegen wy immers eenen waard, en allen verdraagen zich redelyk wel. Maar zie wat in het wild geschiedt: daar wordt altoos slegts ééne end by éénen waard gevonden. Dit is onder het gevogelte zo waar in het algemeen, dat in het wilde nimmer twee wyfjes by één mannetje gezien worden. Het bestek derhalven van het Opperwezen is, dat alle dieren, welken door geslachten teelen, by paaren huishouden, en derhalven ook de menschen; en wel te meer, om dat wy beweezen hebben, uit het evenredige getal en uit de vruchtbaarheid, te blyken, dat dus volkoomelyk, en zelfs zeer ruim, aan dit groote oogmerk voldaan wordt.

Niets is daarom ongerymder, dan te willen stellen, dat het niet strydt tegen de Wet der Natuur, veele vrouwen te hebben; 't en ware men bewyzen konde, dat de Natuur ons recht gaf de mannen van de vrouwen, die wy begeeren, te moogen onbekwaam maaken; welk denkbeeld alleen ons met schrik vervult en beven doet.

De Denker.
N°. 36.
Den 5. September 1763.

[Dat men zich aan alle schikkingen der Voorzienigheid met gelaatenheid moet onderwerpen; dewyl wy zelden in staat zyn te beoordeelen, of het geen ons overkomt als een wenschelyk geluk of schadelyk onheil te agten zy.]

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruïnae.

HORAT.

ONder alle troostredenen, welken ons, in de menigvuldige rampen deezes leevens, opbeuren, en die gelykmaatigheid van geest verschaffen kunnen, welke ons zo noodig is tot ons geluk, weet ik geene, welke op der meeste menschen gemoederen kragtiger moet werken, en welke althans by my meer heeft te weeg gebragt, dan deze zekere en onloochenbaare bedenking, dat wy ten eenemaal onkundig zyn, van de gevolgen, welken uit sommige voorvallen, die ons overkomen, staan voort te vloeijen, en dus meenigwerven voor een wenschelyk geluk agten, het geen inderdaad ons nadeel zal berokkenen, en daarentegen voor onheil en nadeel aanzien, het geen ons geluk in 't eind zal voortbrengen. Duizendmaalen verlangt men ongeduldig naar de geboorte van een kind, het welk tot ons verdriet staat groot te worden, of murmureert men over het verlies van een Zoon, welken de goede God ons in zyne gunst ontneemt, om dat hy ons het leeven bitter gemaakt zoude hebben. Ik herinnere my met schaamte, met welk een ondankbaar gemor ik in myne jeugd de Voorzienigheid eens beschuldigde, wegens eene onverwagte ziekte, welke my van een plaisier-togt beroofde, waar op twee myner makkers ontydig omkwamen, en waar op my, buiten dit schynbaar nadeel, naar alle gedagten, een gelyk lot beschooren was; terwyl ik my, even klaar, duizend andere voorvallen te binnen breng, waar in het Opper-

wezen my myn wensch tot geen ander einde scheen te vergunnen, dan om my door de ondervinding myne dwaasheid aan te toonen, van denzelven gedaan te hebben. Wat ons ook in de werreld overkome, of wy gezond of ziek, ryk of arm worden, winnen of verliezen, het is, inderdaad, altoos raadzelagtig, of het tot ons geluk of ongeluk, tot ons verdriet of vreugde strekken zal; en het beloop der ondermaansche zaaken is zo onzeker, dat wy niet, dan na de uitkomst, en zelfs na eene lange ondervinding, bepaalen kunnen, of wy reden hebben om ons te verblyden of te verstaan, of liever, dat wy, als verstandige menschen, ons alle schikkingen der Voorzienigheid met gelaatenheid onderwerpen, in alles stof tot eene gemaatigde vreugde zoeken moeten, en ons zelven dus die eenpaarige zielsgesteldheid eigen maaken, welke de grondslag is van een genoegelyk leeven. Een onmaatig gelach, eene uitgelaaten vreugde, in voorspoed, behalven dat zy de ziel beletten, om het genoegen, op haar gemak, als 't ware, te proeven, en 'er het regt genot van te hebben, moet natuurlyker wyze van neerslagtigheid, wanhoop en gemor, in tegenspoed, worden opgevolgd Beide is het even laag voor een verstandig mensch, beide even onbestaanbaar met het waar geluk.

Maar zo bezwaarlyk valt het den meesten menschen hunne hartstogten te breidelen, dat, schoon de ondervinding ons allen meermaalen geleerd heeft, dat zulke voorvallen, daar we ons, toen zy gebeurden, te deerlyk over beklaagden, niet zelden het beginzel waren onzer vordering, grootheid, welvaart en genoegen, en anderen, die wy als 't allerwenschelykst geluk beschouwden, ons dikwils droevige nadeelen hebben toegebragt, wy ons doorgaans egter in uiterstens storten, en met ongeduldige begeertens reikhalzen, met uitgelaaten vreugd ontfangen, met knellende angsten vreezen, en met een wanhoopige smart verliezen; en wy moeten, derhalven, de voorbeelden van anderen te baate neemen, om ons, ter verkryging der waare kalmte, te overtuigen van eene waarheid, welke onze eigen ondervinding ons niet treffende genoeg schynt te vertoonen. Ik raade mynen Lezeren ten

dien einde de Geschiedenissen met opmerking na te gaan; duizend voorbeelden zal men daar in aantreffen, welken een bewyze strekken van 't geen ik wenschte, dat wy allen, met eene vaste overtuiging, geloofden. *Madame* DE MAINTENON is een bekend en doorlugtig Personaadjes, wiens levensloop zo zeldzaam is geweest, als de minste menschen ten deele valt. Zy heeft in onze tyden byna geleeft, en haar voorbeeld kan dus zo veel beter dienen, als het verscher in elks geheugen is. Men weet, hoe zy, na den dood haarer Ouderen, door iemand haarer Bloedverwanten opgenomen, en door dezelve op de allertederste wyze geliefd wierdt, gelyk zy van haaren kant even gevoelig was voor de gunsten, welken haare Moey aan haar bewees. Zy waren, derhalven, op het naauwst aan elkanderen verknogt, en leefden in een wenschelyk geluk, toen eene andere Bloedverwante haar uit inzigt van eigen voordeel, van het hart haarer lieve Moey wist af te rukken, en, tot haar uiterste verdriet, naar Parys te voeren. Zie daar een geval, 't welk zy toen als het grootste ongeluk beschouwde, dat haar misschien in dit leven gebeuren konde, en 't welk egter de eerste grondslag haarer verheffing was. Maar laat ons de andere zyde der *Medaille* ook eens beschouwen. Met welk eene verrukking van vreugd heeft zy de eerste voorstellen van LODEWYK den XIV., buiten allen twyffel, aangehoord en overdagt! Met wat heugelyke vooruitzigten eener aanstaande grootheid haar zelven gekitteld! Wat al vermaak en vreugd beloofd! En egter zie daar het begin van een kwynend en verdrietig leeven, waar in zy 't overige haarer dagen gesleeten heeft. Dus spreekt ze 'er zelve van. ‘Ach! konde ik u, myne Dogter, myne ondervinding mededeelen! Konde ik u doen zien die verveeling, welken de Grooten verteert, en de moeite, die zy hebben, om hunne dagen ten eind te krygen. Ik kwyn en sterf van kwelling in een staat, waar toe ik my nooit had kunnen verbeelden te geraaken. Ik ben jong en bevallig geweest; ik leefde vermaakelyk, en wierd van elk bemind. - Nu ik de hoogste gunst heb verkreegen, verzeker ik u, myne Dogter dat my een verschrikkelyk ydel doodelyk verdriet’.

Dit één Exempel bewyst, derhalven, de beide leden van myn Voorstel, dat, namelyk, schynbaar ongeluk dikwils wezenlyk geluk, en schynbaar geluk niet zelden wezenlyk ongeluk veroorzaakt, reeds genoegzaam; maar gelyk myn oogmerk voornaamelyk strekt, om myne Lezers van 't eerste te overtuigen, tegen de voorkomende rampen van dit leeven te wapenen, en ten dien einde te overreden, dat het geen zy thans als 't vreeslykst onheil beschouwen, het beginsel hunner grootheid althans van hun wezenlyk genoegen zyn kan, zo zal ik dit Vertoog besluiten met twee gevallen, welken nu onlangs gebeurd zyn, en in een geloofwaardig Engelsch nieuwspapier uit egte berigten worden medegedeeld.

'In zekere Zeehaven van Vrankryk woonde een Koopman, die zyn handel, veele jaaren lang, met gelyken roem en voorspoed gedreeven hadt, tot dat hy, nu vyftig jaaren oud zynde, door eene saamenketening van onverwagte en onvoorkoomelyke ongelukken, buiten staat geraakte, om zynen *Crediteuren* te betaalen, en zyn vrouw en kinderen, de waardige voorwerpen zyner tederheid, is zodanige omstadigheeden moest zien, welken zyn eigen ongeluk oneindig verzwaarden.

Eene troost schoot hem echter in dien naaren toestand over, dat hy namelyk zich zelven, na de strengste overziening van zyn gedrag, niets te verwyten, en noch van onvoorzigtigheid, noch van kwaade trouw te beschuldigen hadt. Door deze bedenking aangemoedigd, besloot hy naar Parys te gaan, en aldaar den staat zyner zaaken voor zyne *Crediteuren* bloot te leggen, opdat deeze, van zyne eerlykheid verzekerd, medelyden met zyne ongelukken mogten hebben, en hem een redelyken tyd vergunnen, om zyne zaaken, zo mogelyk, te herstellen. Hy wierdt by veelen derzelver met vriendelykheid, by allen met heuschheid bejegend, waar uit hy eene troostryke hoop opvatte, welke hy zyner *Familie* straks, in een Brief, mededeelde; doch welke eerlang verydeld wierdt door de wreedheid van zynen voornaamsten Schuldeisscher, die hem, uit kragte van een bekome *arrest*, in gyseling liet zetten.

Zodra die onverwagte ramp zyne Huisvrouw en kinderen ter ooren kwam, vloog de oudste zoon, pas negentien jaaren oud, maar door de edele drift eener erkentelyke ouder-liefde genoopt, aanstonds naar Parys; wierp zig voor de voeten van den Schuldeisscher neder, en vertoonde hem den deerniswaardigen toestand van het gansche huisgezin op de beklaagelykste wyze; maar ziende, dat alle zyne vertoogen vrugteloos waren, sprak hy hem ten laatsten, in de grootste benanwdheid zyner ziele, en met een ernst, welke hem, door zyne edelmoedige drift wierdt ingeboezemd, in deze bewoordingen aan'. 'Dewyl gy dan, Myn Heer, ter vertroosting over uw verlies, het ongeluk van een man begeert, die niets minder dan uw haat verdiende; wel aan! koel dan uw moed aan zynen zoon; laat ik het onschuldig slagtoffer weezen uwer wraak; ik zal met vermaak in den bangen kerker treeden, als ik 'er myn' braaven vader uit verlos, myne bedrukte moeder door vertroost, en het gejammer van een ongelukkig huisgezin, zo niet doe ophouden, ten minsten verzagte. Dus zult gy, myn Heer....' Hier 'wierdt zyn boezem door droefheid overstelpt; zyne snikken belette hem meer te zeggen, en heete traanen waren verder de eenige tolken, om de gevoelens van zyn teder harte verder voor te dragen.

De verharde Schuld-eisscher zag hem in dezen toestand meer dan een kwartier uurs, zonder spreeken, aan; eindelyk regtte hy hem op, en deedt hem op een stoel nederzitten; waar op hy, na de kamer noch een kwartier uurs in de grootste ontroering op en neder gewandeld te hebben, den bedrukten Jongeling, die alle oogenblikken 't vonnis van zyn leeven of dood verwagtte, met eene hartelyke tederheid omhelsde, en in dezer voegen antwoordde. 'Ik gevoel dan eindelyk, dat 'er iets waardiger in de werreld is, dan schatten, en dat het vermaak eener edelmoedige deugd met geen goud is op te weegen. Ik heb altoos een tedere bekommering voor myne eenige dogter gehad, en ik zal my daar van op dit oogenblik ontslaan. U ten Egtgenoot bekomende, kan zy niet ongelukkig worden. Wel aan! ontsla uwen va-

der, breng hem herwaards, en verwerf zyne toestemming tot eene verbindtenis, welke des Hemels zegen noodwendig moet verwerven, en laat ons in dien gelukkigen egt al ons vorig leet voor eeuwig smooren'. 'Dus eindigde de onverdiende ramp van den besten vader door de edelmoedige drift van den braafsten zoon; en hy, die rykdom en geluk altoos als gelykluidende woorden hadt aangemerkt, bevondt, dat hy nu eerst regt gelukkig was, nu hy dat onwaardig vooroordeel overwonnen hadt. Dus praalde de Voorzienigheid in haaren vollen luister; dus liet zy het ligt uit de duisternis geboren worden, en deedt een ongelukkig Huisgezin, dar haare gunsten zo wel verdiende, na een kort toneel van verdriet, een bestendigen vrede en voorspoed genieten'.

Het andere geval beschryft hy, welke 'er de hoofdrol in speelde, zelve op deze wyze in een Brief, aan den Schryver van het *Gentlemans Magazin* gezonden.

Myn Heer!

IK ben de Zoon van een Geestelyken in het Westen van Engeland, welke in niet anders dan eene tamelyk goede opvoeding geeven konde, dewyl hy met te veel kinderen belast was, om 'er groote kosten voor te doen.

Een onzer Bloedverwanten, die een Practisyn van aanzien te Londen was, kwam, terwyl hy met de Regters door het land reisde, een nagt aan 't huis van myn Vader slaapen, en vondt zo veel behaagen in myn persoon, dat hy my aanboodt, om my op zyn Comptoir te neemen, en van kost en klederen te voorzien.

Myn Vader omhelsde die aanbieding gereedelyk, en ik vertrok een maand daar na.

Myn Neef was vriendelyk jegens my, en bleef dit vier jaaren lang. Myn gedrag beantwoordde ook aan zyn verlangen, en ik maakte eene gewenschte vordering in myn beroep. Ik was nu eenentwintig jaaren oud, vry bedreeven in de wereld, en in kennis en omgang geraakt met zeer fatsoenlyke lieden. Op eenen avond, in het huis van zekeren Heer in onze buurt thee drinkende, wierd ik door het gezigt eener jonge Juffrouw, die in de kamer tradt, derwyze getroffen, dat haare bekoorlykheeden myne ziel geheel ver-

vulden, en my buiten staat stelden, om myne gedagten op eenig ander onderwerp te vestigen; in 't kort, Myn Heer, ik was verliefd en openbaarde myne liefde, by de eerste gelegenheid, aan haar, die dezelve hadt doen gebooren worden. Ik wierd gunstig van haar gehoord, verwekte wederliefde, en in min dan twee maanden tyds bewilligde de bekoorlyke *Maria* (dit was de naam myner schoone) tot ons Huwelyk, schoon haar Vader gezworen hadt van haar met een schelling af te zetten, zo zy immer buiten zyne toestemming trouwde; maar onze liefde was te driftig, om op eenige gevolgen agt te geeven, ook zouden wy liever met elkanderen gebrek hebben willen lyden, dan elk afzonderlyk in overvloed en ruimte leeven.

Onze vereeniging, ondertusschen, wierdt gevolgd van alle de ongeneugtens, die wy uit onze onbedagtzaamheid verwagten moesten. Myn vrouw wierdt uit haar Vaders huis gezet, en de deur van myn Neef voor my geslooten. Het weinige geld, dat wy by ons hadden, was in drie weeken tyds verteerd. Toen waren sieraaden en klederen onze eerste toevlugt, en wy vleiden ons, eer deze verteerd waren, de gunst onzer Naastbestaanden weêr te zullen winnen, maar vonden ons in onze verwagting te deerlyk bedroogen.

Ik kan u onmogelyk beschryven, Myn Heer, wat ik thans gevoelde! Myne teerbeminde vrouw, de wellust van myn hart, smolt met my in bittere traanen; maar, in plaats van den man, welke dezelve veroorzaakte, een regtmaatig verwyt te doen, sprak zy hem vry, verdedigde hem, en beschuldigde haar zelven alleen, wegens 't onheil, dat ons beiden trof, en daar ik gewislyk de grootste schuld in had. Laat elk, wiens boezem voor mededoogen vatbaar is, zich dit edelmoedig gedrag der bekoorlykste vrouw verbeelden. Laat hy 'er by bedenken, dat zy thans in een volstrekt broodgebrek vervallen was, dat zy reeds, sints twee etmaalen, geen ander voedzel, dan haare traanen, genuttigd, en geen vooruitzigt, dan vermeerdering van elenden, hadt. Laat... maar onze omstandigheden waren inderdaad te ysselyk, om ze te beschryven. Alles wat armoede, gebrek, veragting, hongersnood en elende ysselyk en verschrikkelyk hebben, trof ons op 't allerwreedste.

Den derden morgen, Myn Heer, stond ik op uit het bed in een staat, welke weinig van krankzinnigheid verschilde; en een gezigt, waar in myn gansche ziel, om zo te spreeken, zweefde, op myne waarde *Maria* werpende, borst ik in een vloed van traanen uit, en verliet het vertrek met een wanhoopig voorneemen, om, 't ging dan zo het wilde, niet

zonder geld te rug te keeren. Ik ging, zonder myne treeden te bestieren, de Strandstraat af, daar ik, by *Charing cros* komende, eene Presparty aantrof, en, dewyl ik sober in de kleêren was, zo vatte men my aan, en bragt my, in min dan een uur, aan boord van een sloep, digt by den *Tower*, met welke men my den tweeden dag daar aan, naar een Oorlogschip voerde, 't welk in de *Nore* gereed lag, om uit te zeilen. Vergeefsch poogde ik van de Officieren de vryheid te verwerven, om, door een Brief, myn toestand aan myne waarde *Maria* bekend te maaken. Myne houding, gedrag en wyze van uitdrukken scheen hen te doen denken, dat ik geen gemeene knaap was, en deedt hen vreezen, dat ik met Brieven mogelyk myn ontslag bewerken zoude. Ik zal u niet lastig vallen met een omstandig verhaal van onze reis, en myn gedrag, maar alleenlyk zeggen, dat ik by trappen bevorderd wierdt tot den rang van Luitenant. Een maand na deze myne verheffing hadden wy het geluk van het rykgelaaden Spaansch Retourschip *de Hermione* aan te treffen en te neemen, en ik behoef u niet te zeggen, Myn Heer, dat ik thans een man van genoegzaame middelen ben. Ik ben behouden te huis gekomen; ik heb myne lieve *Mietje* weêr gevonden, en ben met haaren Vader verzoend. - De beminnelyke vrouw was, toen ik niet weder kwam, eenige dagen krankzinnig geweest van droeffenis en wanhoop, maar allengs tot bedaaren gebragt, en al den tyd myner afweezenheid met de uiterste heuschheid behandeld door de braave vrouw, daar zy by inwoonde. - Die gunsten der Voorzienigheid hebben myne ziel met de levendigste aandoeningen vervuld. - Ik ben thans in staat gesteld om edelmoedigheid te oeffenen jegens myn Vader en zyn gezin, schoon zy weinig regt op myne agting hebben; en ik heb teffens vermogen en wil om hen, die my ooit verpligt hebben, myne dankbaarheid te toonen. Myn eerbied, myne erkentenis voor de Godheid zyn ten uitersten levendig, en ik wensch niets vuuriger, dan dat dezelve zyne onverdiende goedheid mogen evenaaren.

Ik ben,

Myn Heer,

Uwe Dienaar

W.M.

De Denker.
N°. 37.
Den 12. September 1763.

[Brief van O.A. aan den Denker; behelzende de beschryving van een gezelschap van eenige liefhebbers der Jagt en een Pedant.]

Heer Denker!

DEwyl ik zeker ben, dat gy gaarne allerlei caracters kent, om 'er uwe gedagten over te laaten gaan, heb ik niet gerust, voor dat ik u deeze voorgevallene historie mededeelde.

De Zomer van dit Jaar, om de veelvuldige regens, niet gunstig zynde voor de meeste lieden, heb ik, gelyk anderen, my meest moeten bepaalen tot de Stad. Een myner goede Vrienden, even wel, stelde my een partytje voor op zyn buiten, 't welk ik aannam, te meerder, om dat hy my beloofde goed gezelschap te zullen bezorgen. Hy is voor zig zelven een zeer hupsch, medegaande, vrolyk en goedhartig man; maar, schoon een Koopman, een uitneemend liefhebber van de Jagt, en zeer bemind onder de liefhebbers. Om my het buitenleven aangenaamer te doen zyn, hadt *Andreas* (dus was de naam van mynen Vriend) te gelyk verzogt den Heer *Lydus*, een groot liefhebber van studie, die zelfs een schoon Latynsch vers maakt, weten de daar iets in te brengen, 't gene gansch nieuw en daarom te verbaazender is, eene *Arithmetische Climax* naamelyk, welke zonderlinge figuur hy evenwel niet dan in een Klinkdicht gebruikt. Ook nodigde hy zyn ouden Vriend *Gratus*, een Heer van jaaren, die vry wat omgereisd had, en een groot Jager in zyne jeugd geweest was.

Wy kwamen op den bestemden tyd buiten, en wierden overlaaden met beleefdheid. Al wat gemak kon geeven wierdt ons toegevoegd. De Plaats op zig zelve

was zeer groot, hadt een aangenaam bosch, schoone vyvers, en lag met ruime dreeven rondom in zeer vrugtbaare velden, die, meest met vee beslagen, den omtrek veel cieraad byzetteden. Men kwam overeen over dag elk zyne vryheid te zullen hebben.

Op eenen avond, als wy te zamen wandelden door het Bosch, deedt *Andreas* ons allen stil staan, en een plaats beschouwen, welke, met onkruid bewasschen, hooger scheen dan de overige grond.

Hier, zeide hy tegens my, en teffens *Gratius* aanziende, heb ik eens een smertelyk en zeer treffend ongeluk gehad! *Lydus* sloeg 'er weinig acht op, maar *Gratius* vroeg te gelyk met my, hoe myn Heer? Ja, zeide hy, ik gaa nimmer deezen olm voorby, of ik denk 'er aan. Onze *Louw*, (dus ging hy voort) een goed karel, en niet onoplettend; ik geloof de Heeren hebben hem in de dwarslaan werkende gezien; hoewel hy is altemets wat lui: maar ik houde veel van hem, om dat hy wat heel goed beests is: want, gelyk het spreekwoord zegt, goed honds goed kinds; en waarlyk zyne jongens zyn zoo vet en zoo dik als varkens. Ook is *Neel* zyn wyf een helder vrouwmensch, die tanden in haar mond heeft als yvoor; zy zoude zekerlyk Min by ons *Jantje* zaliger geweest zyn, indien het kind niet gestorven was; zoo veel hieldt myn Vrouw van haar, maar dit is in passant. Ik had *Louw*, schoon het eigentlyk zyn post niet is te maajen, want gy weet, *Gratius*! dat *Jurgen* dat meest doet, in het Bosch gesteld om het onkruid, dat wat hoog hier en daar stondt, af te maajen. En het gebeurde hier op deeze zelfde plaats, met den eersten slag dien hy deedt, men zou zeggen hoe koomt het zoo? het was zeer ongelukkig! Ik viel hem hier op in, kwetste hy zig, brak hy zyn arm, of - ? Neen, hernam *Andreas*, het lykt 'er niet na, hoewel je zult zeggen, dat zou anders ook al een ongeluk geweest zyn; maar hy joeg een Veldhoen op, die wel op vyftien eyeren zat! en het scheelde geen hair, of hy hadt hem de kop te gelyk afgesneden! De duivel nou, zei ik, want ik stond 'er juist by, en gy weet ik vloek anders zelden, wat seldrement *Louw*! zoo ging het my af, dat spyt my aan myn ziel! *Louw* beefde zoo wel als ik, en de lummel kon haast niet spreeken, het was of hy bedremmeld

was; hy wilde weder voortmaajen, ik zeide, ben je gek, *Louw*! hou af, en schik het nest weder zoo goed als gy kunt, en laaten wy schielyk heen gaan, misschien zal de hen wel wederom komen. Maar daar ik eigent]yk op komen, wil, wat wy ook gedaan hebben, of niet, zy is nooit weergekeert! en de eyers zyn vuil geworden: het speet my schrikkelyk, zoo onvoorziens! Ik bemin het wild te veel, om 'er niet altoos spyt van te hebben; en nog was het een geluk dat hy de kop niet geraakt hadt. Ik hou veel van de Jagt! Geen wonder, zeide hier op *Lydus*,

Hinc omne auxilium vitae, rectus que reluxit
Ordo: & .....

De Heer *Gratius* speculeerde onderwylen op wat anders, en zag dat zyn *Jaantje* tekende, en onder den wind zagtjes voortging St. st. begon hy, zagtjes Heeren, daar is zekerlyk iets te doen; staa! ik geloof waarlyk, dat hier nog hoen is! zie die pluim eens gaan; het is aardig van dat hondje, altyds waggelt hy zyn staart als 'er patrys is. Dit is juist, hernam *Lydus*,

Jam vero, laat ik eens zien, *jam vero..... melior fortuna, melior fortuna*.....
Aut effecta levi testatur gaudia cauda; aut ipsa infodiens, infodiens.....

Avoueer, myne Heeren, dat *Faliscus* admirabel wel het naturel der honden getroffen heeft; *testatur gaudia cauda*! het is uitneemend; wat is studie liefelyk; het is of hy *Jaantje* schilderde. Maar ik dagt, dat zy altoos 's morgens, zoo gy het noemt, tekenden?

Adsumptus Metagon lustrat per nota ferarum
Pascua par fontes, ... pascua per fonres .., per, quas trivere latebras
Primae lucis opus ....

En by *Nemesianus:*

Venemur dum mane novum, dum mollia prata
Nocturnis calcata feris vestigia servant.

Onze honden, zeide *Gratius*, die verbaasd was over de versen, die *Lydus* zingende voortbragt, verstaan geen Latyn, myn Heer! *Andreas*, klaar ziende dat *Gratius Lydus* niet begreep, voerde 'er tussen in: de Ouden hebben waarlyk de Jagt byna zoo goed verstaan als wy. Dat hondje van myn Vriend *Gratius* is in myn zin een be-

minnelyk beestje. Onderwyl snorde een koppel patryzen op, en het was onbegrypelyk zoo als *Jaantje* gecarresseerd wierd. Dit is admirabel! riep *Lydus* uit:

Exerceto diu, venandi munera cogens
Discere, & emeritae laudem virtutis amare.

Nemesianus wist 'er van, myn Heer!

Gratius onderwylen kreeg een kwaad vermoeden op *Lydus*, en deez', om zyne kennis in de Jagt te sterker te doen doorsteeken, begon onder weg, als de avond viel, eenige critiques te maaken op de naamen der honden. Hy verwonderde zig, gaf hy voor, dat men hedendaags die fraaije naamen verwaarloosde, die de Ouden hunne honden gaven. Lord, Snel, Prins, Rasch, Dainty, Swift, Snoek, Trys en dergelyke, zeide hy, zyn triviale naamen. *τὰ δε ὀνόματα ἀυταῖς τίθεσθαι βραχεὰ, ἱνα ευἀνάκλητα ἦ*, dat is te zeggen, zy moeten kort zyn, en gemakkelyk konnen uitgesproken worden: als Psyche, Thynius, Porpax, Styrax, Phrura, Phylax, Taxis, Xiphon, Phonex, Phlegon, Alce, Teuchon, Hyleus, Medas, Sperchon, Nephe, Bremon, Bryas, Crange, Sthenon, Aechme, Noës, Gnome, Stribon, Horme. Stem toe, voerde hy *Gratius* te gemoet, dat *Xenophon* best over de Jagt geschreeven heeft. *Gratius* onderwylen meende, dat hy 'er den gek mede stak. Indien, zeide hy, de Heer *Andreas* ons beider Vriend niet was, en de gaftvryheid niet gebood, dat wy elkanderen ontzagen, ik zoude Heer *Lydus!*.... Het is 'er verre van daan, hernam *Lydus*, een weinig ontsteld, dat ik spotten zoude. *τό μὲν ἔνρημα θεῶν 'Απολλορος καί Αρτομιδος ἄγρα καί κύνες*! Humanizeer uw discours, sprak *Gratius*, met een bitsen toon, gy vermoord ons met uw Grieksch. Ik wilde zeggen, antwoorde *Lydus*, dat 'er niets zoo loffelyk is als te jaagen, om dat *Xenophon* van oordeel is, dat beide Jagt en honden door de Goden uitgevonden zyn, naamelyk door *Apollo, Diana*, en..... dat *Cephalus, AEsculapius, Melanio, Nestor, Hippolitus, Palamedes*; waar op hem *Gratius* ongelukkig inviel, *Palamedes*? die van *Vondel* was dat ook een liefhebber? Ik behoef u niet te zeggen, welk een gelag dit verwekte; dog *Lydus* was zoo opgetoogen door zyne kostbaare optelling, dat hy dit niet eens merkte, en slegts voortging met op te noemen, *Ulisses, Menestheus, Diomedes, Castor, Pollux, Podalirius*,

Aeneas, Achilles..... Als wy in huis traden, vonden wy de Tafel aangeregt, en het discours wierdt afgebrooken door het byzyn van verscheidene Juffrouwen, die ook buiten gelogeerd, de Vrouwe van den huize onderwylen gezelschap gehouden hadden.

Myn goede Vriend, altoos bezorgd, altoos denkende op zyn volk, vroeg den huisknegt naa een ygelyk, en of alles wel bezorgd was? en of 'er geene brieven gekomen waren uit de Stad? Daar was 'er een van zynen Vriend *Cleomachus*, een Capitein, die tegen den anderen dag komen zoude. Ik ben blyde, sprak *Andreas*, naa dien geleezen te hebben, dat myn vriend de Hopman nog aan ons denkt. Hy is een vriendelyk man, en zal ons zeer welkoom wezen. Lees den brief overluid, voerde hy my te gemoet, daar zyn geene geheimen in. De inhoud was als volgt.

Hoog Edele Heer, en zeer Gehonoreerde Vriend!

EEr het kwartelen begon, moest ik nog een dag of twee by Uw Ed doorbrengen: ik koome zonder Paarden, om dat ik, eenige jonge hondjes willende proberen, vroeg uit en te voet gaan zal. Phylax, die ik van U E. hebbe, vordert by uitstek, maar draagt zyn kop wat laag. Adieu! Ik hoope ze zullen U E. niet incommoderen; ik zal 'er maar vyf medeneemen. *Louw* zal 'er wel op passen. Indien ik geen belet doe, leg ik morgen myn mes by U Ed. neder. Groet U Ed. Huisvrouwe, en bezorg, bid ik, dat 'er wat fris stroo is voor myne beestjes. Ik heb de eer my, na respectueuse salutatie, te noemen,

Hoog Edele Heer, en zeer Gehonoreerde Vriend,
Uw Eds. allernederigsten Dienaar
CLEOMACHUS.

P.S. Ik zal twee kwartelbeentjes voor U Ed. mede neemen. Kleine *Jan* doet zyn best om de nieuwe broekjes voor uwe Baanvinken nog van den avond af te krygen: en heeft my den weitas reets gegeeven, om in myn valies te sluiten.

NB Hy kan geen koord krygen voor de beursjes, anders waren ze al af geweest. *à vedersi*.

Gratius was hier over meerder in zyn schik, dan *Lydus* of ik. *Andreas* nu op den text zynde, gaf ons zyne verwondering te kennen, hoe *Cleomachus* altoos de lange Jagt verkoos. Voor my, zeide hy, ik houde meest van met een hondje te jaagen, en met de snaphaan. Gy

zoudt wel met *Faliscus* overeenkoomen, merkte straks de Heer *Lydus* op

Unus praesidium, atque operi spes magna petito.

Dit is wel, hernam *Andreas*, maar 't gene ik verhaalen wilde, was by uitneemendheid zonderling. Ik ging eens op een morgen vroeg wandelen met Nero, neen, het was Nero niet, ja evenwel, het was tog Nero, de grootvaar van Philax, dien ik aan *Cleomachus* praesent gedaan heb, en daar hy de vriendelykheid van heeft in zynen brief gewag van te maaken; een hondje, 't welk myn Vader zaligers Jager *Ulrich*, die by den Keurvorst van Keulen Valkenier geweest was, medegebragt hadt; hoe hy 'er aankwam, zullen wy om der conscientie wille niet onderzoeken, maar ik weet niet ooit fyner van reuk gezien te hebben; en *Ulrich* zoude liever zyn wyf en kinderen, dan dit hondtje verlooren hebben: nu, ik wandelde zoetjes voort, en Nero liep al heen en weder, tot dat hy op het onverwagtst bot stil staan bleef, zyn linker poor opligte, en tweemaal blafte, te kennen geevende, dat het een haas wa. Het was aardig van dat hondtje, nooit zou hy aangeslagen hebben als hy een hoen op de lucht hadt! Ik nam onderwylen myn snaphaan op, lag het tegen myn wang; met stoof de haas op, en ik schielyk hem met den tromp volgende, schoot pa af! en de haas tuimelde driemaal om, en bleef op den rug leggen, met de loopers regt om hoog: hy was mors dood, en ik kon nergens geen kwetzuur vinden. Ik heb zedert duizendmaal gedagt, of hy ook door enkele schrik sterven konde, gelyk men wel zegt dat menschen doen, en waar over ik, om de curieusheid, onzen Doctor eens vraagen zal.

Ik bemerkte wyders uit de rykheid van zyne ongemeene voorvallen, dat 'er naaulyks een polletje gras, een boom, of dam gevonden wierdt, daar niet iets wonderlyks gebeurd was. Men bragt dus den tyd op het dissert door, en *Lydus*, welke reets zat te dutten, wakker gemaakt zynde, ging yder naar zyne kamer, en te rust.

Des anderendaags morgens strekte onder het ontbyt ten algemeen discours, wanneer *Cleomachus* wel koomen mogte? het verlangen nam toe, naar maate het laater wierdt. Hy kwam: men liep met geweld naar het hek, om hem te verwelkomen. Philax, Jonker en Snel lie-

pen vooruit, Ras en Prins bleven agter; Jaantje verwelkoomde zyne cameraats met geene minder vriendelykheid, als *Andreas* en *Gratius* hunnen ouden Vriend *Cleomachus* deden. Maar of Jaantje wat loops was, ten minsten daar was zulk een aanval op, en daar ontstont zoo groot een gebas, gejank en gevegt onder die lievelingen, dat *Cleomachus, Louw* en *Andreas* genoeg te doen hadden, om ze te scheiden. Jaantje afzonderlyk gezet zynde, bedaarde egter de wanorde, en wy kregen op ons beurt ook gehoor.

Cleomachus, die my niet kende, maakte my een compliment zoo wat onverschillig, en hy zag *Lydus*, die hoe in zyn Japon en slaapmuts was, naaulyks aan; maar terstond zig naar *Andreas* en *Gratius* keerende, zeide hy, ik heb ma foi! in geen jaar my zoo gediverteert. Die Philax is een juweel! en zoo ik het geluk heb hem die kwaade nuk van bokken af te leeren, heeft geen Vorst in Europa beter in zyne geheele meute. Jonker is nog wat jong en los, daar is die best endigheid nog niet in, als wel in Snel; maar ik heb een duivel van een werk gehad om Ras agter te houden, dat is een regte ligtmis, dog met dat al een lobbes.

A propos. *Louw, Louw*! excuseer my, myn Heer! ik heb vergeeten Philax zyn fourchet af te doen. *Louw* liep terstond toe, en nam zyn hoed af. Dag beste maat, zeide de Capitein, je bent een braaf karel. Och! doe Philax zyn fourchet eens af. Heeft Ko de Vinker die Spion nog? seldrement, dat was een schoone hond, maar *hy*, ik vergis my, ik meen *zy* was wat plat van pooten; het was immers een teef, *Louw*, deed het niet? Ik hoore wel, voegde 'er *Lydus* tussen in, myn Heer de Capitein is van de goede smaak!

Effuge, qui lata pandit vestigia planta.

Dat zou myn dogter beter verstaan als ik, hernam *Cleomachus;* die meid heeft al heel geen zin in de handwerken van de Vrouwen, zoo als haar Zuster; zy leest altoos, en zal een tweede Juffrouw *Schuurmans* worden. Maar, eer ik het vergeet, *Louw!* daar zyn de broekjes voor de baanloopers, die onze *Jan* gemaakt heeft. Die kleine schelm, zeide hy, *Andreas* glimlaggende aanziende, zal een braave jongen worden; hy smyt zyne boeken weg, als ik maar spreek van uitgaan, hy is ge-

booren tot de Jagt. Ik heb zyn Praesent voor u zorgvuldig in myn valies gedaan; die jongen maakt weitassen, en knoopt ze zoo meesterlyk, dat hy my beschaamd maakt; trouwens ik word nu al een dagje ouder. Ik ben waarlyk impoliet. Myn Heer *Andreas*, hoe vaart Mevrouw? men vergeet alles, als men van de liefhebbery spreekt; en hoe myn Heer *Lydus?* dien ik de eer niet heb van te kennen. Ik hoope, zeide *Lydus*, wy zullen wel haast kennis maaken; ik ben ook zoo wat liefhebber, maar in de boeken. Het komt my dikwerf te passe, ook van de Jagt verstand te hebben, om hier of daar een duistere passage op te helderen. Daar schiet my iets in, daar Uwe Edelheid my veel licht in zoude konnen geeven. In Burgondie is een wet, daar zeer veel van honden inkomt: *Si quis canem Veltrajum, aut Segutium, vel Petrunculum praesumserit involare, jubemus, ut convictus coram omni populo posteriora ipsius osculetur*. Ik durf het niet bepaalen, maar zoude dit niet moeten zyn, *vertrahum, vertraham*, of misschien *ventraham, à tranandis ventis?* of *veltracham*, van VELT, *campus*, en *tracha, bracha, brak*, een VELTBRAK?

Cleomachus keek hem een wyl met verwondering aan, en zig met verontwaardiging omkeerende, vroeg hy den Heer Tractant naar zyne Paarden, hoe de *Juffer* het maakte, en of hy de *Parel* nog hadt? Gy kent myne ruyntjes, zeide hy; onze *Jan*, schoon nog geen twaalf jaar oud, rydtze dat het een lust is, maar ik zit 'er evenwel by; die jongen heeft veel genie, en ik hoope 'er een braaf Officier van te maaken. enz.

Meerder van diergelyke aanmerkingen moest ik missen, om dat ik verplicht was nog voor het middagmaal naar huis te keeren. Ik vertrok, my inwendig niet weinig verwonderende over de verschillende neigingen van het menschdom!

Uwe Dienaar

O.A.

Amsterdam den 12. Aug. 1763.

De Denker.
N°. 38.
Den 19. September 1763.

[Brief van A.T. aan den Denker. Waarschynlykheid van een toekomend leeven afgeleid uit het nadeel, dat ons de verbetering onzer zielsvermogens in dit leeven toebrengt.]

Sed me nemo de immortalitate, depellet.

CICERO.

Myn Heer de Denker!

IK heb uwe nieuwe bewysrede voor de zekerheid van een toekomend Leven in het 34ste Vertoog met zeer veel genoegen geleezen. Ik noem die bewysrede nieuw, om dat dezelve voor my inderdaad zodanig was; en schoon deze of gene Wysgeer 'er, voor U, waarschynlyk wel eens gebruik van gemaakt zal hebben, zo is het ten minsten zeker, dat die wyze van de zaak te beschouwen en voor te stellen, niet algemeen is; althans ik had, gelyk ik zeide, dezelve nog niet aangetroffen. Gelyk ik het nu volkomen met u eens ben, dat dit allergewigtigst stuk niet te dikwils of te ernstig aangedrongen, nog de overtuiging wegens eene waarheid, daar de geheele Godsdienst, daar zelfs de veiligheid der menschelyke saamenleeving in het algemeen op rust, te vast kan gevestigd worden, zo is my, onder het leezen van uw Vertoog, eene andere bedenking in den zin gekomen, welke ik, als mede niet zeer gemeen zynde, de vryheid zal neemen U voor te stellen, en aan uw oordeel te onderwerpen.

Ik stel vast, dat wy van den aanbiddelyken Schepper verordend zyn, om, als redelyke schepzels, met reden en verstand te handelen. Zo veele uitmuntende zielsvermogens, als waar mede wy begiftigd zyn, laaten 'er geene de minste twyffeling van over. -

En even gereedelyk zal my elk erkennen, dat een mensch, welke in verstand, oordeel, vaardigheid van geest, fraaije verbeelding, gelukkig geheugen en andere zielsbekwaamheeden boven anderen uitmunt, onzer aller agting en eerbied, boven domme en vernuftelooze slegthoofden, met reden mag vorderen. Die hier aan wilde twyffelen, zou gewislyk eene verschillende Natuur moeten hebben van die van alle andere menschen, als welke, zonder dat zy het bedoelen, van zelve eene byzondere hoogagting koesteren voor zulke verheeven geesten, zo dra zy die slegts kennen. Ja! zo zyn wy van God geschapen, dat wy allen, die ons, in de gemelde hoedanigheeden, overtreffen, uit eigener aart, eerbieden; ons, in zekeren opzigte, aan hen onderwerpen; en hunne meerderheid boven ons, zelfs ongevergd, erkennen. Reden en verstand is dan iets edels, iets groots en voortreffelyks in zig zelven; iets, daar wy als redelyke menschen yverig naar streeven moeten. En wy mogen hier uit, met regt, dit natuurlyk besluit afleiden. - Dat, gelyk het Opperwezen eenen HUIGENS, of DE GROOT meer natuurlyke vermogens, dan den meesten anderen menschen heeft geschonken, hy met geene reden ondersteld kan worden, van zulke verheeven geesten, welken hy goedvondt, op eene byzondere wyze, naar zyn beeld, te scheppen, over het geheel ongelukkiger te willen maaken, dan het gros dier anderen, welken minder naar Hem gelyken. Met andere woorden, dat hy vermaak, genoegen, geluk, niet voor domheid, onkunde en redeloosheid alleen geschikt heeft, om 'er de pronkstukken van zyner handen werk willekeurig te berooven. - Dit denkbeeld, waarlyk, heeft iets zo ongerymds en aanstootelyks, dat, zo dra ik in ernst beweeren wilde, dat de domme dieren gelukkiger dan de menschen, en dezen gelukki-

ger dan de Engelen waren, de geheele waereld my naar een dolhuis verwyzen zoude.

Maar, zo ik nu bewyzen kan, dat menschen van de voortreffelykste zielsvermogens, en waar in Vernuft en Rede op hun schoonste praalen, doorgaans minder genoegen op deze waereld vinden, naar maate zy dit, volgens de gemaakte aanmerking, meer aantreffen moesten, zo zal ons deze waarneeming zeer natuurlyk leiden tot de beschouwing, tot de volle overtuiging zelfs van een toekomend leven. Dan immers moet God verdere oogmerken met ons bedoeld hebben, dan zig op het toneel dezes waerelds ontwikkelen; dan moet hy, om overeenkomstig met zig zelven te handelen, vroeg of laat vergoeding doen van 't nadeel, 't welk de grootste Geesten, door hunne voortreffelykheid zelve, lyden; dan moet hy eindelyk die zielen, in een anderen staat en leven, eene verordening aanwyzen, daar zy byzonder voor geschikt zyn. Dit gevolg, zeg ik, zal men uit myne waarneeming, zo dra ik die bewezen zal hebben, moeten erkennen voort te vloeijen, byaldien men de Opperste Wysheid niet zal willen verdenken van willekeurig en strydig met haar zelve te handelen. - Het zal 'er dan maar alleenlyk op aankomen, of myne waarneeming zelve gegrond en waaragtig is.

Dat onnozele slegthoofden of gemeene verstanden zig doorgaans beter *diverteeren*, en gevolgelyk meer vermaak hebben in de waereld, dan overvliegende geesten; dat men althans niet gelukkiger leeft, naar maate men fyner oordeel en voortreffelyker zielsvermogens bezit, is reeds duizendmaalen door anderen aangemerkt, en vertoont zig, inderdaad, zo klaar en duidelyk voor yders oog, welk de minste opmerking op het beloop der menschelyke zaaken heeft geslaagen, dat men doorgaans niet eens verlangt, om zulke verheve verstanden in zyne aange-

naamste plaisier partyen tegenwoordig te hebben, ten zy ze de zeldzaame gaaf bezitten, om even zo gek als de rest te kunnen zyn. Buiten dit, schroomt men, zeg ik, voor die verheeve Geesten, om dat men 'er zig even weinig mede vermaakt, als zy zig met het gemeen verlustigen. Zie daar hen dan nu reeds van duizend geneugtens verstooken, welke, om dat ze kinderagtig zyn, niet nalaaten aan kinderagtige zielen een wezenlyk vermaak te geeven, en waar van die groote vernuften vrugteloos de vergoeding zoeken in het keurig en uitgezogt gezelschap, 't welk zy elkanderen, wegens hun klein getal, niet dan zeldzaam verschaffen kunnen. - Deze gemeene en erkende waarheid nu, ziet elk oplettend Lezer ten duidelyksten, dat reeds genoeg was, om 'er myn bewys uit aan te dringen, en myn gevolg door te wettigen, dat, namelyk, de schranderste, de vernuftigste, de redelykste menschen het minst vermaak in de waereld hebben, en dus eene billyker bedeeling hier namaals verwagten mogen. - Dog het één en ander kan door eenige byzonderheden nader worden opgehelderd.

Men beschouwe de jonge kinderen in hunne vroege jeugd, men zal meest altoos bevinden, dat de zulke, welke uitneemend gezond, sterk, dik en vet zyn, een loggen geest in een welvaarend lighaam huisvesten; dat men, om 'er al het aangenaame van te zien, hen slegts uitwendig moet beschouwen, en nooit agt slaan op hunne traage zielsvermogens; daar men in tegendeel zulke kinderen, welke een doordringend opslag van oog, en andere blyken van uitsteekende bekwaamheden toonen, welke in vroeg praaten, vlugge antwoorden, en geestige aanmerkingen uitmunten, altoos en met rede, hoort beklaagen, dat hun geen sterker lighaams gestel te beurte is gevallen, terwyl de tederhartige moeders niet

nalaaten, de geduurige sukkelingen, daar zy tot dus verre aan onderheevig waren, als een soort van verschooning by te brengen, waarom zy nog niet grootere schranderheid vertoonen. - Volgt nu die zelfde kinderen met uwen aandagt in hunne vroegste jongelingschap! - Het is geene altoos doorgaande, maar eene vry gemeene regel, dat die steevige ronde knaapen, welke van hitte nog koude weeten, die tegen mannen schaffen kunnen, en hunnen groei eenige jaaren vroeger, dan anderen hebben, of domkoppen, of ten minsten zeer gemeene Geesten zyn; terwyl zy, die hunne makkers op de schoolen zo ylings voorby leeren, en de eerste pryzen wegdraagen, zy, welke van zelve aan het leezen, tekenen, digten, en andere dergelyke oeffeningen vallen, kleiner van statuur, bleeker van kleur, zwakker van lighaams gestel zyn, en meer sukkelen. - In mannelyke jaaren zyn het gewisselyk de schranderste koppen niet, welke best verduwen kunnen, of de meeste ongemakken van het weder uitstaan, nog de grootste Wysgeeren, daar men de gezondheid en sterkte zoeken moet.

Deze fyndere en aandoenlyker gestellen nu gevoegd by die meerdere ziels-vermogens, zyn reeds eene oorzaak van minder genoegen op deze waereld; een kiesche smaak, een scherp gehoor, een fyne reuk, welke ons alle de gebreken der zinnelyke voorwerpen straks ontdekken, zyn geene bekwaame middelen, om vermaak te hebben op de waereld. Een oog, 't welk de minste fout in een veld-gezigt of tekening opmerkt; zenuwen, welke door de geringste oorzaak geroerd en aangedaan worden; een verstand, 't welk de dwaasheden der menschen, en de ydelheid des waerelds grondig doorziet, zyn gewisselyk niet zeer geschikt, om zig, met den grooten hoop, lustig te vermaaken: - maar deze natuurlyke belet-oor-

zaak van genoegen, voor de fynste gestellen en verhevenste Verstanden, wordt door de evengemelde lighaams zwakheid zeer veel vermeerderd. Elk, die dit immer ondervonden heeft, weet, hoe veel invloed dit heeft op onzen geest! Dat een Wysgeer zo schrander redeneere, als hy wil; dat een Geleerde zo yverig studeere, als hy kan; zy zullen, is hun lighaam ongesteld, zeer veele moeite hebben, om gelukkig te leeven, en met al hunnen arbeid en voortreffelyke gaven nimmer slaagen, om hunne oogenblikken zo eenpaarig, zo genoegelyk door te brengen, als zy, welke, met een gezond lighaam en goede verduwing, nooit van geluk hebben horen praaten, en de Wysbegeerte, zelfs by den naam, niet kennen.

Men zal my tegenwerpen, dat wy onze gestellen, door het *studeeren*, moogelyk verzwakken! Deze tegenwerping bevestigd myn bewys, en geeft my gelegenheid, om hier eene nadere aanmerking by te voegen.

Byaldien de Rede een wezenlyk geschenk van de Godheid, en het in zig zelven beter zy vernuftig, dan onvernuftig te wezen, dan past het ons ook, om onze zielsvermogens door oeffening te volmaaken, ons verstand te verbeteren, onze Rede uit te breiden; maar dus erkent men, door de gemaakte tegenwerping zelve, dat wy onze gestellen verzwakken, en ongelukkiger leven! En dit kan, inderdaad, met geene moogelykheid geloogend worden. De levensgeesten, welke wy aan onze boek-oeffeningen besteeden, onttrekken we onze lighaamen. Duizend menschen zyn'er, wier beroep hen verpligt den ganschen dag te zitten, en die egter gezond leven, maar van de duizend is 'er nauwelyks één in staat, om evenveel te zitten, onder het zitten met inspanning te leezen, of te *mediteeren*, en welvaarende te blyven. De studeerende lieden zitten gewisselyk niet meer als schoenmaakers, snyders enz. en zyn egter door de bank, niet half zo sterk en gezond. Zo mat ons het denken af, en zo behoedzaam moeten wy met dit onwaardeerbaar geschenk des Allerhoogsten leeven!

Het zyn de Geleerden, het zyn de verhevendste Geesten zelve, welke betuigen het minst genot van de aarde te hebben. Het is een SALOMO, een FONTENELLE, een MAUPERTUIS, welke gy hebt bygebragt; het is

een PAOLO FRISI, wien gy 'er met geen minder regt hadt mogen byvoegen; het zyn dergelyke verligte zielen, welke eenpaarig verzekeren, dat zy ten minsten zo veel ongenoegen, als vermaak, in die leven onderbinden. Spreek hier over met het gemeene gros der menschen; ondervraag hen, of zy dit eveneens ontwaaren, en zy staan verbaasd over de dwaasheid uwer vraage. Zy erkennen de onvolmaaktheid des levens; zy weeten hoe dikwils hunne vreugd wordt afgebrooken; maar hunne ondervinding en gevoel overtuigen hen egter, boven allen moogelyken tegenspraak, dat zy telkens weder zo veele kleine geneugtens tusschen beiden hebben, dat dezelve het kwaad zeer verre overweegen. Zie daar, myn Heer! hunnen gelukkigen toestand boven dien van u en anderen; en dit kan tevens, in het voorbygaan, aan het gros uwer Lezeren eene merkelyke opheldering geeven, wegens de ongunstige ondervinding, welke gy in uw eigen persoon daaromtrent betuigt te hebben.

Zoude nu, vraage ik nogmaals, het Alwys Opperwezen op zulk eene wyze gehandeld? zoude hy ons geschaapen hebben om te redeneeren, en tevens egter een lighaamsgestel gegeeven, waar in ons het gebruik van zyn geschenk ongelukkiger moest maaken, zonder ons daar naderhand eenige vergoeding voor te doen erlangen? zoude hy hen, in welke hy zyn Beeld op eene byzondere wyze vertoonen, hen, welke hy boven anderen begunstigen wilde, tot een elendiger leven veroordeeld hebben? Is dan de Rede een straf van een vertoornden God? of stond het niet in zyne magt, om ons lighaamen toe te stellen, welke evenredig met onze meerdere zielsvermogens waren, en ons gelukkiger te doen leeven, naar maate wy of van natuur, of door oeffening, meer verstand en rede hadden? - Dit laatste, myn Heer! zoude de Alwyze God, dunkt my, zekerlyk gedaan hebben, by aldien hy ons voor dit tegenwoordige leven alleen verordend hadt. Thans vertoont zig eene geheel andere en strydige schikking; thans zien wy baarblykelyk, dat wy de heugelyke gevolgen van een verstandig gebruik onzer zielsvermogens, in eene naderende eeuwigheid, eerst te wagten hebben; thans zien wy, dat wy ons zelven volmaaken moeten, om HIER

NAMAALS met Gods Beeld verzadigd te worden; thans ondervinden wy, eindelyk, dat die edele stervelingen, welke hunne Rede uitgebreid, hunne driften beteugeld, hunne ziel verbeterd hebben, een gantsch zeer uitneemend eeuwig gewigt van heerlykheid in den Hemel verwagten mogen. Alles klaart zig nu volkomen op! de Goddelyke Wysheid praalt in haaren vollen luister, en zyne gunst wordt ons dierbaarder, naar maate wy 'er de oogmerken beter van begrypen.

Men zegge niet, dat myne aanmerking, wegens 't nadeel, dat ons het verbeteren onzer zielsvermogens in dit leven toebrengt, te veel bewyst. Die zwaarigheid zal, als men niet zoekt te kibbelen, aanstonds van zelve verdwynen, zodra men bedenkt; ‘dat wy onze Rede uitbreiden moeten, om onzen medemenschen van des te grooter nut, en zelve voor een gelukkige eeuwigheid des te beter geschikt te worden, en dus een gedeelte onzer tegenwoordige geneugtens aan de toekomende hemelsche vreugde opofferen’. Nog strydt deze opheldering, eindelyk, het allerminste niet met het gunstig denkbeeld, 't welk ik van zo veele eenvoudige menschen en nutte leden der saamenleeving koestere, welke door hunne bekrompen omstandigheeden en geduurigen arbeid belet worden, om hunne zielsvermogens uit te breiden, en daarom, egter, geenzints van een toekomend geluk behooren uitgeslooten te worden; want, gelyk de zulken toonen een welmeenend hart te hebben, en gelyk die de voornaame gesteldheid is, welke ons geschikt maakt voor de Goddelyke gunst en hemelsche belooning, zo zal eene zalige eeuwigheid hen tydt en gelegenheid genoeg verschaffen, om hunne kennis verder uit te breiden, hun verstand en oordeel te verbeteren, en dus een hooger trap van volmaaktheid tevens en geluk te beklimmen.

Handel met dezen Brief, myn Heer, naar Uw welgevallen. Ik ben met eene waare hoogagting,

Myn Heer de D E N K E R,

Uw Ed. D.W. Dr.
en Lezer

A.T.
Uit Gelderland,
den 1 *Sept.* 1763.

De Denker.
N°. 39.
Den 26. September 1763.

[Brief aan den Denker, om te doen zien dat Kooplieden zich niet op de verkryging van Weetenschap of Geleerdheid behoeven toe te leggen.]

SChoon het niet aangenaam voor een Schryver is, zich zelven te zien wederleggen; zo wordt echter de eer myner Stadsgenooten al te wel in den volgenden Brief verdeedigd, dan dat ik die mynen Leezeren niet zou hebben medegedeeld.

Myn Heer de Denker!

VOor zoo verre ik tot nog toe uit uwe meeste Vertoogen heb konnen opmaaken, en inzonderheid uit het 6de, schynt my toe, dat gy het zonderling op de Kooplieden en inwoonders van deeze glorieryke Stad gemunt hebt. Gy wilt heimelyk ons wys maaken, dat Kooplieden geleerd zyn, veel leezen, en die stille vermaaken genieten moeten, welke tot de ziel behooren Om ons daar toe aan te zetten, maalt gy ons op het belagchelykst af, en stelt het geen in uw oog berispelyk is, zoo sterk voor, dat een vreemdeling, die ons van naby niet kende, uit uwe geschriften zoude moeten opmaaken, als of 'er geen onnoozeler, dommer en spooreloozer menschen onder de zon waren, dan wy?

Niet langer zulk eene onheuschheid konnende dulden, heb ik voorgenoomen u, in naam van alle myne Medebroeders van deeze Stad, ons ongenoegen deswegen te kennen te geeven, en aan te toonen de ongerymdheid van uw doen; terwyl ik teffens in een klaar daglicht zal stellen, hoe prysselyk ons gedrag geoordeeld moet worden, en hoe overeenkomstig met het interest van de Beurs het is, onze kinderen zoo op te voeden, als wy dagelyks doen. Gy zult ondervinden, dat myne ouders my egter eenen kleinen smaak van geleerdheid gegeeven hebben; en gaf de Hemel, dat ik alles vergeeten konde, of 'er in het geheel niets van geweeten hadde, ik was voorwaar gelukkiger!

Dog, wat helpt klaagen! ik zal tot myne voorgenoomene zaak over gaan, en allereerst betoogen, dat het onmoogelyk is, door berispen het menschelyk hart en deszelfs driften te veranderen, of, zoo gy het noemt, te verbeteren. Breng u te binnen, myn Heer, dat, zoo oud byna als de werreld is, de Wysgeeren dit betracht hebben, en terwyl SOCRATES hier mede bezig was op het allerernstigst, bespotte hem ARISTOPHANES in 't openbaar op de Schouwburg te Athenen. Men begreep toen al, dat de menschelyke driften niet zoo schielyk konden tegen gegaan worden, en dat de Natuur het geheel zoo geschikt had, dat, gelyk het POPE uitdrukt, *alles wel was*. Komen 'er misbruiken voor, geloof my, die zyn zoo gering en zoo weinig, in tegenoverstelling van het geheel, dat de saamenleeving niet zoo gerust nog zoo gelukkig zyn zou, indien de driften zoo verfoejelyk waren, als gy die afmaalt.

De jeugd, beken ik, valt door nieuwsgierigheid, waar toe haar het lighaamlyk gestel dagelyks prikkelt, in de grootste wanordres; haare onervaarenheid, daarenboven, in zaaken van de werreld, bedriegt haar dikwerf; maar dit kan niet voorgekoomen worden, nog door Vaderlyke onderregting, nog door Lessen, nog door uwe geschriften. Yder mensch is een afzonderlyk wezen, 't gene op zig zelven bestaat, en volstrekt nieuw is zoo als het gebooren wordt; het welk, gelyk het door eigen ondervinding zien en hooren moet lee-

ren, zoo ook alles moet aanleeren, wat in de zedelyke loop van zyn leeven voorvallen moet. Het gene wy, ouder geworden en door ondervinding geleerd, onzen kinderen zeggen en indrukken willen, heeft op hunne overtuiging geene kracht; zy houden niet op hunne driften te volgen, voor dat zy, even als wy, geleerd en ondervonden hebben, dat weldoen en deugdzaam leeven de grootste vergenoeging geeven; zy gelooven den kwaaden aart van zommigen niet, die zig uit eigen voordeel naar hen schikken, voor dat zy tot hunne schaade of schande dien geleerd hebben.

Wat zullen dan uwe blaadjes helpen, daar de Wetgeevers, om de ongebondenheid tegen te gaan, straffen, tot de dood toe, ingevoerd hebben, zonder te konnen beletten dat niet dagelyks dezelfde misdaaden begaan wierden? Ik zwyge, hoe de Heidensche Wysgeeren en Priesteren eeuwigduurende straffen in het onderaardsche gedreigd en geleerd hebben, zonder dat, zoo verre ik zien kan, de menschen in drieduizend jaaren een zier veranderd zyn. Het is genoeg, dat het hier uit genoegzaam blykt, hoe onnut uw werk is van dagelyks te bedillen.

Het verveelt, daar en boven, altoos gelaakt en nooit gepreezen te worden. Gy zoudt zonder tegenspraak meerder nut doen, met onze deugden onder het oog van de geheele werreld te brengen, en door bekwaame loftuitingen anderen aan te moedigen, om prysselyke voorbeelden te volgen. Laat het verwaandheid genoemd worden, 't welk gy inboezemt, de saamenleeving en ons Land zullen 'er meerder nut, dan uit uwe knorrigheden trekken.

Daar is, behalven dat, eene onrechtvaardigheid in, dat gy ons geduurig hekelt; ons, zeg ik, die door ons aanzienelyk getal, liefhebbery en mildheid, de kosten draagen van uw weekelyks papier.

Wy hebben zekerlyk gebreeken, zelf zeer groote; maar bedek die, en doe gelyk verstandige Bouwmeesteren gewoon zyn, verberg de noodzaakelykheden, die afzienelyk zyn, en schik ze met cieraaden zoo op, dat ze niet alleen verschoolen zyn, maar teffens een aangenaam voorwerp aan de beschouwing verschaffen.

Inderdaad, myn Heer, wy verdienen meerder lof, dan gy gemeenlyk opgeeft; de uitgestrekte Handel, onze yver en nyver, schoon heimelyk uit gierigheid (om in uwen styl te spreeken) voortkomende, zyn nogthans de wezenlyke oorzaak van het onnoemelyk getal inwoonders van ons kleine land, en van het geluk der zelven, door het ruim bestaan, 't welk onze rykdommen verschaffen. De schoonheid der gebouwen, derzelver grootsheid en net onderhoud, hangen af van die gewaande gierigheid. De gemakkelyke straaten, de fraaije sluizen, en de cierlyke poorten deezer Stad, zyn door ons geld gemaakt en onderhouden. Het grootmaaken van konstenaaren van allerlei aart; het aanmoedigen van lieden van verstand, kennis en oordeel; het volmaaken van weetenschappen, dit alles is zynen luister schuldig aan onze zoogenaamde inhaalendheid.

Indien mededeelzaamheid aan armen eene deugd is, zoo is die nergens grooter dan onder ons; waar vinden allerlei gezindheden zulke Weeshuizen? waar is een Aalmoeseniershuis, dat met het onze kan evenaaren? waar zulke gemakkelyke verblyfplaatzen van den ouderdom? waar is een ziekenhuis, dat geregelder en voor alle gezindheden zoo vry open staat, als by ons? waar zyn zedert zoo weinige jaaren fraaijer Kerken gebouwd? ik zwyge de Aalmoesen, die wy dagelyks buiten 's lands aan verdrukte vreemdelingen, of door oorlog, brand en dergelyke verwoestingen ongelukkig gewordene menschen doen?

De uiterlyke pracht is hier grooter dan in eenige Stad van Nederland; maar waar wordt beter, waar geregelder betaald? Ik weet gy zult 'er wel wat op vinden, en noemen die weelde verfoejelyk; ook verdient zy dien hoon by zommigen, welke eene slegte rekening maaken; maar, myn Heer! die weelde, daar ik op ooge, is voordeelig voor den Staat, voor den Konstenaar, den Arbeidsman, den Schipper en den Reeder: alle braave burgers, alle goede ingezetenen hebben 'er een gepast gewin van.

Gy zegt of liever denkt, gylieden verteert onderwylen uw geld! Dit is bezyden de waarheid, Heer

Denker! Ons Land, dat is de inwoonders zyn nu, in weerwil van de hoogere verteering en pracht, eens zoo ryk dan voorheen; behalven, dan ik niet gaarn toestaan zoude, dat de pracht in kleding en gastmaalen thans buitenspooriger was dan te voren.

Gy wilt niet hebben dat wy 's avonds naar de Plaats Royaal, de Garnaalen-markt, of de Munt gaan, en schynt in te boezemen, dat wy als geleerde lieden by den lamp moeten zitten muffen, en 's morgens vroeg wederom mediteeren. Geloof my, Myn Heer! de Beurs ging met die hersenschimmen verlooren, en gylieden allen, van de Godgeleerden af tot Procureurs, Solliciteurs en Denkers incluis, waart arm! Amsterdam konde dan het hoogste tractement niet geeven aan haare geachte en zeer waardige Predikheeren; de Advocaaten moesten naar de Princegraft verhuizen; de Doctoren hunne cierlyke *equipages* en pragtige liveryen missen. Laat ons niet mal praaten, Heer Denker; meent gy dat BOERHAAVE zyne rykdommen uit het corps der Geleerden of der Kooplieden haalde? Een ryke Amsterdammer duuwt gaarne een ryder in de hand van een beroemd Doctor. Het zyn de Geleerden, die door onzen handel even zoo rykelyk als wy bestaan, en door ons geld aangezet worden om zig met yver toe te leggen op hunne wetenschappen.

Ik zal een trap verder gaan met aan te toonen, dat de geleerdheid ons geheel en al onnut is. Myn Vader hadt my Latyn doen leeren, en de Schoolen laaten passeeren tot myn zestiende jaar, wanneer hy my by een voornaam Koopman op het Comptoir bestelde. Het is een zwak van ons (ik ontken het niet) als wy ryk geworden zyn, ook met lieden van studie te willen verkeeren. Ik wierd op myn beurt ook door dien yver verleid, schoon ik veeltyds heimelyke spyt hadde van niet zoo vlug te konnen praaten als zy. Ik vond het evenwel zeer mooy, dat men uit HORATIUS, uit VIRGILIUS, een Versje kon te passe brengen. Dit niet konnende doen, tragtte ik nu en dan eens iets, zoo ik my verbeeldde, zeer interessant's van de Beurs of Negotie te opperen, om ook eens iets te vertellen en my-

ne kundigheid te laaten zien. Meent gy dat die lieden zig ooit verwaardigden om naar my te hooren? Aanstonds staken zy de hoofden byeen, of vroegen elkanderen, hebt gy dat schoone *Carmen Elegiacum* van ..... of de vloeijende Versen van Juffrouw .... al geleezen? de Oratie van ..... Ik barstte onderwylen van spyt, en, schoon inwendig raazend wordende, wierd ik egter verpligt, om dat niemand naar my luisterde, te zwygen, en te smooren in myne vertelling.

Kinderen in het vervolg gekreegen hebbende, dagt my, ik zoude Pieter, mynen oudsten Zoon, beter opvoeden, en hem niet alleen Latyn laaten leeren, maar doorstudeeren. Ik moet zeggen de jongen had 'er veel lust in, en sprak altoos met genegenheid van zynen Professor; te huis zynde was hy naarstig op zyn kamer: en waarlyk, Myn Heer! indien het studeeren overal zoo gaat, moet ik bekennen, dat de Jeugd door de Vacantien wyzer wordt dan door de Collegien, want hy hieldt wel zeven maanden in een jaar zyne kamer.

Onderwylen is hy nu op myn Comptoir, en maakt een zeer slegt figuur; het copieeren van Brieven is hem te lastig; het in 't net schryven van zyne eigene zaaken is hem te laag. De beroemde WETSTEIN, brengt hy by, deedt het nooit, en liet, om uit zyn eigen gekrabbel te komen, zyne schriften eens drukken; zeggende dat die lieden, altoos gewend slegt schrift te leezen, dit beter konden doen dan hy.

Boekhouden vindt hy zeer slaafsch, behalven dat die styl hem doet walgen. De Beurs geeft te veel gedruisch en stoort zyne gedagten. 's Ogtend's en 's middags op het Comptoir te zitten, houdt hy eene gruwelyke last; het is niet mogelyk, geeft hy voor, iets te doen zonder natuurlyke dispositie, en dat de geest niet altoos neigt naar het zelfde onderwerp. Het Pakhuis op te neemen, meent hy, dat alleen een Kruijer past. Die zaaken moeten evenwel gedaan worden, Myn Heer! en de lust moet 'er zyn, als 'er gelegenheid is om geld te winnen. Naauwlyks ligt ik myne hielen uit het Comptoir, of Pieter leest in VIRGILIUS,

in een Roman, of verboden Boek, 't welk hy geestig noemt. Wordt 'er een *polus* gepresenteert, dan verslyt hy een uur of twee, en houdt den Boekhouder even lang op met te willen uitrekenen de kans van waarschynlykheid, dat eer hy tekent. Alle zaaken, die op een welgeregeld Comptoir niet te passe komen. Ik vreeze dat ik 'er hem zal moeten afneemen, en hier of daar een ampt koopen, zoo verveelt hy my met zyne studie; en, 't gene 't ergst van allen is, hy verleidt jan, die nog geen vystien jaaren oud is, maar dien ik uit voorzigtigheid van de Schoolen afgenomen en op het Comptoir by een ander besteld heb. Een rydpaard heb ik hem belooft, als hy niet meer las; en zyne boeken weg deedt; en by provisie een kolfbaan buiten laaten maaken, om hem te diverteeren en af te trekken van die verderfelyke studie. Ik heb zoo wel geleerd met Pieter, dat ik het geen mensch raade een Jongman, die tot Negotie geschikt moet worden, te laaten Latyn leeren, ik laat staan studeeren. Hier komt nog by, dat men om geen ampt behoeft te hunkeren als men zynen kinderen een styl bezorgt; zy leeven gelukkig, en vermaaken zig op hunne wyze; en een ander legt weinig gelegen, hoe en op wat manier ik uitspanning neeme, als ik my slegts hier in voldoe, dat ik myne afgesloofde hersenen en zinnen verkwikken en verlustigen kan.

Is het noodig, dat wy, zoo verre ons toekoomend geluk betreft, zeer geleerd zyn moeten, dan beklaag ik de arme lieden en boeren, die gemeenlyk nog minder weeten dan wy.

Misdoen wy met 's avonds *à l'hombre* te speelen, *whisk* of *taraud*, of op het tiktakbord, dan staan wy gelyk met den ouden SCAEVOLA, daar ik van heb hooren vertellen, dat hy, na het Altaar bediend te hebben, zig met den bal of dobbelsteen vermaakte.

Maar zie daar hoe het gaat, als men door te groot een verstand en studie tot hooge zaaken gedreeven wordt; men verwaarloost zyne goederen, en wordt arm! De verwaande Anaxagoras, een ryk Jongman, hadt zulk een drift tot reizen om geleerde mannen te zien, dat

hy, te huis komende, alle zyne goederen verwaarloosd en te niet gemaakt vondt!

De groote BACO was zoo goed een Financier met een jaarlyks inkomen van ruim 100,000 guldens, dat hy, in weerwil van dien schat, zelfs zonder kinderen te hebben, den Koning Jacob door eenen Brief moest smeeken om onderstand. Zie daar zyne eigen woorden, zoo als ik die uit het vierde Deel zyner Werken vertaald hebbe. De 272. Brief, aan den Koning, pag. 728.

‘Staa my by, waarde Souverein, Heer en Meester! en ontferm u myner zoo verre, van niet toe te laaten, dat ik, die weleer ryk was, in mynen noogen ouderdom tot den bedelzak vervalle; en koom voor, dat ik, die wenschte te leeven om te studeeren, niet eindelyk studeeren moet om te leeven’!

Ik geloof, dat zulk een bestaan zober omkomen moet, en ik voorzie het zelfde noodlot in onze nakomelingen, indien hunne Ouders zig niet wyzer gedraagen. Ik bid u dit met uwe gewoone bekwaamheid in een klaarer daglicht te willen stellen, ik zal met te grooter yver zyn

Uwe Welwenscher

* * *.

Amsterdam den
1. *Sept.* 1763.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blusse*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *J.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 40.
Den 3. October 1763.

[Losse gedagten van den Denker over de Vrouwen; het Huwelyk; de Driften; de Liefde der Ouders en Kinderen tot elkanderen enz.]

IK zal heden mynen Lezeren, op het voorbeeld van andere Zedeschryvers, ook eens eenige losse gedagten voorstellen; waar van sommigen aan deezen, anderen aan geenen behaagen of mishaagen zullen; maar waar van het even onmoogelyk is, dat zy elk gevallen kunnen, als dat alle menschen de zelfde smaak in dezelfde spyzen zouden hebben.

***

Die de Vrouwen heeft gewonnen, heeft de vermogendste helft des menschdoms op zyn zyde. Ik zal daarom met deeze een aanvang maaken.

Het staat niet in de magt eener Juffer schoon te zyn; maar het grootste sieraad haarer Sexe is altoos onder haar bereik; de eerbaare schaamte naamelyk. Buiten deeze walgen wy van de grootste aanlokkeelykheeden;

met deeze worden wy door middelbaare trekken bekoord, en de ongetrouwheid van een minnaar is min gevaarlyk voor de liefde, als gebrek van schaamte in eene meesteres.

Eene gemaakte schaamte in de vrouwen is een doorgaand bewys, dat zy de natuurlyke verlooren hebben. Daar zyn 'er, die rood worden over dingen, die zy niet kennen moesten. Ik hoorde onlangs eene *galanterie* vertellen in de tegenwoordigheid van twee zusters; men bewondt alles in zulke duistere bewoordingen, dat niemand, dan eene *Prude* zig daar aan stooten konde. Dit maakte de jongste oplettender, naar maate zy meer werk hadt om 'er iets van te begrypen; '*Fy donc Nanette*, riep haar de oudste toe, kunt gy dat zonder schaamte hooren'? 'Ach! zuster, antwoordde deeze met eene bekoorlyke openhartigheid, Mademoiselle heeft my noch nooit geleerd wanneer ik bloozen moest.'

Veelen zyn derwyze met zich zelven en hun tyd verleegen, dat zy besluiten te trouwen, om zich zelven minder te verveelen; zy zoeken werk en bezigheid, en de keuze eener vrouw; de vryery, de staatsie, de feesten, de bezoeken, dit alles helpt hen eerst op eene aangenaame wyze door den tyd; zy meenen hun gewenscht doelwit getroffen te hebben, maar 't kwaad zat in hun zelven, en daar volgt eerlang een ydel en kwyning op die vreugd, welke hen meer dan ooit verveelt.

Sommigen begeeren verstand in eene vrouw, en stellen zich eene *Platonische* liefde voor. Anderen willen hunne zinnen voldoen, en zoeken een schoone vrouw. Deezen zyn op levendigheid, geenen op een stillen geest gesteld; die vorderen eene beschaafde verkeering en kennis van de werreld, anderen huisselyke bekwaamheeden; maar iets is 'er, dat in het huwelyk altoos en aan alle mannen behaagt, EENE VERSTANDIGE GOED-

AARTIGHEID. Wat is 't jammer, dat men ze zo zelden aantreft!

***

Een fatzoenlyk gezelschap is eene verzameling van menschen, welken by malkander komen, om den sukkelenden tyd door den wind van kaarteblaadjes voort te stuuwen, of kwaad van de afweezenden te spreeken, en welken, derhalven, malkanderen verveelen, en allen aan het geeuwen tyën, zo dra zy gebrek aan 't een en ander hebben.

Jonge lieden vertellen wat zy doen; ouden, wat zy gedaan hebben; en zotten, wat zy voorneemens zyn te doen.

Men kan uit der menschen berispingen hun karakter met zekerheid opmaaken; de Staatzugtige vaart uit tegen den Luyaard; de Luyaard veroordeelt de pragt; de Verkwister bespot den Gierigaard, en deeze beeft op 't vooruitzigt van zyn' naderenden ondergang. Een Lekkerbek lacht met de sobere tafel van zyn zwaklyken buurman; en deeze beklaagt hem, op zyne beurt, over de droevige gevolgen, welke uit zyne onmaatigheid te dugten staan. Een Geleerde, die niets dan roem kan behaalen, laakt de al te groote geldzugt van den Koopman; terwyl deeze zyn geduurig blokken beschimpt, 't welk hem geen voordeel aanbrengt: want belang en driften zyn de gewoone beweegraderen van der menschen oordeel, zo wel als van hunne daaden.

***

De Driften zyn onverzaadbaare roofdieren, die meer hongeren, naar maate zy meer spyze krygen; wy bieden hen onze ingewanden aan, en juichen, terwyl ze ons verscheuren.

‘Wees zo bedrukt niet, Droefgeestige, beur u zel-

ven op! lees vrolyk!’ - Leer my dan, myn Vrind, te lagchen, terwyl ik tandpyn heb.

‘Wagt u voor uwe verradersche driften, die altoos op hunne luimen leggen, en met hunne gewoone woede zullen opkomen, zo dra zy gelegenheid vinden u met voordeel aan te tasten. Snydt hun dien pas, derhalven, af; vermydt een gevegt, 't welk gy zekerlyk verliezen moet, en duldt geene voorwerpen, welken uwe begeertens ontvlammen kunnen’. Treffelyke raad! Breng geen vuur op uw haard, op dat het niet rooke in uw kamer! Kom noit buiten 's huis, om geen koude te vatten; of noch beter, sterf, om niet ziek te worden!

‘Roep het gezond verstand te hulp, zegt een ander; toon, dat gy een redelyk schepzel zyt, en laat de reden uwe driften temmen’! Ach! konde ik haare flauwe stemme slegts onder 't ruisschen myner woeste driften hooren! Ach! konde ik redeneeren; terwyl myne onbezuisde hartstogt het bestier der reden meest van nooden heeft! Maar, helaas! de reden komt enkel, om my myne onwillige dwaasheeden te verwyten; zy komt altoos te laat, en biedt my haar hulp aan, als ik die niet meer gebruiken kan! Wat wilt gy dan? dat ik water zal aanbrengen, na dat myn huis is afgebrand!

Stervelingen! bedient u met oordeel van die middelen, welken God u verleend heeft, om in tyd en eeuwigheid gelukkig te worden, en welken gy, veelal, te dwaaslyk verwaarlooft, om dat derzelver gebruik moeite en inspanning vordert; vermydt de gevaarlykste gelegenheeden voor uwe driften; ontvliedt die voorwerpen, voor welken uwe reden niet bestand is; maar wapent u ter zelfder tyd tegen de zulken, die het in uw vermogen staat te wederstreeven; let op de vermaaningen en voorschriften der Hemelsche Leids-

vrouw, welken ze u in der stilte doet, en houdt haar geleide steeds in 't oog. Dus zult gy, zo niet uwe hartstogten vermeesteren, ben de overwinning ten minsten steeds betwisten, en noit overwonnen worden, dan om uwe nederlaag met eene luisterryker zegepraal te vergoeden.

Helaas! 't Is niet slegts voor de woede der driften zelve, dat onze rede wykt, en bevreesd schynt ons te helpen, als wy haar meest van nooden hebben; 't is geduurende onze geheele jeugd, als onze begeertens heevigst zyn, en wy haaren raad inzonderheid behoeven zouden, dat wy dit ontydig aarselen, t'onzen ongelukke, ondervinden; zy komt dan, inzonderheid voor den dag, wanneer de hartstogten zwakker, en de gevaaren minder worden. Ik erkenne het, en wenschte, dat de ouderen hier uit leerden, om hunne kinderen niet zo los te waagen, en deezen, om meer naar den ouden raad te hoeren.

De rede verbiedt ons even eens, om ons door het een als ander soort van hartstogten tot uiterstens te laaten vervoeren; en egter pryst men een al te verregaand medelyden, terwyl men een even sterken toorn doemt; men beklaagt iemand, die zich door zyne grootmoedigheid bedorven heeft, terwyl men een ander vervloekt, die zyne hebzugt even verre heeft ingevolgd. Geen wonder! men stelt zich zelven altoos tegen over den geenen, die men beoordeelt, en men rekent uit, hoe veel voor-, of nadeel men in zuik een geval, uit zyn gedrag te hoopen of te dugten heeft.

***

Als de Philosophen gaan bouwen hebben ze eene gansch verschillende manier van alle andere *Architecten*. Dezen beginnen op den grond; zy, daarentegen, in de lugt, en als zy zo verre gevorderd zyn, dat zy het *fundament* zullen leggen, blaast een wind in hunne paleizen, en zy vallen plotselyk neder. Die puinhoo-

pen geeven een weinig meer vastigheids aan volgende gestigten, welken 'er, door anderen, metter haast op nêergeslaagen worden, maar allengskens zakken echter ook deeze fundamenten weder weg, en 't is een doorgaand gebrek van alle wysgeerige gebouwen, dat het aan de fundamenten hapert.

***

De veelwyvery is strydig met het Natuurlyk regt en Gods wil. Ik heb 't beweezen; maar daar is geene regel zonder uitzondering. Men behoorde de Geneesheeren, geduurende de eerste twaalf jaaren ten minsten, van hunne practyk onder een strenge verpligting te leggen, om verscheiden vrouwen te neemen, en jaarlyks een zeker getal kinderen aan den staat te leveren.

***

Men heeft altoos verscheiden nadeelen en ongemakken op publyke wandelplaatsen te vreezen, welken zich daar meer, dan op eenzaame paden doen gevoelen. Veel stof, slyk, gedrang; maar, dat noch erger is, verscheide soorten van *Insecten*, als muggen in de lente, vliegen in den zomer, en lastige praaters op alle tyden van het jaar, welken u op zyde klampen, om juist zo veel te kallen, dat gy niet denken kunt, en echter niets te zeggen, daar gy naar wilt luisteren.

***

Het schynt moeijelyk te bepaalen, of het redelyk is dat kinderen hunne ouderen meest, of deezen hunne kinderen sterkst beminnen, en derzelver verlies betreuren? Maar de uitwyzinge der Natuur is duidelyk genoeg, en 't is geenzints twyffelagtig, wat in der daad geschiedt?

Men heeft reeds voor lang opgemerkt, dat de erkentenis der zoonen niet evenredig is, met de tederheid der vaderen, noch hunne smart over derzelver verscheiden zo groot, als 't verlies van den besten vriend,

den edelmoedigsten weldoener, den trouwsten raadsman, den meêwaarigsten trooster, met één woord, als 't verlies van een Vader scheen te vorderen. Ik hoorde 'er onlangs eenige redenen van geeven, welken my te nieuw en opmerkelyk voorkwamen, om niet een diepen indruk op myn geheugen te maaken.

Ik onderstel, zeide iemand, dat een Zoon zyn Vader met alle moogelyke erkentenis, en naar den vollen eisch van zynen pligt bemint; terwyl zyn Vader hem blootelyk lief heeft, om dat hy zyn zoon is, en hem toebehoort: zo zal de vaderlyke tederheid echter altoos zo veel sterker zyn, als de zugt tot eigendom kragtiger is boven erkentenis.

Een vader beschouwt zyn zoon als een deel, om zo te spreeken, van zyn bestaan; hy verwydt, hy vergroot dat bestaan, en brengt een gedeelte van zyn genoegen op zyne kinderen over, om het met winst te rug te ontfangen, of liever, hy opent zich een' nieuwen weg tot genoegen, door 't zelve zynen kinderen te verschaffen. Hy verheugt zig in hun geluk, om dat zy één geheel met hem uitmaaken. Hoe smartelyk is het, derhalven, een deel van dat geheel te verliezen; terwyl de kinderen dikwils dan eerst rekenen te bestaan, als zy van het geheel af zyn, en op zich zelven bestaan.

Op dezelfde wyze beschouwt een Vader het leven zyns Zoons als eene duuring van zyn eige bestaan. 't Is op zyn meest maar half sterven, zyn goed en voordeelen aan zyne kinderen af te staan; maar verliezen wy deezen vooraf, en zonder hoop van anderen wêer te krygen, zie daar ons dan in de noodzaakelykheid om eens voor goed te moeten sterven, dat is te zeggen, alles, onzes ondanks, aan anderen over te geeven. Schrikkelyk vooruitgezigt, waar in zich niets troostelyks voordoet! Wat wonder is het, dat wy, om zo

te spreeken, ophouden te leeven, zodra onze kinderen sterven, daar deezen zich integendeel niet zelden dwaaslyk verbeelden, dan eerst regt te zullen leeven, als wy gestorven zyn.

Een vader, die zyn zoon verliest, verliest een goed, dat hem toekwam; en de zoon, wiens vader sterft, verliest een eigenaar, wien hy toebehoorde: dus is de wyze van beschouwen; en men begrypt ligtelyk de verschillende uitwerkzelen, welken dezelve voort moet brengen.

Weinige vaders hebben verpligting aan hunne kinderen, terwyl wy allen, buiten zo veele andere weldaaden, als wy van hun ontfangen hebben, hun ons bestaan, ten minsten, verschuldigd zyn. Is dit eene reden, waarom de ouderen hunne kinderen meer, dan deezen hunne ouderen beminnen, of derzelver verlies betreuren? Ja! 't schynt onbillyk, en 't is echter natuurlyk. Wy beminnen de zulken, daar wy aan verpligt zyn, noit zo leevendig, als die, welken wy verpligt hebben. De eersten zyn onze meerderen, en maaken ons klein; de anderen zyn onze *Clienten*, en verneffen ons in onze eigen oogen. Erkentenis, ik herhaale het, is noit zo aangenaam als begunstiging, en men troost zich ligter over den dood eens schuldeisschers, dan over dien van eenen schuldenaar.

Geene liefde is 'er, of kan 'er immer onder 'r menschdom begreepen worden zo sterk en bestendig, als die van ouders tot hunne kinderen; Wee U! derhalven, gy ontaarde zoon, die zonder zielen-smart de oogen luikt van Hem, die beefde op den minsten schyn van onpaslykheid, welke u mogt dreigen!

***

Eene voorrede verveelt, om dat men 't boek verlangt te leezen; eene narede verveelt noch meer, om dat men 'er al te lang in geleezen heeft.

De Denker.
N°. 41.
Den 10. October 1763.

[Brief van Philalethes aan den Denker; behelzende zyn Gesprek met Eudoxus en Sophia over het denken der ziele.]

Myn Heer de Denker!

EEnigen tyd geleden my onder anderen in gezelschap bevindende met *Eudoxus*, eenen man van jaaren, by wien groote geleerdheid en een zeer goed verstand gepaard gaan, en met eene zeer geestige Juffer, eene waare liefhebster van die wetenschappen, welke de beminnelyke sexe passen, en te gelyk door haare poësien niet geheel en al onbekend in onze Hollandsche werreld, geraakten wy ongevoelig tot de beschouwing van onze ziel. Na met eerbiedige verwondering veele uitmuntende hoedanigheden van dat stoffeloos wezen beredeneerd te hebben, bragt ik *het denken* als eene zonderlinge eigenschap en werking van het zelve voor.

De Juffer in eene levendige opgetoogenheid, voerde my aanstonds te gemoed, *het denken*, myn Heer! geen wonder? de ziel denkt ongetwyffelt altoos. De schrandere *Eudoxus*, welke door zyne heuschheid de achting van alle zyne vrienden verdient, sterkte haar gevoelen, en men stelde dit zoo voorbaarig in het zekere, dat ik nauwlyks gelegenheid konde krygen om die *extase* te bedaaren. Ik verdagt beide in het begin van Cartesianery, dat is van te gevoelen, dat denken het wezen der ziel uitmaakte; maar neen! zy kwamen met my overeen, dat de ziel eene zelfstandigheid was, welke de bekwaamheid, of macht niet alleenlyk hadt

van te konnen denken, maar zelfs willekeurig te konnen denken op zulk een onderwerp, als zy goed vondt. Alleen wilde dat paar Wysgeeren, dat de ziel nimmer konde ophouden van denken.

Als het vuur der invallende gedagten van de Juffer een weinig bedaard was, wilde ik als een tegenbewys bybrengen, dat 'er, hoe men het ook beschouwde, geene noodzaakelykheid was voor de geduurzaame werking van denken: dat het, by gelykenisse, zeer ongemakkelyk zyn zoude voor ons, die de bekwaamheid hebben van te konnen wandelen, van daarom juist onophoudelyk en altoos te moeten wandelen. Dog, myn Heer! alle myne gelykenissen, van de beweeging der lighaamen genomen, wierden zeer schielyk van de hand geweezen, en egter niet opgelost. Ik moest uit ontzag voor den eenen, en beleefdheid voor de andere zwigten; ten minsten het bewys, uit de niet noodzaakelykheid van altoos te moeten denken, laaten vaaren.

Ik wendde het over eenen anderen kant, en bragt voor, dat de genoegelykheid van den slaap meest hier in bestont, dat de ziel alsdan volstrekt rustte, en geheel zonder denken bleef. Ik beef 'er van, zeide *Sophia!* Is by u het oogenblik van niets te gevoelen de grootste geneugte? Waarom niet, antwoordde ik, zoo lang als onze ziel met het lighaam vereenigd is?

Onze ziel, herhaalde zy, heeft met ons lighaam geheel niets te maaken: zy denkt altoos, ook 's nagts als wy slaapen, en terwyl ons lighaam rust, en in ongevoeligheid gedompeld legt. De ziel denkt zelfs te beter, want, zoo ik my niet bedriege, voegde *Sophia* 'er by, oordeelden de *Peripatetische* Wysgeeren, dat de ziel de waarheden des nagts beter bevatten konde, dan by dag, om dat zy alsdan bevryd van de slaavernye des lighaams is: ja zoo verre zelfs, dat zy alsdan bekwaam is om toekomende dingen te voorzeggen!

Gy zinspeelt op de droomen, voerde ik haar te gemoet. In tegendeel, hernam zy, al droomen wy niet, evenwel denkt de ziel den geheelen nagt door. Gy zyt gelukkig, *Sophia!* riep ik uit, zoo veel meerder dan een ander te konnen doen in den zelfden tyd van leven: geen wender, dat gy zoo groot eene kennis bezit, en zoo veel uitgevoerd hebt! Gy vleidt my, ant-

woordde *Sophia*, bloozende; het geringe, dat ik weet, heb ik ongetwyffeld waakende geleerd; ook zyn het maar weinige reizen, dat ik my te binnen brengen kan, wat myne ziel, geduurende myn slaap, gedagt heeft.

Vernedert dit niet zeer uwe eigenliefde, vroeg ik haar, zoo lang vergeefsch gedagt te hebben, dat is, werkzaam geweest te zyn zonder vrucht? Verbeeld gy u wel, dat wy ten minsten 1/4 van eenen dag slaapen, en dat iemand, 65 jaaren oud geworden zynde, 16 1/4 jaar geduurig met zyne ziel bezig geweest is, en gedagt heeft zonder eenig het minste voordeel! Zouden wy, wakker zynde, niet vry wat afdoen in dien tyd?

Iemand 16 1/4 jaar wakker geweest zynde, is over de twintig jaaren oud, en om het meerder slaapen in onze kindsheid mogen wy wel stellen tusschen de 22 en 26 jaaren. In welken korten tyd, te weeten van de 22 tot 26 de meeste menschen nogthans zoo veel afdenken over allerley voorwerpen, die hen van zeer naby betreffen, als over hun bestaan, het Opperwezen, de werreld, en het toekomende leven, dat 'er zelden, na dien tyd, voor het begrip iets overschiet, of in het begreepene veranderd wordt. En gy *Sophia* zult, ouder geworden zynde, zestien jaaren ontdoen van het gene gy met uwe gedagten gewrogt hebt. Is het caracter van *Penelope* u zoo waard, dat gy haar in uwe nagtbezigheid volgen wilt?

Ik zal toestaan, zeide ik vervolgens, dat droomen een bewys zyn van gedagten: maar SOCRATES, voor wien alle laatere lieden van verstand eerbied gehad hebben, en nog hebben, was van het gevoelen, 't welk ik aangenomen hebbe, dat het gedeelte der ziele, het welk redelyk is, in den slaap gerust legt zonder werking, zoo als CICERO het uitdrukt, (*de Divin. Lib. I.* 29.) *sopita languet;* maar dat het gedeelte, waar in als eenige wildheid en boersche plompheid is, wanneer het door onmaatig eeten en drinken opzwelt, in den slaap ongeregeld geslingert wordt, en daarom alle denkbeelden, of droomen zonder reden of slot zyn. Gy moest u egter niet verbeelden, dat ik oordeelde, als of de ziel, dus letterlyk genomen, konde gedeeld worden. Het gene de Ouden, om het aan het verstand te brengen, het tweede deel noemen, beduidt eigent-

lyk, dat de ziel, vereenigt met het lighaam, van het zelve aangedaan en getergt wordt; gelyk wy alle dagen ondervinden. Dit blykt wyders uit hunne aanmerkingen, dat boonen, erweten, champignons, en dergelyken den slaap ongerust maaken, en de ziel ontroeren. CICERO raadt daarom den genen, die door droomen trachten te voorzeggen, daar van vooral niet te eeten. Gy ziet, derhalven, zeide ik, *Sophia!* dat wy, die eene redelyker wysbegeerte oeffenen, in dit geval stellen konnen, dat eigentlyk door de ongerustheid van het lighaam de ziel wakker wordt gemaakt, en ongeregeld denkt. Gelyk nu het lighaam de ziel ontrust, zoo ontrust ook de ziel beurtelings het lighaam, en te sterk bezig, of al te vermoeid, of wel ongerust over het gene zy doen moet, belet zy het lighaam te rusten. Wy droomen, in dit geval, meest van die dingen, welke ons het sterkst treffen, of daar wy dien dag yverigst op gewerkt hebben.

Et quo quisque fere studio devinctus adhaeret,
Aut quibus in rebus multum sumus ante morati,
Atque in qua ratione fuit contenta magis mens,
In somnis eadem plerumque videmur obire.

gelyk LUCRETIUS zingt, wiens versen gy, zonder dat ik ze behoef te vertaalen, verstaan kunt. Maar hoe weinig hebben de Ouden de ziel gekent! en hoe verward van droomen geoordeeld! PLUTARCHUS verhaalt, dat 'er zommigen gevonden wierden, die geloofden, dat 'er geesten of spooken uit de Maan nederdaalden, om zig met de ziel der menschen te vermengen, en haar zekere zaaken mede te deelen, welke gebeuren zouden, om op deeze vreemde wyze voorzeggingen te doen. Wie lacht niet, als hy de spooken zulke verre reizen ziet afleggen? ARISTOTELES waarschouwt, dat men op de voorzeggingen uit droomen niet veel staat moet maaken in die maanden, als de bladeren afvallen, even als of het den spooken dan zoo wel als sommige menschen leuterde. Maar nog koddiger hadden het anderen voor met spooken; zy meenden, dat 'er door de lucht zeer veele te zamen hangende denkbeelden, of inbeeldingen, (*phantasmata*) rond zworven, even als de deviesen in de Loterybus, als die

rondgedraaid wordt; zy stelden wyders, een onnoemelyk getal daar van gints en herwaarts verspreid, zoo dat die *phantasmata* of *simulacra* door de poren van ons lighaam geduurig tragtende in te dringen, de eene voor, de andere na, of wel te gelyk voor de ziel zig vertoonden, en een of anderen droom veroorzaakten!

Gy schertst, zeide *Sophia*; op die wyze geraakten wy geheel en al van ons onderwerp af, en bleeven ligt hangen aan de grappen van het verstandeloos gemeen, 't welk spooken en nagtmerriën byna op de zelfde wyze begrypt als Epicurus de vliegende denkbeelden. Ik houde het daar voor, dat droomen denkbeelden zyn, welke de ziel vormt in den slaap, en welke zy, schoon ongerymd, voor waar aanneemt, om dat niets haar van de valschheid overtuigt: wy houden dus alle de menschen, daar wy in den slaap mede spreeken, voor leevendig, om dat het geheugen ons op dien tyd niet te binnen brengt dat zy reets dood zyn. Het komt 'er op aan, vervolgde zy, of droomen bewyzen zyn van gedagt te hebben?

Wel zeker, zeide *Eudoxus*, die het woord opnam, en indien ik het twistgeding wel begrype, kan het weinig verschillen, of wy weeten gedroomt te hebben, dan niet. Het is met zulke gedagten, die wy droomen heeten, dus gelegen, dat zommigen daar van ons geheugen zeer sterk, anderen in het geheel niet aandoen; en om die reden is het zeer mogelyk, dat wy eenen geheelen nagt door met onze gedagten werkzaam geweest zyn, zonder daar iets het geringste van te weeten; ook gebeurt het, dat het ons lang naderhand eerst in den zin schiet.

Ik antwoordde hier op, dat dit eene slimheid was, om de sluitrede af te weeren, waar van ik my in het vervolg bedienen zoude; dat 'er menschen waren, die nooit droomden, en gerustelyk den geheelen nagt doorsliepen, eh zig verfrist vonden. Om een bewys van gezach by te brengen, beriep ik my op den Jongman van 26 jaaren oud, daar de groote LOCKE van zegt, dat hy op dien tyd nimmer gedroomt hadde, dan naa van eene koorts aangetast te zyn. Indien ik hier byvoege myn eigen voorbeeld, die nimmer droome, dan wanneer het eeten my kwalyk be-

koomt, of als ik op de verkeerde zyde legge te slaapen, eer het eeten zekeren graat van kooking ondergaan heeft, wat zult gy dan zeggen *Eudoxus?* Ik verzekere u en *Sophia*, dat ik nooit verkwikt ben van den slaap, wanneer ik gedroomt hebbe, en dan het meest bekwaam ben iets te doen, wanneer myne ziel des nagts gerust en geheel niet gedagt heeft. Het loopt derhalven hier op uit, of wy bewyzen konnengedagt te heb ben, wanneer wy 'er geene bewustheid van hebben?

Dit schynt nu juist het geschilstuk te zyn, hernam *Sophia*: want ik moet toestaan dikwerf geslaapen te hebben, zonder bewust te zyn, of onthouden te hebben, wat ik gedagt hadde; schoon ik blyve vaststellen, evenwel gedagt te hebben.

Eudoxus hervatte hier op het woord, en wilde bewustheid brengen tot het geheugen, en beide eene zelfde zaak noemen. Gy weet, zeide hy, dat bewustheid op zeekeren tyd van den dag is te zeggen, zig op dat oogenblik te binnen te brengen de zaak, welke gevraagd wordt. Die kragt van te binnen brenging, of verbeelding, als ik het zoo noemen mag, heet men het geheugen. HOBBES houdt haar ook en het geheugen voor eene en zelfde zaake. Dat geheugen, evenwel, is niet altoos volledig: ten voorbeeld ofschoon het zeker kan beweezen worden met myn geschrift, door myne eigen hand ondertekend, dan ik zes of meerder jaaren geleden het opgesteld en geschreeven hebbe, zoo is het egter moogelyk, dat ik op dien tyd, dat 'er my naa gevraagd wordt, met een gerust gemoed verklaaren kan, wanneer ik het vergeeten hebbe, daar geene bewustheid van te hebben, of my dat voorledene niet te konnen verbeelden. Hoe veele zaaken zyn 'er niet, en hoe veele weetenschappen, die wy in onze jeugd zeer wel gekend en doorzogt hebben, daar ons op myne jaaren niets meer van voorstaat. Zoude men daar uit moeten vaststellen, nimmer daar mede bezig geweest te zyn met onze ziel? Wat verschilt het, zeide hy, 't gene 's nagts te vooren gebeurd is vergeeten te hebben? of het gene jaaren geleden is? De jongman van LOCKE bewyst niets anders, dan alleen, dat hy eene zeer ongelukkige memorie hadde.

Sophia was zeer in haar schik met dit bewys, en

vleide zig reets met de volkomene overwinning. De bewustheid, zeide zy, is by my dikmaal zeer onvolkomen, en ik geloove het ook met anderen zoo te zyn. Wy onthouden wel iets gedroomt of gedagt te hebben, zonder te konnen zeggen of ons te binnen te brengen, wat wy gedroomt hebben.

Ik kan, dus antwoordde ik, dit niet toestemmen, zonder eenen volkomen grond te geeven om alles in twyffel te trekken, zelfs de allerklaarblykelykste zaaken. Nimmer heeft het *Pyrrhonismus* zoo sterke voorstanders gehad als u beiden! waar zal ik grond van overtuiging vinden? ik heb slaapende agt uuren lang buiten eenige werking geweest; daar heb ik volkomene bewustheid van, niet alleen op het oogenblik dat ik wakker worde, maar den geheelen dag door, zelfs immer in het vervolg; en in weerwil van dit alles, moet ik aan myne eigene bewustheid twyffelen; ik moet gelooven, en my zelven overtuigen waarlyk gedagt te hebben, en wel degelyk werkzaam geweest te zyn!

Eudoxus viel my hier op in: zoo iemand u aan het twyffelen bragt, het moest LOCKE zelf wezen. Indien gy slegts op de bewyzen van dien andersints grooten man agt geeft, zult gy bevinden, dat hy verlegen geweest is met zyne tegenparty; het was hem alleen te doen om van het eene uiterste naar het andere te gaan, en CARTESIUS tegen te spreeken. Misschien hadt hy even yverig beweerd, dat de ziel altoos dagt, indien de Fransche Filosoof slegts anders om gesteld hadde. LOCKE wil, dat de ziel, zoo wel terwyl het lighaam slaapt als waakt, bezeffen en gevoelig zyn moet van haare gedagten: en hier op is zyne geheele redeneering in het vervolg gegrondvest. Ik ontkenne dit niet, nog iemand onzer; wy stellen alleen, dat 'er tusschen de dadelyke bezeffing, en het geheugen in het vervolg, zoo groot eene zamenhang niet is, dat wy het geheugen als een volstrekt bewys voor of tegen houden konnen. LOCKE moest beweezen hebben, dat de ziel nooit dagt, of zy behieldt 'er zulke sterke indrukzelen van, dat zy ten allen tyde ons die gedagten konde verlovendigen. Zoo lang dit niet gedaan wordt, zullen wy staande houden, dat de ziel altoos gedagt heeft, om dat het ons dunkt eene onvolmaakheid te

zyn in de ziel, die op zig zelve bestaan kan zonder lighaam, indien zy niet altoos werkzaam was.

Ik moet bekennen, Heer *Denker!* dat dit laatste my vry wat in het naauw bragt; en naderhand LOCKE op nieuw leezende, scheen my toe, dat hy wat losjes over dit stuk heen geloopen was, en het kwam my niet onmoogelyk voor, dat hy door zyne drift tegen DES CARTES wat te veel vervoerd was geworden.

Nadere overweegingen hebben my doen denken, dat CLARKE wat bescheidener geweest is, met te stellen, dat wy onbevoegd zyn om volstrekt te besluiten, als of de ziel, wanneer wy gerust, zonder te droomen, geslaapen hebben, gedagt hadde; of aan den anderen kant, als of zy niet gedagt hadde; om dat het geene ongerymdheid in zig bevat, als men stelt, dat die werking van de ziel niet ophoudt.

My dunkt evenwel hard te zyn, my te willen opdringen gedagt te hebben, niet slegts uuren, maar gansche jaaren lang, zonder dat ik zelf weete, of iemand het my met eenigen glimp van waarschynlykheid bewyzen kan. De grond van de opdringing steunt alleenlyk hier op, dat *Eudoxus* en *Sophia*, zonder het bestaan der ziele te kennen, zonder eenig bewys, of by zig zelven, of uit de Heilige Bladeren, te konnen trekken, staande houden, dat de ziel altoos denkt, om dat zy dat fraaijer oordeelen. Myn gevoelen steunt op het gezag van LOCKE voor een gedeelte, en voornaamelyk hier op, dat men iets niet in het zekere moet stellen, daar geen volkomen bewys voor is.

Wy scheidden van een, zonder elkanderen, gelyk meest gaat in geschillen, overtuigd te hebben; *Sophia* en *Eudoxus* hielden hun stuk staande. Om niet hoofdig te schynen en wellevend te zyn, voegde ik my by S'GRAVESANDE, eindigende onze zamenspraak met te zeggen, dat ik het in het onzekere stelde, of de ziel altoos dagt, dan niet.

Te huis komende, nam ik voor deeze stoffe onder uw keurig oog te brengen, om opgehelderd te worden; niemand immers heeft grooter recht tot denken, dan gy. Ik blyve in die verwagting

Uwe getrouwe Lezer

PHILALETTES.

Amsterdam den 18 *Aug.* 1763.

De Denker.
N°. 42.
Den 17. October 1763.

[Aanmerkingen van den Denker over den Brief van Philalethes in No. 41. Dat het waarschynlykst is, dat de ziel altoos denkt.]

Jacet enim corpus dormientis, ut mortui; *viget autem & vivit animus*.
CICERO.

GElyk ik het den schranderen PHILALETHES niet heb kunnen weigeren, zynen Brief over het denken onzer ziele aan myne Leezeren mede te deelen; zo vertrouwe ik ook teffens, dat hy het my niet kwalyk duiden zal, indien ik myne eigen gedagten over dat onderwerp in dit Vertoog ter neder stelle. Ik vermeet my niet, eenig meerder recht tot denken te hebben, dan een ander; doch ik heb niet minder vryheid, dan hy, om myne gedagten te openbaaren, en ik vlye my daarom, dat hy my wel zal willen toestaan, dat ik van hem verschille.

CARTESIUS heeft geleerd, dat het weezen van de ziel in de denking bestondt; en dat dus de ziel zonder te denken even weinig kon bestaan, als een lighaam zonder uitgebreidheid. Vraagt men my, of dit gevoelen gegrond is; ik moet betuigen, dat ik het niet weet. Ik ontdek, dat 'er een grondbeginzel in my is, dat denkt, en wiens werkingen my verschillende van die van myn lighaam voorkomen; en dit grondbeginzel noeme ik *myne ziel*. Doch waar in het weezen van deeze ziel bestaat, beken ik niet te weeten, en niet te kunnen bepaalen. Het schynt dat onze wyze Maaker, in het algemeen, ons zo geschapen heeft, dat wy alle die dingen zeer wel zouden kunnen weeten, die ons dienstig zyn, om, in het natuurlyke zo wel als inhet zedelyke, gelukkig te bestaan; doch dat wy in het tegendeel blind zouden zyn, wanneer wy ons tot het onderzoek van zulke zaaken wilden begeeven, aan welker weetenschap ons weinig of niet gelegen is om gelukkig te leeven. Niemand kan bepaalen, welke de aart van het vuur is; de Wysgeeren twisten, of het zelve zwaarte heeft, dan niet. Doch wy kennen allen duidelyk deszelfs verwarmende en vermurwende kracht; en weeten 'er ons van te bedienen, om 'er ons zelven eene meenigte gemakken en voordeelen door toe te brengen. Dus weeten wy ook, dat het denkend beginzel, dat in ons is, ons het goed van het kwaad kan doen onderscheiden; en dat wy ons van dat vermogen ten dien einde bedienen moeten. Doch welke de aart en het weezen van dit vermogen zy, daar aan is ons niet zeer veel geleegen; en in dit gedeelte der zelfskennis zyn wy ook met alle de redenkavelingen der Filosoofen van zo veele eeuwen noch niet veel gevorderd.

Het is dan ongegrond te stellen, dat de ziel altoos denkt, om dat haar weezen in de denking bestaat. Doch 't komt my niet minder ongegrond voor, het tegengestelde gevoelen met eenige gelykenissen van de lighaamen en derzelver beweeging ontleend te willen verdeedigen. Wy kennen den aart der ziele niet genoeg, om te kunnen bepaalen, of dezelfde betrekking tusschen haar en haare werkingen plaats heeft, die wy tusschen het lighaam en deszelfs werkingen bespeuren. Lighaamen kunnen zich beweegen, doch beweegen zich niet altyd; dit is eene waarheid op de dagelyksche ondervinding gevestigd. Maar hier uit, by gevolgtrekking te willen opmaaken, dat de ziel kan denken, doch niet altoos denkt, gaat niet aan; en men onderstelt dan het geene beweezen moest worden; dat, naamelyk, de denking even afscheidbaar is van de ziel, als de beweeging van het lighaam.

Met bloote redenkavelingen kan men, derhalven, tot geen zeker besluit komen, of de ziel steeds denkt, dan niet; en 't is, bygevolg, uit de ondervinding alleen, dat men omtrent dit verschil iets zou kunnen bepaalen. Deeze leert ons, en dit wordt door LOCKE zelfs toegestaan, dat de ziel van een waakend mensch noit zonder gedagten is. Doch hoe het 'er meede geleegen zy, wanneer het lighaam in den slaap is gedompeld; daaromtrent is men het minder eens. Wanneer wy droomen, is het zeker, dat onze ziel denkbeelden vormt; maar het gebeurt dikwils, dat wy slaapen zonder te droomen; dat is, dat wy ontwaakende geene bewustheid hebben, dat wy geduurende den slaap met onze gedagten werkzaam geweest zyn. En deeze onbewustheid, in welke wy ons somtyds bevinden, is de hoofdgrond, waar

op het besluit van LOCKE en van zynen Navolger steunt, dat de ziel somtyds zonder denken bestaat. Doch deeze grond is echter, myns bedunkens, onvoldoende om 'er zodaanigen besluit op te vestigen.

Wat my aangaat, ik droom veeltyds; en ik kan my ook genoegzaam elken morgen herinneren, dat ik gedroomt hebbe, zonder dat ik echter, den meesten tyd, my zelven te binnen kan brengen, wat het onderwerp myner droomen geweest zy. Ook worde ik nimmer wakker, of ik ontdek in my zelven eene bewustheid, dat ik het oogenblik voor myne ontwaaking bestaan en gedagt hebbe; hoewel deeze bewustheid zo duister en beneveld is, dat ik my, zeldzaam, kan herinneren, waar over myne gedagten beezig zyn geweest. Ja het is my meer dan eens gebeurd, dat, in het eerste begin myner sluimering, myne gedagten zelven my wederom geheel hebben doen ontwaaken, zonder dat ik my echter op het zelfde oogenblik wist te binnen te brengen, welke die gedagten geweest waren, die mynen slaap gestoord hadden. Dit een en ander doet my voor waarschynlykst houden, dat myne ziel altoos denkt. In alle omstandigheeden, wanneer ik slegts agt op haar kan geeven, vinde ik haar denkende, en hier uit, meen ik, als waarschynlyk te mogen opmaaken, dat het zelfde ook dan plaats heeft, wanneer ik het niet kan naarspooren. Myne bevinding overtuigt my, dat ik dikwils denke, zonder dat ik daar na my kan herinneren, waar over ik gedagt heb; en ik trek 'er dit gevolg uit, dat het ook zeer mogelyk is, dat ik gedagt hebbe; schoon ik my naderhand in het geheel niet kan te binnen brengen, eenige gedagten gehad te hebben.

Maar daar zyn luiden, zegt PHILALETHES, die nimmer droomen; hy zelfs droomt niet, dan wanneer hy zwaar voedzel gebruikt heeft, of op de verkeerde zyde ligt. Doch deeze tegenwerping is zeer wel door EUDOXUS opgelost. Wanneer ik zeg, dat ik niet gedroomd heb, wil dit alleenlyk betekenen, dat ik my niet kan te binnen brengen, met myne gedagten geduurende den slaap omtrent eenig onderwerp werkzaam te zyn geweest. Wanneer iemand dan niet droomt, is al wat men 'er uit op kan maaken, alleenlyk dit, dat hy geen geheugen heeft van het geene zyne ziel heeft gedagt; doch daar uit volgt geenszins, dat dezelve ook inderdaad niet gedagt zou hebben. Hoe veele voorbeelden zyn 'er niet van zulke luiden, die wel degelyk denken, en echter kort daar na geene de minste bewustheid van hunne gedagten by zich zelven gevoelen. Iemand, die zwaar beschonken is, geeft door zyne gesprekken zekere blyken, dat hy, schoon ongeregeld, echter denkt; maar wanneer hy den wyn heeft uitgeslaapen, kan hy zich veeltyds niets van het gesproken of gebeurde herinneren. Suffende Gryzaards, die elk oogenblik vergeeten, wat zy even te vooren gezegd en gedagt hebben, leveren ook een duidelyk bewys uit, dat men niet besluiten moet, dat iemand niet gedagt heeft, om dat hy 'er by zich zelven niet van bewust is. Zou men uit deeze en diergelyke voorbeelden niet mogen opmaaken, dat, immers in onzen tegenwoordigen staat, het geheugen, voornaamelyk, van de gesteldheid van ons lighaam afhangt? Wanneer men dit onderstelt, valt het niet moeijelyk reden te geeven, waarom dit vermogen met de toeneemende jaaren vermindert; en waarom sommige soorten van krankzinnigheid met lighaa-

melyke geneesmiddelen verbeterd kunnen worden. En in die onderstelling zou men ook, met eenigen schyn van waarheid, kunnen zeggen, dat ons lighaam door eenen gerusten en gezonden slaap zo zeer in een staat van werkeloosheid gebragt wierdt, dat het zelfs niet vatbaar was om eenige indrukzelen van de werking der ziele te ontfangen, of ten minsten te bewaaren; en dat, in tegendeel, de slaap door de eene of andere oorzaak minder sterk, en de bedwelming, om zo te spreeken, minder zynde, het lighaam dan wederom eenige indrukzelen van de werking der ziel kan ontfangen, en dat wy ons dus herinneren kunnen, gedroomd te hebben. Wat hier ook van zy, vreemd komt het my voor te onderstellen, dat onze ziel, geduurende den slaap, gewoonlyk niet zoude denken; maar dat het in ons vermoogen zou zyn, dezelve dan te doen denken door een onmaatig gebruik van zwaar voedzel, of door eenige belemmering aan onze, ademhaaling toe te brengen. Het schynt, of men dus aan erweten en boonen, en aan een gedrukte long het vermogen, om denkbeelden te verwekken, toe wil schryven.

Deeze zyn myne gedagten over dit onderwerp. Of zy meer gegrond zyn, dan die van PHILALETHES, laat ik mynen Leezeren oordeelen. Hy beroept zich op het gezag van LOCKE; doch, hoe veel eerbied ik ook voor dien schranderen Engelschman hebbe, dunkt het my evenwel, dat in het onderzoek van Filosofische waarheden, het gezag van den verstandigsten man des werrelds geen grond van bewys uitlevert. Te onrecht wil PHILALETHES echter zyn gevoelen ook met het begrip van SOCRATES bekragtigen. Wanneer hy de door hem aangehaalde plaats van CICERO ge-

heel met aandagt naleest, zal hy moeten bekennen, dat SOCRATES wel degelyk van gevoelen is geweest, dat de ziel, ook geduurende den slaap, al denkende werkzaam is.

Geene geringe zwaarigheid doet zich, ondertusschen, tegen myn gevoelen op, in het geene wy in eerstgebooren en zeer jonge kinderen zien gebeuren. Denkt de ziel altoos, dan moet zy ook in deezen denken. Doch de slaat van onnozelheid, waar in zy zich geduurende eenige maanden bevinden, maakt dit zeer onzeker en eenigzins onwaarschynlyk. Daar en boven, zo alle onze denkbeelden van lighaamelyke dingen ontleend zyn, gelyk ik meen met LOCKE te moogen vaststellen; hoe kunnen de kinderen dan in de eerste weeken van hun leeven eenige denkbeelden vormen, daar hunne zintuigen noch niet in staat zyn om op de lighaamen te werken. Ik moet hieromtrent myne onkunde bekennen; doch ik heb alleen van menschen gesproken, die boven de kindsche jaaren geklommen zyn. Moogelyk is de ziel der eerstgebooren kinderen ook werkzaam, doch alleen omtrent weinige denkbeelden; als daar zyn zulken, die zy uit het gevoel verkrygen, welk zintuig zekerlyk het eerste by hun werkt. De ziel van een Amerikaanschen Wilden, die zyn geheele leeven al rookende of jaagende verslyt, en die niet verder dan tot drie toe kan tellen, is zekerlyk ook in eene geduurige werkzaamheid; schoon zyne denkbeelden oneindig minder in getal zyn, dan die van eenen *Newton* of *Montesquieu*.

Dikwyls te denken, en het zelfs geen oogenblik te onthouden, is een zeer nutteloos slag van denken, zegt LOCKE; en ‘het is hard, zegt PHILALETHES, ‘dat men hem wil opdringen, niet slegts uuren,

maar gansche jaaren lang gedagt te hebben, zonder dat hy het zelf weet'. Ik antwoord hier op, dat ik de reden niet vat, waarom wy zo gemaakt zyn, dat wy zelfs slaapende met onzen geest werkzaam zyn, zonder daar uit echter, zo veel wy weeten, eenig nut te verkrygen; doch de andere blyken der wysheid van den grooten Maaker, die wy dagelyks en yder oogenblik in ons eigen gestel bespeuren, kunnen ons doen besluiten, dat ook dat vermogen ons niet zonder oogmerk zal gegeeven zyn. Gelukkige PHILALETHES ondertusschen, indien hy zeggen kan, waakende niet vergeefsch gedagt te hebben; of zonder vrucht met zyne gedagten werkzaam te zyn geweest. Wat my belangt, ik moet met leedweezen betuigen, dat een zeer groot gedeelte myner waakende gedagten my even weinig nut, dan myne droomen, hebben toegebragt; doch ook deeze schynt eene der onvolmaaktheeden te weezen, die aan onze natuur verknogt zyn; dat wy het edele vermoogen van te kunnen denken, ten grooten deele nutteloos besteeden, of aan bagatellen te kost leggen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delst *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eck*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *J.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 43.
Den 24. October 1763.

[Wat 'er door verstaan wordt, wanneer een Man of Vrouw gezegd worden een goed Huwelyk te doen.]

En zoo een bedgenoot, schoon, jonk, gelyk van zinnen,
Onder gemeene liên, die veel zyn in 't getal,
Veel eer, als onder weinig ryken, is te vinnen;
Zo vraag ik, waarom dat men rykdom wenschen zal?

HOOFT.

MEer dan eens hebben verstandige lieden opgemerkt, dat 'er in het dagelyks leeven verscheiden woorden en spreekwyzen gebruikt worden in eenen gansch anderen zin, dan dezelven in den eersten opslag schynen mede te brengen; en 'er is niemand, of

hy zal, zo hy 'er op let, yder dag voorbeelden van diergelyk misbruik van woorden in de samenleeving met de menschen ontmoeten. Dus noemt men den geenen, die zyne dobbel-schulden punctueelyk betaald, terwyl zyne andere schuld-eisschers hem jaaren lang na moeten loopen, en somtyds noit voldoening van hunne regtvaardige vorderingen kunnen krygen, *een man van eer*. Dus zegt men van iemand, dat hy *wel weet te leeven*, wanneer hy de trekken van zyn weezen zodaanig meester is, dat hy de geene, die hy doodelyk haat, met eene alleruitgestrektste vriendelykheit weet in te neemen; en wanneer hy in staat is, door zyne begoochelende vleytaal vrouwen, die anders ligtelyk deugdzaam zouden gebleeven zyn, te verleiden, en zich aan zyne snoode lusten te doen overgeeven. Deeze en diergelyke uitdrukkingen zyn zo algemeen aangenomen, dat niemand, die der werreld eenigzins kundig is, zich omtrent het regte verstand derzelven zal vergissen. En mogelyk zouden onze beschaafde Nabuuren, zo Franschen, als Engelschen, die in hunne taal soortgelyke spreekwyzen gebruiken, zich omtrent den zin derzelven mede niet bedriegen. Doch het is niet te min zeker, indien men den eenen of anderen eenvoudigen inwooner der Noordelykste deelen van Europa onze taal zou willen leeren, dat men geen minder moeite zou hebben, om hem te beduiden, dat *welleeven* betekende by zyn buurmans vrouw te slaapen, en dat de eer bestondt in eenen armen Ambagtsman om den loon van zyn zweet te doen zugten, als GULLIVER vondt, om aan zyne eerlyke *Hoyhnhms* te doen begrypen, wat *liegen* was.

Het is myn oogmerk niet, om alle de spreek-

wyzen hier by te brengen, die op deeze wyze gansch verkeerdelyk gebruikt worden. Men zou daar van een geheel woordenboek kunnen maaken. Maar ik kan niet voorby, myne Leezeren heden eens over zodaanig misbruik van het woord *goed* met betrekking tot een huwelyk te onderhouden; het welk zeer algemeen is, en waar op myne gedagten onlangs by toeval zyn gevestigd geworden.

Wanneer men in een gezelschap over jonge luiden hoort spreeken, die te saamen staan te trouwen, is gemeenlyk de eerste vraag, die 'er gedaan wordt: *doet hy of zy een goed huwelyk*? Natuurlyk zou men meenen, dat men door diergelyken vraag bedoelde te weeten, of de aanstaande man of vrouw die ziels- en lighaams hoedaanigheeden bezaten, die hun met hunne egtgenooten gelukkig en vergenoegd kunnen doen leeven. Doch niets minder, dan dit, is het oogmerk van den Vraager; die begeert daar mede niets anders te weeten, dan hoe het met de middelen van die geenen, die trouwen zal, geleegen is. Hy, aan wien zulk een vraag geschiedt, beantwoordt dezelve ook in die onderstelling, dat dit 'er mede gemeend wordt. ‘Hy doet een goed huwelyk’, zegt hy, wanneer hy meent, dat de geene, van wien men spreekt, een vrouw krygt, die hem in rykdom verre overtreft. Doch krygt hy of zy, die het onderwerp van het gesprek is, een egtgenoot of egtgenoote, die minder of evenveel gegoed is; dan is de party slegts sober of maar middelmaatig. Het geld is het eenige, dat de goedheid of kwaadheid van een huwelyk op deeze wyze uitmaakt; zonder dat men op het personeele karakter van den man of vrouw, van welker verbintenis gesproken wordt, in het minst agt geeft. De haa-

telyke *Thersites*, die zyne jeugd in allerhande losbandigheid heeft doorgebragt; die door zyne brutaliteit de afkeer is van allen, die hem kennen; biedt het droevig overschot van zyne schandelyk verspilde leevenskragten aan de schoone en beminnelyke *Julia* aan; welke, om dat zy arm is, genoopt wordt zulk eenen egtgenoot niet te verwerpen. '*Julia* doet een goed huwelyk', zegt de werreld, om dat *Thersites* ryk is; doch vraagt iemand wat party *Thersites* doet; het antwoord is, 'hy hadt beter kunnen doen'. De spitsvinnige *Eleonora*, die om haar onbevallige houding en gelaat, en om haar noch meer onaangenaam gemoedsgestel, in haar jeugd onder alle haare tydgenooten geen portuur heeft kunnen krygen; wordt, wanneer zy reeds eene bejaarde vryster geworden is, door den deugdzaamen en hupschen *Philander* gevryt; die, zich buiten staat ziende, om met zyn beroep, waar in hy echter zeer kundig is, aan den kost te komen, door zyne vrienden overgehaald is, om zulk een huwelyk te zoeken. *Eleonora* neemt zyn aanbod aan, en trouwt met hem; niet om dat zy in het minst van de verdiensten van haaren vryer overtuigd is, maar op dat zy met haare maagdom niet ten grave moge daalen. '*Philander* doet een zeer goed huwelyk', zeggen alle zyne bekenden. En ondertusschen is het zeer waarschynlyk, dat *Julia* en *Philander* beiden vry gelukkiger zouden geweest zyn, indien zy zulke voordeelige verbintenissen niet hadden aangegaan. Want niets is meer gemeen, dan dat zodaanige goede huwelyken na derzelver voltrekking zeer slegte huishoudingen geeven.

Onlangs vondt ik my in gezelschap, alwaar over het huwelyk van myn vriend *Leander* gesproken

wierdt, die met de beminnelyke *Maria* in den egt staat te treeden; welke laatste ik mede van jongs af gekend hebbe. *Maria* is een weinig minder met middelen gezegend, dan *Leander*; doch zy is schoon en wel gemaakt, verstandig, goedaardig, en een goede huishoudster. In 't kort, zy bezit alle de hoedaanigheeden, die een regtschaapen man gelukkig kunnen maaken. De overtuiging hier van deedt my zeggen, dat *Leander*, naar myne gedagten, een zeer goed huwelyk zou doen. ‘Dat weet ik juist niet’, zeide *Argyrophilus*, die 'er tegenwoordig was, ‘my dunkt het is al een meisje om een knegtje: en waarlyk zo *Leander*, wiens koophandel dagelyks begint toe te neemen, noch eenigen tyd hadt willen wagten, zou hy zekerlyk veel beter party hebben kunnen doen’. Ik antwoordde hier op; dat *Maria* met *Leander* zo veel ten huwelyk bragt, dat zy, indien zy niet overdaadig en pragtig wilden leeven, gevoeglyk te saamen konden bestaan; en dat *Leander* ondertusschen by geene andere vrouw oit betere hoedanigheeden zou kunnen vinden. Doch al wat *Argyrophilus* my te gemoet voerde, was dit; ‘ik zeg niet dat *Maria* een kwaade vrouw is. Al wat ik heb willen te kennen geeven, was alleenlyk, dat *Leanders* huwelyk met haar, eigentlyk, niet verdient zo een goed huwelyk genoemd te worden’. Diergelyke gesprekken hoort men dagelyks; die allen doen zien, dat niemand, naar het gemeene begrip der menschen, gezegd kan worden een goed huwelyk te doen, dan die met eene vrouw trouwt, die meer gelt bezit dan hy.

Wanneer men de redenen van dit kwaad begrip nagaat, vindt men 'er verscheiden. De Vaders, die dikwils zelven zulk een goed huwelyk

hebben aangegaan, en die, zo zy hunne ryke huisvrouwen niet volkomen haaten, op zyn best genoomen, in eene gelukzaalige onverschilligheid met dezelven leeven, scherpen hunnen kinderen van jongs af in, dat zy, voor al, zorg moeten draagen, zo zy eens willen trouwen, dat zy toch een turfje by hun kluitje zoeken te krygen, gelyk men het gemeenlyk uitdrukt. Zy hebben noit de aangenaamheid van eenen welgevoegden echt gesmaakt; het vuur der driften is door de vermeerdering der jaaren in hun uitgeblust; en het bezit van het geld is op dien tyd des leevens het eenige dat hun wenschelyk voorkomt. Wat wonder, dan, dat zy hunnen kinderen beduiden, dat zy naar eenen ryken egtgenoot of egtgenoote moeten uitzien; en dat deezen in het begrip gebragt worden, dat zy geen goed huwelyk doen, zo zy niet met eene ryke party trouwen. De jonge luiden geraaken ook zelven dikwyls in dat gevoelen, dat zy in het verkiezen van eene wederhelft meest naar het goed moeten uitzien, om dat zy, buiten dat, niet zo pragtig en *brillant* kunnen leeven, als zy wel zouden wenschen. ‘Gaarne zou ik trouwen’, zegt meenig Jongeling, ‘wist ik slegts eene goede vrouw te krygen’. Doch vraagt men hem, welk eene Vrouw hy begeert; de hoofddeugd, die hy in haar vereischt, is dat zy ryk zy. Wanneer 'er kinderen mogten komen, moet hy in staat weezen, om dezelve eene fatzoenlyke opvoeding te kunnen geeven. Dit is het voorwendzel. Doch, terwyl hy uit bekommering voor de opvoeding der wettige kinderen, die hy mogt krygen, zwaarigheid maakt eene vrouw, die niet zeer ryk is, te trouwen, verwekt hy bastaarden, die veeltyds voor de galg opwasschen.

Hoe nadeelig zyn ondertusschen zulke begrippen niet voor de saamenleeving, die op deeze wyze met oude Vryers en Vrysters belast wordt, welken geen *goed huwelyk* in hunne jeugd hebbende kunnen doen, de eenen door hunne ligtmisseryen, de anderen door de veragting, welke den bejaarden Vrysters veeltyds ten deele valt, de straffen van van hunnen ongehuwden staat draagen! Hoe veel genoegen is 'er, in het tegendeel, niet uit een huwelyk te raapen, het welk op de onderlinge liefde en agting der egtgenooten gebouwd is; daar de gelykheid van middelen geen reden tot verwyt of tot trotsheid aan den eenen of anderen kant geeft; daar de vlytige arbeid van den man met de oplettende spaarzaamheid der vrouwe medewerkt om de kosten der huishoudinge goed te maaken; en daar men de kinderen, die men krygt, in stille vergenoeging opbrengt. Zulk een huwelyk mag de naam van een *goed huwelyk* niet verdienen, volgens de verkeerde betekenis, die 'er gemeenlyk aan die woorden gehegt wordt; doch het is zeker, dat het de gelukkigste staat is, die aan stervelingen hier op aarde te beurt kan vallen.

Voor het overige raade ik allen mynen ongehuwden Leezeren en Leezeressen op het allerernstigst af, dat zy ooit tragten een *important huwelyk* te doen, zo als men het gewoon is te noemen, wanneer iemand, zonder middelen, een zeer ryke vrouw trouwt, of wanneer een juffer, die niet gegoed is, eenen man met groote schatten ten egt verkrygt. Ik heb meer dan éénen man en vrouw gekend, die zulke aanzienlyke partyen gedaan hadden, en welken zich, naderhand, over hunne keuze bitterlyk hebben moeten beklaagen. De reden hier van is zeer vatbaar. Weinige luiden zyn 'er,

die zich in het aangaan van een huwelyk willen verminderen; en, ziet men daarom een schatryk meisje met eenen kaalen tonnenjaager trouwen, men zal 'er meest by zien, dat zy zo leelyk is, of zo veele onaangenaame ziels of lighaams hoedaanigheeden bezit, dat haar geld naauwlyks daar tegen op kan weegen; en dat zy, daarom, geenen egtgenoot heeft kunnen krygen, wiens staat en middelen met de haaren eenigzins gelyk stonden. En even eens is het met ryke mannen gelegen, die een vrouw neemen, welke weinig goed bezit; want een man, die, zelf gegoed zynde, zich aan een meisje alleen om haare goede hoedaanigheeden verbindt, en eene ryke vrouw, die eenen man, enkeld uit agting voor zyne verdiensten, gelukkig maakt, zyn twee verschynzelen, die in ons land byna even zeldzaam zyn, als de druiven in Siberiën.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *J.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 44.
Den 31. October 1763.

[Brief van J. Souple aan den Denker. Dat behoeftigen niets van de vriendschap en het medelyden hunner medemenschen, maar alles van de verwaandheid en andere driften hunner Patroenen te verwagten hebben.]

Sic vita erat: *facile omnes perferre ac pati:*
Cum quibus erat cunque unà, iis sese dedere,
Eorum obsequi studiis, adversus nemini;
Nunquam praeponens se aliis. Ita facillime
Sine invidiâ invenias laudem, & amicos pares.

TERENTIUS.

Myn Heer de Denker!

DAar heerscht een groot gebrek in de Zedekunde, het welk, zo lang het niet verholpen wordt, altoos eene belet-oorzaak zal strekken, waarom de vermaaningen van u en andere Zedeschryvers zo weinig invloed op der menschen gedrag hebben, dat men hen, namelyk, uit onmogelyke beginzelen tragt te doen werken, en tot hunnen pligt aan te zetten door dringredenen, daar zy niet voor geschikt zyn. Ik zou dit met meest alle deugden kunnen ophelderen; maar ik zal my tot de weldaadigheid, menschenliefde, en het medelyden alleen bepaalen.

Gy Heeren Zedekundigen leert ons altoos, om onze behoeftige medemenschen by te springen, uit aanmerking, dat zy behoeftig zyn, en beveelt ons daarom om onze weldaaden en giften te vergrooten, naar maate anderen dezelve meer van nooden hebben. Maar reden en ondervinding bewyzen, myns oordeels, even duidelyk, dat deze beweegrede, in 't geheel, niet strookt met onze menschelyke natuur; dat wy onze weldaaden en gaven naar een gansch andere regel dan de behoefte onzer medemenschen schikken, en dat elk, gevolgelyk, die in nood is, dwaasselyk handelt, als hy zyn toevlugt tot ons medelyden zoekt te neemen, of daar van hulp te bekomen.

Het is zulk eene doorgaand gebruik, dat zy, die minst behoeven, meest ontvangen, dat men dit veilig als een wet der natuur en regel van ons gedrag kan be-

schouwen. SENECA leerde reeds, in zyn overheerlyk werk over de weldaaden, dat wy onze giften naar den rang der persoonen schikken moeten; dat is te zeggen, denk ik, aan zeer ryke lieden aanzienlyke presenten doen, welgestelde Borgers deftig onthaalen, en een verlege huisgezin met een stuiver of dubbeltje ondersteunen. SENECA'S Les wordt stiptelyk nagekomen; zelfs van hen, die nooit van SENECA of zyne voorschriften hebben hooren praaten; terwyl de regel der *Moralisten*, schoon dagelyks herhaald en aangedrongen, van geen mensch byna wordt in agt genomen. Moet ik hier uit niet besluiten, Heer Denker! dat dezelve in zyn eigen aart verkeerd en strydig is met onze natuur?

Ryke lieden, die alles overvloedig hebben, of het weinige, dat hen ontbreekt, zeer wel betaalen kunnen, aanzienlyke geschenken te zenden, of te brengen, is zo gemeen, dat ik dit niet eens behoeve te erinneren. En die natuurlyke geneigdheid der menschen strekt zig zelfs tot hunne Bedienden uit. Hoe ryker een Heer is, hoe meer sesthalven, guldens, ja zomtyds dukaaten, men aan zyn dienaar schenkt! Vraagt gy waarom? Daarom alleen, om dat zyn Heer ryk, en hy zelve niet behoeftig is, om dat hy pragtig gekleed, lekker gevoed, ruim betaald wordt, en dartel leeft; gevolgelyk, om dat hy niets van nooden heeft. Dit is de natuurlyke gesteldheid der menschen, en derhalven een pligt; althans een gedrag, door de algemeene gewoonte zo wel gewettigd, dat eene tegenstrydige handelwyze ons belagchelyk maakt. Ik ken een ouden Griek, welke een eerlyk handwerksman, om dat hy lang voor hem gewerkt, en hem altoos wel gediend heeft, nu en dan eenige sesthalven boven zyn loon geeft; maar de geheele wereld bespot hem met reden, en wist men al de zwaare giften, welke hy aan arme huisgezinnen onder de hand besteedt, ik zou gewisselyk vreezen, dat zyne *familie* hem stads-kind maaken, dat althans zyne Crediteuren bang worden, en slegte gedagten van zyne *affaires* krygen zouden; doch hy doet zyne meeste aalmoessen in 't verborgen, en behelpt zig, in andere opzigten, zuinig. Dit houdt den man op de been.

Onderzoek het by u zelven, Myn Heer, en gy zult

bevinden, dat de regel van weldaadigheid, welken gy, ongetwyffeld, zo wel als andere Zedekundigen, den menschen zoekt in te prenten, inderdaad niet deugt. De koetzier van een ryk Heer brengt u, met deszelfs rytuig, twee straaten ver, na huis; gy vereert hem drie sesthalven voor zyne moeite; met regt, *Guillaume* draagt een orlogie, heeft een goudbeurs in de zak, is deftig uitgedoscht, en heeft geen gebrek aan iets; maar *Jan de Sleeper* stondt gisteren een gansch uur te blaauwbekken, en kreeg toen één stuiver tot een drinkpenning; met reden; wat legt u aan dien armen duivel gelegen? die maar een dun rokje aan 't lyf en lekke schoenen aan de voeten heeft!

Hartelyk wenscht men de eer te mogen hebben, om dien of dezen ryken Heer of Vrouw aan zyne tafel te vergasten. Men is blyde, dat ze ons zo gelukkig maaken, en bedankt ze voor de gunst, van ons zo veele kosten veroorzaakt te hebben; maar arme, schoon verdienstige, lieden aan onze tafel te noodigen! welk eene laagheid! met wat volk zouden anderen ons verdenken, dat wy verkeerden! het zyn menschen, die werks genoeg hebben om ordentelyk voor den dag te komen, en men zou zig vernederen om met hen te eeten! - Men zende hen een stukje van 't overschot; zy zyn 't zo breed niet gewend, en zullen zig daar zeer wel mede vermaaken. Daar is maar eene zwaarigheid, daar ik nog niet wel doorzie, en die my zomtyds aan de zekerheid van myn *Systema* zou doen twyffelen. Een vervallen en sukkelend huisgezin gemeenzaam aan zyn tafel te onthaalen, strookt zekerlyk niet wel met het fatzoen van ryke lieden, en nog gemeener slag van menschen door eene vriendelyke reden en gulhartige aanspraak op te beuren, en onze giften, niet als aan noodlydenden, maar als aan onze medemenschen en broeders, meêwaarig toe te reiken, is nog meer beneden onzen rang, en zoude ons t'eenemaal *encanailleeren*: dit is onbetwistbaar. Maar hoe zal zig dit alles in den Hemel saamen schikken? hoe zullen wy daar ons fatzoen en rang, boven dat slegte volk, bewaaren? Dit, zeg ik, is eene zwaarigheid, die ik nog niet begryp, maar daar ik nader over peinzen zal. Het is my genoeg, UWEd. uit het gewoon gedrag der menschen getoond te hebben, dat het medelyden niet

de voornaame springveer onzer weldaadigheid kan wezen, en dat wy onze giften, naar een gansch verschillenden regel, dan dien der behoeften onzer medemenschen, schikken.

Daar is inderdaad, (om u nu de redenen dier gesteldheid ook eens aan te wyzen,) zulk eene natuurlyke aantrekkings-kragt tusschen de rykdommen, zulk eene wederkeerige werking derzelver op malkander, dat deze het vermogen en den invloed, welke het medelyden anders hebben zoude, verre overtreft. Het medelyden werkt, namelyk, wel eens in onze gestellen: maar daar zyn altoos zo veele belet-oorzaaken, die het dwarsboomen, zo veele redenen, waarom wy het niet mogen of moeten involgen, dat die werking op genoegzaam niets uitkomt, en 'er althans geen staat is te maaken op de hulp, welke men van dien kant mogt verwagten; want

1. Alle armen zyn lui en vadzig, en daar is niemand ongelukkig buiten zyn schuld.
2. Alle aalmoessen, die wy geeven, worden door de behoeftigen in weelde en dartelheid verkwist.
3. Het moet een laag en veragtelyk volk wezen, dewyl zy zo slegt in de noppen zyn.
4. Hunne ouders waren kwistig, en derhalven zullen zy ook niet veel deugen.
5. Waarom helpen hunne vrinden of anderen hen niet?
6. Daar worden *publyke* aalmoessen opgehaald, dat zy daar uit onderhouden worden.
7. Die menschen hebben minder gevoel van hunnen nood; eene dunne plunje, schraal voedzel, en gebrek van brandstoffen zouden ons in den winter schrikkelyk verveelen; maar sy zyn daar aan gewend.
8. Men heeft reeds zo veel te houden; koetsen, paarden, bedienden, en ik weet niet wat al; men kan alles niet bekostigen.
9. Dat wy weggeeven zyn wy kwyt.

Zie daar, myn Heer, een *Pythagorisch* getal beletredenen, waar van eene of meer altoos plaats hebbende, het medelyden van die weinige kragt, die het anders nog hebben zoude, ten eenemaal berooven. Het gebeurt wel eens, dat zig die redenen niet tydig genoeg voor onzen geest vertoonen, en dan raakt onze

hand wel eens onverhoeds in de zak; maar zelden blyven ze egter zo lang agterwege, dat wy die hand weder vol te rug haalen; daar mag, als het bewys wat heel laat komt, al eens een stuiver of dubbeltje aan blyven hangen, maar dat is 't al; en dikwils zelfs wil 'er in 't geheel geen zilver aan hegten, (want alle de bygebragte bewyzen zyn tegen dit metaal, en nog meer tegen 't goud, ten uitersten klemmend), en dan koomt het dikwils op een oortje of halve stuiver uit; en nog mogen de behoeftigen zig, na de bekomen gift, wel schielyk wegpakken, eer wy beginnen op te rekenen, hoe veel geld wy dus al nutteloos verspillen, en deze bedenking een wettig ongenoegen tegen hen in onzen geest verwekt.

Dus kan, derhalven, ons medelyden, zo het al eens eene voorbygaande oorzaak zy van eene geringe hulp, ten minsten geene bestendige beweegreden worden voor eene ruime ondersteuning der behoeftigen. De Zedekundigen hebben gewisselyk ongelyk, met ons deze hartstogt zo kragtig aan te pryzen, en de noodlydenden verliezen hun tyd en moeite, met 'er hulp van te zoeken. Die hartstogt wordt, gelyk ik zeide, door te veele beletoorzaaken verhinderd haare werking voort te brengen; en hier komt eene andere rede by: zodra wy medelyden by anderen verwekken, verbannen wy, op 't eigen oogenblik, alle vrindschap uit hun hart; deze is een mengzel van agting en vermaak, daar het medelyden in tegendeel uit elenden gebooren wordt, en altoos veragting baart. Gelyk wy nu zelden het geluk van anderen in onze liefdegiften bedoelen, maar of verleevendiging van onze vermaaken op 't oog hebben, met 'er deelgenooten by te neemen, of onze eerzugt of andere driften met onze giften tragten te voldoen, zo wyst het zig zelve weder duidelyk aan, dat wy van der menschen medelyden, op zyn hoogst, eene voorbygaande aalmoes, maar geene edelmoedige ondersteuning, nog vriendelyken omgang verwagten moeten, hoe groot onze verdiensten anders wezen mogten. Dit zal zig, door de beantwoording der volgende vraag, nog nader ophelderen.

‘Wat moeten wy dan doen om onze medemenschen tot weldaadigheid te beweegen’? Een van tweën; of eene groote vertooning maaken, dat wy ryk zyn,

en dus de natuurlyke aantrekkings-kragt van 't geld tot ons voordeel aanwenden; - of, zo dit niet gelukken, en men het gemeen niet bedotten kan, dan eenige andere hartstogt onzer vermogendste medeburgers te baate neemen.

Het eerste middel is best, als men 't gebruiken kan; want die *attractie* van 't geld tot malkander, gaat zo verre, dat, als wy anderen weeten te overreden, dat wy 't rykelyk hebben, de geheele wereld ons gaarne meer geeven of leenen zal, 't welk tog, by slot van rekening, op 't zelfde uitkoomt. Heeft men dan guldens noodig, men moet van ducaaten praaten, en van overgroote sommen zo gemeenzaam en zo onverschillig spreeken, dat onze vrinden zig wel gelukkig rekenen, dat wy eene beuzeling van eenige duizend guldens van hen ontvangen willen. Dit zeg ik, is de beste, althans, in zekeren zin, de veiligste manier; een smal *accoordje* beveiligt ons voor alle namaaning. 't Is maar jammer, dat men die manier niet altoos volgen kan, en dat de menigvuldige buitelingen inzonderheid, welke onlangs zyn voorgevallen, de Natie veel ongelooviger dan voorheen zal maaken; dog gelukkig is de andere *methode*, die ik opgaf, altoos te gebruiken.

Men tragte de verwaandheid zyner begunstigers te vleiën; men trompette hunne edelmoedigheid en andere deugden, voor hunne ooren, uit; men maake hen gevoelig voor den lof, om voor weldaadige lieden te gaan, en men tragte, zo zy 'er maar eenigzints vatbaar voor zyn, hier het denkbeeld van eene onderscheiden plaats in den Hemel tevens in te brengen. Dus kunnen zy twee vermogende hartstogten te gelyk, met geringe kosten, voldoen, die, elk afzonderlyk, veel sterker dan menschenliefde werken. Moesten alle die weekgangers, myn Heer, welke men nu, hier en elders, met geheele zwermen by de straaten ziet loopen, os met groote troepen voor de deuren van zommige huizen saamenrotten, terwyl zy hunne duits-aalmoessen verwagten, uit enkel medelyden geholpen worden, ik verzeker u, dat het wel eenige stuivers verschillen zoude: de meesten dier weekgangers zouden natuurlyker wyze eer verontwaardiging, dan medelyden, in hunne begunstigers verwekken; maar terwyl dezen dus, voor een of twee schellingen's weeks,

hunne verwaandheid voldoen, en tevens den Hemel, zo zy meenen, koopen kunnen, is het geen wonder, dat zy zo veele duiten uitdeelen. Als men nu dus zyne *Patroonen* geleerd heeft, om deze twee voornaame hartstogten zo goed koop in te volgen, zo kan men dit zelfde denkbeeld van den Godsdienst verder, tot zyne byzondere oogmerken en voordeelen, bezigen; en weet men het dan allengskens zo verre te brengen, dat men uitdeeler en bestierder der liefdegaven van ryke Dames wordt, dan is onze kost gekogt.

De gestellen en wyzen van denken ondertusschen zyn zeer verschillende, en 't is dit onderscheid, 't welk een behoeftige wysselyk in aanmerking behoort te neemen. Alle ryke lieden zyn 'er juist niet op gesteld, om voor zo byzonder Godsdienstig te gaan; zommigen willen verstand, anderen geest, anderen een goede smaak hebben; anderen, eindelyk, wegens hunne nauwkeurigheid, voortvaarenheid, maar allen wegens 't een of ander, gepreezen worden. Dit moet een behoeftige van yder zyner Patroonen nauwkeurig weeten, en allen onophoudelyk roemen over die bekwaamheeden, daar zy byzonder werk van maaken. Vervolgens moeten zy hoogagters van alle hunne vrinden, en vyanden van alle hunne partyen zyn, en, in hun oordeel over derzelver verdiensten, altoos met hen veranderen. Zy moeten zelfs niet schroomen om de geliefde driften hunner Patroonen, door bekwaame voorwerpen, op te wakkeren of te voldoen. Men moet veel doen, Myn Heer, om met eere door de wereld te koomen, en meenig een heeft door een paard, hond, of fraaije meesteres te bezorgen, in één uur, grooter fortuin gemaakt, dan hy, door tien jaaren getrouwe diensten, zoude hebben kunnen doen.

Weg derhalven met een lastig mededoogen, en nuttelooze menschenliefde! Laat de behoeftigen myne lessen, of liever myn voorbeeld volgen, en zy zullen, even als ik, gelukkig worden.

Ik weet het, by ondervinding, Myn Heer! ik ben ryk geweest, ik ben arm geworden, en ik nam, in myne verlegenheid, myn toevlugt tot het medelyden myner vrinden, maar ik vond niemand derzelver voor die hartstogt vatbaar. In tegendeel, naar maate myn nood

grooter, en myn kleed slegter wierdt, vond ik minder ingang. Geld weigerden zy my allen, van het eerste oogenblik af, dat zy begreepen, dat ik het zelve noodig had; maar men vergunde my toen ten minsten nog, om dikwils gebruik van hunne tafel te maaken; doch ook dit wierdt allengskens besnoeid, en derhalven ziende, dat 'er van medelyden of vrindschap niets te hoopen ware, wilde ik myn fortuin op eene andere wyze bezoeken. Ik drong my, door verscheide konstenaryen, in eenige aanzienlyke huizen in, en wist door middel der gemelde en andere streeken, myne zaaken zo wel te doen, dat ik my thans van de gunst van veelen myner Patroonen ten vollen meester heb gemaakt. Ik prys alles en altoos; ik prys zelfs sterkst, wanneer ik schyn te laaken, gelyk ik het verstand myner meesters door kleine tegenwerpingen in het fraaiste ligt vertoon. Ik ben gedienstig en beleefd; ik maak myn hof aan Mevrouws hondje; ik voêr het gevogelte en de honden, als wy buiten zyn, en ik neem verscheide kleine commissies waar. Ik doe meer, ik spoor al het nieuws op, dat 'er in de Stad gebeurt, en weet alles, wat in andere huizen omgaat. Met één woord, ik leef naar het voorschrift van den ouden SIMO by TERENTIUS, 't welk ik daarom boven myn Brief geplaatst heb. Allengskens kryg ik meer beschik; ik heb het nu beter, dan voorheen, en eet lekkerder, dan toen ik myn tafel zelve moest betaalen. Laat myn voorbeeld en ondervinding dan anderen ten baate dienen, en leeren, ‘om in hunne behoefte niets van de vrindschap en 't medelyden, alles van de verwaandheid of andere driften hunner Patroonen te verwagten’.

Ik ben,

Myn Heer de DENKER,

UWE. Dienaar en Vrind

J. SOUPLE.

Utrecht den 28. *September* 1763.

De Denker.
N°. 45.
Den 7. November 1763.

[Over de Onvergenoegdheid. Betoog dat elk mensch doorgaans juist zo veel genoegen ten deele valt, als waar voor hy, uit hoofde van zyn byzonder gestel van ziel en lighaam, vathaar is.]

See some strange comfort every state attend;
And Pride bestowed on all, a common friend.
The Learned is happy, Nature to explore;
The fool is happy, that he knows no more;
The rich is happy in the plenty given;
The poor contents him with the care of heaven.
See the blind beggar dance, the criple sing,
The sot an hero; lunatic a king;
The starving Chymist in his golden views
Supremely blest; the Poët in his muse.

POPE.

MEn heeft verscheiden dringredenen voorgesteld, om de menschen tot vergenoegdheid aan te spooren; maar men is, myns wetens, nog op het denkbeeld niet gevallen, om de onvergenoegdheid tegen haar zelve in 't harnas te jaagen; om haar de wapenen in de hand te geeven, om haar zelve te verdryven; om de menschen van lastige voorwerpen af te trekken, uit aanmerking dat zy zelve die lastige voorwerpen scheppen, en hen te leeren, over alles gelaaten heen te stappen, door de bedenking, dat 'er geene andere hinderpaalen zyn, dan die zy zich zelven in den weg leggen. Deze uitdrukkingen zullen veelen myner Lezeren voor als nog duister en ingewikkeld voorkomen; doch zy zullen allengskens verstaanbaarder worden, en zich eerlang geheellyk opklaaren, zo dra ik de waarheid myner voorgenomen stelling in genoegzaam dagligt geplaatst, en het gevolg, dat 'er uit voortvloeit, aangeweezen zal hebben: te weeten, ‘dat aan ieder mensch doorgaans juist zo veel genoegen ten deel valt, als waar

voor hy, uit hoofde zyner byzondere gesteldheid van ziel en lighaam, geschikt en vatbaar is, zonder dat het goed of kwaad fortuin in de werreld hier iets van belang in doet'. Eene vreemde stelling! en die ik my egter vleije overtuigelyk te zullen bewyzen voor elk, welke met my zyn eigen hart en ondervinding, en die van andere menschen onpartydig wil gade slaan.

Wy kwellen ons, om dat wy waanen, dat ons iets ontbreekt; wy zyn onvergenoegd, om dat 'er eene begeerte in ons woelt, welke wy niet straks bevredigen kunnen; en wy verbeelden ons, dat dit een gebrek is van dien levensstaat, welke ons te beurt is gevallen. Onnozele verbeelding! Het kwaad zit in ons zelven; en wy behoefden die zelfde voorwerpen slegts van een ander oogpunt te beschouwen, om 'er eene gelyke vreugde uit te haalen, als zy aan gelukkiger gestellen wezenlyk verschaffen. - Heeft elk myner Lezeren niet menigwerven opgemerkt, dat hy zynen wensch, in deze of geene byzonderheid, verkrygende, zyne begeertens op het eigen oogenblik, met de zelfde of grooter drift tot andere voorwerpen uitstrekte, als waar mede hy de verkreegen voordeelen hadt bejaagt? terwyl andere wyzere, of liever gelukkiger menschen zich van zelven schikken naar den eersten staat, die hen ten deele valt; zich van de geneugtens bedienen, welken voor handen zyn, en vergenoegd leeven, om dat het hun niet in gedagten komt hunne wenschen verder uit te strekken.

Dat men zich de verschillende staaten eens herinnere, waar in men zich, geduurende zyn leven, bevonden heeft! Dat men zich herinnere, hoe dikwyls men zich, terwyl men in de allerwenschelykste omstandigheeden was, gekweld heeft over beuzelingen, daar men, in eene min gunstige *situatie*, geen agt op zou geslaagen hebben; en hoe menigwerven men, in tegendeel, in een verdrietigen zwaay van zaaken, hulpmiddelen, toevlugten en verzagtingen in zyn eigen hart heeft aangetroffen, die ons, buiten deze toevallen, onbekend gebleeven zouden zyn. Dus is 'er altoos een zeker evenwigt der werreldsche voor- en nadeelen tegen malkander, en slaat de schaal naar den

kant van genoegen of kwelling over, naar maate onze byzondere gesteldheid van ziel of lighaam die bepaalt. Ik ben zeer gezond en sterk geweest; myne begeertens strekten zich tot pragt, plaisierpartyen en lekkernyen uit, en ik beklaagde my duizend maalen geen geld genoeg te hebben, om die begeertens te voldoen. Ik ben thans zwak en sukkelend; ik heb geen lust in dit alles, en bevind my best met een goed boek, of gemeenzaamen vrind in den hoek van den haard. Ik kan dit wezenlyk gemak en vermaak naar wensch genieten; maar ik ondervind net de zelfde kwelling, in myn hart, over mynen zwakken lighaamsstaat, als voormaals over myn gering vermogen. Een kleine hoofdpyn verwekt de zelfde aandoeningen en vrees, voor ziekte of den dood, in my, als voormaals een *Bankeroet*, voor gebrek; maar, in vergoeding, bekommer ik my nu van dien laatsten kant niet meer: ik ben veiliger voor gebrek, naar maate ik minder van nooden heb, of liever ik denk hier niet aan, om dat myne ziel thans dat gedeelte van haar zorg en aandagt op myn lighaam vestigt, 't welk zy te voren aan noodelooze overwinsten besteedde. Het agtervolgd leezen van goede boeken geeft my zulk eene aangenaame tydkorting, als voormaals myne plaisierpartyen, en ik vermaak my nu met het gekout van menschen, die ik te voren myn aandagt niet zou verwaardigd hebben. Met één woord, het een weegt het ander op, en ik verwondere my zelven, dat ik in een staat, dien ik te voren als ysselyk beschouwde, juist even veel geluk en ongeluk smaake, als in dien, waar in een onkundig gemeen nauwelyks kan begrypen, dat iets aan 't allervolmaaktst genoegen kan ontbreeken.

Laaren wy buiten ons zelven treeden, en den toestand van anderen ook eens met wysgeerige oogen beschouwen. Zien wy niet duizenden menschen rondom ons, welken in de allerwenschelykste en gelukkigste omstandigheeden, die men zich verbeelden kan, ongelukkig leeven? Ryk, wel gehuwd, met lieve kinderen gezegend, van verscheiden dienstboden opgepast, gezond van lighaam, schrander van geest; wat hapert hen tog om gelukkig te zyn? Helaas! die schran-

derheid zelve dient hun alleenlyk om oorzaaken van kwelling uit te vinden. Het domme volk benydt hen in hunne fraaije huizen, warme vertrekken, gemaklyke rytuigen, en weet niet, dat hun evenredig meer ontbreekt, naar maate zy meer bezitten. Waarom? Om dat zy, moet ik zeggen, niet gelukkig *kunnen*, of niet gelukkig *willen* leeven, om dat zy altoos oorzaaken van kwelling zoeken en vinden. ‘Ik ben ryk; ja maar zo veel meer sta ik bloot voor de slagen der grilzieke fortuin; zo veel meer verliezen heb ik te vreezen! Ik ben wel gehuwd; ja maar myn vrouw is al te goedaardig, al te schoon, al te verstandig. 't Is zorgelyk, verzuim van belangens, verleiding en heerschzugt zyn 'er natuurlyk uit te dugten! Ik heb lieve kinderen; ja maar zy toonen al te veel vernuft, en dit voorspelt een vroegen dood; ook hebben zy de kinderpokjes nog niet gehad, en dezelven woeden hieromstreeks. Allerakeligst vooruitgezigt! Ik beef, als ik 'er om denk; en ik denk 'er onophoudelyk om. Ik word op myn wenk gediend, 't is waar; maar wat heeft het ook al in, om zo veel dienstbaar volk hun pligt te doen betragten! Laage, veragtelyke, ondankbaare schepzels! My vallen althans geene anderen ten deel. Ik laat ze telkens gaan, of zy verlaaten my, en ik kryg altoos gelykzoortigen in de plaats. Gelukkige menschen, die geen dienstboden noodig hebben! Myn vertrek is warm en gemaklyk; ja maar het rookt 'er, als de wind zuid west met een streek van het zuiden waait; en myn paarden, ô! dat zyn regte knollen, daar ben ik leelyk mede betrokken. Myne gezondheid.....’ Maar staakt, gelukkige sterveling! de ondankbaare klagten, welken gy zo dikwils heimelyk, en, zonder het zelf te weeten, doet, wegens een ongeluk, dat enkel uit uwe verkeerde wyze van beschouwen spruit! Wat middel, is 'er, myne Lezers, om lieden van zulk eene geaardheid gelukkig te doen leeven? Verplooy, verschik, verander hunne omstandigheeden zo veel gy wilt, altoos zullen zy, midden in hun geluk, ongeneugtens smeeden, welken hen het genot daar van beletten zullen.

Maar keer nu, eindelyk, het blad eens om, en, om overtuigd te worden, dat 'er voor alle menschen een zekere maate van geluk is, welke zy, onafhankelyk van goed of kwaad fortuin, genieten, zo beschouwt zo veele anderen, welken in een staat, die ons met schrik en medelyden vervult, inderdaad gelukkig leeven. Ik heb een verstandig man gekend, welke door de *Colique de Poictou* op de allerysselykste wyze aangetast, lam wierdt aan alle zyne ledemaaten, en jaaren lang, als een kind, moest geholpen worden. Van zyn bestaan beroofd, af hankelyk van de barmhartigheid en het mededoogen van anderen, zonder geld, zonder bloedverwanten, zonder gebruik van handen of voeten, meestal bedlegerig, dikwils vol pynen, zou men zeggen, dat hy zeer elendig zyn moest; en egter betuige ik opregtelyk, dat ik in ontelbaare reizen, dat ik hem, geduurende zo langen tyd, bezogt heb, niet slegts noit eenig beginzel van droefgeestigheid in hem heb bespeurd, maar hem zelfs altoos vergenoegd, ja dikwils vrolyk heb gevonden, zo dra de hevigste toevallen hadden uitgewoed. Gelukkige geaardheid! Naar maate hy heftiger pynen hadt geleeden, was zyne blydschap, van daar uit verlost te zyn, evenredig grooter. Naar maate zyn toestand akeliger was, vestigde hy 'er zyne gedagten minder op, en hieldt hy zich meer met aangenaame overdenkingen bezig. Lieden van een tegenstrydigen inborst kunnen zich geen denkbeeld van zulk eene gesteldheid maaken. Ik zelve zou mogelyk noit gedagt hebben, dat dit zo verre konde gaan, als ik dit voorbeeld niet dikwyls met verwondering hadt beschouwd. Maar wat behoeven we ons tot één voorbeeld te bepaalen, daar wy 'er zo ontelbaar veelen rondom ons hebben! Menschen, welken den gantschen dag in regen en wind staan werken, en nauwelyks zo veel kunnen winnen, waar van zy, met hunne vrouw en een huis vol kinderen, sobertjes leeven kunnen. Menschen, die, nat en koud te huis komende, nauwelyks een sprankje op hun haard, of deken op hun bed vinden, zyn, zo de Natuur hun anders de geschikte gestellen daar toe gegeeven heeft, vergenoegd, brengen hunnen avond zonder gemelykheid of knorren

door, en gaan wel te vreede naar bed, om den volgenden morgen hun werk weder zingende aan te vangen.

Ik beweer ondertusschen met dit alles niet, dat het voldoen onzer hartstogten geen wezenlyk vermaak verschaffen zoude. Staatzugtigen, die tot eer en aanzien verheven worden; wellustigen, welken eene *bonne fortune* te beurte valt; gierigaards, die groote schatten bekomen, zyn, eenige oogenblikken of uuren, zekerlyk opgetoogen van blydschap; maar hunne aard en driften borrelen weden op, overweldigen die vreugd, en zy komen eerlang op de eigen peil van genoegen en kwelling, daar zy voorheen op waren, zonder dat de verandering van staat hier, op den duur, eenige wezenlyke verandering in maaken kan. Het sta my vry, om dit met eene gelykenis, die ik van den Heer MAUPERTUIS ontleend heb, op te helderen: ‘Gelyk 'er voor alle werktuigen, welken in beweeging zyn, een zekere blyvende of duurzaame staat is, waar toe zy altoos van zelven wederkeeren, wat botzingen of draaijen men daar aan ook mag geeven, om dezelven voor eene korte poos eene tegenstrydige of slegts eene sneller beweeging te doen aanneemen; zo ook valt de ziel, in weerwil van alle schokken en beroeringen, waar in zy, voor een korten tyd, door uitwendige voorwerpen gebragt mogt worden, welhaast weder in haar ouden blyvenden of duurzaamen staat van vergenoegdheid of kwelling’. En een mensch van een vrolyken inborst zal zyn vriend of schat verliezen en betreuren, maar eerlang zyne traanen afdroogen, om zyne gewoone vrolykheid weder aan te neemen, terwyl een ander van een kniezenden aart, zo hem geene wezenlyke rampen treffen, zyn hond of papegaay by aanhoudenheid beweenen zal.

Eéne uitzondering erkenne ik egter, dat in dezen gemaakt moet worden. Menigvuldige en zwaare rampen, schielyk op malkander volgende, gelyk zy onze harzenen ontstellen, en ons krankzinnig maaken, zo kunnen ze ook onze gezondheid aantasten, onze levensgeesten ondermynen, onze zenuwen ontstellen, onze vogten met kwaade sappen vervullen, en onzen

geest in een zekeren plooy en wyze van denken brengen, waar door wy onze levendigheid en vreugd voor altoos verliezen, waar door wy, in plaats van lustig en vrolyk, verdrietig, gemelyk en knorrig worden. Maar buiten deze meer dan gemeene uitwerkzelen, houde ik staande, en meene ik getoond te hebben, *dat ons geluk niet door uitwendige omstandigheeden veroorzaakt wordt, maar dat aan yder mensch juist zo veel genoegen en kwelling ten deele valt, als waar voor hy, door de Natuur, om zo te spreeken, dat is te zeggen, door de aanbiddelyke wil van den Alwyzen Schepper, die zyne gaven naar zyn vrymagtig welbehagen uitdeelt, verordend was*.

Is 'er nu ééne bedenking in de Zedekunde voor handen, welke ons kragtdaadig tot vergenoegdheid en een stillen geest behoort aan te spooren, het is gewisselyk deze. De onvergen oegdheid treedt dus, om zo te spreeken, tegen haar zelf ten stryde, zy gebruikt haare eigen kwellingen, als dringredenen, om dezelven te doen ophouden, en knarsetandt van spyt, dat zy ons geen verdriet of nadeel kan berokkenen. Wy morren over deze of geene behoefte; wy woelen om ze te vervullen; maar als wy nu op 't eigen oogenblik bedenken, dat dit gewaand gebrek alleen in ons zelven, en onze verkeerde wyze van beschouwen hapert, en dat het daarom alleen een gebrek is, om dat wy de dwaasheid hebben van onvergenoegd te zyn, als wy op 't eigen oogenblik bedenken, dat wy dit ingebeeld gebrek vervullende, onze geest onmiddelyk daar op zich weder een ander, misschien nog lastiger, in deszelfs plaats versieren zal, en dat wy dus, na een gewoel en rustelooze poogingen van honderd jaaren, net even ver van het bedoeld geluk af zyn zullen, als toen wy eerst begonnen; als wy op 't eigen oogenblik, eindelyk, bedenken, dat wy in alle staaten en omstandigheeden met de zelfde gesteldheid van geest en lighaam juist de zelfde maat van genoegen en kwelling hebben moeten, en dat 'er gevolgelyk geen andere weg is, om gelukkiger te worden, dan die gesteldheid en wyze van denken zelve te verbeteren. Als wy dit alles, zeg ik, op het eigen oogenblik, dat wy zou-

den beginnen te morren, leevendig bedenken, zo kan 'er niets anders dan onderwerping, gelaatenheid, en vergenoegdheid in onze omstandigheeden uit geboren worden; zo moet het onvermydelyk gevolg dier bedenkingen wezen, dat we ons nimmer tot onze uitwendige omstandigheeden, maar altoos tot ons zelven keeren, als wy niet wel te vreede zyn, en in ons eigen hart de schuldige oorzaaken zoeken, waarom wy niet gelukkiger leeven. Dus zullen wy onze behoeftens over 't hoofd leeren zien, en onze begeertens bepaalen; en naar maate wy oordeelen dat ons meer ontbreekt, vergenoegder leeren worden, om dat gebrek te vervullen. Het besluit is wettig, het gevolg onbetwistbaar; want is de onvergenoegdheid, en eene verkeerde wyze van beschouwen, de eenige oorzaak van ons gewaand gebrek, zo moeten wy, hoe grooter ons dat gebrek voorkoomt, met zo veel grooter moed tegen onze onverzaadbaare driften kampen, en met zo veel meer yver *leeren vergenoegd te worden in het geen wy zyn*.

Zie daar dan, zeg ik nogmaals, de allerkragtigste bedenkinge tegen een nutteloos gemor. Maar eene bedenking, erkenne ik tevens, om welke in haar volle kragt en nadruk te bevatten, eene zekere sterkte van ziel en bekwaamheid van denken vereischt wordt, waar door misschien sommigen myner Lezeren, welken deze voordeelen niet in genoegzaame maate hebben, heden onvergenoegd op my en myn Vertoog zullen worden, en knorren over eene duisterheid, waar van de oorzaak in hun beneveld brein alleen te zoeken is. Doch houdt op, myne Vrinden; volgt ook hier myne les; het kwaad zit in u zelven, en meerder oeffening en doorzigt zal het wel haast verdryven.

A.T.

De Denker.
N°. 46.
Den 14. November 1763.

[Brief van Orthodoxocritus aan den Denker, behelzende een Ontwerp om een Kaart van de Regtzinnigheid te maaken; en Regelen ter bewaaring der Orthodoxie.]

Myn Heer Denker!

NAdemaal ik ondervind, dat Gymeer en meer ernstig in uwe Vertoogen wordt; en zelfs wel eens uw werk gemaakt hebt, om deze of geene zaaken, die in een voorig Vertoog de eene of andere waarheid schee-

nen te ondermynen, in een volgend tegen te gaan; heb ik my opgewekt gevonden, om ook eens aan UWEd. te schryven over de Regtzinnigheid, ten einde de verkeerde begrippen van sommigen in onze Kerk, die niet allen even Regtzinnig zyn, uit den weg te ruimen; want schoon uwe Vertoogen meest gelezen worden van andere Gezindheden, komen ze ook nog al in de handen van sommigen der onzen; en wel inzonderheid van zulken, welker denkbeelden omtrent de waare Regtzinnigheid meest verbetering noodig hebben.

Die waardige gestalte van onze ziel, welke de naam van Regtzinnigheid draagt, en waar door men zig van alle dwaalgeesten onderscheidt, begint thans, helaas! in merkelyke kleinagting te geraaken; vooral sedert men heeft ondernomen, om een werkheilig *wel doen* als een onafscheidelyk gedeelte der waare Regtzinnigheid voor te draagen; zoo dat men thans meer dan in voorige dagen het geloof uit de werken wil leeren kennen. Dus wordt het ten hoogsten noodzakelyk, op middelen bedagt te zyn, om het lighaam der Regtzinnigen, door het eenpaarig in acht neemen van zekere regelen, vaster in een te sluiten, en de onregtzinnigen te beschamen.

Derhalven zal ik myne bedenkingen, die tot bewaring der Regtzinnigheid konnen strekken, hier ter neêrstellen; na alvorens eenige aanmerkingen gemaakt te hebben.

Men begrypt ligt, dat de Regtzinnigheid niet daer in bestaat, dat men van zekere waarheden zoo spreekt en denkt, als de waarheid en zekerheid der zaaken vereischt; want dan zoude de tegenwoordige tyd niet onregtzinniger zyn, dan de voorgaande; en alle redenen van klagten zouden

welhaast ophouden. Doch 'er zyn een menigte duistere zaaken, die door onze Godzalige Voorvaders tot eene gewenschte klaarheid en zekerheid gebragt zyn; en het is aan hunne waakzaamheid dank te wyten, dat men tegenwoordig niet alleen door een woord, maar zelfs door een syllabe, ons van allen, die maar eenigen zweem van kettery hebben, weet te onderscheiden; en hier in is de ziel der waare Regtzinnigheid gelegen.

Met regt meen ik deze Regtzinnigheid in een *algemeene* en *byzondere* te konnen verdeelen, zynde de algemeene die, welke omtrent den heerschenden Godsdienst in elk Land plaats heeft. Dus worden in Turkyen de Mahometaanen, in Frankryk de Aanhangers van de Bulle *Unigenitus*, in Engeland de Leden van de Bisschoppelyke Kerk, en by ons allen, zonder onderscheid, die de Leer van de Dordsche Vaderen erkennen, voor Orthodox gehouden; en deze algemeene heeft zelfs haare Voorstanders gehad; zoo dat men, tot bewaaring derzelver, in Spanje de Inquisitie, in de Nederlanden den Bloedraad en in Frankryk Dragonders gebruikt heeft.

Aanmerkelyk is het, dat de eene plaats van de andere zoo ontzagchelyk in Regtzinnigheid verschilt; zoo dat, om ze in haare regte gedaante te kennen, men volstrekt de Aardrykskunde dient te weten.

Dit heeft één myner vrienden, (die al heel ver in de Geographie gevorderd is,) in de gedagten gebragt om een accuraate Kaart te vervaardigen, die hy de naam van *Mappa Orthodoxa*, of *Kaart der Regtzinnigheid* genoemd heeft; waar in men met een opslag van het oog kan zien, waar de Regtzinnigheid haaren zetel heeft. Ten dien einde heeft hy

alle de Steden en Dorpen met een torentje, geschikt naar de grootte van zyn Kaart, afgebeeld; en, gelyk men de Regtzinnigheid omtrent de Regeeringsform met vlaggen en vaanen uitdrukt, de Orthodoxe Kerken met een vlag aan den Toren geteekend. Iets byzonders in deze Kaart is, dat terwyl hy verscheiden Dorpen niet alleen met een vlag, maar zelfs met een groote wimpel daar boven geteekend heeft, hy eene voornaame Academie Stad met een stompen Toren zonder vlag of wimpel heeft gelaten. Deze Kaart verbeeldt hy zig, dat eenen grooten aftrek zal hebben, nademaal, buiten twyffel, in alle Kerkenkamers een Exemplaar'er van, op bordpapier geplakt, zal worden opgehangen. Dit zal oneindige disputen voorkomen; want zoo haast de eene party den man van de andere wegens onregtzinnigheid zal beschuldigen, ten einde hem van een drie- of zestal te weeren, gelyk, helaas! in onze dagen maar al te veel geschied, zal het deze Kaart terstond kunnen beslissen. Uit deze Kaart zal men zien, dat de byzondere Regtzinnigheid op zeer weinige plaatzen huisvest. En zeker! zoo is het met de zaak gelegen; want ten tyde van ROËL en LAMPE was dezelve alleen by die geenen, welken het met den zaligen FRUITIER hielden; naderhand by de voorstanders van het boekje van ESWYLER; van daar ging ze over tot de Verdedigers van het Beroeringswerk, en bleef daar, tot dat ze ten tyde van Ds. *van der Os* gelukkig in handen der Schryvers van het *Examen van het Ontwerp van Tolerantie* geraakte; daar ze waarschynlyk altoos zou gebleeven zyn, had hunne yver de Overheid niet mishaagt; waar door thans de Regtzinnigheid, ten minsten derzelver Voor-

standers, zoo onkenbaar geworden zyn, als de waare Profeeten onder de regeering van de Israëlitische Koningin Jesebel; en dat men zou denken, dat dezelven ten eenemaal uitgestorven waren.

Dit heeft my op middelen doen bedagt zyn, om in den tegenwoordigen tyd als een leus, om elkanderen te kennen, de volgende regelen voor te schryven.

Dat men in alle openbaare en heimelyke gelegenheden zig verzette tegen de Psalmberyming van het Kunstgenootschap, LAUS DEO SALUS POPULO; niet om dat ze van Remonstrantsche Auteuren gemaakt is, want dit heeft men onwaar bevonden; maar om dat ze van de Remonstranten hoog geschat en gebruikt wordt, en men, dienvolgens, met reden vreest, dat 'er eenige heimelyke ketteryen in verborgen zyn; van welke verdenking de beryming van VOET geheel vry is, als zynde zamengesteld door een *Genoodschap te zamen Leden der Gereformeerde Kerk*, en waar in, schoon minder Poëtisch, egter meer nabyheid van den Text gevonden wordt. In dit geval behoort men zig van de zelfde middelen te bedienen, als de oude Regtzinnige Kerk, de Jooden, namelyk, doen; die, om allen zweem van onregtzinnigheid te vermyden, voor hunne Wetboeken niet alleen geen parkament gebruiken, dat door een Christen bereid is; maar zelfs vereischen, dat ook de Joodsche Looijer van alle verdenking van kettery vry moet weezen.

Dat men in het recommandeeren van Boeken omzigtig zy; ten dien einde met stilzwygen voorbygaande de Schriften van *Turretin, Weerenfels, Tillotson* en anderen, die maar met Ze-

denlessen opgevuld zyn; om dat men van dezelven in deze yverlooze dagen niet veel goeds te verwagten heeft; doch dat men des te sterker aandringe op zulke werken, die met een voorreden voorzien zyn van zoodanige Mannen, waar van wegens hunne Regtzinnigheid, yver en waakzaamheid een naam in de Kerk is uitgegaan.

Omtrent de deugd het groot onderscheid te maaken, door wien dezelve geoeffend word; en ten dien einde de *mededeelzaamheid, opregtheid, eerlykheid, menschlievendheid*, en alle andere deugden der onregtzinnigen gelyk te stellen met die der Heidenen; dat is, dat ze, volgens het zuivere begrip, zoo wel der Ouden als hedendaagschen, niet anders dan blinkende zonden zyn; want even gelyk de Orthodoxen dikwils groote misslagen begaan, zonder zig te benadeelen, zoo kunnen ook de onregtzinnigste in de grootste deugden uitmunten, zonder dat dezelven hun in het minst voordeel doen.

In de publyke gebeden voor de zieken ten uitersten bedagtzaam te weezen, dat men geen agt geeve op deze of gene personeele hoedanigheeden, om dat het in dit geval de vraag niet is, of het eerlyke lieden zyn, die onberispelyk zyn in leer en leeven, en andere beminnelyke deugden bezitten; maar daar het alles op aankomt, of ze van de *goede party* zyn. In het laatste geval met volkomen ruimte voor hen te bidden; dog in het eerste zig alleen van algemeene bewoordingen te bedienen. Dus zoude men, by voorbeeld, voor eenen zieken Leeraar, die wel onberispelyk van gedrag is, maar nooit in het *Conclave* komt, kunnen bidden, *dat zyn laatste werken beter mogten weezen, dan zyne eersten*.

Een wakend oog te houden op die geenen, welken veel met de *Reden* op hebben; als zynde het doorgaans het eerste beginzel van kettery, dat men dezelve te veel toegeeft; want wat zoude 'er van worden, liet men dezelve begaan? heeft men zig niet alreede zien verzetten tegen het uitgedrukte woord, dat de zon draait en niet de aarde? Hoe veel ligter zou ze dan, indien men haar niet beteugelde, tegen onze, immers maar menschelyke, gedagten in de wapenen komen.

Geen Remonstrant den Hemel toe te staan, dan onder zeer enge bepaling; dog met voorzigtigheid, om 'er niet over aangesprooken te worden; want wat onaangenaame gevolgen zouden 'er niet uit spruiten, indien een Leeraar, zulks in gemoede doende, 'er over onderhouden wierdt! Wat zoude de waereld 'er niet van zeggen, als hy zyn woord in den hals haalde, om zig van lastige verdedigingen te onttrekken; want zo vermakelyk als het is na zyn gemoed te handelen, zoo hard valt het, daar altoos reden van te moeten geeven; eensdeels, uit hoofde van de onbestaanbaarheid der Reden; en, ten anderen, om dat de Onregtzinnigen onze Conscientie dikwils koppigheid noemen.

Het Regt van de Kerk, en de *Onafhankelykheid* der Kerkelyke Vergaderingen met al zyn vermogen tegen de Polityken te verdedigen; en, by zoo eene gelegenheid, moet men niet nalaten, aan de Christelyke Overheid de persoon van *Mahomet,* als een waardig voorbeeld ter navolging, voor te stellen, als hebbende altyd aan de Kerk van Constantinopolen eene vrye Handopening verleend; dog dit egter in zodanigen styl

te doen, dat geen Onregtzinnige de zelve ligt voor den zynen zou durven doen doorgaan.

Dit zal genoeg zyn, myn Heer *Denker*, tot bereiking van ons heilzaam oogmerk, ter bewaaring van de Orthodoxie. Indien UWEd. dit nu gelieft publyk te maken, kan ik U een groot debiet van uwe Blaadjes beloven; want alle Zondag-avonden, als 'er geen bekeerd Predikant preekt, hebben wy in deze Stad verscheiden gezelschappen van vroome luiden, daar ik zorg zal dragen, dat ze gelezen worden. Ik blyf, naar hartelyke groetenis,

Myn Heer D E N K E R,

UE. D.V. Dienaar

O R T H O D O X O C R I T U S.
R. den 2 *Nov.*
1763.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 47.
Den 21. November 1763.

[Het nut der waare Welleevendheid aangetoond.]

Omnis Aristippum decuit color, & status, & res.

HORATIUS.

MEn heeft uit myn Vertoog over de Fransche Schoolen kunnen opmaaken, dat ik, in weêrwil van alle myne lofspraaken over dezelven, egter van oordeel was, dat 'er aan de manier van onderwyzen, welke men daar meestal gewoon is te volgen, vry wat mangelde, om aan de jeugd eene beschaafde opvoeding te geeven, of eene waare en beredeneerde welleevenheid onder onze Natie voort te brengen. Eene waare en beredeneerde welleevenheid is, evenwel, een stuk van 't uiterste belang; dit onderscheidt ons even zeer van woeste en barbaarsche volkeren, als van het domme vee; dit vertoont onze bekwaamheeden in het aangenaamste ligt, en dit is noodig, om onze deugden zelve behaagelyk te maaken; dit kweekt de gezellige hartstogten aan, en verbindt het menschdom door de liefelyke banden van onderlinge gedienstigheid en beleefdheeden aan malkanderen; dit bevordert de fraaije Konsten, weert de Pedantery der Geleerden, en verzagt het ruwe der weetenschappen; dit verhindert de norsheid en ongeregeldheeden, daar een mensch, op zich zelven leevende, en de kunst, om met zyns gelyken om te gaan, niet verstaande, natuurlyk in vervalt; die verzoet de rampen van dit leeven, en dit, eindelyk, bevordert, boven alle andere middelen, onze voordeelen en belangens in de werreld. Inderdaad, een beschaafd, een regt welleevend mensch heest, ten

dezen opzigte, oneindig veel vooruit boven anderen die zich door hunne toomelooze driften of onbuigzaamen aard, door hunne woeste deugd en ontydige strengheid, haatelyk of belagchelyk maaken by allen die hen kennen; die zich naar anderer verkiezingen of zwakheeden niet kunnende schikken, vrugteloos verwagten, dat anderen zich naar de hunnen voegen, en, om dat zy nimmer willen wyken of toegeeven, overal worden uitgeweerd. - Dit alles is zo wel bekend, en wordt door de dagelykssche ervarenis zo duidelyk bevestigd, dat ik het niet noodig agte om het verder aan te dringen.

Maar is de waare beschaafdheid, is eene beredeneerde welleevenheid van zo veel belang, zo moogen dan myne Lezers met rede vorderen, dat ik hun, na het gebrek der Fransche Schoolen op dien voet, zo als dezelven doorgaans zyn ingerigt, aangetoond te hebben, thans ook eens andere en bekwaamere middelen aan de hand geeve, om een stuk, daar ik zelve zo veel in stel, uit te werken. Men vordert, zeg ik, die met rede, en ik heb het overige van dit Vertoog geschikt, om aan die begeerte te voldoen.

Wat is beschaafdheid? wat is eene loffelyke welgemanierdheid? De kennis daar van zal ons den weg aanwyzen, hoe ons dezelve eigen te maaken. ‘Beschaafdheid is de konst, om in den omgang met anderen te behaagen, en de bestendige agting, genegenheid ea gunst te winnen van allen, daar wy mede verkeeren.’ Eene korte beschryving, maar daar veel in legt opgeslooten, en veel toe vereischt wordt, om 'er aan te voldoen. Wy moeten ons dan, om beschaafd te zyn, steeds naar anderer verkiezingen en zinlykheeden weeten te schikken, hunne neigingen voorzien en opvolgen, en spreeken of zwygen, doen of laaten, 't geen wy begrypen met het vermaak der aanweezenden en den aard van een vriendelyk gezelschap overeen te komen. Ik onderstel ééns voor al, dat geene der byzonderheeden, hier toe noodig, met onze eer en pligt in 't allerminste stryde; want de beschaafdheid moet het geluk van 't menschdom, moet deugd en goede zeden bevorderen, en houdt derhalven op beschaafdheid te zyn, zo dra ze in laffe vleiery, laage diensten, of

blinde onderwerping ontaart. Eene edele ziel, eene verheeven grootmoedigheid moet steeds alle onze handelingen bestieren, en onze welgemanierdheid zelve maakt een deel van onzen pligt, en is een uitwerkzel onzer menschenliefde, en eene verstandige zugt voor de bevordering van onze eigen belangens tevens. Daar zyn gewislyk duizend onverschillige zaaken, waar in elk een gelyk regt heeft om zyne verkiezingen te doen gelden, en waar in een welleevend mensch geene verkiezingen behoeft of behoort te hebben. Aan geene grillige gewoontens gehegt, en bekwaam om het zelfde genoegen langs verschillende wegen te bejaagen, wordt hy, behalven de agting en genegenheid, welken hem zyne inschiklykheid onvermydelyk moet verwerven, rykelyk daar voor betaald door de aangenaame bewustheid zelve, van zich dus naar elk te kunnen schikken, en door het vermaakelyk gevoel van over de gewoone zwakheeden en grillen der menschelyke natuur te zegepraalen.

Maar om die streelende meerderheid te krygen, om ons zelven dus steeds naar anderer verkiezingen te kunnen voegen, moeten wy noodwendig het gewoon beloop der menschelyke driften kennen, en onze eigene in een volstrekt bedwang hebben. Wy moeten weeten, waar menschen van zulk of zulk een gestel en geaardheid op vallen, en wat de gevolgen en uitwerkzelen van zulke of zodanige hartstogten natuurlyker wyze wezen moeten. Dwaazen, onkundigen, saletjonkers, moeten derhalven van hunnen eisch tot waare beschaafdheid volstrektelyk afzien: zy mogen zich by vrouwen van een bedorven smaak weeten in te dringen; zy mogen derzelver verkeerde driften vleijen, en haar voorts bederven; zy mogen bevallig weeten te lasteren, den Godsdienst ten toon te stellen, en de toejuichingen van een dwaas en verbasterd gezelschap verwerven; maar 't is onmogelyk, dat dit gezelschap zelve hen kan agten of beminnen; 't is onmogelyk, inzonderheid, dat zulk eene gewaande hoflykheid aangenaam kan zyn by allerleie soorten van menschen, of de gunst van het best gedeelte derzelver immermeer erlangen. Hunne zogenaamde welgemanierdheid is een gebroedzel van weelde, dartelheid,

dwaasheid en ondeugd, en bepaalt zich binnen den nauwen kring van eenige weinige menschen, die geene andere kundigheeden, dan van kaartspeelen en kwaad-spreeken, hebben. Die, in tegendeel, welke ik aanpryze, komt op alle tyden en plaatzen eveneens te pas, en is een uitwerkzel van verstand, kondigheeden, een menschlievend hart, en loffelyk bestier zyner driften.

Dit laatste, inzonderheid, is zulk een noodig vereischte tot beschaafdheid, dat men 't byna als den grondslag van alles kan beschouwen, en dat ik het, mogelyk, reeds eer hadt behooren aan te dringen. Hy, die zyne hartstogten den lossen teugel gewend is te vieren; hy, die over 't minste woord gebelgd in ziedende gramschap opstuift, of in een haatelyk gepruil nederzinkt; hy, die zyn nyd, wraakzugt, geilheid of andere laage driften in zyne gesprekken verraadt, is volstrekt onbekwaam tot eene aangenaame en gezellige verkeering. 't Is het goed hart, 't is eene eenpaarige gesteldheid van ziel, 't is een geregeld bestier onzer hartstogten, welken ons behaagelyk in den omgang maaken, en de gunst onzer medemenschen doen gewinnen. En zo is 't met deeze, zo met alle andere deugden gelegen; zy brengen baar eigen loon altoos mede, en de zelfde middelen, die de Natuur, die de Reden, die de Godsdienst ons aan de hand geeven, om ons genoegen inwendig te voltooijen, dienen even kragtig, om ons geluk uitwendig te bevorderen.

Maar deze vriendelyke geaardheid, dat gezellig hart, die verstandige bestiering zyner driften is nog niet genoeg, om een beschaafd mensch uit te maaken; zy zouden hem zelfs, zo 'er niets meer bykwame, ten opzigte van het geen wy thans bedoelen, weinig te stade komen. Het zyn de gronden, daar men op kan bouwen, en daar men byzonderlyk de kennis van de werreld, en derzelver gebruiken op moet vestigen. Is iemand onbekend in de werreld, gelyk men 't uitdrukt, dat is te zeggen, onkundig wegens de gewoontens en zeden dier menschen, wier gezelschappen hy bywoont, zo staat hy verlegen wat te zeggen of te doen, en heeft dit plaats in de beschaafde werreld, bevindt hy zig in gezelschappen van lieden van rang en fatsoen,

zo kan hy, met alle zyne loffelyke hoedanigheeden en een zedigen inborst, ras belagchelyk worden. Men weet, in zulke kringen komende, en van derzelver gebruiken onkundig, niet, hoe zich in duizend kleinigheeden te gedraagen; men verwart zich, men maakt zich verlegen; aller oogen raaken op ons gevestigd, onze natuurlyke vaardigheid begeeft ons, en maakt plaats voor eene kinderagtige schroom. Zie daar ons dan in de ongunstigste gesteldheid, waar in men zich een mensch verbeelden kan; onze aanmerkingen komen stamerend voor den dag; onze stem is te flauw om het fluisterend schertsen te verdooven, of wy zwygen als wy spreeken, en peinzen als wy lagchen moesten. Dit alles nu moet menschen, welken gewend zyn om slegts den uitwendigen schors der dingen te beschouwen: menschen, welken iemands bekwaamheeden naar zyne onbeschaamdheid en vaardig gerabbel afmeeten, een zeer ongunstig denkbeeld van ons en onze verdiensten geeven, en, gevolgelyk, in plaats van genegen, afkeerig van onzen omgang maaken. Werreldkennis is hier dan een noodzaakelyk vereischte; en byzonderlyk moet die door eene hebbelyke vrolykheid worden ondersteund. Al wie zich in den omgang met anderen behaagelyk wil maaken, moet zich gewennen om alle voorkomende zaaken van de gunstigste zyde te beschouwen: daar is niets, dat eer verveelt in gezelschappen, niets dat met derzelver aart en oogmerken meerder strydt, dan een bang gezigt of droefgeestige aanmerkingen; en de zelfde pligt, welke zo noodig is tot ons eigen genoegen, is hier weder de hoofdzaak in een beschaafde verkeering, en het kragtigst middel, om onzer medemenschen gunst te winnen; vergenoegdheid, namelyk, en eene wel te vreden ziel.

Als wy dit alles nu met genoegzaame kundigheeden ondersteunen, om elk naar zyn staat aan te spreeken, om elk over zyne belangen te onderhouden, met elk te praaten over 't geen hy liefst wil hooren, of best in staat is te begrypen, als wy dus gespraakzaam zyn met verstand en oordeel, en groot en klein, zonder kwyning, zonder een dor stilzwygen, of zouteloos gesnap te onderhouden; zo durf ik verzekeren, dat

de geheele werreld ons voor beschaafd zal agten, en onze omgang nu en altoos, en te Peking, en te Rome, en te Hispahan, en te Parys voor elk behaagelyk zal wezen. - De vraag is nu alleenlyk, hoe het met onze kinderen aan te vangen, om hen dus beschaafd en welleevend te maaken? Ik zou, met één woord, misschien kunnen antwoorden, poogt hen van die vereischtens, welken ik opgegeeven hebbe, zo veel te leeren, als hunne tedere jaaren en vermogens toelaaten, de werreld, de ondervinding, de opmerking zal het overige allengs voltooijen, maar de zaak is van te veel belang, om 'er dus met één woord af te stappen.

De hoofdzaak dan van alles is, de jeugd te leeren, om hunne driften te breidelen, hunne lusten te bedwingen, hunnen eigen wil te verzaaken, en zich altoos naar de verkiezing en zinlykheeden hunner Ouderen, Bestierderen, ja van allen, daar zy mede omgaan, te gedraagen. *Kinderen moeten geen wil hebben*, preekt men hun in hunne vroegste jeugd menigwerven voor, en men laat, ondertusschen, dien wil volkomen vry, ja willekeurig werken, wanneer zy, tot rypere jaaren beginnende te komen, dien inzonderheid verzaaken moesten. Men behoorde onze jongelingen, inderdaad, door loftuitingen, door eerzugt, en andere bekwaame middelen aan te zetten, om zich, als om stryd, van hunne liefste verkiezingen te ontdoen; men behoorde hen dan op deze, dan op geene wyze te leiden; dan aan deeze, dan aan geene voorwerpen of uitspanningen te gewennen, om dus smaak in alles te leeren krygen, of zich ten minsten naar alles te leeren schikken. Men vordert genoeg, als men hen geduurende hunne jongelingschap zo verre brengt, en men legt voortreffelyke gronden, om 'er allengskens zo wel een genoegelyk leeven voor hun zelven, als wel eene wezenlyke beschaafdheid op te bouwen; want, dus geboogen, kan men hun het zwak, daar alle menschen, of die van een zeker gestel, doorgaans in vallen, ligtelyk aanwyzen, en hen onderregten, hoe zich, van dit zwak, op eene eerlyke en geoorloofde wyze, ten hunnen wettigen voordeele te bedienen, en hoe in het algemeen hunne redenen en handelingen te bestieren, om zich aangenaam by allen te maaken.

Niets is natuurlyker, dan dat ieder praat over 't geen hem naast aan 't harte legt; niets is natuurlyker ook, dan dat jonge lieden, als zy aan 't snappen komen, veel praaten. Zie daar twee oorzaaken, welken hen walgelyk voor den Ouden maaken, die slegts eerbiedige Toehoorders in hen begeerden, naar 't geen zy hun, met alle hunne eerwaardige ondervinding, te zeggen hadden, en geene andere aanmerkingen of antwoorden verlangden, dan welken hun nieuwe stof tot verder kallen verschaffen konden. Zie hier dan eene algemeene regel, (hoedanige 'er veele in der menschen gewoone geaardheid zyn op te merken) die de jeugd niet te vroeg of te ernstig kan ingeprent worden; weeten zy dien te volgen, weeten zy hunne Oudoomen of Grootvaders, met een bedaarden aandagt, eenige uuren aan te hooren, en hunne gesprekken door geene andere invallen af te breeken, dan die hen in staat kunnen stellen, van ze op nieuws weêr aan te vangen, dan zie ik hun fortuin reeds half gemaakr; en daar is eene andere byzonderheid, welke het onfeilbaar geheel voltooijen zal. Het is eene gewoone, het is eene natuurlyke eigenschap van alle menschen, die maar even boven het dom gepeupel verheeven zyn, dat zy gaarne veel verstand hebben; maar omdat dit zulk eene algemeene begeerte is, zo spreekt het van zelve, dat elk, welke die zelfde begeerte, die hy, even als andere, koestert, ten hunnen vermaake weet op te offeren, onbedenkelyk aangenaam moet worden by allen, wier eigenliefde hy zulk een liefelyken wierook toezwaait. De gewoone trant, inzonderheid van jonge lieden, is, met hunne gaven te *brilleeren*, en die tydig en ontydig te vertoonen. O onbedagte jongeling! gebruikte gy dat zelfde verstand, dat gy nu, ten spyt van allen, die het zien, doet schitteren, om dat van anderen in een gunstig ligt te plaatsen; wist gy u een wyl te verbergen, om uwe meerderen, uwe Rykeren, uwe Begunstigers, of die 't worden kunnen, op hun voordeeligst aan hun zelven te vertoonen, wat zoudt gy tevens wys, groot en gelukkig zyn! dit is een konst, die, inderdaad, oordeel en opmerking vordert, maar welke van een welopgevoed jongeling al tamelyk vroeg kan geoeffend worden. Geen laage vleiery is hier toe

noodig, noch is 'er moogelyk het bekwaamste middel toe; men kan zyne oogmerken door zedigheid, door eene zeer voorzigtige en eerbiedige wyze van wederleggen, door schynbaare tegenwerpingen, welken, in 't eind, ten voordeele onzer Patroonen klemmen, en hen in 't gelyk stellen; men kan dus, overeenkomstig met zyn eer en pligt, zyne oogmerken bereiken; ja men kan, zonder valsheid of bedrog, andere menschen voldaan maaken over zich zelven, en zy zullen het gewisselyk over ons zyn.

Maar kan men der jeugd zulke en dergelyke kundigheeden inprenten? Ja, en ik heb daar toe, voorheen, reeds bekwaame Boeken, voorgedraagen; ik heb 'er een bekwaam opziener toe aangepreezen, welke hun verstand verligt, terwyl hy hun hart verbetert, en hunne driften regelt; welke hen dus geplooid en bereid, onder zyn toeverzigt, de werreld, om zo te spreeken, inleidt, om hunne lessen en onderregtingen door levendige voorbeelden op te helderen, en hunne opvoeding door gebruik en ondervinding te voltooijen. En, tot dit alles, wenschte ik hartelyk, dat de Vaders en Moeders, onder fatsoenlyke lieden, voor het klein getal hunner waarde kinderen, bekwaamer waren dan Fransche *Monsieurs* en *Mademoiselles*, welken doorgaans niets van zulk eene beschaafdheid weeten, en alle hunne *Eléves*, wegens derzelver menigte, naauwlyks in staat zyn te kennen, veel minder te beminnen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 48.
Den 28. November 1763.

[Over de bitterheid der Kerkelyke Twisten, en de Heerschzugt der Geestelyken. De redenen daar van naargespoord.]

Tantaene animis coelestibus irae!

VIRGILIUS.

ZEker Engelsch Schryver heeft in een *Periodicq* Werkje, dat, voor eenige jaaren, een oneindig gerugt heeft gemaakt in Engeland, onderzogt, 'waarom *alle* Geestelyken van de *Hooge Kerk*, dat is te zeggen, die een Goddelyke Beroeping voorwenden, de allerslegtsten van alle menschen zyn'? Dit oordeel is zekerlyk onbillyk. Hy hadt de goeden van de kwaaden behooren te onderscheiden. Daar zyn, gewislyk, menschen onder, welken dit niet regelregt, tegen hun beter weeten aan, voorgeeven; maar door hunnen waan, onkunde en de verkeerde onderwyzingen hunner meesters bedot, zich zelven misleiden; menschen, die, terwyl zy hun Hof maaken by de Regenten, terwyl zy de Kerkenraaden aanloopen en hunne Vrouwtjes vleijen, om langs dien weg een vacant Beroep te bekomen, in de eenvoudigheid egter hunner begoo-

chelde harten vastelyk gelooven, dat dit de middelen zyn, waar van zich de H. Geest verkiest te bedienen, om hun, als getrouwe arbeiders, een aanzienlyker standplaats en een beter jaarwedde te bezorgen. De onderstelling, derhalven, van onzen Engelschman is, gelyk ik zeide, on billyk; en ik ben 'er verre af, van dergelyk een ongunstig oordeel over myne verdoolde medemenschen te vellen; maar daar is my, by gelegenheid van al de Twistschriften, die wegens de zaak van Ds. *C. Blom* te Leeuwaarden zyn verspreid, eene andere bedenking in den zin gevallen, welke ik meen dat met meer reden onderzogt mag worden: ‘waarom, namelyk, de Kerkelyke Vergaderingen in alle landen en tyden de verwardsten en ongeregeldsten, en de Kerkelyke twisten altoos de bittersten van alle twisten waren’? Dat dit zo zy, geloove ik niet, dat my van eenig Leezer, die der Kerkelyke geschiedenissen kundig is, zal geloochend worden; terwyl min geoeffenden slegts behoeven te zien op een Kerkenraad, die zich voor Souverain en onafhankelyk opwerpt, en eenen Leeraar, die zich 't gezag zyner Overheeden onttrekt, om met reden te vermoeden, dat die geest van verwarring en bitterheid ook andere dergelyke vergaderingen en geestelyke gemoederen zal beheerschen.

Inderdaad deze gesteldheid van zaaken moest, natuurlyker wyze volgen, zo dra men het Preeken als een Ambagt begon te leeren, en in het eerwaardigst Beroep niet dan eene enkele kostwinning bedoelde; zo dra de Ouders, verlegen wat met hunne kinderen aan te vangen, hen tot den geestelyken staat verordenden, om hen aan 't brood te helpen, zonder op de natuurlyke gesteldheid van hun hart te letten, of hun zedelyk karakter raad te pleegen. Van toen af begon de Jeugd, inzonderheid, te studeeren in dat geene, daar zy mede *brilleeren* konde. Van toen af bemoeide zich dezelve om alles te leeren, behalven dat geen, dat zy allereerst en meest hadt behooren te weeten; het beloop, naamelyk, der hartstogten in het algemeen, de bestiering van hunne eigen driften in 't byzonder, en de betragting van zedelyke deugd. In

plaats dan van waare Godsvrugt, edelmoedigheid, weldaadigheid, nederigheid, opregtheid, kwam men met geleerde taalen, met duistere oudheeden van vreemde volken, en wydsche *Testimonia* voor den dag. In plaats van zyn hart te verbeteren, hieldt men zyn hoofd met schoolsche hairklooveryen bezig, en in plaats van zich met eene duidelyke zedekunde te bemoeijen, verhefte men zich in zyne overnatuurkundige bespiegelingen. Hy, die meest in dit alles uitmuntte, wierdt de geagtste man; zonder dat de hoofdzaak van alles, nederigheid van harte en een zagtmoedige en stille geest eenigzins in aanmerking wierdt genomen. In deze gesteldheid nu van zaaken aanvaardden jonge lieden, zonder menschen kennis, zonder kennis van hun eigen hart, door waan en vooroordeelen opgeblaazen, en onkundig van hunne allereerste verpligtingen, een Beroep, 't welk hen boven de rest van 't menschdom scheen te verheffen. Wat wonder, derhalven, dat zy, nu de begunstigde Dienaars van den Allerhoogsten, de Bemiddelaars van den Hemel geworden zynde, hoogmoedig wierden? Wel verre van hun dit kwalyk te neemen, moest men het natuurlyk verwagten, en men hadt 'er in tyds zyne maatregelen naar behooren te neemen.

Hier nu kwam vervolgens een verward denkbeeld van *Goddelyke Beroeping* by, welke hen onafhankelyk van de menschen maakte, van alle verpligting en erkentenis aan hunne bevorderaaren ontsloeg, en vryheid gaf, om dezelven niet verder te vieren, dan voor zo verre zy nieuwe gunstbewyzen van hen verhoopen konden. Men versta my wel. Ik geloof niet, dat zy dit alles met eene opzettelyke verkeerdheid beredeneerden, en ondankbaar wierden tegen hunne overtuiging aan, maar ik geloof, dat zy uit het gemelde verward en duister beginzel handelden, zonder het zelve te weeten. Het menschelyk hart is een doolhof, daar de kundigsten, menigmaalen, werk hebben, om den regten weg te vinden, en daar onkundigen en hoogmoedigen, derhalven, noodwendig in dwaalen moeten. De mensch is nooit vernuftiger, dan wanneer het 'er op aan komt, om zich zelven te

bedriegen; en duizendmaalen werken wy uit gansch andere beginzels, dan wy zelven gelooven, en beginzels, die wy zelven niet kennen, althans niet beredeneeren. Ja wy overreeden ons, dat wy Gods eer bevorderen, terwyl wy enkelyk onze driften van wraak, nyd, hoogmoed of hebzugt voldoen! Dit is de gewoone geaardheid van verre de meeste menschen, en dit het gewoon gedrag van verre het grootste deel der Geestelyken in alle landen, in alle Godsdiensten, op alle tyden. Ik ben verre af van onze Geestelykheid in het byzonder te bedoelen; myne aanmerkingen zyn algemeen; zy strekken zich zo wel tot alle eeuwen als volken uit; en men ziet 'er nu reeds de natuurlyke oorzaak in, waarom de Kerkelyke Vergaderingen altoos de verwardsten en ongeregeldsten, en de Kerkelyke twisten altoos de bittersten waren?

Met zulk eene gesteldheid van geest, naamelyk, als ik tot hier toe aanwees, dat uit de willekeurige verkiezing en verkeerde wyze van studeeren der Geestelyken eigenaardig moest voortkomen, kwamen zy aan 't hoofd eener Vergadering, welke, meestal, geene andere heerschappy te voeren hadt, dan die zy aan haare Leden gaf, of wys maakte dat zy hadden, en waar van het egter nauwelyks konde missen, of zy moest, meer dan eenige andere, door waan en hoogmoed genoopt worden. Terwyl zy zich, immers, met hunne Hoofden en Aanvoerders als een byzonder lighaam, als eene geheiligde maatschappye beschouwde, was het geenzins te verwonderen, dat zy hunne voorregten en vryheeden te verre uitstrekten, en zich, dikwils, een eer en gezag aanmaatigden, die hen, inderdaad, niet toekwamen. Heerschzugt, verwarring, twist met andere Collegiën, daar zy aan ondergeschikt waren, en wier gebied zy zich onttrokken, moesten de onvermydelyke gevolgen hier van zyn.

Al wat de Burgerlyke Maatschappy betrof, was, voor het opregten dier Vergaderingen, reeds geregeld. Belastingen, voordeelen, groote ampten, alles hadden de Polityken aan zich behouden, en daar bleef, derhalven, voor die Kerkelyke Collegien, weinig of niets van belang te doen. Het valt egter hard in een

bestierend Collegie saam te zitten en niet te heerschen! 't Valt hard, zo veel figuur te maaken, en zo weinig zeggens te hebben! Wat wonder, derhalven, weder, dat men alle beuzelingen met den grootsten ernst behandelde? Wat wonder, dat men alles aan zich trok, 't geen, met eenige mogelykheid of schyn, tot deze vierschaar gebragt konde worden? Wat wonder zelfs, dat men de nauwbepaalde grenzen zyner bekrompen heerschappye te buiten gaande, zich in zaaken stak, welken de Burgerlyke Overheeden, met reden, aan zich behouden hadden, of dezen, als zy 't goedvinden der Kerkelyken niet wilden opvolgen, met eene vermetele trotsheid en heerschzugt dorst aanklampen? En dat men, eindelyk, zyne handen eens in eenige zaak geslagen hebbende, door zyn gedrag eene geestelyke verwaandheid, van domheid ondersteund, en jeukerig naar voorwerpen voor zyne heerschzugt, op de hardnekkigste wyze verdedigde?

Vergaderingen, derhalven, uit onkundigen verwaande menschen saamengesteld, met Geestelyken van zulk eene geaardheid, als wy straks beschreeven, aan haar hoofd, moesten, noodwendig, verward, en ongeregeld worden; inzonderheid als men begrypt, hoe veel invloed die Hoofden veelal op de byzondere leden hadden; meer gewisselyk, dan in eenige andere Collegien. Heerschzugtig boven de rest, droegen zy wel zorg, om doorgaans zulke gezeggelyke handelbaate menschen als leden hunner vergaderingen te verkiezen, die geene andere belangens, dan die hunner dierbaare Leidslieden, kenden, en het voor hun grootsten pligt hielden de eer der Vergadering met hand en tand te verdedigen. Het is, inderdaad, onbegrypelyk, wat een schielyke en wonderbaare verandering de geest van zodanig een Collegie maakt in het karakter zelfs der zagtaardigste menschen. Ik heb lieden gekend, die nooit van gezag of heerschappy gedroomd hadden, die men zelfs nooit vermoed hadt, dat 'er zich mede bemoeijen konden, en die egter, binnen weinige weeken, na dat zy de geestelyke Vergaderingen hadden bygewoond, de waardigheid en rang dier Vergaderingen, derzelver gezag en nut, zo

wyd en breed met de woorden hunner Leidslieden wisten voor te dragen, dat zy van Ja-Broers, zo als zy by hunne hoofden waren, zich in den eersten opslag als regte geestelyke kampvegters scheenen te vertoonen. Zo kragtig hadt die geest der Vergadering op hun geheel gestel gewerkt! Ik heb braave, eerlyke, getrouwe vrinden gehad; maar het vermaak was van hunne verkeering af, zo dra zy leden van een geestelyk Collegie geworden waren; en ik betrouwde ze nooit meer in iets, waar in myne belangens met die van het Collegie stryden mogten.

Die belangens, naamelyk, worden door de genoemde hartstogten, en deeze hartstogten door de hulp des volks gestevigd. 't Is tot de domme menigte, dat men altoos zyn toevlugt nam in alle twisten, die men uit heerschzugt en verwaandheid hadt aangevangen. *Al wie ons aanraakt, raakt den appel van Gods oogen*, was altoos de leus, waar mede men een verblinde schaar wist op te ruijen, of laffe Regenten te verbluffen. *Ik ben wel; houd u stil*; *God zal wel zorgen voor zyn Kerk, en my bewaren;* zo sprak menig huichelaar, om de schaaren, die hy raadde stil te zyn, tot wederspannigheid te beweegen, en, door oproer en geweld, zyne slinksche oogmerken te bereiken.

En dit kon zo veel te beter geschieden, om dat de Geestelykheid van meest alle Landen en Sectens, en in meest alle tyden, het volk doorgaans zodanige denkbeelden van pligt en Godsdienst inboezemde, welke die oogmerken eigenaardig bevorderden; 't zy dit een gevolg is geweest hunner eigen onkunde, vooringenomenheid en dwaaling, 't zy men voorbedagtelyk dus te werk ging, zeker is het, dat zedelyke deugd en geregtigheid zelden de groote zaak was, die men zich voor eerst en boven alles bevlytigde den volke ernstig en geduurig voor te houden. 't Schynt vreemd en ongeloovelyk, en 't is evenwel, vreeze ik, waaragtig, dat 'er moogelyk nooit een Land in de werreld is geweest, daar de HEERSCHENDE Geestelykheid de schaaren geduurig voorhieldt, dat het eenigste doelwit van den Godsdienst, daar alle Geloof en Leerstukken, alle *Ceremonien* en uitwendigheeden, ge-

heellyk aan ondergeschikt waren, en eeniglyk op uitloopen moesten, in de beoeffening van inwendige deugd alleen bestondt; dat zyn hart te zuiveren, en zyne driften te regelen, beter ware, dan Kerkgebaar, en dat de waare Regtzinnigheid, eindelyk, bestondt, in alles wat waaragtig, regtvaardig, eerlyk, rein, liefelyk en welluidend is, te betragten, en zo daar eenige deugd, eenige lof is, die te bedenken. Men sloeg, daarentegen, altoos den strydigen weg hier van in; men paaide het volk met uitwendigheden en geheimen; men deedt hun gelooven, in plaats van werken; men leerde hun Gods eer te bevorderen, door de Tempels op te sieren, en den Priesterschaaren van de hand te vliegen; men vervulde hen met een blinden yver tegen allen, welken derzelver gewysdens dorsten tegenspreeken, of zich hunner geestelyke heerschappye onttrekken, en noopte het menschdom aan, om den Allerhoogsten te verheerlyken, door elkanderen te vervolgen.

Zie daar de beklaagelyke gesteldheid, daar de Heerschende Geestelykheid, van meest alle Volkeren en Godsdiensten, de domme menigte in wist te brengen. Hoe gereed moest nu deeze, met zodanige begrippen en hartstogten vervuld, niet zyn, om der Geestelyken party te trekken in alle twisten, die zy met de Werreldlyken hadden! en hoe natuurlyk was het, dat de eerste, die geaardheid der menschen kennende, zich daar van ten hunnen voordeele wisten te bedienen! dat zy, dit alles weetende, daar op steunen durfden, en dus hunne party altoos ten strengsten vasthielden.

Die bedenkingen vielen my te binnen, zo dra ik my zelven de vraag, die ik in den beginne van dit Vertoog voorstelde, hadt gedaan; zy geeven, meene ik, natuurlyke redenen aan de hand, ‘waarom de Kerkelyke Vergaderingen in alle landen en tyden steeds de ongeregeldste en verwardste, en de Kerkelyke Twisten altoos de bittersten van alle twisten waren?’ De thans zweevende geschillen bragten die vraag voor mynen geest, en bewoogen my, teffens, derzelver beantwoording mynen Lezeren mede te dee-

len: want, schoon ik my niet zal vermeeten die twisten te beslegten, schoon ik my hier zelfs in het geheel niet zoek in te laaten, heeft men egter reets kunnen zien, dat ik, met alle de vryheid, die ik aan de Drukpers heb vergunt, met alle de vryheid van spreeken, die ik elk lid onzer Republyk volmondig toesta, den eerbied egter aan de hoogere en laagere Overheeden schuldig, boven al bewaard wil hebben, en een geslaagen vyand ben van oproer en wederspannigheid, zo wel als van geestelyke Heerschzugt. Die Leeraars, ondertusschen, welke hunnen Goddelyken Meester in nederigheid en zagtmoedigheid van harten volgen, zyn myne lievelingen, en vinden, dit durf ik gerust verzekeren, geen yveriger voorstander, dan den DENKER.

Die zaaden nu van oproer en wederspannigheid te stikken, en den verderfelyken invloed eener verbitterde Geestelykheid te verminderen, is het eenig oogmerk, dat my bezielde. Dit kwaad, immers, te leeren kennen, is reeds het zelve te verzwakken, en de oorzaaken daar van aan te wyzen, is deszelfs verderfelyke uitwerkzelen ten grooten deele voor te komen.

Ik mag na alles, wat ik gezegd heb, de Leeken op goeden grond vermaanen, om minder tegen de heerschzugt van sommigen hunner geestelyke Leidslieden uit te vaaren, en 'er zich beter voor te wagten, en de Regenten, in 't byzonder, om allen brand te weeren, door steeds den noodigen toeverzigt op een altoos smeulend vuur te houden.

Misschien zal ik eerlang de beste hulpmiddelen tragten op te spooren, waar door men het gemelde kwaad ten grootsten deele zou kunnen voorkoomen.

T.V.

De Denker.
N°. 49.
Den 5. December 1763.

[Brief van *** aan den Denker, tragtende te doen zien dat de meeste menschen zelfs al waakende nooit denken.]

L'Homme veut être, & ne peut resister
Au sentiment de sa propre durée:
L'Heure, ou l'on vit, se passe a s'eviter;
La peine active est souvent preferée
Au froid loisir de se voir exister.

MARMONTEL.

Myn Heer de Denker!

IK kan, om de waarheid te zeggen, niet begrypen, hoe uwe *Eudoxus* en *Sophia* zulke wonderlyke begrippen in het hoofd krygen, dat der menschen ziel altoos, en byzonderlyk ook des nagts, onder 't slaapen, denken zoude, daar Reden en Ondervinding dit stuk zo duidelyk beslissen; daar de laatste zigtbaar voor het oog doet blyken, dat de meeste zielen nooit, zelfs niet des daags, onder 't waaken, denken; terwyl de andere ons de blykbaarste redenen aan de hand geeft, waarom wy ons, om gelukkig en vrolyk te leeven, hier van boven al onthouden moeten.

Versta my wel, Myn Heer! Ik beweer niet, dat 'er geene zielen zyn, die denken; ik geloof, in tegendeel, dat uwe *Eudoxus* en *Sophia* des daags meest altoos, en des nagts dikwils denken. Dit wil ik alleen, dat 'er weinigen zig in dit geval bevinden, en dat de meesten sterven, zonder ooit gedagt te hebben. Dit wil ik alleen, dat verre het grootst gedeelte van het menschdom hunne wezenlykste geneugtens verliezen zou, zo dra zy begonden te denken. Ik zal u het eerste stuk in dezen brief, en zo dra ik uit het gemeen maaken van denzelven uwe goedkeuring van myn voorneemen bespeur, het ander in een volgenden bewyzen.

Het is, in der waarheid, niet meer dan een groeijend

leeven, 't welk de meeste menschen leiden; en, als wy de meerdere aandoeningen, die ons van buiten treffen, en door eene *Mechanische* beweeging onzer vogten in ons worden voortgebragt, in beide welke gevallen wy ten eenemaal lydelyk zyn; als wy, zeg ik, die meerdere aandoeningen daar laaten, hebben wy, misschien, weinig reden, om ons boven de mossels, oesters, zee-starren, quabben, zee-polypen en dergelyke schepzels te verheffen. In werkzaamheid, in het oeffenen onzer zedelyke vermogens, winnen wy het dezelven gewislyk niet veel af.

'Maar wat zotte klap is dit', dunkt my, hoor ik een saletjonker, na syne lubbes gestrooken, en op zyn snuifdoos geklopt te hebben, uitroepen; 'de menschen niet boven onbeweegbaare zee-schepzelen te stellen, en te laaten sterven zonder ooit gedagt te hebben; men snoere dien dwaashoofd den mond, of...' Gy hebt regt, Myne Heeren, *dit lasteren eischt bewys*; maar wel aan, zyt gy met de uitspraak van den DENKER te vreden; zo zal ik myne zaak voor hem bepleiten!

Gy dan, Myn Heer, die u het denken zo wel verstaat, zeg my, of denken geen werken is? en of men kan werken, zonder *materiaalen* te hebben? Daar is, dunkt my, geen eene *Propositie*, of zelfs *Axioma* in de geheele Wiskunst, moet ik zeggen, zekerder, of duidelyker, dan deze twee waarheeden. Wat voor werk het wezen moge, wy moeten een stoffe hebben, die wy bewerken, en instrumenten, daar wy het mede doen. En om te denken, moeten wy denkbeelden beschouwen, schikken, vergelyke, enz. en, gevolgelyk, moeten wy ze hebben. En hy, die geene denkbeelden heeft, kan niet denken; dit is wederom zo klaar als iets in de werreld, maar dit, ondertusschen, is het geval van verre het grootste deel der menschen.

Gy zult het, immers, even weinig als ik, noemen, *denkbeelden te hebben*, of *te denken*, wanneer iemand zig voor water en vuur kan wagten, eeten en drinken, gezondheeden instellen, zig opschikken, saletten *frequenteeren*, het jawoord aan eene bekogte schoone geeven, byslaapen, kinderen verwekken, kaneelstok roeren, en uit de kraamkamer na zyne Collegies gaan!

Gy zult zelfs een pragtig rytuig, een dartele tafel, een grof spel, verboden wellust en dwaaze geldverspillingen niet onder de Classis van denkbeelden of denken betrekken! Ik doe het althans niet, om dat de ondervinding my ten allerduidelyksten toont, dat dit alles zonder denken geschieden kan.

Inderdaad, Myn Heer, zo hier eene wezenlyke werkzaamheid der ziel toe noodig ware, zo zoude men moeten erkennen, dat alle de gemelde persoonen een konst oeffenen, die zy nooit geleerd hebben, en nooit kunnen of willen leeren, dewyl zy zo vervaarlyk bang voor het denken zyn, dat ik my vastelyk verzekerd houde, dat ze eer alles afstaan zouden, dan hunne voordeelen tot zo duur een prys, als die lastige inspanning, behouden.

Daarenboven vind ik zo veele overeenkomst tusschen de beezigheeden en vermaaken van hen en hunne soortgelyken, en die der dieren, dat men, op dezen voet, die laatsten ook een wezenlyk denken, eene verstandige werkzaamheid hunner zielsvermogens zou moeten toestaan. Ik heb nooit hooren onderzoeken, of dezen de dag ook te kort viel, om te mymeren, en of zy, geduurende hun middagslaapje, af des nagts, ook aan 't peinzen en *praktiseeren* moesten, en egter denk ik, dat zy, in hunne bedryven en uitspanningen, met een groot gedeelte der fraaije werreld ten minsten gelyk staan, zo zy dezelve niet, in verscheiden opzigten, overtreffen. Ik ken een ryk Oostindischvaarder, welke zig, inzonderheid, beezig houdt met het schikken van zyn Porcelein, en het bekyken van verscheiden fraaije Chitsen, die hy mede heeft gebragt; zyn aap, die veeltyds by hem is, heeft hem dit nauwkeurig afgekeeken, en ik heb het denzelven, in zyn afweezen, al ruim zo handig zien verrigten, als zyn meester zelve. Ik zie myn buurman alle dagen twee of drie uuren voor het venster zitten kyken, terwyl een sleepers paard genoegzaam in de zelfde *attitude* staat te wagten. Myn Neef begluurt een geliefde tulp in zyn tuin, juist op de zelfde wyze en even lang, als een schoone os, die in de weide agter dien tuin loopt, onder het herkauwen, zyn gezigt op een boom, die aan de slootkant staat, gevestigd houdt. Ik zie anderen, in gezelschappen, uuren

lang, zonder *discours*, zonder eenige tekens van verstand of leven zitten geeuwen, op de eige wyze, als ik een tiental biggen onbeweeglyk op het hok zie leggen, ter tyd toe, dat de eerste door eene nieuwe versnapering, of het avondmaal, de andere door frisch stroo, of versche karnemelk, uit hunne slaaperige kwyning worden opgewekt. Waar blykt, derhalven, het onderscheid tusschen deze verscheidene, maar gelykslagtige soorten van schepzels, of waarom zal men de eene meer dan de andere het denken, als tot hunne bezigheeden en bedryven noodig, toestaan?

Hier in, zult gy zeggen, verschillen zy merkelyk, en hier door toonen de eersten hunne meerderheid zeer verre boven de laatsten. Dat dezen al den last van een verveelend *ennui* verdraagen; de anderen, daarentegen, hunnen tyd met een aangenaam kaartspel dooden kunnen. Maar de eene of andere soort van wezens, Myn Heer, komt my niet voor, vatbaar voor *ennui* te zyn. Ik heb straks wel van geeuwen in de gezelschappen gesproken, maar dit is nog iets anders, als eene eigenlyke verveeling. Hadden zy die, zy zouden onrustig worden, en zig uit dien ongemakkelyken staat tragten te redden; zy zouden werk opzoeken of praaten. Een welgevoed en weelderig koetspaard staat te stampen, trippelt en knabbelt op 't gebit, om voort te komen; een huurknol leunt op zyn drie beenen, en is wel te vreeden, dat hy stil staan en rusten mag, gelyk de meeste menschen zig in hunne armstoelen nederzetten, of by malkander blyven hangen: wel te vreeden, dat zy slegts niet behoeven te werken of te denken. Waarom zou men, bid ik, den ganschen dag leedig omloopen? Waarom zou men, zonder iets te bekyken, uuren voor het venster staan? Waarom zo veel tyds met den anderen slyten, zonder elkanderen iets te zeggen, byaldien men vatbaar ware voor *ennui*, byaldien men denkbeelden hadt, die men zig over en weder konde mededeelen; met één woord, byaldien men dagt.

Maar eens toegegeeven, dat 'er een eigenlyk *ennui* onder het genoemde soort van menschen plaats konde hebben; zou daar uit volgen, dat men denkt? Myn kleine hond heeft ook alle uiterlyke tekenen van een vreeslyk *ennui*, als hy langer dan naar gewoonte t'huis

moet blyven; hy rekt en geeuwt, en jankt; hy doet meer, hy loopt onrustig om, en tragt de deur uit te komen; maar ik heb, uit zyne gewaande kwyning en trek tot gezelschappen, nog nooit in 't hoofd gekreegen te besluiten, dat hy denken, dat is te zeggen, een redelyk gebruik zyner verstandelyke vermogens maaken moet.

En wat zal het kaartspel hier eindelyk bewyzen? Kan dat zonder denken niet geschieden? Ik meen gewislyk van ja, en de ondervinding bevestigt myne verzekering alle dagen. Ik ken honderden van lief hebbers, die groote baazen op de kaart zyn, en die, egter hunnen aandagt geen kwartier uurs op eenig zedekundig voorstel vestigen, noch de minste duisterheid in hun Godsdienst ontwarren kunnen; en my dunkt, evenwel, Myn Heer, dat, byaldien zy redelyke denkende wezens waren, dat zy dan ten minsten over deze stukken moesten kunnen denken. En, van agteren beschouwd, zie ik in der waarheid niet, dat men het denken tot het speelen zo noodzaakelyk behoeft te stellen. Als onze oogen door het zien van eenige blaadjes getroffen worden, brengt dit een zekeren loop in onze geesten, en onze handen raaken in eene *Machinaale* beweeging, om die blaadjes aan te vatten en te werpen. Zie daar het geheel geheim verklaard. VAUCANSON heeft gewislyk *Machines* vervaardigd, die meer konst en behendigheid, dan een kaartspeler noodig heeft, vertoonden. Het is ligter iemand een *grand vole* te leeren winnen, dan eene kleine konstvlieg door een kamer te doen omzwerven, of een levenlooze gans zyn voedzel te doen oppikken, verduuwen en loozen. Het eerste kan door gewaande *matadors*, het ander moet door wezenlyke raderen en veeren worden uitgewerkt. - Ja 't is 'er zo verre af, dat het kaartspeelen der menschen bekwaamheid om te denken bewyzen zoude, dat men deze oeffening, enkel by gebrek van denkbeelden, heeft uitgevonden, en nooit de kaart op tafel gelegd zoude hebben, byaldien men hadt kunnen denken, of elkanderen iets wezenlyks mededeelen. Maar is dit waar; bewyst het speelen niets ten voordeele van het denken; kan men daar uit niet opmaaken, dat de meeste menschen vernuftige schepzels zyn? dan durf ik zeggen, dat ik myn proces gewonnen heb, en dat 'er voor hun geen schaduw van bewys overblyft, waar uit

men dit, zelfs met eenige waarschynlykheid, opmaaken kan. - Ik bid u, Myn Heer, volg de fraaije werreld nog eens een oogenblik, met my, in hunne gewoone beezigheeden en vermaaken, en gy zult welhaast erkennen, dat zy waakende even weinig als slaapende denken.

Des morgens ontwaakende, blyven wy lieden van smaak, en die ons deel van de werreld neemen, altoos eenige uuren wakker te bedde leggen, om den dag tog niet te vroeg te beginnen, en het lastige denken, zo lang moogelyk, te ontwyken. Heeft men het geluk van weêr in te slaapen, en een gedeelte van zyn tyd dus voor goed te dooden, dit is een fortuintje, dat niet verzuimd, maar, den volgenden dag, veel eer door een kop Chocolaad bevorderd behoort te worden: het gelukt egter niet altoos, en wy zyn eindelyk verpligt het vadzig dons, onzes ondanks, te verlaaten, en onze verdoovende sluimeringen af te breeken. Lastige verpligting! geen wonder, dat wy gemelyk opstaan, en knorren tegen alles, wat wy zien, tot dat Monsieur *la Fleur* ons koomt kappen, en de Kleêrmaakers knegt ons een nieuw kleed te huis brengende, ons van den last van 't denken, daar wy gevaar liepen onder te bezwyken, gelukkig koomen ontheffen, en van twee of drie kwaade uuren ontslaan. Het Koffy huis helpt ons door de overigen; en de tafel wordt onderwyl gedekt, daar een vrolyk gezelschap, en goede wyn, ons den sukkelenden tyd nog kragtiger zullen helpen verdryven. Dit zyn, inderdaad, onze beste stonden; nu worden alle onze zintuigen genoegzaam tevens getroffen; nuzyn wy geheel aandoening, om zo te spreeken, derhalven geheel lydelyk; nu hebben wy een kragtig hulpmiddel by ons, om het lastig denken voor te koomen, en yder glas, dat wy inschenken, verdryft eene *reflectie*, die misschien, onzes ondanks, in ons opwellen, en ons de zelfde trekken na den eeten speelen zou, by aldien wy niet wysselyk zodanige uitspanningen (als ik dit woord gebruiken mag voor wezens, die nooit inspanning hebben) zogten, welke ons voor ons zelven, om zo te spreeken, beveiligen. Een middagslaapje, of kolven, kaatsen, rossen in den zomer, speelen, rooken, drinken in den winter, zyn alle gepaste

middelen, myn Heer, om het denken voor te koomen. Zagt, of liever gemaatigd ryden, zou dit moogelyk niet kragtig genoeg uitwerken; de aangenaame opvolging van voorwerpen zou onzen geest de vryheid laaten, misschien zelfs opwekken, om eenige waarneemingen te maaken, en eenige verstandige gesprekken te beginnen; men ontjaagt, derhalven, met zweepslag en schreeuwen, dit gevaar; en die paarden, die ons ons zelven best ontvoeren kunnen, worden, met rede, hoogst geschat. Zie daar, Myn Heer, de oorzaak, waarom men de Harddravers zo duur betaalt; men moet zig zelf ontryden, en het lastig denken voorkoomen.

De Schouwburg en Opera, zo wel als de Collegies en Assemblees, dienen den meesten tot dit zelfde loffelyk einde; het woest gesnap, of peinzend rooken, het leezen der Couranten en Postryders, het Verkeerbord, Dam-, Schaak- en Billiardspel, zyn alle bezigheeden, welke ten duidelyksten toonen, hoe weinig men zig niet slegts met denken in deze samenkomsten bezig houdt; maar hoe yverig men zelfs in de weer is, om dit te verbannen. De Schouwburg, zou men zeggen, moest het tegendeel uitwerken, en zou dit moogelyk ook doen, byaldien men 'er tot dit oogmerk heenen gong, of die uitwerking zelfs, door de kragtigste middelen, niet tragtte voor te koomen; maar, men gaat 'er laat na toe, en vroeg uit; men speelt met zyne *lorgnettes*, of zwerft onophoudelyk heen en weder; men lagt en snapt overluid, en weet door dit alles te weeg te brengen, dat het stuk geen het minste denkbeeld in ons verwekt, en dat wy zelfs niet weeten wat 'er gespeeld is, als wy uit den Schouwburg koomen.

Het *Souper* gelykt naar 't middagmaal; en dit, myn Heer, weet gy zelve, is de gesteldheid en gewoone levenswyze van dat gedeelte des menschdoms, waar van men, uit hoofde hunner opvoeding, en de kosten, die voor hun zyn aangewend; uit hoofde van hunnen overvloedigen tyd, om zig te kunnen oeffenen; uit hoofde dier wenschelyke gelegenheid, die zy tot alle vorderingen hebben; uit hoofde, eindelyk, der fraai gebonden boeken, in hunne mahognihouten kassen, boven anderen verwagten mogt, dat zy denken zouden; en dewyl men egter bevindt, dat deze het nimmer doen, zo zult gy my, verwagt ik, de waarheid dier verzeke-

ring, die ik in den beginne deedt, gereedelyk toestaan, *dat*, namelyk, *de meeste menschen sterven, zonder ooit gedagt te hebben*. Van geringe menschen, immers, van Handwerkers, Boeren en Slatters, is die niet te vergen; van Dienstboden wil men het niet hebben; en inderdaad, deze deugen niet, zodra zy aan het denken gaan. Hoe gering een getal dan blyft 'er maar over, waar van men zeggen kan, dat zy tot de denkende wezens behooren.

Toont dit alles nu niet duidelyk, Myn Heer, dat *Eudoxus* en *Sophia* ongelyk hebben, en dat de ziel niet altoos denkt! Was denken inderdaad eene byzondere eigenschap der ziel, zy zoude 'er zo bang niet voor zyn; men zoude geleerde lieden, men zou een verstandig gesprek, en alles, met één woord, wat ons aan 't denken zou kunnen helpen, niet zo angstig schroomen; men zoude, als men, door de uiterste nood geprangd, eens een boekje in de hand nam, zig niet tot het doorloopen van de *Sommaires* en Registers, tot het bekyken van de Tytelplaat, en andere printjes, bepaalen, nog zulke grollen verkiezen, daar geen verstand of geest of saamenhang in te vinden zyn; men zoude zo bang niet zyn voor zig zelven, nog zo hunkeren na luidrugtige vermaaken; men zou de kaarten in de fraaije gezelschappen zo ras op tafel niet bespeuren, nog lieden van een verligt oordeel als monsters schuwen, en uit zyne plaisier partyën weeren; men zou zig verlustigen; maar geest, smaak, gezond verstand, zouden onze vrolykheeden bestieren; men zoude schertzen en boerten, maar onze *woorden* zouden altoos *met zout besprengd* zyn, en zodanig ingerigt, dat wel opgebragte Juffers dezelven zonder bloozen hooren mogten; men zoude... maar laat ik eindigen, en, ten besluite, aanmerken, dat, dewyl men nu het tegendeel van dit alles ziet gebeuren, men hier uit, met het hoogste regt, besluiten mag, dat onze ziel het denken natuurlyker wyze boven alles schuwt, en dat men gevolgelyk niet wel kan onderstellen, dat zy slaapende haar zelve zal bezig houden, met het geen zy waakende niet wil of kan verrigten. Ik ben,

Myn Heer D E N K E R,

UE. D.W. Dr. en Lezer

***.

T.

De Denker.
N°. 50.
Den 12. December 1763.

[Lofreden ter eere van den Geest van Beuzelaary.]

Otia si tollas, periere Cupidinis arcus,
Contemtaeque jacent, & sine luce faces.

OVID.

IK heb van een nieuw Genootschap,'t welk onder den tytel van *Ridendo dicere verum* &c. weekelyks vergadert, om zich met zedekundige bespiegelingen te verlustigen, een soort van *Oratie* ontfangen, die één der Leden, in navolging van een vorig dergelyk genootschap, gedaan heeft. Men belooft my meer dergelyken, en ik verzoet mynen Medebroeders wel ernstig hun woord te houden. Ten blyke, hoe zeer ik met hunne hulp in myn schik ben, zal ik 'er aanstonds gebruik van maakten. - Dus begint onze Redenaar:

Knorrige Zedekundigen! ontydige berispers onzer vermaaken en uitspanningen! droefgeestige styf hoofden! ik zal u heden beschaamen, en de dwaasheid uwer strenge bestraffingen aantoonen. Niets verwekt meer uw ongenoegen, zegt gy, dan het gezigt van zo veele zotternyen, daar we ons mede bezig houden. Gy veroordeelt, gy belacht ons onophoudelyk; aanmerkingen, redeneeringen, uitroepingen, bestraffingen, schimp, alle wapenen zyn u omteven, om tegen zulk eene onschuldige en vrolyke vyandin, als den geest van beuzelingen, te gebruiken. Zy, in plaats van zich te verbitteren, belacht u in uwen ernst, of moet ik woede zeggen, en gaat met haare onnozele vermaaken voort. Dit is al de wraak, die zy neemt, en, wel verre van zich aan ulieder luidrugtig geroep te stooren, wil zy zelfs niet eens, dat ik haar *in ernst* verdedig; 't is niet dan jok, daar ze u mede verwaardigt; ik zal my daar egter niet enkel toe bepaalen; de zaak is van te veel belang; ik moet ernstig spreeken, en uw verstand tragten te ver-

ligten, terwyl ik u uwe misgrypen voorleg; ik zal u belagchen en onderregten tevens; zyt gy wys, lacht met my, en ontrust u niet langer over 't geen gy niet veranderen kunt. Het menschdom heeft zich met beuzelingen vermaakt, zo lang het bestondt, en zal zich met beuzelingen vermaaken, zo lang het in wezen blyft.

En gy, beminnelyke Sexe, bekoorlyke wetgeefsters in den levenstrain, die wy te volgen hebben, gy ondersteunt uwen voorvegter! en juigt hem, by voorraad, toe, eer gy zyne verdediging gehoord of geleezen hebt.

Het is aan u, buiten twyffel, dat wy die voortreffelyke zugt tot beuzelingen boven al te danken hebben, en 't is van u, derhalven, dat ik haare lofspraak beginnen moet. *Zy koomt van u*; dit is alles gezegd: en ik behoeve, na deze verzekering, niet verder te onderzoeken, of wy op den eigen voet moeten voortvaaren, zo als wy thans begonnen hebben? niets, dan 't geen aardig, bemin lyk, gevallig is, kan van u voortkoomen. De geschiedenis zoude my duizend fraaije uit vindingen verschaffen kunnen, die wy aan de gelukkige gesteldheid van uwen geest en verbeelding, of aan de gunstige geaardheid uwer hartstogten te danken hebben. Maar de geschiedenis is een weetenschap, en weetenschappen laat gy, met reden, voor Pedanten en Schoolvossen over. De Hemel bewaare ons, dat we ooit ernstig met u spreeken zouden. Maar neen! de galante Schryvers onzer eeuw, die alles, wat naar weetenschap gelykt, uit de weetenschappen zoeken te verbannen, om zich naar uwe wyze van denken te schikken, zullen daar wel zorg voor draagen. Dit zyn de lievelingen van de aanzienlyksten uwer Sexe; en, schoon zelfs de meesten uwer hen niet kennen, zult gy malkanderen egter wel zo verre, hoop ik, onderregten, dat ik my op deze waardige voorstanders van den Beuzelgeest, zonder Pedanterie, beroepen mag. Zy bewyzen ten allerklaarsten, dat zeven agtste deelen van de bekwaamheeden der mannen aan den omgang der vrouwen te danken zyn; ja dat wy verstand, beschaafdheid, en alle andere deugden gekreegen hebben, met één woord, menschen geworden zyn, nadat wy u regt hebben leeren kennen. Wat wonder, derhalven, dat men thans zulke verbaazende vorderingen, voornaamelyk hier te lande, maakt, nu wy, in plaats van lastige boeken door te leezen, of Pedantsche ge-

leerden raad te pleegen, de wysheid op de Saletten haalen, en uit uwe lieve monden leeren, hoe wy denken en handelen moeten.

Wat is de werreld, onder u bestier, reeds gevorderd! hoe veel verstandiger, hoe veel goedaardiger, hoe veel gezelliger zyt gy, dan voormaals uwe Sexe was! en zyn wy gevolgelyk ook met u geworden! Uwe eerste moeder Eva hadt de onbedagtheid om zelve niet slegts van den boom der kennisse des goeds en des kwaadste willen proeven, maar ook haaren man daarvan te doen eeten; (die kleine byzonderheid, neeme ik de vryheid, uit de oude geschiedenissen, aan te haalen, omdat 'er, misschien, eenigen onder u zyn zullen, die 'er iets van weeten) gy lieden, daarentegen, onthoudt u zelve niet slegts voorzigtiglyk, van eenige kennis des goeds en des kwaads te verkrygen, maar gebruikt ook de vriendelyke voorzorg, van het ons te beletten. Hoe zeer was het Mannelyk geslagt voormaals te beklaagen, toen het op hunne Studeerkamers verdorde, en zig half dood mymerde, over dingen, van wier kundigheid en onderzoek gy onze Jongelingen thans allergenadigst hebt ontslaagen. Een enkele glimlach, eene enkele spotterny, het stamerend kromtongen van eenige geleerde termen, met eene wettige veragting op uwe Saletten uitgesprooken, heeft ons straks overreedt, dat blokken dwaasheid is, dat folianten de harsenen ontstellen, en dat een boekje, naar maate van deszelfs kleinte, voortreffelyker is, omdat 'er zo veel zuiverder *quintessence* van wysheid in beslooten wordt. Voormaals verdroogde een Koopmans Zoon op zyn's Vaders Comptoir; gy hebt die vroome zielen eens met uwe bevallige vingers na geweezen en uitgelachen, gy hebt ons overtuigd, dat de kaart zich gemaklyker dan een Copyboek laat *manïeeren*, en gy hebt onze jeugd in vryheid gesteld. Zie daar dan de duidelyke blyken van uw verstand? Zie daar zelfs een gedeeltelyk bewys van uwe goedaardigheid; doch ik moet van gewigtiger zaaken spreeken.

Voormaals hadt het Mannelyk geslagt de dwaasheid van hun eer te stellen in malkander te vermoorden; men verhuurde zich om voor de vryheid en het vaderland, kwanswys, te vegten, en men agtte het zich tot roem, zyne vyanden moedig te verdelgen. Hoe menig bloedbad is 'er uit dien dwaazen waan gebooren! hoe

veele welgemaakte jongelingen zyn door die barbaarsche vooroordeelen ontzield! en het stondt geschaapen, hadt gy lieden het niet in tyds verhoed, dat de fraeije manieren en galanterie onder het gewigt der krygstrofeën bezweeken zouden hebben. Gelukkige, driewerf gelukkige verandering, die gy hebt uitgewrogt; beschaafdheid, goede zeden, hoflyke omgang, hebben die woeste dapperheid verdreeven; onze jonge lieden hebben het Salet gefrequenteerd, en onze Officiers zyn menschelyk geworden. Gy bemint de dapperheid; met reden! gy wordt 'er door beschermd, en ik beweer geenzints, dat onze bevelhebbers hunne dapperheid verlooren hebben; maar gelukkig ontbreekt het hun aan gelegenheid om dezelve zo menigmaalen, als voorheen, te toonen; toen schroomde men de koude van een vroegen veldtogt, het natte weder des najaars, de hitte van den zomer, nog gebrek van levensmiddelen niet; men ging zyne behoefte uit 's vyands landen dwars door opgeheeven dolk en spiezen haalen, en de voorraad smaakte beter, naarmaate men die, met meer dapperheid, gewonnen hadt. Gy hebt onze Jongelingen van dien waan te regt gebragt; gy hebt hen geleerd, dat men zyn gemak en vermaak moet neemen, als men 't krygen kan; gy hebt hun geleerd, dat de Armeën gebrek lyden, als men geen overvloed van alles heeft, wat eene beschaafde weelde vordert; en dat, hoe dapper iemand wezen moge, hy altoos, egter, behoort te denken, om de schoonen, welke hem, na 't einde der Campagne, wagten. Men heeft, in onze dagen, een Generaal na zyne nederlaag, tien stukken kanon zien verlaaten, om de paarden tot het vervoeren van zyne Veld-Equipagie te gebruiken; zie daar de heilzaame uitwerkzelen van een sterke zugt tot beuzelingen. Hy verlaat het helsche moordgeweer, om alle zyne zorgen aan dat geene te besteeden, waarmede hy zyne vrinden pragtig onthaalen, zich galant kleeden en parfumeeren, zyne matressen wel logeeren, en zich, in één woord, aangenaam by de Sexe maaken kan. Het behoud van 't menschelyk geslagt is dan een gevolg van die verbeterde smaak.

O! mogten alle volkeren der werreld eene gezellige levenswyze verkiezen, en geene andere liefhebbery, dan voor beuzelingen kennen! welhaast ware alle inspanning van onder fatzoenlyke lieden verbannen; welhaast

zoude geen stemmig Prediker ons meer met zyne norsche zedeleer verveelen; welhaast zag men alle nuttelooze pleit-memorien scheuren, en de gewigtigste processen door eene galante visite van eene bevallige weduwe, of de inschiklyke toegeevenheid eener jonge schoonheid bepaald; welhaast zag men de Geneesheeren hunne bittere conserven en walgelyke pillen wegwerpen, en de beste geneesmiddelen in lieffelyke *spiritus*, verkwikkelyke *condita*, lekkere syroopen, of een galante conversatie zoeken; de Koopman zou zyn comptoir ten allen tyde kunnen verlaaten, en zich ongeneerd verlustigen; de Overheeden zouden geen karakter, en niemand eenige deftigheid behoeven te bewaaren; de Legers boven al zouden 'er de aangenaamste veranderingen door ondergaan; het zouden vertooningen van pragt en weelde, en de optogten luisterryke feesten worden; men zoude nauwlyks meer van verwoesting of verdelgingen hooren. Maar, helaas! daar zyn, en zullen altoos blyven, volkeren, welken de haatelyke stemmigheid niet verlaaten kunnen, of willen; welken zich, in weerwil van alles, wat de galantste Beuzelaars hun raaden mogen, zich gestadig met ernstige bezigheeden of overdenkingen willen bezig houden, voorraad opleggen, konsten volmaaken, groot, ontzachgelyk, veilig worden, en, zo als zy het noemen, *in ernst gelukkig zyn*. Dezen, schynt het, in den eersten opslag, te dugten, dat onzen handel toe zich trekken, onze fabryken t'hunwaards overbrengen, onze winsten en bestaan verkorten, en in oorlogstyden ons verpletteren zullen. Men mompelt zelfs, dat wy de eene fabryk of tak van handel voor, en de andere na, door de *ernstige* schraapzugt der Germanen, Bellovacen, Gothen, Wandaalen, Normannen, enz. verliezen; doch geen nood! laaten zy zich vermoeijen om ryk en groot te worden: zy hebben 't noodig; wy hebben 't ver genoeg gebragt, en behoeven zo veel inspanning, of ernstige bezigheid niet meer; ook is onze grond te slegt, om met zo veel arbeid gebrekkig beteeld te worden. Dat wy onzen tyd slegts zoeken te verdryven, dat we ons met opschik en galanteriën *amuseeren*, dat wy die zugt zelfs eens zo verre uitstrekken, en poogen, om de hoofdzetel der beuzelingen van Parys naar de Nederlanden over te brengen, en aan andere volkeren te leeren, hoe zy leeven moeten; zo zal men ons ontzien en vreezen, gelyk onze beschaaf-

de Nabuuren gedugt worden te water en te lande.

Gezelliger, eindelyk, ô bekoorlyke schepzels! heeft u en ons de zugt voor beuzelingen gemaakt, en, ook in dit opzigt, der Maatschappy oneindige voordeelen toegebragt. Voormaals leerden de jonge Juffrouwen alles, wat tot eene onkostbaare en welgeregelde huishouding vereischt wierdt, in den grond; maar het gevolg hier van was, dat zy, vrouwen geworden zynde, alles zelve nazien en bezorgen wilden; zy moesten 'er, derhalven, by zyn, en, het grootst gedeelte van de week, in hunne huizen blyven, dikwils in de keuken, veeltyds met hunne dienstboden wezen. Armhartige, rampzalige levenswyze! Hoe veel wyzer, hoe veel gezelliger is men thans geworden! Italiaansche musyk, danssen, borduuren, Fransch kromtongen; zie daar oeffeningen, welke de vrouwen natuurlyker wyze aan elkanderen verbinden, en met gantsche troepen saamen voeren, om hunne konsten te vertoonen en hunne talenten te volmaaken. De mannen worden dus van al dat huisselyk gewoel hunner wyfjes, en de dienstboden van een lastig toeverzigt bevryd; maar daar wordt, ten opzigt dier laatsten, nog een ander, niet min wezenlyk voordeel, uit gebooren. Tot den zelfden trein van huishouden, welke voormaals met twee bedienden bestierd kon worden, zyn thans vier of vyf van nooden; zie daar, derhalven, zo veel meer levendigheid en vreugde in yder huis, en zo veel meer handen aan werk, of ten minsten monden aan brood geholpen; zie daar zelfs, zo verre gaat het vermogen der zugt voor beuzelingen; zie daar zelfs dit geringer soort van menschen in eene agting en aanzien gebragt, daar zy zich zelven over verwonderen, dat zy 'er toe geraakt zyn. Een Paruikmaaker of Coëffeur was voormaals een man van den gemeenen Burgerstaat; thans ziet men ze met zilver gegaloneerde vesten, en krygen zy voor een sesthalf een dukaat voor yder kapzel. Mevrouw kon voormaals altoos bekwaame kindermeiden krygen, om dat zy zelve mede het oog op de kinderen hieldt; handige kameniers, om dat 'er weinig te kamenieren viel; bedreeven keukemeiden, om dat men niet anders dan gezond en lekker voedzel op zyn tafel begeerde. Maar welk eene gelukkige staats verwisseling, ô Bedienden! nu men u, in zo veel grooter getal, en met zo veel meer bekwaamheeden, noodig heeft! nu uwe eerlykheid zeldzaamer

wordt, naar maate men 'er meer op moet laaten aankomen, en uwe weddens gevolgelyk opslaan, naar maate de zugt toe beuzelingen vermeerdert.

Ziet daar gewisselyk onbetaalbaare diensten, welken ons deze edele liefhebbery, die vermaakelyke, die nuttige beezigheid... maar neen, tydkorting, meene ik, reeds gedaan heeft, en in 't vervolg nog meer zal doen. Erkent, geemelyke wyshoofden, erkent uw ongelyk, met dezelve langer te bedillen; of blyft gy nog al halsterrig in uwe lastige besluiten, keert dan het blad eens om, en ziet, wat 'er, buiten deze heerschende neiging, van het stemmig menschdom worden moet. ‘De menschen, zegt gy zelven, zyn bedorven en verkeerd, en worden 't alle dagen meer. De weelde is een bron van alle ongeregeldheeden en verbastering; het is onvermydelyk, of dezelve moet een Natie vroeg of laat verdelgen, en zy moet, inzonderheid, doodelyk wezen voor zulk een Land, als de Zeven Gewesten, welken geen bestaan in hun eigen boezem hebben, en alles van buiten haalen moeten’. Wy zullen dit, om dat gy 't zo begeert, eens alles toestaan; maar zyn de menschen bedorven en verbasterd, is het dan niet beter, dat zy zich met dwaasheeden en poppespel bezig houden, dan ernstig zyn, om kwaad te doen? Laat hen zich met hunne beuzelingen verlustigen, en gy zult ten minsten het vermaak hebben, van te moeten lagchen om hunne bedryven. Kinderen van veertig, vyftig en zestig jaaren maaken, inderdaad, zulk een wonderlyke vertooning, dat men wel streng of knorrig zyn moet, om zich van gelach te wederhouden, als men ze speelen ziet. Geleerden, Kooplieden, Overheeden, Geestelyken, Regtsgeleerden, en wie niet al, geduurig met klatergoud te zien brilleeren, en op hunne toonen loopen, om hun klatergoud des te hooger te vertoonen, of malkanderen uit den weg dringen, om het zelve niet te kreuken, is zo klugtig en tevens zo onschuldig, dat men die smaak, dunkt my, vooral niet behoort te berispen Nog eens, 't is beter dwaas, als ondeugend te zyn, beter zich met rinkels en bellen dan met euveldaaden op te houden. Hadt Alexander zich met een troep jagthonden, en Caesar met een kolf baan of schaakspel kunnen

vergenoegen, het hadt duizenden van menschen 't leven bespaard; en waren so veele andere groote mannen minder ernstig geweest, hadden zy, in plaats van zich ééne hoofdzaak, die zy agtervolgden, voor te stellen, in plaats van altoos roem, voordeelen van het Vaderland, vryheid en dergelyken te bedoelen, aan yder tafel, op yder salet, aan yder spel, met yder kleed, met ydere mode, eindelyk, van *desseins* veranderd, of liever hadden zy nooit *desseins* bedoeld; zy zouden nooit de slagtoffers hunner eerlykheid, edelmoedigheid en ernstige deugd geworden zyn. Ik zou dit weder met verscheiden voorbeelden kunnen ophelderen. Ik zou den eersten en al te stemmigen Willem, ik zou het doorlugtig Broederpaar, ik zou den grootsten Zeeheld ten bewyze kunnen bybrengen; alle lieden, die weinig smaak hadden, de *Bon Ton* in 't geheel niet verstonden, en, tot hun ongeluk, zich nooit met beuzelingen bemoeiden; maar die voorbeelden aan te haalen, zoude weder eene Pedanterie zyn, die in onze beschaafde eeuw niet te passe koomt. Ook is 't niet noodig, dit verder te bewyzen; wy zyn allen, buiten dit, genoegzaam overtuigd, dat het beter is te beuzelen, dan voor 't Vaderland te sterven.

Men heeft my voor eenigen tyd een brief toegezonden, ondertekend met den naam van ULRICH CORIARIUS PUBLICUS, wiens gewaande Schryver my kwanswys, op eenen spotagtigen toon, kennis van zyne ervaarendheid in de *Geographie* gaf; met verzoek van zeker *Programma*, dat achter den brief volgde, ter uitnoodiging van allen, die zyne Lessen zouden willen bywoonen, aan het Publyk mede te deelen. Ik bemerkte terstond, dat het oogmerk van dien brief was, eenen man van verdiensten te beschimpen, en dat hy van luiden kwam, welken het minder, dan iemand, voegde, den zogenaamden *Geographus* in het openbaar ten toon te stellen. Daarom heb ik dien brief afgekeurd, als geen plaats in den *Denker* verdienende. En dewyl my voorgekomen is, dat men reeds den eenen en anderen de uitgave van dat Stukje, als iets overfraay's, onder de hand heeft aangekondigd, zo heb ik my verpligt geoordeeld, mynen Leezeren bekend te maaken, dat zy hetzelve niet te wagten hebben. Ik raade de Opstellers van dien brief ook, dat zy denzelven niet aan het publiek mededeelen, op dat hunne eigen onkunde en verwaandheid niet opentlyk aangetoond worden, en hunne laage streeken tot krenking van eens anders goeden naam dus den verdienden loon ontfangen mogen.

De Denker.
N°. 51.
Den 19. December 1763.

[Bedenkingen over de Nederigheid en Verwaandheid.]

Nos ubi decidimus,
Quo pius Aeneas, quo Tullus dives & Ancus:
Pulvis & umbra sumus.

HORAT.

IK zal heden mynen Lezeren eenige bedenkingen over de Nederigheid en Verwaandheid voordraagen. Men heeft zulke verwarde begrippen van de eerstgemelde deugd, en men helt van natuur zo sterk tot de genoemde, moet ik zeggen, ondeugd, of dwaasheid, over, dat myne ophelderingen wegens het een, en myne waarschouwingen tegen het ander, niet dan nuttig zyn kunnen.

De meeste menschen meenen, dat Nederig te zyn wil zeggen, laag over zich zelven en zyne verdiensten te denken, zich beneden een ander te schatten, of ten minsten zodanig te gedragen, als of men van die gedagten was. Dit is het gemeenst begrip wegens deze deugd, en 't welk byzonderlyk onder de welmeenendste Kristenen plaats heeft, gelyk men ook niet kan loochenen, dat 'er de H. Schrift eenige aanleiding toe geeft, als zy ons belast, om *door ootmoedigheid de een den ander uitneemender te agten, dan ons zelven*. Men zal straks zien, dat deze Les, in zekeren zin, en onder de noodige bepaalingen en ophelderingen, niet slegts redelyk en billyk, maar zelfs kragtig uitgedrukt, en fraay genaamd kan worden; maar gelyk dit bevel, letterlyk verstaan, in de uitvoering onmogelyk is, om dat het niet van ons afhangt een mensch van minder verdiensten voortreffelyker, dan ons zelven, te agten, zo is het geenzints te verwonderen, dat die welmeenende zielen, welken zo verwarde begrippen van dit stuk koesteren, of tot laagheeden vervallen, slaafsch worden,

en met hunne verheeven gevoelens die loffelyke zugt tot grootsche bedryven, welke alle braave menschen moet bezielen, vaaren laaten, of dat zy, even als de volgende soorten, hunne Nederigheid toe enkele woorden en uitdrukkingen bepaalen.

Anderen, naamelyk, meenen, dat zy, om zich van deezen pligt te kwyten, genoeg doen, met by alle gelegenheeden te betuigen, dat zy geringe schepzels, nietige aardwormen zyn, en, terwyl zy de zelfde gemoedsgesteltenis behouden, hunne driften en verwaandheid onder alle deze betuigingen op te volgen. Die betuigingen verstrekken hen voor boetdoeningen, en, in hoe meer dwaasheeden zy vervallen, hoe yveriger en Godsdienstiger hunne uitboezemingen, wegens hunne dagelyksche struikelingen, worden.

Dit bedrog van het hart ziet men nog duidelyker in de zogenaamde Fynen, welken, terwyl zy de geheele werreld verzekeren, dat zy zich voor de grootste zondaars houden; terwyl zy zich, door eene stemmige kleur en gemaakte schikking hunner klederen, onderscheiden; terwyl zy hunne neêrgeslaagen oogen op de aarde vestigen, veel al van hoogmoed barsten, en God danken, dat zy niet zyn als die en die werreldlingen, welken zich naar de mode kleeden, en hunne hoofden regt op houden. De zodanigen bedriegen zich zelven, met hunne gewaande nederigheid, in de eerste plaats; zy doen het dikwils anderen, en tragten 't God zelven te doen. Zy zyn nooit te betrouwen, en wat zy zich zelven of anderen mogen diets maaken, zy gelooven zelven in hun hart niet, het geen hunne mond zo dikwils voorwend. Ik ben hier van onlangs op eene onwederspreekelyke wyze overtuigd geworden, door het antwoord, dat een dier knaapen, in myne tegenwoordigheid, gaf aan een Heer in de trekschuit, ‘welke gebelgd over zyn aanhoudend geteem, dat hy een groote zondaar, dat hy onrein was, niets geheels aan zich hadt, enz.’, hem toevoegde: ‘Myn Vrind, wy gelooven dit allen van u, en zo ik het inwendig gevoelen van ons gezelschap naar hun uitwendig voorkoomen mag afmeeten, twyffel ik, of 'er iemand in de schuit is, welke het allerminst op uwe eerlykheid en deugd vertrouwen zoude’. ‘Maar gy, werreldling’, was 't antwoord, ‘wie zyt gy, die den vroo-

men oordeelt? zie my, ten minsten, niet voor zo zondig aan, als gy zelven zyt; noch vertrouw, dat ik aan my zelven ontdekt, myn gelukkigen staat met die van hellewigten zou verruilen willen'. Zie daar de gewoone nederigheid der Fynen! Zie daar tevens de verwarde denkbeelden, die men doorgaans heeft van dezen pligt!

Maar wat is dan Nederigheid? zal men billyk vraagen. Dezelve beslaat in eene juiste waardeering van ons zelven, en het geen men ons redelyker wyze schuldig is, of wy aan anderen, naar billykheid, bewyzen moeten, gegrond op eene naauwkeurige kennis van onze deugden en gebreken, goede eigenschappen en onvolmaaktheeden, en van den rang, dien wy in de werreld bekleeden. Wy hebben, naamelyk, allen eene natuurlyke trotsheid, of, zo men liever wil, eene onbestuurde eigenliefde, welken ons oordeel verblindt, ons verstand bedwelmt, onze deugden en loffelyke hoedanigheeden steeds in een gunstig ligt voor onzen geest vertoont, en onze gebreken derwyze plaatst, dat dezelven alle hunne leelykheid verliezen, en van haatelyke ondeugden ligt vergeeffelyke zwakheeden worden. Die onbestuurde eigenliefde nu wysselyk te regelen, dat zelfs-bedrog voor te komen, en onze hoedanigheeden in het zelfde ligt als die van onze medemenschen te beschouwen, is de pligt van elk redelyk mensch; dit heet Nederigheid; en dit is die gemoedsgesteltenis, welke ons de H. Schrift, in de reeds bygebragte woorden, aanpryst. Niet dat een verstandig man een onkundigen wyzer; niet dat een edelmoedig mensch eene laage ziel voortreffelyker kan agten, dan zich zelven: dit is onmogelyk, en het bevel, op die wyze verstaan, wordt ongerymd. Maar wat moet uit de Nederigheid, zo als wy ze aanstonds voorstelden, natuurlyker wyze voortvloeijen? Als wy dus ons zelven onpartydig onderzoeken, en onze verdiensten op den regten prys leeren schatten, zo zullen wy niet slegts eene menigte onvolmaaktheeden in ons hart ontdekken, maar dît hart zelfs zo veel gebrekkiger dan dat onzer medemenschen bevinden, als wy het zelve van nader by bezien, en alle deszelfs verborgen schuilhoeken beter doorwroeten kunnen; terwyl wy immers ons zelven onze zwakheeden geduurig voor oogen houden, en ons met

die van anderen niet verder bemoeijen, dan voor zo verre hunne verbetering of onze veiligheid vereischt, zo kan het niet missen, of wy moeten de eerste grondig, de andere oppervlakkiger kennende, natuurlyker wyze overhellen, om zulken, die met ons in verstand, kundigheeden, deugd, zagtmoedigheid, menschenliefde en alle andere verdiensten, gelyk staan, met ruim zo gunstige oogen, als ons zelven beschouwen, ja eigenaardig overhellen, om dezelven *uitneemender te agten dan ons zelven*. Deeze korte opheldering meende ik in het voorbygaan te moeten geeven aan een plaats, welke den ongeloovigen meer dan eens gelegenheid tot laffe spotternyen heeft gegeeven. Gods woord is altoos redelyk, en strookt volmaakt met de opperste Wysheid, die wy 'er voor te danken hebben, zo wy het zelve slegts als verstandige menschen aanhooren, en de onbedriegelyke Godspraaken in een redelyken zin verstaan.

Men ziet uit myne aanmerkingen nu reeds, wat *Verwaandheid* is, welke tegen de *Nederigheid* overstaat, en ik zal, geloove ik, niet noodig hebben, die haatelyke ondeugd, of buitenspoorige dwaasheid, (want onder die beide gedaanten vertoont zy zig) nu breeder te doen kennen. Zich zelven altoos in een valsch ligt te beschouwen, zyne aandagt alleen op zyne deugden en bekwaamheeden te vestigen, en zyne onvolmaaktheeden over 't hoofd te zien, onkundig te zyn van zyn eigen staat en verordening, partydig te oordeelen over iets, daar men 't allereerst en hoogst belang in heeft, en in dwaaling te steeken wegens een karakter, dat wy, boven alles, in den grond behoorden te kennen, die veragtelyke laagheid, die buitenspoorige razerny wordt, met een enkel woord, uitgedrukt door Hoogmoed, Trotschheid, of Verwaandheid. Ongelukkige schepzels waarlyk! die 'er zich in verloopen, en zich door eene verkeerde eigenliefde vervoeren laaten, om zich het grootse kwaad te berokkenen, om hun leeven bitter, en hunne ziel rampzalig te maaken! Dwaaze stervelingen, die dus, met zulke uitmuntende bekwaamheeden van verstand en oordeel, tegen alle regels van gezond verstand, tegen alle voorschriften van reden en waarheid aan, over u zelven oordeelt! die u, daar ge, inderdaad, een

louter niets zyt in 't Heelal, zo zottelyk verbeeldt, een aanzienlyk figuur te maaken! en laager zinkt, naar maate ge u hooger wilt verheffen!

Ik meene de verwaanden met reden ongelukkige schepzels te moogen noemen, om dat uit de natuur hunner ondeugd onmiddelyk voortvloeit, dat hun oordeel met dat van alle hunne mede menschen altoos overhoop moet leggen, en zy duizend en duizend verdrietelykheeden bezuuren, die zy niet hebben zouden, zo zy verstandig over zich zelven, hunnen rang, en verdiensten dagten; want gelyk ik reeds vroeger zeilde, dat wy van natuur tot verwaandheid overhellen, door een uitwerkzel onzer eigenliefde, die ligtelyk ons verstand begoochelt, zo begrypt men hier uit zeer gemakkelyk, dat wy ons zelven veel eer beneden dan boven onze waarde schatten moeten, om ons oordeel met dat van anderen te doen strooken; en dat het onmoogelyk is, dat anderen ons die eer en agting bewyzen, die wy verwaandelyk meenen, dat ons toe koomt. Zie daar dan eene gemeene oorzaak van verwarring, van ongenoegen, tweedragt, haat, wrok, en al wat zich yffelyk op het aardryk vertoont, uit deeze bron ontydig voortgevloeid. *De Engelsche Spectator* meent, dat het grootste gedeelte van alle wezenlyke en ingebeelde onheilen, die de stervelingen in dit leven te verduuren hebben, hun door hunne vrees veroorzaakt worden. Maar zou men, alles wel gewoogen zynden, de Trotschheid niet eerst beschuldigen, en vaststellen mogen, dat deeze, inderdaad, meer verdriet en jammer over het Heelal verspreidt, dan eenige andere Hartstogt? Zou men niet mogen zeggen, dat van honderd tweespalten, de gemeenste soort van ongeneugtens, negen en negentig aan deze haatelyke oorzaak zyn toe te schryven, en dat onze vrees zelve hier omtrent voornaamelyk werkzaam is, of ons wel eers genoeg is beweezen, of beweezen zal worden? Ja 't is gewis, dat, zo wy onze toomelooze eigen liefde en hoogmoed niet door eene beschaafde opvoeding leerden verbergen, dat is te zeggen, zo wy niet leerden veinzen, en ons anders te vertoonen, dan wy inwendig over ons zelven denken, alle onderhandelingen van het menschdom ophouden, en

de werreld geduurig, door onderlinge twisten, in ligterlaaije vlamme branden zoude.

Maar dwaaze stervelingen, mogt ik de verwaanden met even veel rede noemen; onze geringheid, in vergelyking van het geheele land, dat wy bewoonen; de geringheid van dan land, in vergelyking der geheele werreld, en de nietigheid der werreld, in vergelyking van het gansch Heelal, is eene aanmerking, die reeds voor my gemaakt is; maar welke daarom niet nalaat van een byzondere kragt te zyn, om de verwaanden in zich zelven te doen keeren, en alle hunne geringe verdiensten, hunne beuzelagtige eertytels, hunne belagchelyke rang en grootheid, met medelyden en beklag veel eer, dan opgeblaazen hoogmoed, te doen beschouwen. Ik zie meer dan duizend starren aan den Hemel flikkeren; ik zie, door bekwaame werktuigen geholpen, ontelbaare anderen, die het bloot gezigt ontsnappen; ik zie dus een oneindig getal van zonnen, in eene ongemeete ruimte opgehangen, om millioenen werrelden, welken rondom haar draaijen, te verligten. Rede en eene gezonde Natuurkunde verzekeren my, met de hoogste waarschynlykheid, dat alle die ontelbaare werrelden inderdaad bestaan, door vernuftige schepzels bewoond, en, met de zelfde wysheid en gunstige voorzorg, door den Almagtigen Opperheerscher bestierd worden, als de kleine Bol, dien wy betreeden. Ik meet de afstanden, waarin zo veele verbaazende Lighaamen van my afzyn; maar ik vind ze onmeetbaar, en 't Heelal, zo wel oneindig in ruimte en uitgestrektheid, als in getal van werrelden. Ik zie dat een kanons-kogel, steeds met dezelfde onverbeeldelyke snelheid, waar mede hy eerst begon, voortvliegende, eene reeks van meer dan dertig jaaren zou van nooden hebben, om de naaste dier zonnen te bereiken; en ik verlies my zelven in de beschouwing van voorwerpen, die zo verre boven het bereik van myne verbeelding, als duidelyk en zeker zyn voor myn verstand. Ik zie sommigen dier Werreldstelzels, dier Zonnen met haar Dwaalsterren verdwynen; ik zie andere Zonnen in derzelver plaats te voorschyn komen, en ik bemerk, dat de vernietiging van een gansch *Systema* zulk eene kleine zaak is voor de Goddelyke Almagt, zulk een gering voorval in 't Heel-

al, dat ik, met alle die klooten, welke, met den Aard-Bol, om onze Zonne draaijen, waarlyk een onmerkbaar stip, een louter niets wordt. Ik zie die Dwaalstarren, ondertusschen, met onze Aarde, om deze Zonne geregeld loopen. Ik bepaal my nader tot ons eigen stelzel; ik kryg nog meerdere zekerheid, dat die Planeeten, zo wel als onze Bol, bewoond, en zekerlyk van redelyke Wezens bewoond zyn; maar met die meerdere zekerheid wordt my myne geringheid noch des te duidelyker voorgelegd. Zie daar duizenden, millioenen *Systemata*; zie daar onze geheele Aarde slegts een klein gedeelte van zodanig een Zonnestel, als 'er millioenen anderen zyn! ô onbegrypelyk Alvermogen! ô onnaspoorlyke wysheid! ô gadelooze liefde van den aanbiddelyken Schepper, die dit alles gewrogt heeft en onderhoudt! maar ô geringe aardworm tevens, die ik ben, in vergelyking van zulkeene ontzagchelyke grootheid! ô beuzelagtige Hoogmoed, daar ik my dwaasselyk mede kittelde! ô nietige sterveling, die zulk een veragtelyk figuur maakt op dit onmeetbaar stipje van het gansch Heelal! *ô God, als ik uwen Hemel aanschouw, het werk uwer vingeren, de Maan en de Starren, die gy bereid hebt; wat is dan de mensch?*.... Een louter Niets, zo lang hy in zyne dwaasheeden en dwaalingen verzonken is; een louter Niets, zo lang hy zich verwaandelyk verheft; maar een Redelyk Schepzel, dat zig in alle eeuwigheid kan volmaaken, en met yder trap van volmaaktheid en deugd, een hooger trap van geluk beklimmen, indien hy zich op zyne regte waarde schattende, geene andere grootheid zoekt, dan in eene loffelyke betragting zyner pligten, in eene ootmoedige wysheid en nederige menschenliefde.

Het sta my vry dit Vertoog te besluiten met eene aanmerking en gelykenis, die ik den *Persiaan* ontleend heb. Laaten we ons verbeelden, dat zekere Molshoop bewoond is door Mieren, die menschelyke hartstogten en driften hebben, en het zelfde onderscheid van Geboorte, Rykdom, of Eertytels, als de menschen onder malkander maaken. Zie hoe de geheele zwerm wykt op het naderen dier zwaarlyvige mier, die met eene verwaande deftigheid voorttreedt. Het is een mier van fatsoen, haar houding wyst het uit; gelyk ook die andere, welke, opgindsche zyde van dat kluit-

je, zit, om honderd arbeiders, die voor haar werken, te begluuren. Dit is de rykste gekurvene aan deeze zyde van den molshoop. Hy bezit een strook lands van vier duim lang, en meer dan een half duim breed, en heeft twintig koornairen in zyne pakhuizen. Geen wonder, dat hy de andere mieren met zo veele kleinagting bejegent, en dat deezen hem zo veele eerbiedigheid betoonen. - Men buigt zich, echter, nog dieper neder voor eene andere, die met een strootje in den mond, en van duizend opwagters vergezeld, met een majestueus wezen nadert, en om dat hy den arbeid van het geheele nest met zyne lediggangers onophoudelyk verslint, en den dood dreigt, aan elk, die 'er zich over beklaagt, *Koning* wordt geheeten.

Maar wie is die verwaande, die haar hoofd zo trotselyk afwendt van eenen, die zich voor haar nederwerpt? Het is eene schoonheid, die haaren aanbidder, welke haar verzekert dat zy een Godin is, echter naauwelyks verwaardigt aan te hooren, om dat zy dit als eene verschuldigde offerhande aan haare verdiensten aanmerkt. Gints ontloopt eene andere den welgemaaktsten mier van 't gansche nest, die haar gelukkig wenscht te maaken, en wien zy van haar stoot, om dat hy ten algemeenen nutte werkt, en zy een ledigganger tot haar gemaal begeert; zy agt zich van te edel bloed, om zich met dezen te vermaagschappen, dewyl zy uit het aloud geslagt gesprooten is *dier mieren*, waar aan *Salomo* voormaals de *luyaarts* zondt.

Maar, ô wonder! ik zie ook Philosophen onder dezen troep; zy weeten niet, hoe zy zich beweegen, en twisten over de beweeging van 't Heelal. Zy kennen zich zelven niet, en waanen dat zy alles kennen; zy kennen, zy begrypen geen zaak in den grond, en verwonderen zich over de uitgestrektheid van haar verstand.

Help, Hemel! een roofvogel valt op den molshoop neder, en verslint alles, zonder opzigt op Rang, of Staat, of Schoonheid, of Verstand; zy sneuvelen allen éénvoor één.

Zouden ve ons niet mogen verbeelden, M.L., dat wezens van een verhevener natuur onze verwaandheid omtrent op de zelfde wyze beschouwen, als wy dezen molshoop deeden, wanneer zy zich verwaardigen hun aandagt eens te vestigen op dat stipje van 't Heelal, 't welk onze hoogmoed in Ryken en Staaten verdeeld heeft, en door onophoudelyke twisten over voorrang en meerderheid beroert?

De Denker.
N°. 52.
Den 26. December 1763.

[Tweede Brief van ***, bewyzende dat de meeste menschen gelukkig leeven, om dat zy in het geheel niet denken.]

> *It is as easy to close the eyes of the Mind, as those of the Body; and the former is more frequently done with wilfulness, and yet not attended to than the latter.*
> BUTLER.

Myn Heer de Denker!

IK heb U in een vorigen Brief getoond, dat de meeste menschen zonder denkbeelden leeven, en sterven zonder ooit gedagt te hebben. Gy zelve, of iemand uwer Correspondenten, hebt ons, niet lang geleden, ook doen zien, dat het denken, althans het diep en geleerd denken, verscheiden soorten van menschen, en byzonderlyk den Kooplieden, niet zeer voordeelig is; maar ik zal een stap verder gaan, Myn Heer, en, ingevolge myner belofte, betoogen, dat het gros der menschen gelukkig leeft, om dat zy in 't geheel niet denken, en ongelukkig worden zouden, zo dra zy aan het denken gingen. Ik vertrouw zo veel te meer, dat gy myn voorneemen, hoe strydig met uwen tytel, zo niet goedkeuren, ten minsten dulden zult, om dat gy niet alleen myn vorigen Brief hebt uitgegeeven, maar zelve, in een Vertoog over het toekoomend leeven, al zo eene en andere uitdrukking, in het voorbygaan, gebruikt, welke my doen vermoeden, dat gy zo schrikkelyk afkeerig van myn *Systema* niet zyt.

De meeste menschen leeven zonder denkbeelden; dit heb ik beweezen. Zy praaten en handelen, derhalven, door de bank, als kinderen of zotten; dit zult gy, dit zal elk Denker my even gereedelyk toestaan. Maar wat is dan aangenaamer, te kunnen huilen met de wolven, daar men mede in 't bosch is, of als een kluizenaar by zig zelven te mymeren? Wat is aangenaamer, in gezelschappen over allerleie beuzelingen te kunnen meê praaten, zonder iets te zeggen, of, in een wysgeerig gepeins, als een staak te zitten, en van yder begluurd, van de meesten uitgelagchen, van den Tractant met den nek aangezien te worden. De conversatie der beschaafde werreld is, inderdaad, van dien aart, dat als gy op een salet, of *assemblée*, of vriendenmaal, of Collegie wilt gaan denken, en uwe denkbeelden met orden verbinden of geregeld voorstellen wilt, gy belagchelyk, pedantsch en onverstaanbaar wordt; gy moet alles uitrabbelen, wat u in den mond komt; gy moet u met geen saamenhang of *bon sens* bemoeijen; gy moet lagchen, terwyl een Denker overlegt, en zelve de eerste toejuicher uwer geestige invallen zyn; zo zal de menigte gelooven, dat zy geestig zyn, en zult gy yder met verwondering vervullen. Dit alles, ondertusschen, wordt onmogelyk, zo dra wy denken willen; onze ziel plooit zig dan niet met die der fraaije werreld; hunne dwaasheeden geeven ons stof tot opmerking; onze reflectien mishaagen hen; en wy worden haatelyk, althans veragtelyk voor malkander, en ongelukkig, naar maate wy verstandig zyn.

Maar als alle menschen, zal men zeggen, eens aan het denken gingen, dan was deze zwaarigheid, ten minsten weggenomen; dan zouden redelyke vernuftige schepzels evenwel gelukkiger zyn, naar maate zy meer verstand hadden en gebruikten. Misschien ja, Myn Heer; maar zyn de menschen wel redelyke en vernuftige schepzels? en zoude dus een grooter genoegen wel het gevolg hunner meerdere vorderingen zyn? Laat ons de zaak van nader by bezien.

Leedig te kunnen zyn, of zig met beuzelingen op te houden, moet eene byzondere eigenschap onzer natuur, en een onbedenkelyk groot vermaak zyn, om

dat alle menschen byna, zo dra zy in genoegzaame ruimte zyn, op dit soort van genoegen vallen. Weinigen, zeer weinigen houden zig, buiten het geld winnen, en 't geen daar aan ondergeschikt is, met ernstige bedryven, met verstandige betragtingen op. Een Koopman verlaat zyn Comptoir, niet om zig met een verstandig gesprek, of wysgeerige oeffening te verlustigen, maar om of den overigen tyd met den rook van een tabakspyp al kwynend weg te blaazen, of door een wild gerammel te korten, of, zo als gy dit ergens niet onaartig hebt uitgedrukt, door den wind van kaarteblaadjes, en, laat ik 'er byvoegen, het geraas van schyven te verjaagen. Een Geleerde heeft naauwelyks zyne oogmerken bereikt, en een aanzienlyken post verkreegen, of de boeken raaken agter den bank; gezelschappen, plaisieren, buitenplaatsen, kabaalen, enz. neemen den meesten tyd weg; de studie wordt in zo verre alleen behartigd, als men 'er eene dartele en verkwistende levenswyze, dat is te zeggen, veel zotternyen van onderhouden kan; en draaibanken, simplicie-kastjes, schelpen en vlinders houden de zulken bezig, welken zig, door te veel denken, alreeds bedorven hebben, om zig met de gewoone vermaaken te verlustigen. Ik zou de *Theologanten, Medici, Advocaaten*, met één woord alle soorten van Geleerden ten bewyze van myn gezegde bybrengen kunnen; maar de zaak is bekend genoeg, om die moeite te spaaren. Ik zal 'er dan dit gevolg alleen uit trekken, dat, naardien leedigheid of beuzelingen de natuurlyke vermaaken der meeste stervelingen schynen, zy voor het wezenlykst genoegen min geschikt worden, naar maate zy zig meer aan geregeld denken gewennen. Dus, immers, vraagt een Wysgeer zig, onder zyne uitspanningen en bedryven, telkens af: waar toe ben ik op de werreld gekomen? en strookt dit gedrag met het einde myner schepping? Eene vraag, welke hem noodwendig van leedigheid en dwaasheeden aftrekken, en dus van het groost vermaak der stervelingen berooven moet.

Daar is nog eene andere bedenking van gelyk gewigt; hoe dommer iemand is, en hoe minder hy denkt,

hoe meer hy in staat is om zig zelven toe te juichen, en zig de eerste te verwonderen over het fraaije, dat hy gezegd, het verheevene dat hy gedaan mag hebben. De geringste beuzeling, zo dra dezelve over zyne lippen is gevloeid, wordt een *bon mot*, dat verdient onthouden, en een sesthalfs aalmoes, door zyne handen gegaan, eene grootmoedigheid, welke allerwegen uitgetrompet behoort te worden. Zyne deugden beschouwt hy altoos met een sterk vergrootglas; zyne gebreken door een gaas, dat'er al het leelyke van bedekt; hy bedriegt zig zelven, maar hy bedriegt zig ten zynen nutte: en hy leeft 'er te plaisieriger door; gansch verschillend met een denkend mensch, die zig voor zig zelven en zyne verleidende eigenliefde boven alles tragt te hoeden, die zyne goede en kwaade hoedanigheeden, zyne deugden en fouten in hun waare ligt beschouwt; die, wel verre van zig toe te juichen, en over zyne vorderingen te verwonderen, altoos iets in zyn zedelyken wandel te berispen vindt, en terwyl hy na grootere volmaaktheeden streeft, onvoldaan is, dat hy dezelven niet reeds verkreegen heeft. Die gewaande schranderheid en voorzigtigheid dan ziet gy, Myn Heer, dat veel ongunstiger invloed op zyn genoegen hebben moet, dan de losheid en dwaasheid der anderen, welken, ik herhaal het nogmaals, plaisieriger leeven, naar maate zy dommer zyn.

Ik weet wel, dat die denkende wysneuzen inbrengen, dat hun genoegen niet alleen redelyker, verhevener, maar ook zuiverder is, vry van wroeging en verwyt, én verzeld van de aangenaame bewustheid wegens de goedkeuring van een Almagtig, Alwys, Regtvaardig en Goedertieren Opperweezen, dat hunne welmeenende poogingen ziet, en met zyne onwaardeerbaare gunst vroeg of laat vergelden zal. Stigtelyke bedenkingen! Laat ik alles toegeeven! gegronde waarheeden! troostryke beschouwingen voor zielen, welken op zulk eene byzondere wyze gemaakt zyn, dat zy zig daar mede kunnen verlustigen; maar beschouwingen en troostredenen, welken de niet denkende wezens niet van nooden hebben. Ik heb reeds aangemerkt, dat zy altoos over zig zelven voldaan en wel te vreden zyn; zy vermaaken zig misschien met beuzelingen en klatergoud! Maar is

't niet genoeg, dat zy zig vermaaken? Beneem hen die beuzelingen; scheur dat verblindend klatergoud van hunne mismaakte leden af; vertoon hen, in hunnen waaren toestand, voor hun eigen oog, ja leer hen wreedaartiglyk hen zelven kennen; zo worden zy haatelyk voor zig zelven, zo verliezen zy al hun vermaak, en gy maakt hen ongelukkig. Past myne aanmerkingen op verscheidene uwer bekenden toe, en gy zult derzelver gegrondheid wel ras bespeuren.

De Heer LE NOBLE ondersteunt zich grootmoedig in zyn armelyken staat, en de menigvuldige veragtinge, welke hy zig, met zyne verwaande trotschheid, op den halze haalt, door de streelende bewustheid, dat zeker Vorst, welke voor ruim driehonderd jaaren zin hadt in zyn Bet-over-grootvaders vrouw, denzelven een zyde lint met een toverpenningje om den hals gehangen, en daar door hem en zyne descendenten veradeld, dat is te zeggen, een veel zulverder bloed in de aderen gegooten heeft. LE NOBLE gelooft, in goeden gemoede, dat hy in eene onafgebrooken successie van dien Bet-over-grootvader is afgestamt, en zoude 'er op sterven, dat geene zyner Bet-over-grootmoeders eene galanterie met iemand haarer bedienden hadt gehad. Zie daar hem dan een Edelman van zes-en-dertig kwartieren, die ten minsten zo goed is, als zes-en-dertig denkende wezens, en regt heeft, om allen te veragten, die dit in twyffel trekken. Hy heeft geene andere verdiensten; hy kent geen ander geluk, dan zyn adel; beneem hem dien waan, breng hem aan 't denken, en gy maakt hem waarlyk ongelukkig.

RYKAART bezit een liquid Capitaal van honderd-duizend Ryksdaalers; hy heeft geen verstand, geene liefhebbery, geen smaak ter werreld; hy heeft geen denkbeeld, dat 'er iets van waarde zyn kan, dan dat met geld betaald wordt. Dezen man te overtuigen, dat eene vaderlyke erfenis door woekeren saamgeschraapt, den zoon geen eer of verdiensten geeven kan, en dat hy een veragtelyk schepzel is en blyft met al dat geld, 't welk anderen onregtvaardig voor hem gewonnen hebben, en hem dus, inderdaad, niet

toebehoort, kan immers niet anders te weegebrengen, dan hem bedroeven of verbitteren, zyne dwaaling is de grondslag van zyn geluk, en zo dra gy hem leert denken, maakt gy hem rampzalig. Spaar, derhalven, die wreede moeite, wie gy zyn moogt; laat hem begaan, laat hem zyn persoon met zyn schat vereenigen, zyn ziel zig in zyn gelakist vermaaken; prys zyn rytuig, zyn paarden, zyn tafel, zyn buitenplaats: dit alles zyn deelen van zyn persoon; uwe lofspraaken rigten zig, derhalven, tot hem zelven, gy pryst zyne verdiensten, en maakt hem gelukkig

BIBERIUS kent geen grooter lof, dan die van een smaakelyken Broeder, en meent zig wonderbaarlyk uit te slooven, als hy allen, die aan tafel zyn, van de bank kan drinken. Dit verschaft hem een gereeden toegang tot alle tafels en gezelschappen, daar het op drinken aankoomt, en de man diverteert zig, dagen daar na, met het verhaal van de wonderen, die hy, in die of die rencontre, met andere Helden, heeft bedreeven. Maar hem nu daags na die overwinningen voor een spiegel te brengen, en zyn flets gezigt en bleeke kleur te doen beschouwen; hem te toonen, dat hy, in een leeftyd van vyf-en-twintig jaaren, de trekken van een oud man begint te krygen; hem op het martelend podagra te wyzen, dat hem in de naaste drinkgelagen wagt, of het water te vertoonen, dat hem reeds doet zwellen, en binnen korte jaaren zal doen stikken; hem alle die akelige beeltenissen voor den geest te brengen, en aan 't denken en mymeren te helpen; zoude immers eensklaps al zyn genoegen stooren, hem van zyn geliefdst vermaak ontzetten, en zelfs in een afgrond van wroeging, spyt, en jammer storten.

CLORINDE verdeelt haaren tyd tusschen het *toilet*, de schouwspelen en de speeltafel; zy heeft volstrekt geene andere denkbeelden, dan van het beste rood en wit, de fraaiste linten, de modische kleuren, en *Trisette* en *Berlan;* haar ziel houdt zig met niets anders, dan galante overwinningen en de wangunst haarer gezellinnen bezig, en de orden haarer visites is alles wat zy te onthouden heeft. CLORINDE leeft regt prettig; een

blyk daar van: zy komt altoos tyd te kort; zy gaat niet voor middernagt, doorgaans laater, te bed, en een *billet doux* is alles wat haare geduurige vermaaken, haar gelegenheid en tyd overlaaten, om te beantwoorden. Een denkend wezen zou zig zelven weder dwaasselyk vraagen: ben ik tot zulk eene levenswys geschaapen? Is dezelve bestaanbaar met myne middelen? Kan myne gezondheid die uithouden? Wat zal 'er van myn goeden naam geworden? en hoe zal ik, naderhand vrouw en moeder geworden zynde, op deze wyze, myn gezin en kinderen bestieren? CLORINDE is gelukkig, omdat haar geene dier mymeringen immer in gedagten komen; gelukkig, althans, dat zy middel weet te vinden, om dezelve altoos te verdryven. Daar welt zomtyds wel eens iets van dien aart in haar op; maar zy noemt dit *vapeurs;* zy laat haaren geliefdsten Galant by haar komen, en verdryft met hem die dampen; of *ennuïeert* zig alleen in haar leuningstoel, ter tyd toe, dat beter weêr, of een plaisieriger party, die nevels voor haar opklaare. Was zy een denkend schepzel, zy zou zig zelven onderzoeken, beschuldigen, veroordeelen; zy zou haar kwaal verergeren, zy zou ongelukkig worden.

Zie daar, Myn Heer, in deze voorbeelden aangetoond, hoe schadelyk het denken is, om genoegelyk in de wereld te leeven; en gaat op die zelfde wyze alle levens-staaten door, past myne aanmerkingen op alle karakters toe, gy zult het altoos eveneens bevinden.

De vrouwen zyn hier in 't byzonder zo weinig tot denken geschikt, dat ik volstrekt niet kan begrypen, waar zy zig mede bezig houden of diverteeren zouden, byaldien men hen verpligtte, om den aart haarer uitspanningen of bedryven aandagtig gade te slaan, en dat geene na te laaten, het geen zy, als verstandelyke wezens, bevinden zouden beuzelagtig, kinderspel, belagchelyk te wezen Maar wat praat ik van verstandelyke wezens? ik heb u in den beginne reeds te kennen gegeeven, dat ik twyffelde, of de menschen in het algemeen tot dezen rang betrokken moesten worden; en het bewys myner stelling, meen ik, dat myne twyffeling ten vollen wettigt.

Eene tegenwerping brengen de denkende knorpotten of Moralisten tegen dit begunstigd Systema der Redeloosheid in; dat, namelyk, een gekraakt liefhebber schrikkelyk veel agter legt by een geoefend Denker. Ik wil zeggen, dat als de Nietdenkers hunne dwaasheden, zo als men ze noemt, of hunne gewoone vermaaken, eenige jaaren lang genooten, als zy hunne driften dus altoos toegegeeven en ontembaar gemaakt, en ter zelfder tyd hunne lighaamen verzwakt hebben, als zy door deze oorzaaken, door eenige ongelukken in hunne uiterlyke omstandigheden, of door onvoorziene sterfgevallen, van hunne gewoone vermaaken verstooken, en gedoemd worden om zig zelven een naar en bang gezelschap te houden; dat zy dan, met een geest van alle denkbeelden leedig, met een hart van wroegingen vervuld, met eene ziel die beeft voor de Goddelyke wraak, en met de wettige veragting hunner medemenschen op den hals, een veel naarder en elendiger leven leiden moeten, dan zy, die hunne driften onder het bestier hunner rede gebragt, en hunne gestellen door maatigheid versterkt hebben; die eene zekere toevlugt in hun zelven en in hun gerust geweeten vinden, die weeten, eindelyk, dat hen een volmaakt geluk hier namaals niet ontgaan kan. In deze omstandigheeden is de toestand der Denkers ongetwvffeld veel wenschelyker en beter, dan die der *Bon Vivants;* en dit schynt eene gewigtige tegenwerping tegen de stelling, die ik bewezen heb; dog 't schynt alleenlyk zo, Myn Heer, het is het in der waarheid niet; de *Bon Vivants* loopen niet ligt gevaar, om een lastigen ouderdom te beleeven; en vallen zy jong in wederwaardigheden, hun lyden is kort van duur; zy worden wanhoopig en sterven eerlang van verdriet.

Ik ben,
Myn Heer,

UWE. D.W. Dr. en Leezer
***
T.